

LOOMING

Eesti

Kirjanike Liidu

kuukiri

6

Juuni 1992

Leelo Tungla, Valeria Räniku ja Lennart–Hans Jürgensoni luulet.

George Gordon Byron Taevas ja maa.

Nikolai Baturin Lapsepõlvemartüürium.

Toomas Vindi ja Joni Skiftesviki lühiproosat.

Sinuhe jutustus Sergei Stadnikovi tõlkes.

Karl Ristikivi Vanad ja noored.

Ilmar Laaban Kes on vanad ja kes noored?

Heino Puhvel Heitlused minevikuga.

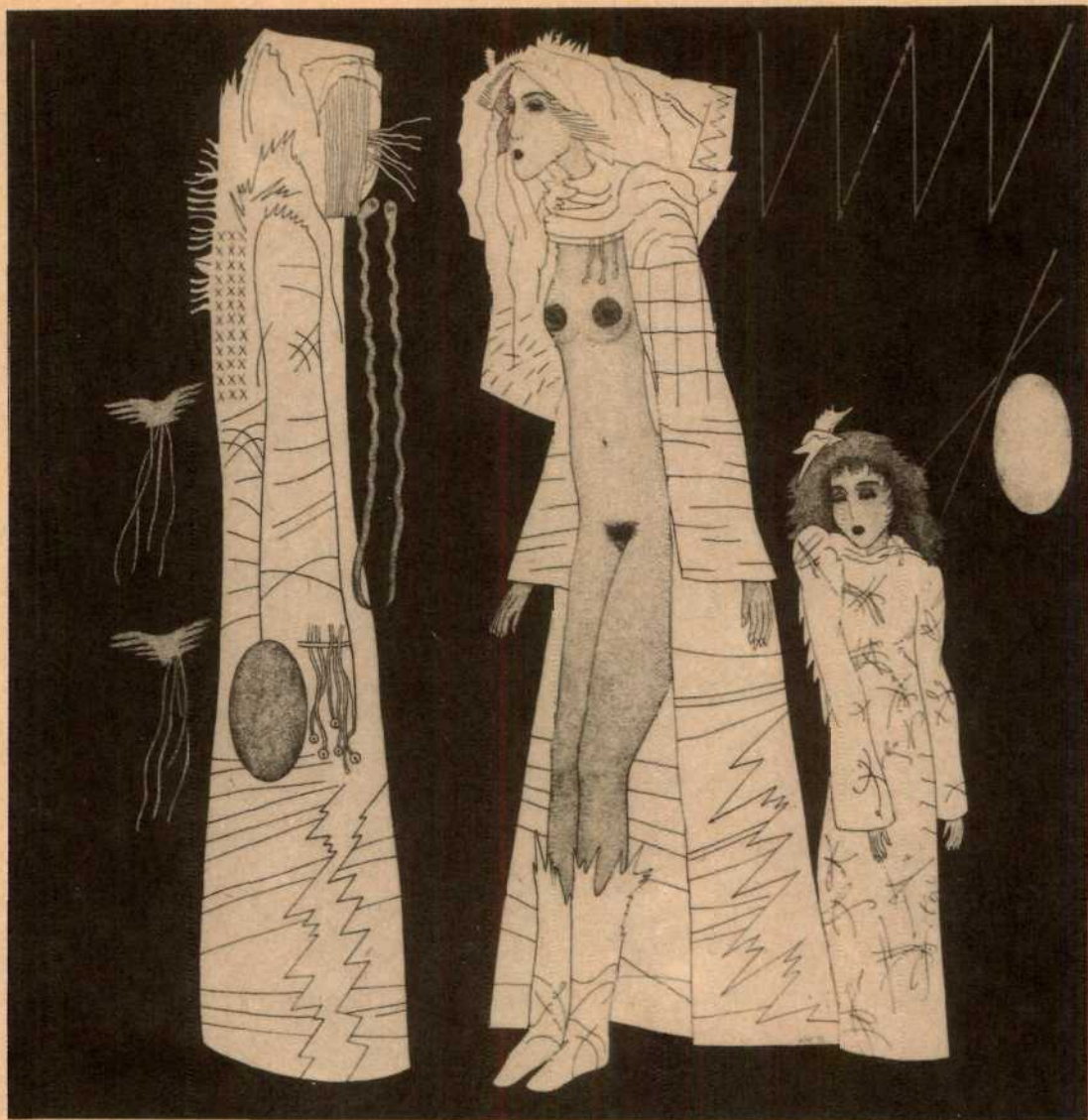
Tiit Kändler Maailmakirjandus vajab ebahumaniste.

Arvustused ja ringvaade

Ilmub

1923.

aastast

TÕNIS VINT. Tutvused

(Tušš) 1992

LOOMING

6

1992

ILMUB 1923. AASTAST

EESTI KIRJANIKE LIIDU KUUKIRI

Leelo Tungal

Tõsi taga

Kes tõestab jalutule, et sel pole jalgu,
ja hüüab pimedale: sa ju oled sõge,
ja kohmakale: sa jääd teiste jalgu —
sel võib küll tõsi taga olla,
aga mitte tõde.

Näib vahel, nagu ausameelse au saaks
see, kel on kõige julmem sõnavõtt,
kuid ei tee haigettegemine ausaks.
Sest ainult Armastus teab mõõta tõtt.

Põlvkond

Ikka värisevail säärtel
on ta kuristike äärtel
aina püüdnud tantsida,
unistades kindlast pinnast,
priiusest ja pelulinnast.
Aga nüüd ei tantsi ta.

Siis kui pillimehi löödi,
võttis tema õiti flöödi,
mille kummaline lumm
pani tuhmuma fanfaare.
On tal alles flöödist aare?
Ometi see nüüd on tumm. . .

Taevas, kuis ta valet vihkas.
Põrgut, kuis ta priiust ihkas.
Nüüd siis, ehmatusest hell,
seisab — endast nõrgem-noorem,
vabaduse magus koorem
vabisemas õlgadel. . .

*

Olen näinud, kuis tume tigheidus
äkki leplikutele nakkab,

sapisõnade sinepikibedus
ennast peatoiduks pidama hakkab,

olen näinud, kuis aus mees häbeneb
neid, kel pole ei au ega häbi —
malbet mängida kaua ei läbe need:
teise tuiksoone närivad läbi.

Olen tuhatkorda näinud, kuis põetakse
läbi valusalt eneseteadvust. . .
Kuni kuskilt — jah, kust? — abiks võetakse
raudset hellust ja võimukat headust.

*

Aastanumbrid ei seisa taevas.
Aastanumber jääb alati samaks.
. . . On, kui õlgedel sünnitusvaevas
Neitsi Maarja praegugi lamaks.

Kas ei tõuse siis mürrilõhn soodest,
mida läbisid Idamaa targad,
poiste emad ei karda Heroodest,
varakambreid ei valitse vargad?

Ja kas talveöö mustal krepil
veel ei sähvinud töötatud valgus?

Aga kaupmeestel templitrepil
lõuad läigivad. . . Jälle on algus.

*

Ei müü oma hinge ürghaljast ja kallist.
Ta polegi kindlasti väärismetallist,
aga ikka ei müü.

Ennem viskan või tulle.
Iga raha — ka auraha — odav on mulle.

Hing kiiskab — ja kriiskab: ei kuule, ei kuule,
kuis viledais palituis läbi raudtuule
on koduteel lapsed.

See tuul on hullvinge.
Kes selles jääb püsti, ei müü oma hinge.

Nikolai Baturin

Kartlik Nikas, lõvilakkade kammija

Lapsepõlvemartüürium
KATKEND ROMAANIST

Põuaaegade värvupojad

Esimesel viimase Suursõja järgsel *nad ravivad kerglaselt öeldes: rahu rahu! kuigi rahu ei ole Jeremija sügisel. . .*

. . . ilmusid Phoenixburgi iidsesse surnuaeda Noored Loodusevaatlejad ehk «noored naturalistid», nagu neid nüüd vahelduseks nimetati. Näod olid neil esimest päeva muretud; riided kulunud, kuid korralikult pestud ja triigitud. Puhtad peod pitsitasid ennesõjaaegseid pliiatsijuppe ning pakkimispaperist valmistatud, jämeda rätsepaniidiga kokkuõmmeldud halle vihikuid.

Meeleolu oli kõigil kerge, kõrge *aeg naerda Koguja*.

ESIMENE NOOR NATURALIST (*järsult seisatanud*): Õõ-õõpetaja!

ÕPETAJA (*reipalt*): No-oooh?!

ESIMENE NOOR NATURALIST: Siin on . . . üks kuju.

KÕIK NOORED NATURALISTID (*trobina kuu ümber, kooris*): Jaa . . . Kui ilus kuju! . . . Kui valge kuju! . . . Kui hele kuju!

ESIMENE NOOR NATURALIST: Rinna peale on tal miskit kirjutatud . . .

ÕPETAJA (*prille pühkides*): Loe — kui on!

ESIMENE NOOR NATURALIST (*kõheldes*): S-saksa keeles. . .

ÕPETAJA (*valjult*): Lapsed, lähme kohe edasi!

TEINE NOOR NATURALIST: Eiii ole! . . . Ladina.

ÕPETAJA (*jalg õhus*): Tirrrr — terane. (*Jala maha pannud.*) Eks sa siis loe.

TEINE NOOR NATURALIST (*loeb üpris soravalt ladina keeles*):

SANKT NIKOLAUS

est mihi nomen. Hic nunc viribus invalidis et
manibus infirmis debeo defendere solus
id quod putatur fragilissimum omnium rerum:
mentem avium pictam quae corpus suum reliquit,
ascendit caelum et taciturnas attigit sphaeras.
At satis verborum, nunc omnibus est tacendum.*

Vaikus.

ESIMENE NOOR NATURALIST (*riuklevalt*): Aa . . . kes tõlgib?

KÕIK NOORED NATURALISTID (*kooris*): Õõõõ-õpetaja!

*Autori värssi ladina keelde tõlkinud Luule Epner

ÕPETAJA (*kogeldes*): Mm-ma . . . (*nobeda!*). Kui saksa keeles, siis küll!

Vaikus.

KUJU (*suu avaneb veidi kangelt*): Mina tõlgin.

ÕNNIS NIKOLAUS

mu nimi. On minule jäetud siin valvata väetute väega,
käetute käega kaitsta seda, mis kaitsetum kõigist:
Värvupoegade värvilist vaimu, mis lahkunud kehast;
lahku löönd pehast ja ülenenud Sfääride Vaikuseks.
Nii et alguseks pidage suud siin. Ja ei midagi muud.

Kes annaks vahi mu suu ette ja osava pitseri mu huultele? Laulud.

Mitte üksnes põllud . . .

. . . vaid ka põued võivad närbuda põuas. Inimeste kurnatud kehad, vintsutatud vaim ja kannatanud südamed võivad olla kui ragunenud maa, mis januneb Saju — pääste järele. Jätkuks esialgu Kastestki — kaastundest. Aga kust seda võtta? Kui kõik, nii kannatajad kui kannatuste põhjustajad, kaastunnet vajavad.

Phoenixburgis sõja üleelanud lapsed, p õ u a a e g a d e v ä r v u p o j a d , ma kastan iga väsinud hinge ja toibutan iga nõrkenud hinge Matteuse süütsusid varemetel ja õuesoppides küll pealtkuulda muretult, kuid ainult selleks, et mitte kuulda . . .

. . . kõhukurmust kostvat korinat. «Konnakõhud» — võinuks nende kohta öelda iga pime, kes kurt polnud.

Kummaline, kuid just pidev näljatunne oli see, mis nende häälepaelu pingutas, lohkus palgeid naeruga täitis ning habrukesi kehi mänguhoos hoidis.

Näljal on mitu nägu, üks neist optimistlik.

Kass Seesar ja Sõda *silm silma ja hammas hamba vastu Moosese* olid harvendanud Phoenixburgi värvilisi varblasi veelgi. Järg oli jäänud puhvis rinnaga, juba veidi luitunud värvikuues värvu taha kinni («pääsnud varblane kassi tunneb»), kuid kes oli inimlastest järgmine . . .

. . . polnud teada.

Asmus lendas miinimuukimisel õhku ja hõljus väikese valge pilvena allatuult; üks Kukli-plikadest suri toidumürgitusse.

«Me kõik sõime noid kopitanud armeebiskviite, mis vedelesid paksus kihis rüüstatud sõjaväelao põrandal. Aga plikadel oli parem isu ja rohkem aega — nad jäid laonukka küksima nagu hirmuta hiired ja krõmpsutasid pränkse edasi . . . Siis nad surid — Sunda meilt, Ringhoovist, ja Kärt Tiisvälja õuest. Sirel jäi üle sirbitera elama.» Seda mõtet mõtles Nikas sageli — ja just siis, kui tahtis end kellelegi tehtud ülekohtu eest karistada või endale millegi eest kätte maksta. «Me poistega tegime minekut, teadmata veel, kuhu . . . Aga sestast me teadsime, et pole hea jätta oma plikasid maha . . . isegi siis kui nad pränkse krõmpsutavad *tarkus on oma poegi ülendanud ja võtab need vastu kes teda otsivad Siiraki.*»

Nagu Marsi pea ärakasutamata mõtetest, kubises sõjajärgne Phoenixburg ja selle ümbrus lõhkemata miinidest, mürskudest ja granaatidest. Rääkimata peenemast purust — padrunitest, sütikutest, «kahurimakaronidest», mida sai taskutes koju kanda.

(«Ükskord,» kirjutab kroonik Kristow, «pürstis Friidi koos prahiga pliidi alla mõned konepauksid, mis mul katkisest püksitaskust olid kõõki maha pudenenud . . . Nojaa, sõõ-

gi aegu hakkasid nad laskma. Nagu päris: pauh-vhiu-iiit ja pauh-vhiu-iiit! Liiken lükkas supi ümber, mamme ütles pabinas palvet. Friidi seisis püsti tooli pääl; käed peidus põlle all. Silmad kõvasti kinni, hüüatas ta ühtjärke:

«Jälle. . . jälle akkavad nad pääle!»

Pihta ep saanud keegi, aga põnev ikka't oli!

Teinekord olin garaazis — arvasin, et üksi — ja muukisin kruustangide vahel kahuri-mürsku lahti *kõike on mul lubatud teha aga kõigest ei ole kasu Korintlastele* — tahtsin tolle hülsist lillevaasi teha (täpilt sihukest nagu kingsepal). Oli 22. mai õhtupoolik — 23. mail oli Liikeni sünnipäev — ja ma tahtsin vaasi talle kinkida. Sättisin parajasti torutange ümber, et mürsupead maha keerata. . .

. . . kui äkitselt tundsin õlal kellegi kerget kätt.

«Ära tühja kiirusta,» ütles Varjumees.

«Kuidas?! Liikenil on homme sünnipäe.»

«Alles homme. . . »

«Noh.»

«. . . on Liikenil sünnipäe.»

«Muidugi!»

«Kuu-uule. . . » ütles Varjumees viivitamisi, «sa-aa kiirus-taad. . . naa-gu oo-leks hoo-mme. . . kee-llegi süü-nipäe.»

«Ära venita aega!» jagasin ma tema plaani ära ja haakisin uuesti tangid mürsupea ümber.

«Sa — ei jaksa!»

«Oota, s-sina!» sisistasin, sülg suunukas, talle vastu ja pressisin tangidele peale.

«Vindist peab, s-sunnik!»

«Tõmbame kahekesi!» ütles ta ja pani jõu juurde.

«Kill-kõlks!» lendasid tangipooled laiali.

«Tohman!« ütlesin talle näkku. «Lõhkused tangid ära!»

Varjumees lahkus noruspäi garaazist *enne kui otsa saad tee sõbrale head Siiraki.*

Sõsarale kinkisin lilled sedapuhku ilma vaasita.»)

Peale sünnipäeva — nõnda see Phoenixburgis paraku oli — järgnesid jälle kellegi matused: üks altkvartali poiss oli kuurikus tankirusikat muukinud ja . . .

«Kolm tihu kuivi kasepuid — ja vastu taevast!» halises kuuri arvatav omanik, jämeda kondiga vimmakas mees *ma tean kus sa elad: seal on saatana aujärg Ilmutuse.*

«Värvilised Värvupojad, mis saab teist nõnda!» ütles kingsepp murelikult. Ta istus, põll ees, habemepadrik palgel, oma töölauda taga. . .

. . . ja silitas näpuotsaga värvilisi varblasesulgi, mis Kristow ta ette justsama peost oli pannud.

«Kassimolkus!» ütles Kristow vaenukalt.

Kingsepp pitsitas kahe käega kõvasti oma laupa ja sinna jäid pigised näpujäljed.

«Mitte kissu. . . mitte tema!» surus ta vaeveldes sõnu suust.

«Kes siis?!»

«M-ma ei näe. . . t e d a *temal on tugevus ja tulemus tema päralt on eksija ja eksitaja Iiobi.* On kohus — kohtumõistjat ei näe.»

«Seesar — tema!» paiskas Kristow surmaval silmavälgul.

«Mmm. . . » ütles kingsepp, käte toel pead vangutades. «On väärilti mõistmisi, mis pika pruukimise järel õigeaks tunnistatakse. See ei ole kissu!»

«Kes?

kes?

kes?!» palus Kristow talle ütelda. . .

. . . ning tormas Kuldsepa juurest ära, unustamata hääles oma pisaraid ühes võtta.

(Kroonik: «Nikas tundis ammugi, et ta ei saanud millestki aru ja kummatigi annan ma sulle teada seda mis on kirjutatud tõe raamatusse Taanieli — sellest, millest näisid aru saavat kõik teised temavanused, täiskasvanud, (välja arvatud kingsepp) — kogu maailm. Isegi varblased.

Kes mõistis kohut ja mis süü eest Phoenixburgi rillukad, kes, üle elanud vanematekaotuse, sünge sõja, kurnavad näljapäevad . . .

. . . pidid armuta otsa saama rahuaja miinidel, mis, süütud pealt, meenutasid lõngakerasid vanaema rüpes. Kui palju sante sünnitas Phoenixburgi pealesõjaaeg aga sa säästasid kõiki — oh Issand — hingede armastaja Saalomoni! Käteta-jaluta-silmita inimeselapsi. Kas maksis neid tõugata lootusküllasesse maailma pikasäärelistena-sinisilmalistena . . .

. . . et 8—12 aastat hiljem rebida neilt jalad ja sorgata välja silmad?!»)

«I n i m e s e p o e g , k a n n a t u s t e s ü l e n e n u , j a s e e l ä b i J u m a l a k s t õ u s n u . . . » kuulis Nikas kõrgeid ja just nagu hõljuvaid sõnu, kui ta, kingsepa juurest minema jooksnud, tagaais kadakaasemel põlvitas. (Imelik: need sõnad oli Vagaema lausunud, kui talle tädi Miila kadumisest teade toodi. Ja siis polnud Nikas neid sõnu kuulnud — ja kuulis neid äkki nüüd!) Oma valutava, otsekui väljapööratud hingega . . .

. . . mõistis Nikas korraga kõike. Ta oli saanud oma küsimusele vastuse, liiga vara, ja siiski õigeaegselt, sest oli ta ju kõiges . . .

. . . liiga varajane laps.

Selle hetke äratundmise tähiseks otsustas Nikas istutada tagaaeda vanale kadakaasemele — uue kadaka *aeg istutada Koguja*. Ta ostis kadakaistiku turult, tingimata hinnast maha varjugi, ja tõi selle palituhõlmas kohale. Kaevas suure platsi maad üles, kobestas rehaga ning istutas selle keskele hoonukese kadaka.

(Kadakas — *juniperus communis*; ka kadajas, katai, gen. kadaja. Kuulub meie kõige lugupeetavamate puude hulka. Tema marjade otsas on rist, mistõttu teda peeti p ü h a k s p u u k s . Arvati, et kadakast on tehtud Kristuse rist.

Kadakepid aitasid nõidumise ja kodukäijate vastu, kui neile ristid otsa olid tehtud.

Kui kadakasuitsuga kambrit suitsutatakse, ei pääse töbi tuppa.

Kadakas õeldakse ikka üheksa haiguse vastu olevat, temas on üheksa arsti.

Kadakovett antakse loomadele, kui need haiged on — see aitab!

Vanatüdrukud vihelnud neljapäeva õhtul oma häbedust kaksiratsa ohvrikivil kadakavihaga, et poistele armsaks saada *kes silmaveega külvavad lõikavad hõiskamisege Lau-lud*.

Kadakarja otsas on rist, sellepärast kardab kurat kadakat.

Usaldatavast teatmeteosest.)

Fööniksburgi kevad, kõrvarõngaks kullerkupp . . . Järgnes sumedasilmne suvi; öös ööbisid ööbikud ja ajasid lauluga hulluks neid, kes seda veel ei olnud . . .

Inimesed olid päälesõja paremad («rõõm ja rikkus rahva riiakaks teeb — mure ja kannatus teevad südame sisse»), üksteise suhtes hoidlikumad. Halastus ja kaastunne oli nõndavõrd sage, et inimesed pidasid seda tavaliseks loodusnähtuseks, otsekui peenramaid niisutav sadu või katustel leckiv kuuvalgus.

Surm ei hirmutanud enam — elu ei kchutanud veel *keegi meist ei ela iseendale ja keegi ei sure iseendale Korintlastele*.

Peale seitsset möödunud eluaastat (lähenes kaheksas) oli Nikase seisukoht elu ja surma suhtes veelgi selginud: surm on elu taganemata tingimus. Olematuse sild ühest olemisest teise. (Kroonik: «See tunnetus on ebatavaline laste puhul, kes rändavad linnast linna — ja täitsa tavaline nonde puhul, kes rändavad elust ellu.»)

Elu on nagu ühe peegli eest läbimine. . .

. . . et astuda teise peegli ette.

«Kõõmes. Mis see surm siis kellelegi ära ei tee,» ütles Nikas mõnikord kauge mõtliku naeratusega, mis ajas poistele külmavärinad peale. . .

. . . rohkem kui kuskil vaarangust leitud või järve randa uhitud surnukeha (maa oli neist küllastunud, maa ei võtnud neid vastu nagu kinnas teise käe sõrmi).

Nõnda nagu välk, mille taga on kogunenud ülemad jõud, peab sähvama. . . . nõnda pole ka krooniku sulel valikut: ta peab kirjeldama nii kõrget ja madalat elu kui ka kõrget ja madalat surma.

Phoenixburg seisis varemetes *varemeis on kõik mis oli meile kallis Jesaja* — kesklinn ja mõned sinna viivad tänavad. «Varemetemängud» läksid nüüd üle linna moodi (iidsed lossivaremed tõmbusid solvunult udusse. Uued olid põnevamad, ehtsamad, niioelda alles soojad!). Varemetemängud olid keelatud, ja nõnda «keelatud mängudena» alles saavutasid selle ülimal põnevuse . . . ilma milleta ehk oleks mindud lossivaremetesse.

«Nad hirmutavad sellega, et varemed võivad kaela sadada — aga üldse: mis siis ei või kaela sadada?! (Friidilt näiteks sajab kõikaeg käske, mammelt keelde — võta või vihmavari pääle.) Siis hirmutavad nad veel mingi varemetes varitseva nakkusega. — Siin on neil õigus: kuskilt ma olin saanud. . . raamatunakkuse. Aga see ei loe. Mis sest, et nakatatud — tervis on neil häa, ja kust aga mõne leian, olgu neil või «leetrid», on nad minu!» — Nõnda omaette arutades, soni tagurpidi peas, tümpsis Nikas keelatud tee *kuidas hoiab noor inimene oma teeraja selge? Kui ta seda peab sinu sõna järgi! Laulud* varemete poole. Seljas olid tal kõige vanemad, tõttreetvalt tahmased riided. Taskus kilksusid «kassid», roninaelad, millega sai loodjat seina pidi üles ronida — seal, kus trepid olid sisse varisenud.

Eelmistest varemeteuidangutest olid tal ühes põiktänavas silma jäänud. . .

. . . suure kolmekordse telliskivimaja varemed, mille ukсед ja alumise korruse aknad olid laudadega kinni lõõdud. Maja polnud pommist pihtatud, vaid niisama tühjaks põlenud — nagu piibutäis tubakat. Või kas . . .

. . . tühjaks?!

Seda viimast Nikas ei lootnudki.

«Alles eelmine nädal põles — ja juba kolksisid pääsud kinni,» torises ta, teinud tiiru ümber tahmunud seintega, klaasikildude särapärgas majamüraka, mille kõrval väike poiss võis paista maja ainukese tulest pääsenud ämmelgana.

Ta laskis pea kuklasse, pööras näo üles (taevas oli toonitatult kõrge ja eeskujulikult puhas). Viivuks lõi Kristow kõhklema, *ülekohtust loobugu kõik kes Issanda nime hüüavad Timoteusele* — siis lükkas ta lõua ette, tõmbas kõhu sisse. . .

. . . ja kinnitas «kassid» saapaninade külge. Kummargil pomisedes:

«Äkki't mõne leian. . . Mis nad sääl mudu — vihma lugeda ja tuule lapata — lesivad.»

(Kroonik: «Raamatunakkuse oli Nikas tõeliselt saanud varem. Ja vanaemalt, kellega nad olid valgetel suveöödel ning pikkadel talveöödel kui hulluksed pärlimäel rehitsenud riime ja hellitanud sõnu,

sõnu,

sõnu.)

«Varemeteraamatukogud» — see oli omaette armastus ja kurvastus. Vecest porsunud, poolpõlenud ja suitsunud kõited rusude all, ja neile kaasatundev, kõvasti kloppiv poisisüda. . . Kõrgem võib olla vaid taevas ja kurvem kerjuse naeratus *päästa vaevalised ja vaesed! Laulud*.

Tõmbasin mõlemad pandlad kinni; rihmad soonisid küll valusti varbaid, aga nii oli kindel, et . . .

«Kuule! Vaata. . .»

Ringi pööramata teadsin, et rääkija oli Varjumees.

«Noh, mida?»

«. . . et nad ikka plehku ei paneks!»

«Kes?»

«Kassid» muidugi,» ütles Varjumees.

«Põle seni pand,» ütlesin ma, kuid vedasin igaks juhuks rihmu veel ühe auguvahe võrra koomale. Nüüd oli varbavalu juba valu moodi!

«Miks sa nägu krimpsutad?» päris Varjumees.

«Naer, tead sa, tuleb pääle.»

«Mida sa naerad?» uudishimutses Varjumees.

«Sind,» ütlesin ma.

«Miks?» sättis Varjumees küsima.

«Sa krimpsutad nägu.»

«Naer, kas tead, tuleb pääle,» ütles Varjumees ning tõesti kostsid naeruvirrad tal hääles kui teine tundis et mees teda ausal kombel oli petnud Makabeide.

Roninaelte raudtallad kilksusid vastu kivitahveldist sel kümne sammu teel: paigast, kus ma «kassid» külge rihmasin . . .

. . . tahmunud majaseinani, kus ma justsama peatusin. Ka Varjumees pidas kinni. Seisime ta'ga kõrvuti, pääd kuklas, mõtted küpsed kui ploomid puu päikesepoolses küljes. Aga millegipärast ei tihanud me kumbki oma mõtet teoks teha. Mitte sellepärast, et me ronida ei osanud — lossivaremetes olid mitmed «kassid» me all oma raudküüned ära kulutanud. Põhjust ülepea nagu polnudki.

«Kuuled,» ütles Varjumees etteheitvalt, «mis sa passid?!»

«Ja s-sina?» pärisin vastu.

«Miii-na?!» imestas ta.

«Sina, sina. . . Oled . . .»

«Ei!» pahvatas Varjumees. «Sina, Nikas, hoopis oled kartlik.»

«Jah.» *Taibukale on tunnetus kerge Õpetussõnad.*

Võtsin ennist seina veerde jäetud Liikenä vana koolirantsu (kuivanud kalasoomused kilgendasid ta peal kui hõberahad) ja upitasin selle kukile.

«Nii väikse koti sa ühes võtsidki!» imestas Varjumees.

«Sina mudugi oleks võtnud suurema,» poetasin talle üle õla.

«Igastahes!»

«Raudteevaguni, eks?»

Hakkasin üles minema maja varjupoolsest küljest (nii paistsin teekäijatele vähem silma), nurga kohalt, kust sai ühe käega kinni hakata.

See maja oli selle poolest kehvasti tehtud, et oli hästi tehtud — kivid olid laotud puhta vuugiga, ning kassinukkidel polnud head pidamist. Tulin ühtjärke robinal alla, aga see oli igal pool alguses nõnda, kui õiget kõrgust veel kätte polnud saanud.

«Vahva!» hõikas Varjumees.

«Mis on — «vahva»?!» turtsatasin talle.

«Kui sa ribinal alla tuled — kassinukid löövad tuld!»

«Ma . . . enam ei tule.»

Ega tulnudki. Iga kivirea järel kõrgust võttes tuli juurde nagu julgust — või hirmu allakukkumise ees.

«Kui sa kunagi tahad üles jõuda *püstita enesele märgikivid aseta teeviidad Jeremija*, siis sa lihtsalt ei tohi alla kukkuda,» seletas Varjumees laialt.

Võtsin teise korruse välja ilma viperusteta, kui mitte arvata seda, et põis oli mul kole täis — unustasin all tühjendada.

«Ma teen ära!» ütles all seisev Varjumees toetavalt.

Olin nüüd juba akende joonel; esimese aknaorvani tuli liikuda külg ees, selg sügaviku kohal.

«Litsu rohkem seina ligi. Ja ära inga!» õpetas Varjumees nagu mingi langevarjuinstruktor.

«Ise tean.»

Ilmatu kerge tunne oli siiski, kui juba aknalauast kinni sain võtta.

«Urraa!» karjus Varjumees.

«Ära praali — kostab tänavale!» manitsesin teda.

Kantsin end üle aknalaua tundmatusse siseruumi . . .

. . . ja kaotasin Varjumehe *ta hoiab arukust et leida head Õpetussõnad* silmist. Tuli välja, et see oli korrusekoridor, õigemini ülejääk sellest: seina ligi hoidev ahas betooniriba, mille allavarisemist takistasid rauast laetalad ja kringlisse keerdunud armatuur. Teise korruse koridori seinu, uksekohti — ega ülepea teist korrust . . .

. . . polnud ollagi. Maja, nagu nüüd võis arvata, polnud lihtsalt põlenud. «Keegi pani keldris miini mängima,» mõtlesin kohe, kui see pilt mulle ära paistis.

(Kroonik: «Phoenixburgi poisikesed õppisid üsna ruttu «varemetearhitektuuri» *rahvad näevad vaeva ainult tule tarvis Habakuk järgi* kindlaks tegema, kas oli tegemist süütu tulekahju või õela õhkulaskmisega. Nõndasama lihtsalt oleks nad saanud ka süütajate ja õhkijate jälile, kuid. . . keegi ei tulnud selle peale, et neilt seda pärida.)

Vaatasin üles . . .

. . . mu silmade pilk peletas ehmu ilmatu parve varemetehakke. Kraageldes ja kaardeldes tõusid nad seinarusudelt õhku, kerkisid üha kõrgemale ja kadusid suurte tahmatätardena . . .

. . . linna kohal võlvuvasse õhtuavaesse. — Ka kolmandat korrust, nagu haigutavast tühimikust selgus, polnud olla; alles olid vaid mõned herilaspesadena välisseinte ligi hoidvad korterid, osaliselt varisenud vaheseintega, kust paistsid ämblikuvõrkudes kapiseljad, tolmunud puhvetiküljed; ühest seinaaugust koguni ülestehtud voodi ning selle all — õöpott.

«Saaks kudagi sinna üles!» mõtlesin ma vististi kuuldavalt.

«Ära akka ädaga turnima — siin võid igaspoole ära teha,» ütles Varjumees ja lisas süüdinult: «M-mul läks kah. . . m-meelest ära.»

Kristow, nagu palangule hilinenud pritsimees, seisis majavareme teisel korrusel ning, mehenukk näpu vahel, tüüris kuldset juga allkorruse rusukuhilast tõusvale suitsupesale. Kuid häda sai otsa, suits aga siugles visalt edasi.

«Justkui põrgupõhjast ja neil oli kuningaks sügavuse ingel kreeka keeli *Apollüon Ilmutuse* ajab tossu üles!» mõtles Kristow.

Nõnda, jätnud suitsu maopesana väänlema, hakkas Kristow otsima teed ja pääsu kolmandale korrusele. Selg tihedalt vastu müüri . . .

. . . liikus ta ahtal betoonribal kuni etikuni, kust viis pooleldi varisenud keerdtrepp kolmandale korrusele, korterite juurde. Trepp rippus kohati vaid armatuuril ja õõtsus vahvalt Kristowi all justkui mõrrapaat (seal — Armumetsas! *ta andis meie südamele rõõmu et rahu võiks olla meie päevil Siiraki*) või Fööniksburgi rippisild.

Jõudnud üles trepikotta, jäi ta hetkeks kunagi valgete, paraku tahmunud uste ette nõutult seisma.

«Ära hakka tühja otsima,» kuulis ta kõrvvalt nõuannet (see polnud Varjumehe hääl).

«M-mida?» küsis Kristow kogeldes.

«Südametunnistust,» ütles hääl käegalööval toonil.

Kristow lükkas lõua ette ja vastas samas toonis:

«Ma unustan selle iga kord maha . . . kui varemetesse raamaturaksu lähen.»

«Kui taibukas!»

Kristow võpatas, laskis pea norgu ning seisis seal nõnda tükk aega, tahmane ja kriimul; unustanud, kuidas ta sellesse alandatud seisundisse oli sattunud — ammukski selle, mis viis sealt välja.

«Lükka lõug ette. . . !» sosistas Hääl. See muutus äkki kähedaks . . .

. . . ja kadus varemete kohal kraaklevasse hakiparve.

Katsumine oli läbi pärast oma hinge vaeva saab ta näha head — ta saab küllaliselt Jesaja. (Kroonik: «Kristow tundis läbi elu, et raamatute kaudu katsus teda kord keegi Neetu, kord keegi Önnistatu.») Ta tõstis aegamisi pea, et lugeda ustelt nimesilte. . . Kahe ukse juures jäi tal see vaev ära: nimesilte meil polnud. Kolmandal, temast tükk maad kõrgemal oli tahmunud vasktahvlike — et seda lugeda, pidi ta tõusma kikivarvule.

««Prof. Mau. . . ri. . . ce.»» veeris Kristow.

Ülejäänud tähti kattis tahmakord. Mõistmatu uudishimu kehtas teda tagant. Kristow pingutas varvastest välja viimase, häilis nimesilti käisega, kuni nimi oli selgelt loetav. . .

Prof. MAURICE GOLDMAN

«Vanaisa Morris . . . Ma tulin — külla!» sõnas Kristow.

Ta vaatas väikeses esikus ringi: seinu kattis luitunudsinine tapeet, mille mustriks olid pikad liikumatud hõbedavärvi pendlid.

«Miinipõrutusest jäid seisma,» mõtles Kristow ja proovis ühte neist näpuga käima lükata. Ei õnnestunud *anna meile abi kitsikuses! Laulud.*

Esiku tihes seinas oli riidenagi, kus puhkasid kantud palitud ja kübarad; allpool mitu paari lääpatallatud jalatseid.

Teisepool seinas akna kõrval seisis kõrge nikerraamiga peegel, mida luipu ülanukast alanukani läbis lai pragu.

«Justkui Fööniksburgi järvel jäämineku aegu,» võrdles Kristow, kõrv tirkis ukse poole. . .

. . . mille tagant kuuldus nagu toasusside lohinat ning omaette vaikset naerukihinat.

«Mis siin naerda on!» solvus Kristow ja lükkas lõua ette.

«Mul oli ikka . . . asja kal' ärge kiidolge ja ärge valetage tõe vastu Jakoobuse.»

Enne tuppastumist koputas ta igaks juhuks laiiale kahe poolega uksele — jälle kostis selle tagant toasusside lohinat . . . sedapuhku kuskilt kaugemalt toastigavusest.

«Vanaisa Morrise kuulmine on kehv,» meenus talle nüüd — äkki. «Ja paistab, et vahetääl veelgi kehvemaks läind,» pomises Kristow ning vajutas lingile. . .

Ta seisis kõrge laega, tumeda tammepaneeliga suures toas — kuigi selle suurus oli rohkem aimatav kui nähtav. Kogu ruum, seljad semulikult vastamisi, oli täis tuubitud. . .

. . . punakast puust raamatukappe *igaihte nuheldakse sellega miska ta patustab Saalomoni.* Nad varjasid seinu, aknaid . . . ainult chk lage mitte. Nii suurt hulka raamatuid polnud isegi Linnaraamatukogus; neid oli riulite ning seinte veeres; igas kõrguses ja paksuses; kalingur- ja nahkköites.

Ruumis hõljus õnnis raamatuviiruk, mida polnud suutnud tappa kahjutule kuum suits ega uhta merre kustutusvesi. Kristow pani silmad kinni ja tõmbas rinnatäie seda õnnestavat õhku sisse.

«Rrr-ranits! Haa-hah-haa. . . » kõhistas ta omaette naeru.

Ta oli tulnud siia ranitsaga — see oli naeruväärt tõsiasi! tundis Kristow äkki vahedalt ja selgelt.

«Nad peab siit võtma kõik. Või ei tohi puutuda ühtegi!»

Nõnda jättis ta oma ranitsa ukse kõrvale maha nagu endavõitja *kes on võinud üle astuda ja siiski ei astunud ja kurja teha ja siiski ei teinud seda Siiraki.* Kristow võttis mis-kipärast mütsi maha, ja soni vastu rinda surudes liikus ta kappide labürintides tasahaaval edasi. Aknad olid raamatutega kinni müüritud . . .

... kuid ruum oli täis selget, milleski salapärast valgust.

«See tuleb neist endist ... raamatutest,» mõtles ta.

Kuid jõudnud varisenud scina juurde, mille läbi ta ennist oli näinud raudvoodit ja ööpotti, mõistis Kristow ...

... et teatud situatsioonides raamatud ei kiirga valgust. Valgus tuleb siis läbi lõhutud müüride ning läbi purustatud prilliklaaside *sest maanurgad on täis vägivalla-pesi* Laulud.

«Säng on vanaisa Morrisel vahva,» imetles ta. «Kõrge ja valge, nikkelnupud küljes. . . justkui keisri troon. Kui poleks potti.»

Kristow astus oma avastusretkel edasi, luges raamatuselgadelt pealkirju, mis olid talle kõrged ja mõistmatud nagu avastamata planeetide nimed, mille olemasolu ta aimas, — kuid nendeni tuli jõuda.

Ühe kapi juures paelus ta pilku tüse kõide, mille seljal sätendas. . .

... väike hõberist. Ta laskus seal põlvikile ning pani käed kokku.

«Õnnistegija
sa tegid heasti
et sa tegid tule külmaks
ega lasknud raamatutel ära põleda!
Õnnistegija
sa tegid heasti
et . . . et sa ei lasknud mul teha halvasti!»

Olge tänulikud kõige eest sest see on Jumala tahtmine teie suhtes Tessalooniklastele.

Nüüd alles tihkas Kristow lugeda tüsedate köidete seljakirju:

«PIIBEL. . .

TALMUD

AVESTA

KORAAN».

Ka Kristowi sees oli väike riid, kus asenesid ta väikesed tarkused — nende kaudu ta mõistis, et see kapiriid. . .

... oli Maailma jumalate salajane kohtumispaik.

«Sellepärast oligi maailm pikka aega nii ilma Jumalata!» — seda vahest tähendas too põgus naeratus, mis tal edasi astudes suunurka unus *teid kurvastatakse aga teie kurvastus muutub rõõmuks Johannese*.

Selles raamatukunglas peale punapuust raamatukappide nagu muud mööblit polnudki. Siin-seal kujades kohtas Kristow vaid mõnda üksikut tooli (samuti raamatulasu all) ning püsttreppe, mille astmed olid raamaturiiluleteks muudetud.

«Lauda tal ep olegi. . . kus pääl ta siis sööb ja joob? roog ei vii meid lähemale Jumalale Korintlastele,» mõtiskles Kristow. Ning just sellel mõttel. . .

... pörkas ta vastu lauda. See oli suur nagu jaamaplatvorm, raamatulademe raskuse all kõverdunud jalgadega tume vanaaegne kirjutuslaud. Laua keskel jagus ruumi vaid niipalju, et kirjutamiseks küünarnukid maha võis panna; sellest laigukesest paistis ka, et kirjutuslaud oli kaetud tumerohelise plaadiga, millest jooksid läbi punased murduvad jooned.

«Justkui välgud kivis!» vihvatas võrdlus Kristowi peas.

Ühe vaba lauaoatsa peal oli ilma kuplita lamp (rohelised kuplikillud, nagu toapalmi langenud lehed, olid osalt lauale, osalt põrandale varisenud).

Paremal pool lauaoatsal ladenes kõrge kuhil kaustu ja kladesid. . . Ja veel oli laual tornikujuline pliiatsitoos, kaks paljast pronkspoisikest hoidmas rasket kristallist tindipotti — ning kõiksugu muid nipsasju.

Kristow pühendas oma pilgud nii pikaks ajaks lauale sellepärast, et ikka veel vaadata mõõda...

... vanaisa Morrisest *heade tegude vili on kuulus ja arukuse juur ei lange ära Saalomoni*, kes istus kirjutuslaua ees tugitoolis, seljaga Kristowi poole. Üll oli tal raamatutest läikima lihvitud ülirikond, hõredatel valgetel juustel — must sametmüts. Ning paremas käes...

... «Väike valge tuvi,» mõtles Kristow.

Ta kõhatas hääle puhtaks, et endast märku anda; vanakesele mõne viisaka sõna öelda.

«Teee-re!» kuulutas ta pikalt.

«Ter-tere, peebulind. Astu edasi!» vastas ta iseendale. Sest vanaisa Morriselt oleks seda tulnud liiga kaua oodata.

Kristow astus ettevaatlikult üle kuplikildude ning jäi teispool lauda vanakese vastas seisma. — Sinna ta tardus nagu savikujuke tuule käes, ega saanud tükil ajal sõna suust, sest muidu ta — mureneks *paljud on langenud mõõga läbi aga mitte nii palju kui neid on langenud keele läbi Siiraki*.

«Tere, härra Maeterlinck,» pidi ta nüüd uuesti teretama ning ka kummarduse juurde panema.

Vanaisa Morrist tundis Kristow niisiis juba pikemat aega. Sedapuhku istus vanake, pleed põlvede ümber, tugitoolis, paremas käes väike valge tuvi või kajakapoeg või ... igatahes ei tõusnud too lendu.

«Muidugi mitte: brauningud ei lenda!» mõtles Kristow iseendale selgituseks. See oli lühikese toruga, valgete luulustistega püstol, ning ta sobis hr. Maeterlincki käega. (Kroonik: «Relv sobib müstiliselt hästi mehe käega, olgu noore või vanaga. R e l v a i l u asendab teatud hetkedel mehele kogu maailma ilu, ning elutungiga konkureeriv surmatung saavutab siis mehe meelte üle võimu *ärge nõudke surma oma elu eksimustes Saalomoni*».) Hr. Maeterlincki meelekohal oli väike punane täpp, otsegu oleks ta jõhvi-ka vastu oimu puruks litsunud...

... ning punased pudemed ta juustes ning õlal olid — hüübunud marjaveri.

«Kes nüüd siis neid raamatuid karjatab... Ja kepikonksuga tulesuust välja kisub?» meelitas viivuline nõrkus Kristowi eeleegilisele mõtele. Mille ta aga sealsamas minema peletas. Pidetotsivalt naeratades sügas ta end selgroo kohalt — ...

... selgroog oli taas omas paigas *olgu su käsi mind aitamas sest ma olen valinud su korraldused Laulud*.

Enne lahkumist luges Kristow üle hr. Maeterlincki õla lauale jäetud paberilt:

«Meie lõplik rännuteede siht on ühinemine kõige olevaga, et seal alustada uut rändu, ning loodame, et seal on meie teekaaslasteks inimesed. Jumalaga!

Prof. Maurice Goldman.»

«Head aega, vanaisa Morris... Tahaks olla sinu teekaaslane, aga ma pean kodust läbi minema!» ütles Kristow hüvastijätuks, vähimatki hirmu ega kitsikust tundmata — mida luges see ü k s «jõhvikaplekk», kui ta oli näinud neid hulgem!

Ta krahmas ukse kõrvalt ranitsa, heitis selle ropsuga selga ning väljus Raamatukunglast, sealte ühtegi raamatut kaasa võtmata.

Kristow põlnud kurvastatud...

... vaid kuidagi suuresti lohutatud:

«Vahva, et maailmas on kaksiknimesid nagu Goldman-Maeterlinck... ja Flügel-Flügel!» *Vaata õigele tasutakse maa peal — saadik siis õelale ja patusele Õpetussõnad*.

Teise korruse koridorisäilmel kohtas Kristow Varjumeest. Too trüginial küsima: «Kussamulniikauaolid?!»

«Ja sina — kus mul olid?» päris Kristow rahumeeli «kassirihma» kohendades.
 «M-mina. . . m-ma pole su varjust välja astunudki!» pahvatas Varjumees.
 Kui Kristow juba aknalauale oli kalpsanud, et allaronimist alustada . . .
 . . . märkas ta seespool majavaret, ühel kõrgel seinatüükal vimmakat, turjaga nende poole istuvat meest, kes hoolega kahte papitükki teineteise vastu liipas.
 «Kes see on?»
 «Kurri,» vastas Varjumees.
 «Mis ta säääl teeb?»
 «Sussilohinat.»
 «Ikka veel?!» ütles Kristow ja kadus aknalaualt. . .
 . . . vahepeal sadama hakanud tuulitseva ilma vesituisku *sest tema laseb vihma sada-
 da õigete ja ülekohtuste peale Matteuse.*

Phoenixburg hakkas sõjavapustustest toibuma, valmistuma . . .

. . . rahuvapustusteks. Surmatühimikud täitusid esialgu vaid elutühimikega. Avati ta-
 sapisi poode, kuigi ka avatuna oli seal kaupa sama palju kui suletuna — suures valikus
 eimiskit. Sellegi järgi tuli seista, põhiliselt Värvupoegadel, pikas ahistavas sabas, käed
 mamme muhvis või pape pikkades püssirohulõhnastes sinelikäistes (kes võis endale seda
 luksust lubada). Lõputud kui Linnutee — leivapala-, suhkrupisku-, sõetolmusabad. . .

Avati raudteejaam; Phoenixburgi ja pealinna vahel hakkasid käima liigutavad tahma-
 rinnased suslad, mis taganttuule puhul jõudsid vahel kohalegi.

«Augeiase tallidest» aeti meri läbi — koolid puhastati hobusesõnnikust ja lapsed —
 «liblikad» juustes, püksid viikis — saadeti kooli *veel ma lasen kumada hariduse kui koi-
 du ja lasen ta kaugele paista Siiraki.*

Linnavalitsuse hoone ehitati üles, uus parlament asus kohale (kui-mitmes ajaloo sees,
 seda ei teadnud keegi).

Puhkpillid hakkasid mängima. . . kuigi esialgu ei tulnud neist muud kui ahastuseoh-
 keid, aga varsti ka rõõmuõhkeid.

Varemetekülgedele, kuuriselgadele, udustele akendele ilmusid esimesed sõjajärgsed,
 kõnekalt kõhnad lõvid, otsekui paraneksid nemadki sõja haavadest.

Teater «U'Gala» avas ukсед etendusega «Maailm lõhki — lõpetage!»

Üks sannakvartali kingsepp, riides kui keskaja kavalier, ja tema koduvillases kuues
 sell segisid teiste hulgas teatri poole. Nähtu oli vapustav. Ecsriideid avati niipalju kordi,
 et nad hakkasid narmendama.

Peale etenduse lõppu, otse teatrisaalist — pea kohal rulluvad loosungid «Muudame
 Phoenixburgi rusuhunnikust lilleklumbiks!» tormas publik varemetele. Ja algasid taasta-
 mistööd *teid taastatakse! ma ehitan üles teie varemed Jesaja.*

Phoenixburgi värvilised varblased aga (neid oli alles jäänud neli) istusid seeaeg
 Ringhoovi prügikasti veerel, süütsusid sõnult ja laanisid nokaga sulgi. Värvikuued olid
 neil, tõsi küll, kõvasti sakkida saanud, aga — õnnelikult nende eneste seljas.

«Kui hää, et Gnutt *nende sündimine oli kuri ja nende kurjus oli nende sisse juurdu-
 nud ja nende mõtlemine ei muutu üial teistsuguseks Roomlastele mul kissu-mängudest
 välja ei kasva!*» luulutas väsimatus emaarmus Amalie. . .

. . . kingsepale, kui nad prügikasti kohal prahipangesid kokku kõlksutasid.

Kingsepale see rõõmusõnum ei mõjunud. Kuid ta naeratas ja nokutas ja ütles Ama-
 liele:

«Kallis Ammi, jäägu ta sul ilmmureta lapsukeseks edasi!»

Nikas, kes seeaeg puukorviga kuurist tuli, pani kingsepa kohal korvi järsult maha, ja
 kui Amalie läinud oli, võttis kingsepa hõlmast kõvasti kinni.

«M i s s a ü t l e s i d ?!» vajutas ta meistriale küsimuse näkku.

«Mis sa ütleks Amaliele. . . » keeras kingsepp vastusest ära.

«Ma . . . ma ütleks,» sõnas Nikas, palgest pingul, rusikas käed kui sõjanuiad kahel pool keha. Ning pahvatas äkki vabanenult: «MUUDAME KÕIK FÖÖNIKSBURGI KISSUD — PÄIKESEKIIRTEKS!» *Lapsed kandke kannatlikult Jumala viha, mis teie peale on tulnud Johannese.*

Teineteisele silma tehes läksid nad kumbki oma teed lahku.

Värviliste värbude kintspükstes nimekaim oli samuti alles jäänud neli: Vildi-Valdi, kelle ristiisaks oli vildipaar, mida ta põlvereuma pärast oli sunnitud suisasuveeni kandma.

Atmossi-Oskar, keda hüüti ta isa, Linnasauna katlakütja hüüdnime järgi.

Prilli-Prants, kellel oli hea nägemine — aga nende peres kandsid kõik prille.

Ja Kartlik-Nikas, kes, nagu võis nimest arvata, oli kartlik ära ilmuta seda, mis on su südames siis ei saa nad su õnne ära viia Siiraki.

Ringhoovi tüdrukuid Värvu p o e g a d e hulka küll kuidagi ei saanud lugeda. Aga lõputult nokalaata pidavad Värvuplikad olid nad kindlasti! Hüüti neid nõnda: Virgi, õieti Virgiinia — nimest peale Ringhoovi kõige ilusam tüdruk; ta oli kõhnuke, lausa läbipaistev kui lagritsakomm, ning kuidagi silmapõhjani selge. Enamasti mängis ja kasvas ta üksi nagu eraklill kuskil kõrgel müüripraos — kaunim kui teised, ülemal teistest (Kroonik: «Tema tulevikku juba teades võis öelda, et elu ja saatuse seisukohalt ei ole selline kasvupaik just kõige parem. Üks celis on aga kindel: eeslid kõrgel kasvavate lilledeni ei ulatu»).

Rosalie-Rosolje. . . hägussilmne reetlik plika.

Oli Ringhoovi plikade hulgas ka üks narrinukk. Ta oli alailma poiste suu-sihikul kui Pikakaelaga-Age — nõnda varakult pidi ta kannatama oma saleda, kauni joonega kaela pärast *su kael on kui elevandiluust torn Ülemlaul*. (Kroonik: «Profiilis meenutas ta Nefertiti, — aga kellele, pagana pihta, võis see tollal pähe tulla!»)

Kukli-plika oli kukliplika, kuid hammustada teda kuskiltpoolt ei saanud: ta oli kange ja hammustas vastu.

Imeliku nimeta lõhnaga, keeleotsaga õrritav Tõmmu-Sirel. . .

Kõik.

Muidugi mõista elas ja mängis Ringhoovis veel teisigi põndlaid ja rillukaid, kuid need käisid juba koolis, olid aastate poolest vanemad — seega juba sära kaotanud, et kuuluda. . .

. . . Värvupoegade Sädelevasse Plejaadi *meie ei ole porduelust sündinud Johannese.*

Just nagu mürsulehtrisse varisenud põrnikad . . .

. . . me hoidsime kokku. Ringhoovi piiravad majaseinad kaitsesid meid kui kindlusemüürid päälesõjaagsete hädade eest — isegi röögatu nälg tihkas me kõhukurnus vaid nuriseda, kui me parajasti Ringhoovis mängisime.

Mänge oli mitu — või kes neid jõudis lugeda.

Kõikse esimene (ja ka kõikse viimane) oli «sõda» *valmistage suuremad ja vähemad kilbid ja seadke end tapluseks Jeremija*. Sõjaaegu mängisime «sõda» ja pärast sõda — ka «sõda». (Krooniku märkmetest: «Kogu me elu siht on poeetilise hingeseisundi saavutamine. Olgu töös, armastuses või loomingus. Hinge poeetilise seisundi kõrgaste saavutatakse s ü j a s . See on sõdade psühho praktiliselt õige vallandaja — ning alles seejärel, segamaks õige põhjuse jälgi, hõlpseltused nagu piiritülid, usulahknevused, ideoloogiakokkupõrked ja muud juhuslikkused.»)

«Sõja»-mängud viisid meid tihti välja võõrastele tandritele, kuid Ringhoov oli lõpuks ikka see paik, kuhu tulime võitjate või kaotajatena muhke kokku lugema.

Vahvamad vastased olid Järvekvartali ehk Ulaküla poisid — nendega relvi ristata oli parim pidu.

«Õige!» ütles vana sõjamees Kuldsepp, kui ma talle Ulaküla sõdalasi kiitsin. «Väärt vastane on parem kui kehv liitlane.»

«Minu mõte,» ütlesin ma. «Aga väärt liitlane on kõige halvem.»
«K-kuidas?!» ei saanud kindralkingsepp aru.
«No võtab võidu ja su valdused.» *Ära anna võõrale rahvale mis sinule kuulub Siiraki.*

Ulaküla leeriga oli meil isegi üks sama. . .

. . . Lipulaul

«Oma lippu
viime tippu!
Vastas-lippu
ei me talla —
võtame ta
ainult alla!
Sureme kõik
— miljon meest —
oma lipu
lapi eest!
Siis ju Sealpoolse väega,
miljon-mehe külma käega —
oma lippu
viime tippu!»

Ilmamaa kuningad astuvad esile Laulud.

Kanterkandi-leeri omad. . .

. . . polnud suuremad sõjamehed. Neil kõigil olid kiivrid — mõned neist kuuliauguga, kuigi reeglite järgi ep tohtinud kahte elu olla. Seetõttu tulid nemad kogu aeg võitjaks.

«Võitku. Ja mingi nad persse!» ütles selle peale kindralkingsepp.

Plikad olid muidugi «sõja» ajal aina halastajaõed (viimases «sõjas» ka juba meditsiiniõed). «Emadeks» nad ei kõlvanud, sest kui «vaenlase piik või kuul nende kallil poja oli tapnud», pistisid nad tõsimeeli tõnnima. . .

. . . tehes nõnda märjaks oma rinnaesised ja rikkudes me mängu.

Mulle meeldisid kõik mängud Sireliga! *sa oled ilus mu sõbruke kena kui Jeruusalemm Ülemlaul.* Temal minuga — ainult mõned.

«Mängime «Liivakastiarmastust!» tahtis ta aina.

«Kas sul kühvel on?» küsisin ma vastu, sest reeglite järgi ep tohtinud kohe nõustuda.

«Vahvurite võitluse» ja «Kantsimäe lahingu» vahele võis «Liivakastiarmastust» ju mängida. . . aga mitte üle ühe korra!

Üks osa mängu oli, mille kohta mul kohe algselt kahtlus tekkis, kas neid üldse «sõja»-mängude hulka sai arvata — või kui sai, siis mingil kaugemal kaarel. Näiteks. . .

. . . «Luuremäng». Seda Värvupojad ep mänginud.

«Väiksed veel, et lahingusse kippuda,» ütlesid suuremad sõdalased, kui nad «luurele» läksid.

Mindi videvikus, salapäraselt vaikivas kobarikus alla Linnasauna pinuhoovi. Piilkond jagunes ja lagunes seal üksikluurajateks, kes mööda pinuselgi. . .

. . . naistesaua akende alla roomasid ja sinna kui mardikad moosile pikaks ajaks kinni jäid *surmake oma maapealsed liikmed: kired pahed himud Koloslastele.*

Kui polnud kedagi meesterahvast, kellega mind sauna saata, käisin ma siiaamaani mammega naistesauas, vahtisin üles akende poole ja iga kord mõtlesin:

«Ei tea, mis siin luurata on?»

NIKOLAI BATURIN

737

«Pommimäng» oli igatahes vahvam ning nõudis pingutust ja lihastejõudu *noorte meeste uhkus on jõud Õpetussõnad*. . .

. . . et rippuda Lossimägedesse viiva puusilla all justkui nahkhiired — või minugipärast «pommid» — ja hinge kinni hoides kiigata läbi sillapõranda pragude üles preilisisid ja paarikesi — ja seda kõik suurte poiste vahel, kel põsil juba udetas habet!

«Oijeeh!» ütles ükskord Prilli-Prants, sest tal kukkusid prillid alla orgu. Tema kohe prillidele järele, ja mina Prantsu järele, sest . . .

. . . Värvupoegade leeris haavatuid maha ei jäetud.

Kui me orupõhjas varislehtedest prille otsisime, napsas keegi meil natist kinni ja küsis lähedalt:

«Nooh, elufennad!» Arvata, et see oli preili kavalier, kes sillalt alla oli jõudnud. «Mis me's te'ga nüüd teeme?»

«P-prille otsime!» *nende asjade pärast on meie silmad jäänud pimedaks Hesekieli.*

«Tead, elufend, minu plika sceliku all sinu prille pole!»

«Meie sealt ei otsind!» ajasin ma lõua ette ja ütlesin talle ära.

«Aga rippusite küll — m i s m ä n g s e e o l i !?»

«Pommimäng.» *Ära tuleta meelde mu nooreea patte ega mu üleastumisi Laulud.*

Mõnikord jah, kui polnud küllalt ettevaatlik, läksid pommid plahvatama.

Kevaditi, kui Ringhoov sulaveest tahenes, mängisime trefaad, ja kui rahvast juurde rändas, siis ka . . .

. . . rahvastepalli. Mujalt mängu tulnud poiste hulgas olid kõvemad palliprõmmijad «Kurttummade Klubi» omad, vennaksed Ennok ja Kallu Reastased, ja alles hiljuti pikkpükstesse asunud Pinuhoovi poiss Helidor Raabe. (Kroonik: «Paradokside triumfina lades kroonikasse tõsiasi, et Ennok ja Kallu olid head laulumehed. Kallu Reastasest sai hiljem suur bassilaulja — ning üleüldse ei võinud otsidagi paremat eeldust saada suurlauljaks kui see, et vendade mõlemad vanemad olid . . .

. . . kurttummad.

Helidori isa oli küürakas poisipõlvest peale; ta oli uisutades sõitnud traadijupile, kukkunud selili ja murdunud selgrootsu (Kristow ei saanud sellest jagu: tema ihul ei leidunud ühtegi kanti, mille peale ta uisutades poleks kukkunud — kuid selg oli õige! Kristow unustas Traadijupi *aga tema on teinud valiku ja kes saaks teda keelata Iiobi*). Raabe poeg sai hakkama võimatuga: ta sirutas oma isa väikesed kurvad küürud õigeks. . .

. . . oma kehal. Helidor käis väljakutsuvalt sirge seljaga, oli pikka kasvu, laiaõlgne ning tõi Phoenixburgile hiljem kuulsust Suures spordis. (Helidor oli ainus, keda Gnutt imetles ja vihkas, kartis ja austas ja kelle läbi ta ennast — veider ja uskumatu! — vahel salaja põlgas.)

«Ei, isade küürusid ei nuhelda poegade kätte! *isad on söönud küpsemata viinamarju ja laste hambad on hellaks läinud Jeremija,*» lõpetas kroonik selle lühikese kõrvalepõike.)

Sügisel saju ja sombuga mängisime garaazis koroonat või, kui Atmoss lubas, siis sauna katlamajas «rongimängu». Vah-vaah! Vedur oli meil ka olemas, tõsi küll — seisis ta telgedega tammepakkude pääl, korstnapikendus läbi katlamaja katuse, ja vuhkis. . .

. . . ei, mitte verstasid maha, vaid Linnasauna kuuma vett ja auru. Atmoss, nahkmüts silmil, pikutas õlisel kušetil, tõstis vahest silmanahka ja käskis mõnel meist vaadata:

«Mitu atmossi (kroonik: «atmosfääri») traisakell («manomeeter») näitab?»

«Kolm!» nägin ma, kui olin vaadanud ülevalt raudtrepilt. Kuid kuulutasin alla «Seitse!» sest siis ei pidanud Atmoss tõusma ja sütt viskama. Või kui oli kümme, siis hõiskasin viis, sest siis ei pidanud Atmoss tõusma «oma armukse südant kergendama» — see tähendab: vedurist liigset aurupressi välja laskma.

Esimesel puhul jooksis saunast mõni paljas mees kamassides katlamajja küsima: «Aurumeistrid, kus põies te siin kuuma vett hoiate?!»

Teisel puhul hakkas kaitseklapp vuhisema ja vilet vinguma. . . sooh! Ja siit saingi ma endale veel ühe nime külge:

. . . «Valevile!» *kui ma räägin teile maistest asjadest ja te ei usu — kuidas te uskсите kui ma räägin teile taevastest asjadest? Heebrealastele.*

Tegelikult oli neil õigus: ma valetasin. Sestast kui end mäletan. Valetasin kogu aeg. Kõigile. Kõike.

Sedapuhku tahtsin vaid, et Atmoss heasti välja puhkaks — ja oma koperdamisega me mängu ei rikuks.

S e e oli alles vahva! Vedur vappus; rattad ripsisid relssidest sädemeid, ja taga-aa. . .

. . . jooksis vagunirodu, pikk nagu Sireli silmavaade. Välja ep vedanud midagi; enamasti vedasime Fööniksburgi sütt ja süüa, et viimaks ometi saaks sooja ja söönuks. Ainult üks kord tahtsime mängida rongi. . .

. . . Eikuskilt siis *ma halastan taas nende peale ja toon nad tagasi — igaiühe ta pärisosa juurde ja igaiühe ta maale Jeremija* — kuid siis Atmoss ärkas, pööras end äkitselt kušetilt üles ja käratas:

«Poisid, olete mängus liiga kaugele läinud!»

Need kõik olid Ringhoovi ringi mängud, mida ainult Värvupoegadega sai mängida. Ehkki oli mängu mujal ja mängusõpru palju muidki. . . Aga tähti taevas oli veel rohkem, kuid nad kõik olid kauged ja külmad ning nendega mängides kõrvetasid sõrmi: ei ühtki sooja tähte taevas, ei ühtki. . .

. . . südamesõpra maa peal. Nagu oli olnud Eelim.

Kristow kannatas *jõu kannatuseks leiad sa armastusest Siiraki*. Ja armastas oma kannatust kiivalt, jagamata seda kellegagi. Sellest sündis ta kõhnas rinnas priske jõud, mida ta ise endas ei kahtlustanud, kuid nägi nende laokil ilmest ja kadedast pilgust, kes pakatasid õnnest ja põhimõtteliselt ei kannatanud.

Kristow lootis ja ootas ja uskus, et ...

. . . Taevas talle ta täbaruses sõbra saadab. Ja palus.

«Kõigeväeline Imetegija
tee siis oma väe läbi imet
ja näita mulle kätte
selge sõber hää semu
Ja näita ka mind
temale kätte
et me üheskoos
võiks selged semud
head sõbrad
olla!»

Ma tõstan oma silmad sinu poole! Laulud.

Ja vaata . . .

. . . Imetegija pööras Saatusekivi just sellele tahule, mida Kristow taga kurtis. Värvupojad käisid endiselt kordamööda, juhtus ka korraga, Liassi juures pagaripoes leivasaiasabas; tinistasid läbematult kindanukas veeringuid või krõbistasid taskusopis paberrahapiskut. . . Kuid kui nälg lausa näägutama hakkas, käisid ka ilma rahata; seisid • poeliste vahel sabas ja kui järg nendeni jõudis. . .

. . . libisesid varivaikselt eelmise ostja selja tagant välja — ja võtsid saba lõpus uuesti koha sisse.

Värvupojad käisid leivalõhna nuusutamasa. (Kroonik: «Sellest nähtub eredalt, et toksikomaanid on alati olemas olnud! *nende kõht sai täis ja nende mõtlemine kõrgeks — sellepärast unustasid nad minu Moosese.*»)

Mõnikord märkas Liass seda manöövrit, läks näost punaseks ja käratas:

«Mis mood see on, et nüüd kardate saia osta! Sähke. . . »

Liass jagas igale Värvupojale saia nokka. «Raha ärge otsige!»

«Äkki oleks leidnud. . . » pomises Kristow ja lippas saia poest välja. Ta kahtlustas ammu, et pagaril on «süda secs».

Väljas pomises väike vihmuke ja Kristow, et vihmavesi saia matti ei võtaks, põikas Oru tänavale kastani alla. Ta juhtis juba saia otsapidi suhu, kui märkas enda kõrval seljanõjakil puuga seisvat. . .

. . . valgetukalist poissi. Too oli paar-kõlm vaksa temast pikem, ühes sellega paar-kõlm aastat vanem. Kõhnem oli ta kõvasti, kuid ei tundnud sellest uhkust, ning nosis suurest paberkoonist midagi süvenenult ja isukalt.

«Si-naa. . . » ütles Kristow võnnuvõõrale ja segaduses — nuusutas saia.

Teine ei vaadanud kõrvale, nokutas vaid.

«Sööd,» kahtlustas Kristow teist mõni sõber on kes on sõber lauas kuid ahastuse päevil ei jää sinuga Siiraki.

«Ei. . . kugistan,» ütles Valgetukk, pala alla neelanud. «Söö kah!»

Mõne puhu nad sellega tegelesid: mälusid, kuulasid teineteise suumatsutusi ja vihmalahinat.

«Mis sa sööd?» küsis Kristow.

«Praegast — suitsuräime. . . »

«Aga mudu?»

«Mudu. . . » teine mõtles viivu, kas räumeniiska minema visata või mitte. «Mudu — martsipanni.»

Kristow tundis hingeõnget: see oli MÄRK!

«Sa v a l e t a d !!» hüüatas ta ohjeldamatus rõõmus.

«Nagu sa ka valetaks,» ütles teine väheke alahindavalt.

«Muidugist!» ütles Kristow väheke solvunult.

«Siis valeta. . . mis sa passid!»

Kristow torkas Valgetukale saia nina alla ja ütles:

«Praegust söön ma saia. . . »

«Aga mudu?»

«Martsipani!» ütles Kristow selgelt ja kindlalt.

Loomuvead ühendavad enam kui vourused — mõlemad teadsid korruga, et see oli. . .

. . . s õ p r u s k o g u e l u k s k u i v õ t a d e n d a l e s õ b r a — v õ t a ä r a k a t s u t u l j a ä r a u s a l d a e n n a s t t e m a k ä t t e S i i r a k i . S e e e i s o i k u n u d k a s i i s , k u i s e l g u s , e t ü k s n e i s t , j a j u s t V a l g e t u k k , e i v a l e t a n u d ü l d s e .

(Kroonik: «Valgetukk koos emaga olid uuselanikud. Sõjalaine oli nad Phoenixburgi kandnud kuskilt kaugelt. Ka Valgetuka pape, lisaks vanem vend, olid kadunud Eikuskile. Kristowiga solidariseeris neid . . .

. . . kannatus, mis usuta südamed muudab malmikombuks ja usuvad malmikombud — südameks õige jääb elama ta usu läbi Jeremija.»)

Kumbki neist, oma sõpruse alghetkest peale, ei kannatanud elutühimikke — need tuli täita kas Tule või Jääga, kuid mitte neid kokku jootes . . .

. . . millegi leigega.

Seni nad einetasid veel «Üksiku Kastani» kohvikus.

«Säh võta — saia on seltsim,» ütles Kristow ja murdis tüki Valgetukale.

«Ja saial seltsim räimega,» ütles teine ning andis Kristowile peotäie suitsuräimi. Nad sõid vaikides, uudistasid vastakuti teineteist nagu Robinson ja Reede üksikul tühjal saarel. . .

. . . mis vahepeal oli asustatud inimkonnaga mida rohkem neid on seda rohkem nad teevad pattu mu vastu! Hoosea. Lõpetanud kõik viimse pudemeni, kägardas Valgetukk

ajalehed ja pistis servast põlema: maas kükitades soojendasid nad põgusa leegi paistel külmas kevadsajus kahmetunud sõrmi. Vastastikusest lugupidamisest ei tahtnud kumbki neist edasise tegevuse tooni anda.

«Räim oli rive soolane. . . saaks juua!» andis Kristow omalt poolt pool tooni.

«Läki meile . . . Allikale!» lisas Valgetukk teise poole.

Käed teineteise õlal, läksid nad vihma suhtes mõistvalt, kiirustamata teele *mees kes tahab sõprust pidada — peab ka ise sõber olema Õpetussõnad*.

«Mul on a l l i k a s ,» ütles Valgetukk, kui olime tükk maad läinud.

«Vaaa-letad!» venitasin ma, et pikemalt mõnu saada.

«Ära arva,» ütles Valgetukk ja muiatas justkui juhusi.

Tundsini, et ma ka muigan. Vihma sadas sõnadesse, ja me hoidsime suud kinni kuni Liiviku nukani — säääl ma küsisin talt nime.

«Männu,» ütles ta.

«Sihuke nimi. . . sa'i valeta?»

«Kui ei taha — ära usu.»

«Usun!»

«Sinul?»

«Nikas. . . Kartlik-Nikas. Ja Valevile — s-sa võid valida. . . !»

Ma loodan et te tunnete ära et me ei ole kõlbmatud Korintlastele.

«Olgu Nikas,» nokutas Männu. Ning lisas: «Egas nimi meest riku.»

Sellega ta sitsis lompi — oleksin peaaegu käe ta õlalt ära tõmmanud.

«R i k u b !» ütlesin talle. Ja lükkasin lõua ette vihma kätte.

Mäe tänavas, otse alguses rinnaku all jäi Männu äkitselt seisma ja tammus mõned sammud paigal (kuulsin, kuidas vesi lirtsus ta tennistes — lirtsutasin oma jagusid vastu).

«Kus sa elad?» aitasin tal kodu otsida.

«Mäel.»

«Oled siis M ä e l t - M ä n n u . . . » ütlesin ma ja nokutasin omakorda. «Ikka sa valetad!»

«Ei valeta — näed,» ütles Männu ja nooksas lõuaga kuskile ette ja ülespoole. «Allikas. . . M i n u allikas,» kordas ta veidi uhkeldavalt.

Tõepoolest! Mäerinnast, ühekordse kõmmeldunud puumaja kõrge kivivundamendi alt. . .

. . . sirises ja sätendas otsekui krussis hõbelaast — väike veesoonik. Allikajuga kukkus sammeldunud kividele, surus oma selge sulinaga vihmalaadina nukka ning tema kil-lerdavast häälest püüdis mu kõrv korruga kinni. . .

. . . t o l l e H e l i . Justkui oleks ka minu sees äkki uhanud üles allikas *ma valan ja-nusele vett Jesaja*. (Kroonik: «Need heiaastunud Helid, mõistis Kristow tol korral äkki, olid tillukesed põhitoonid, mille järgi ta seadis õigeks vahepeal häälestlänud elu!»)

«ALLIKAS!» ütlesin ma suurelt ja kuulsin oma häält nagu otsatu kaugelt.

«Ta ajab rõskust üles tubadesse,» ütles Mäelt-Männu ja puudutas mind õlast. «Peaks kinni toppima, aga nad tulevad külmal ajal, kui kõik sooned ja kraanid kinni on, meile vee järele. Nemad on veega harjunud, ja me. . . » Männu jäi mõttesse.

««Ja te?»»

«. . . Oleme harjunud rõskusega *ta päästab viletsa tema viletsuse kaudu Iiobi*.»

Nagu kõrvalops käis kuskil ülal tuttav lartsatus, luftruut lendas lahti ja käre naisehääll viskus vihaselt me pääle.

«Tuppa, topane. . . Marss-marss!»

«Ma pean. . . » ütles Männu ootamatult vaikselt, allaheitlikult. Ning lisas äkki reipalt: «Marsime meile! Kui ma'Mari hakkab praalima poritoomise pärast, siis ütleme. . . ütleme. . . »

«. . . Et välja jäi pori veel küllalt!» aitasin ma Männu murest välja.

Suurt kasvu vägilasnaine, ma'Mari, võttis meid uksele vastu, vaatas jalatsid üle (nagu me Friidi), tõstis silmad kõrgemale mu pääle ja kärtsus:

«Raipkõhn ja tattine — jusku mu omma!»

Ma'Mari rääkis veidi võõrikut, vuristavat keelt. «Porilatad maha — ja marss sööma!»

«Ses majas peaks pille ja pasunaid *puhüge pasunat noorel kuul me pidupäeval Laulud* olema, kui siin kogu aeg marsitakse,» mõtlesin omaette.

«Ei taha süüa,» ütles Männu ja taris mind käiksest tagatoa poole.

«Miks-e?»

«Sõime.»

«Midas?»

«Räime.»

«Raha kust said?»

Männu jäi kangeks nagu riida-halg ja läks näost valgeks nagu tohk — vahtis maha ega saanud sõnagi üles *austa oma ema Moosese*.

«Kust võtsid?» kordas ma'Mari ja hoidis Männut lõuanukist, et too põrandast läbi ei vajuks.

Hirmujutt käis mul läbi selja.

«See Mäelt-Männu tõesti ei valeta!» Astusin ette ja ütlesin ära. «Ma andsin. Laenuks.»

Mängisime Männuga pika õhtupooliku. Jalgu kodu poole seadides olid mu tennised kuivad, sokid pestud. Ma'Mari tuli mind kotta saatma.

«Võie sina mul, kaupmepoeg (kust ta teadis?!). . . lainad mu pojale ra'a. Sul on na pailu — meil pole punast penni. . . aga on punased tomaadid, säh topi tasku! *Ma tõmbasin neid inimlike sidemetega armastuse paeltega Hoosea.*»

Ja kõikse ta sõnade aeg kukkusid ma'Mari tulised pisarad mu põskedele, krae vahele, kätele. . .

Allika juures ootas ja vahtis Varjumees.

«Mis sa passid?» küsisin mõõdamines.

«Ma . . . » jättis ta sõnad õhku. «Allikat kuulan.»

«Valetad!»

«Või veel — ega ma sinuks ole.» Luuris mind altkulmu ja lisas: «Võõras koht — oht ikkagi. . . » Vaatas mulle lähedalt näkku — nägi seal paari märjatera, nokutas pead. «Ikka meelitasid vee välja!»

«Ma'Mari omad,» ütlesin talle. «Pisaraid . . . nagu allikaid *sest sinu juures on eluallikas Laulud* ei saa kinni toppida.»

Varjumees, taiplik, oli kaasa võtnud vihmavarju — sajutrumm põristamas pea kohal, külg-külje soojas . . .

. . . läksime vaikides koju.

Tsirkuseafišš söögitoa uksele oli vahepeal luitunud veelgi. Trükimustad lõvipead olid pleekinud hahkhalliks; kirendavatest kirjadest — värvid nagu välja väänatud. Nikas, teetolmused riided üll . . .

. . . seisis tsirkuseafiši ees ja mõtles, et varsti see kustub päriselt nii paberilt kui südamest, ning sinna jääb hall, nelinurkne tühi paik ja olgu nii et kes seda maailma tarvitavad — nagu ei tarvitakski nad Korintlastele.

Nad olid justsama maalt tulnud, viimast korda oma Hiiruga ja vedruvankris. (Kroonik: «Olid kord läinud Viheri kaluriartell ja mõnus miljon — Viher oli neile vaid mure-

tult mütsiga järele lehvitanud. Murdmatul vaimul ja vägilasjõul oli ta uuesti kõik sabad tolmust tõstnud, uued kojad üles rahinud ja rahad pannud riita. . . Ning nüüd läks jälle kõik kätte — hobused võõraste talli, kari küla lauta; maa tõnguda suurele seale, kel maamehe kõrva jaoks veider võõrik nimi: *Idee me valisime oma varjupaigaks vale ja pugesame pelgu pettuse Jesaja.*)

Liiken, süli maalt toodud lilli täis, asmerdas laua juures, mil seisis igasuguse kõrguse ja kujuga vaase, ning juhtis — õrnalt ja tundega nagu lapsele rohtu andes — lillevarsi vaaside suhu. Kui vaasid said lilli täis. . .

. . . hakkas Liiken neid igale poole mujale toppima: purkidesse, pudelitesse, kirnudesse. Ta põimis lilledest girlande ja riputas neid lae alla abažuuridele; punus pärgi ja pani nendega kinni seinad ja tappeedimustrid; plettis lilledest kardinaid ja sulges nendega päevavalguse (päike paistis läbi erinevat värvi lilleõite, ning sõsara tegevust liikumata jälginud Nikase pale oli laialivalgunult värviline nagu kunstniku palett.)

«Vennuk,» ütles Liiken ja kirtsutas kulmu, «mis sa seal jälle fantaseerid!»

Sõsar oli kuskilt uue sõna leidnud — Nikas päris järele.

«Mis see «vantaseerid» tähendab?»

«Valetad. Sellest ajast on viis ühes majas riius: kolm kahe vastu ja kaks kolme vastu Miika.»

«Vahva, jätan meelde!» hõiskas Nikas ukselt ja lippas välja sügissuvist Fööniksburgi avastama.

Nagu iga kord maalt tulles, oli linnas kõik endine. . .

. . . ja kõik muutunud. Värvupojad süütsusid endiselt — ühed võitlevalt vorstinaha ümber, teised «keksu» ja «kurnimängu» juures.

Nikasel oli kombeks, et esimesel ringil ta kuskile ei sekkunud, kellegagi ei kõnelnud.

«Poisid — Kristow linnas!»

«Tere, Nikas!» (See oli selgelt Sirel.)

«Näh — kartlik nagu ikka!»

«Niks. . . «vilista» midagi!»

Mina olen teid maailmast välja valinud sellepärast vihkab teid maailm Johannese.

Nikas tõstis vaid igal sügisel pea üllatunult vaksa võrra kõrgemale, mõistes, et need olid endised . . .

. . . too muutumine oli temas.

Nikas, teinud tiirukese Ringhoovis, libises sõnatult kui tuuleõhk planguvahest läbi ja kadus Värvupoegade silmist, nagu oleks see, et «Kristow linnas!» — kuulujutt!

Kadakamei tagaaias oli lõõnud roheliselt lõkendama; ta sitked juured, nagu kündja maadhellitavad sõrmed, olid tunginud sügavale mulda ning paistis, et teda ta kodu-maast enam keegi välja ei kisu. (Ka kaevukadakast maal oli kasvanud tihe ning kohev puu, mis järvetuules kohas nagu ülelendav linnuparv; mille jahedas varjus leidis põudsel ajal varju nii ihu kui hing.)

«Kadakatega läheb mul muretult ja vaata see on istutatud aga kas sellest saab asja Hesekieli,» mõtiskles Nikas; ta otsis sõstrapõõsast üles aukliku kastekannu, tõi vihma-veevaadist vett ning kastis puud nõnda ohtralt, et pidi kadakalapse äärepealt ära uputama.

Ka teised Phoenixburgi puud, nagu ta silmast seletas, kasvasid ja kosusid jõudsalt; mürsukildudest ja kuulidest rebitud sõjahaavad tõmbusid tasahaaval kinni — puiestee pärnadele ja pargivahtratele jäid nimetatud mõlud ja mõhnad nagu inimestele armid ja vermed ning peagi ei teadnud ühed ega teised õelda, mis siis õieti oli nendega juhtunud.

Nagu mälestused minevikust olid sõjapelgu tõmbunud linnainimesed üksteise järel välja tulnud; paljud neist oma nimedki meelde tuletanud.

Fööniksburgi lummakujud, suuremas osas oma säilinud kujus ja vormis, ilmusid ka, tõsi küll kõheldes, linnatänavatele. Nikas kohtas neid siin-seal, kus varemgi oli kohanud — Alpertenit näiteks. . .

. . . preili Kurti Saani maja varemotel.

«Tere.»

«Nicasso. . . sa väike Jeesukink! *lähita oma valgus ja tõde — need juhatagu mind*
Laulud.

«Mis teed siin?»

«Peisaaži maalin!» kuulutas kunstnik ja lehvitas varemete kohal tühja käist.

«Kuis käsi. . . » küsis Nikas — ta tahtis sõna kinni hoida, kuid too, süljene, lipsas välja, «muidu käib?»

«Tänan küsimast. . . Hästi!» kummardas teine. «Käetu käsi käib veel eriti hästi — nüüd nad näevad, millise kunstniku nad on kaotanud.»

«Kuis nii läks?»

«Aah!» lõi Alperten muretult käega. «Töö juures. Käisin n o i d s a m u s e i d n o p -
pimas — korviga nagu kartulcid. Pinev oli, aga palka sai; granaadi eest ühe «rohelise»,
mürsu eest — kaks «sinist»; miini eest. . . »

««Pu-uunase!»» surus Nikas läbi hammaste ja vankus minema.

«Nikas — ära hakka sadama!» hüüdis kunstnik talle järele. «Ma hoian pintslit varba vahel — aga seda kommet ma ei jäta!»

Romeot-Juliat, kuuelakal kaks aumärki, kohtas Nikas tikusabas. Ühe medali sai Julia «kui kangelaslik halastajaõde rindel», teise medali sai Romeo «kui tubli treial tagalas».

Timo-Tindijooja oli sõja ajal, kui koolid olid kinni, janusse lõpnud.

Tengaõng — kes seda võis arvata, et ta ujuda oskas! — oli ametis «Veepäästejaa-
mas». Ta oli peast halliks, kuid mitte lolliks läinud, ja aina seletas, ka siis, kui temalt ei küsitudki:

«Need, keda mina ei uputanud — pean ma nüüd päästma *nad pöörduvad aga mitte*
ülespoole Hoosea.»

Nockdanskynit polnud pärast sõda keegi veel näinud — kõneldi, et ta treenib, taastab vormi; kõneldi, et olümpiamängudeks.

Pauna-Pritsu. . .

. . . kohtas Nikas isiklikult. Parajasti siis, kui too Tundmatult Samaariamehelt järje-
kordse rahaümbriku Kristowide postkasti oli lasknud.

«Sa ikka lennutad ringi selle paunaga?»

«Sa mõtled — ma peaks elukutset vahetama. . . ?» lausus kõheldes postiljon.

«E-ega ma. . . »

«Seda oleksin pidanud tegema eluajal — nüüd on hilja!» ütles Pauna-Prits juba üpris kõrgelt. . .

. . . ja Nikas tundis näol oma tuuleõhku, nagu olcks tuvi lähedalt mööda lennanud. (Kroonik: «Sel päeval jõudsid Phoenixburgi, ka Taaraptu tänavasse, esimesed kirjad Eikuskilt *ei ta pea igavesti oma viha — tema soovib heldust Moosese.* Seda juhtus nüüd edaspidigi. . . Kes aga kirja iial-kunagi ei saanud, oli Pauna-Pritsu emand Anna-Klaudia.)

Nikasel oli noorestpeast hea komme. . .

. . . viimast alustada esimesena ja esimest lõpetada viimasena. Sel korral maalt tulles piinles ta aga pikemalt: kas astuda kõigepealt sisse kingsepa. . .

. . . või Mäelt-Männu juurde? Valides vana kasuks, võis solvuda uus sõber. Ja vastu-
pidi.

«Ehk on Männu parajasti kingsepa juures!» leidis ta väljapääsu, kus solvujaid pol-
nud, ja lükkas ukse Kuldsepa juurde lahti (meister oli suvel ust võõbanud — see oli nüüd roosa nagu chapilv).

Värkstoas polnud aga kedagi — peale vänge nahahaisu ja paksu videviku. Nikas vajutas tule sisse, ent ka valgus ei ilmutanud kedagi.

«Magab, mutt!» mõtles ta ja tõmbas lahinal portjäärid lahti.

Püünetoas hõljus hõre suitsuvinu: kingsepa säng oli kõrgelt kummis, sinine tekk lainetas hingamise taktis laisalt nagu meri peale tormi.

«Pööras parajasti külge,» nuputas Nikas, astus kindlal sammul lebatsi ligi ja tõmbas kingsepal ropsuga teki maha — neil oli selline kokkulepe, et kui Nikas meistri enne kümmet sängist leiab *laisk matab käe vaagnasse ega võta seda oma suhugi tagasi Õpetussõnad*, sikutab sell sellelt vaiba maha nagu rõiva monumendilt.

«Kell seitse alles!» teatas ta pidulikult.

«Mis on sinu asi. . . paha pois!» ütles teki alt välja tulnud. . .

. . . pupepaljas mustlasetüdruk. Ta pani peod paati ja kattis nendega oma väikesed rinnaaimud: sirutas jalad trimmi kui pillikeeled ja naksutas Nikase poole tillukesi valgeid hambaid.

«Justkui haug. . . » pomises Nikas taganedes.

«Mis-ss ss-se kell ss-sul ss-siis on?» küsis tüdruk sisistades ja itsitades ning näitas Nikasele lõpus hiirvaledalt keelt. — Sealsamas aga jooksis ta silmist läbi mingi ohukaja.

«Seitse. . . » kostis korraka Nikase selja taga kingsepa toonita hää. «Et sa teaks, mis kell sa peksa saad *vimm ja viha nemadki on halvad ja patune mees on nende omanik Siiraki*.»

«Pee-ks-sa. . . ai-ai-ai! Ja selle jaoks, arvad sina, m i n a siis taaborist ära jooksis. Üle magav papa-mamma ronis. . . Üle tudiv väike venna ronis. . . Üle kaks õekse ronis, üle. . . »

«Kuule,» katkestas teda kingsepp ning pani leivanuki, maksavorsti ja piimapleki käest ära lauale, «kuni sa siin oma faniili üles loed, läeb piim apuks ja leib allitama. — Sai sul juba ükskord üteldud, mis suga juhtub, kui ma sind veel kord oma tekiholdist leian, lapsuke?!»

«Oi-oi. Või lapsuke!» susistas tüdruk kassvihaselt, käänas end sängist istukile ja sähvis kingsepa peale pruunvalgeid silmavälke *kõik tigheidus on väike naise tigheiduse vastu Siiraki*. «Kui sa minu õde Lora oma teki holdist leiad — kas sina ütled «lapsuke»?!»

«Lora — see Lora. . . » saatis kingsepp sõnad luurele ja heitis salapilgu selli poole

. . .

. . . kes näpuga tolmusele lauaplaadile midagi joonistas.

«Tore! . . . Või lora?!»

«Lora on suur!» käratas kingsepp.

«Mõttele kus! Ja mina. . . ?»

«Alla-mõõduline!»

«No-nooh. . . Kuule!» hüüdis mustlastüdruk äkki leiukalt. «Sina — mõõda! Mõõdupulk sul on?»

«Kü-küll ma ss-ind,» pingutas kingsepp nõnda, et vihasoon kesklaupa üles paisus (nii raevukana polnud sell oma meistrit veel näinud!), «siugsaba, mõõdan! Nüüd küll. . . küll!!» Kingsepp vankus ringi, pööritas silmi; pühkis pihke püksireite külge. «Sell — too tollipulk!»

Nikas nihetas õlgu, tõi värkstoast puuarssina, millega nad saapatellijatelt säärnahka arvele võtsid. Meister krabab mõõdupuu tal käest, sihkis silmaga lakke ja kuulutas kähinal:

«S-sheelik üles, siusaba! *kes keelab sõbrale sõprust see loobub Kõigevägevama kartusest Iiobi*.»

«Oh-oh, — on üleval!» turtsatas tüdruk, silmad suured ja säral, ning pööras äkki. . .

. . . oma tõmmu puhvis taguotsa meistri poole.

«Nagu. . . nagu. . .» Nikas otsis võrdlust, ««bermoone» kook.» Edasi sulges ta silmad, ent kui hakkasid kostma esimesed heledad laksud, mõistis, et tegi valesti: hoopis kõrvad oleks pidanud sulgema.

Tüdruk, seda miskipärast teadis Nikas ette, ei teinud valust numbri; koguni itsitas ja irtskas, kui mõni laks tal õigema koha peale kukkus.

«Ai-he, oi-he, onuke. . . Iih! Loorat, mu õekest, sinna sa poleks — sinnapoolegi poleks! — sa lõõnd, sest ei armasta sa teda! . . . Ai-he! Oi-he! . . . Hiiiii-hhhh!» *Võideõli on su nimi sellepärast armastavad sind neitsid! Ülemlaul.*

Meister jäi kuulama (sell tabas selle koha ära), viskas äkki peksupuu kolinal nurka ning ütles kõrvale vaadates leplikult, kuid kindlalt:

«Pane riide. Ja kanna kannad ära!»

«Sind ei kurvasta?» päris seelikusse siuglev mustlastüdruk (Kroonik: «Ta suured, pisut ette tikkuvad silmamunad hiilgasid kui sajandite kalliskivid ning veritsev huul paistis nagu suunurka surutud punane pärl *kes leiab tubli naise sest see on enam väärt kui pärlid! Õpetussõnad.*»)

«Ei kurvasta,» ütles kingsepp, «kui sa enam ei tule.»

«Tulen!» ütles tüdruk imestades. «Tulen-tulen-tuulen!»

«Saad peksa.»

«Hah! Sina ju — kui ei peksa, ei armasta.»

«Jää vakka. Mine,» ütles meister tuhmilt.

«Oeeh — ja kunas mina tulen?» ohkas mustlastüdruk uktsel.

«Ma. . . ütlen mammale.»

«Ütle-ütle! Siis kahekesi tuleme.»

«P a r u n i l e ütlen!» pahvatas meister. Ja kosus kohe, sest nägi. . . et tüdruk vajus torssu.

«P-pa-runile. . . ära ütle,» habisesid mustlastüdruku huuled. Nagu tuhk taeval oli kahvatus ta palgel. «Hüva-hüva. . . sina suur Peksumeister! Ja pisike sell — sina, just sina oma meister ära päästsid *kes head teeb selle peale mõeldakse pärast seda Siiraki.*»

Mustlastüdruk, alles plikats — Liikeni taoline — libises ukse vahelt välja.

Ja Nikas, jalgu tundmata, järgnes talle kui rauatükk tumedale magnetile. . . helendavasse õhtusse.

Kingsepp Kuldsepp seisis puhu aega nagu iseene piinapostis; pahvatas äkki naerma ja rehmas lõpuks käega: meelisrõõmud on need, mis meile päriselt kätte ei tule!

«Vat sa vembuvend,» pomises ta Nikasele mõeldes ning astus laua juurde, et lõpuks õhtueinet võtta. Käe leiva järele küüritanud, märkas ta lauaplaadi tolmukorral hästiõnnestunud lõvipead, väga ilusa s i r g e lakaga.

«Kuis ta end küll nõndaviisi unustas *ära anna oma teid nende hooleks kes hävitavad kuningaid! Õpetussõnad,*» mõtles kingsepp Kuldsepp, murekurd laubal, ning asus närvalt, äkki teab kuhu kadunud isuga sööma.

...

«Kui Nikas roosa ukse taha välksanud mustlastüdrukule järgnes,» meenutab kroonik, «polnud õuel plika õhkagi — tüdruk näis olevat otse ehataevasse läinud (olidki punerdavas taevas kitsad kahvakad jäljed!).»

Rammetu edasi minema, seisis Nikas kingsepaõue pärna all, nõjatus selle korelisele tüvele ja vahtis unelevalt üles — seal äkki nägi ühel õõtsuval oksal. . .

. . . värvilist värbu.

«Temap ta on: hiljuti veel paljas — nüüd suled ümber võtmud,» valetas Nikas iseen-dale.

Ta mõtles inimese alastiolkust. Ning veidi võõrastades, päris selgesti teadmata põhjust, naise alastiolkust *aeg otsida ja aeg kaotada Koguja*. Ta oli mõtlemata näinud neid küll ja küll, aga näe: see mustlastüdruk. . .

... pani mõtlema.

Kes neist oli kõige rohkem alasti? ... Ühest meenutusest vajus ta äkki ahistusse, mis oli seda raskem, et ta ei osanud seda ahistust põhjustavale minevikusündmusele leida kõrvale teist sarnast, mis võimaldaks seda näha kui tavalist seika, millest — nagu suured inimesed rääkisid — elu üksnes koosnebki.

Mullusui maal. Ühel palaval päeval oli Nikas, vähjanatt õlal, kilumannerg söötadega näpu otsas, minemas Mõniste ojalet vähile. Ta läks teele vahivara — tagasiteele plaanitses asuda sitikavilul, lootes päevapalavuse üle pidada oja längpajude varjus vähki püüdes.

Tee oli pikk ja pinnuline, ta astus paljajalu ning üsna varsti metsaserval sai kuuseokka kanda. Varikhansu koplaiast üle ronides sai ta kuiva männipinnu pihku ning kuni ta seal okaspuudega tutvus, mahtis päike metsa kohale tõusta. Jõudes lõpuks Lõe talu kohal maanteele, kõrvetas päevakuu juba kulmu ja kruusaterad olid kuumad kui vastvalatud haavlid. Sihukest põrguteed pidi ta paljajalu astuma veel oma viis-kuus versta — mitte mõtteski!

Ta kargas ühes kitsamas paigas üle maanteekraavi, läks üle kirbunud heinamaakõrre, suhmas läbi paksu ristiku. ... Siis äkki seisis ta keeluseina ees:

... kellegi rukkipoold. Läbi leivavilja ei lubanud talumehed käia. Kuid päike kõrvetas pea kohal, natavars hõõrus õlga, ning Nikas (kaheldes küll, kas kaudtee pole sedapuhku otseteest õigem, *õigete tee on hoidumine kurjast Õpetussõnad*) andis järele kiusule ja läks läbi rukki. Ta liikus seal ettevaatlikult, et mitte kõrte kaelale astuda; valis rohusaari ja paljakuid, ning äkki ...

... nägi läbi harvade tuulevaikus tarded rukkikõrte suure koeraga mängivat tütarlast. Too oli paljas ja hiline; koerakarv ja rukkiohted olid igas paigas kleepunud ta ihule. ...

Nikas taganes tihedasse rukkisse — hingamata, mõtlemata. ... Edasi läks ta tormamisi, kõrsi maha vaotades, rukkipoold kahjuta tallates. Higi ja liigsed, talle mõistmatud pisarad silmis kipitamas. ...

... nägi ta eespool järjest mitmel tühisareel — aina valget kääras kleiti, mullaseid kääpajälgi selle peal. Ning koeraga mängivat tüdrukut.

Hinges senitundmatu ahastus, kordas ta aina:

«Kas võib koeraga nii. ... mängida? Kas võib. ...?» *Kui naine ligineb mõnele lojusele et temaga paarituda on tema peal veresüü Moosese.*

Ta mõtles — tundes kõhedust ja kiusavat kõdi — alastiolekust.

Kes oli neist kõige rohkem alasti? Kas too tütarlaps rukkis? Või nemad saunas? See polnud rukkiohted ega seebivaht, mis neid «riietas». ... See polnud üldse see, mis nende peal oli, vaid see, mis nendel alastiolekuks puudus: *VÕLU võlvuvus on petlik Õpetussõnad.*

Võlu oli olemas:

sõja ajal nende kõõgis paljalt ringipatseerinud Judifil — kui see polnud nimeheiasus.

Võluse rüütatud

oli veel varem (Nikas oli siis nelja-aastane) mamme Sunne, kui ta kord paljana ning hiilgavana kui küünla- ja kuuvalgusest kokkuvoolitud kuju pape Kristowi kõrvale heitis.

Võluga märgitud

olid nood kolm plikat — Liiken, Sireli vanem õde ja Sirel — kui nende vahele magama pandud Nikas neid hommikul ärgates tekita nägi: särgid kaenlaõnnaldeni üleval, ihuliikmed lõdvalt pillakil; verinoored huuled punsunud, otsekui paistetanud.

Kõigil oli üll õhuke Võlu nagu veeloor purskkaevukujudel või nagu hale hõbeda peal. ... Kuid kellegi järel polnud Nikas unesrändajana läinud: mõtlemata, kutsumata, üksnes alastioleku võlust veetuna. ...

... nagu ta nüüd oli läinud mustlastüdruku järel *ah kui kaunid on su sammud san-
daalides sa suursugune tütarlaps! Ülemlaul.*

Seniolematu rammestus jalus, süda millegi nimetu järel ihkel, hakkas kingsepasell
Kristow pärna alt minema. . .

... mingis nimeta suunas.

Fööniksburgis oli suur suvi — mõne kõlaga, mõne kaiguga; mõne tundmuse ja mõne
töotusega. . .

... juba sügises.

Me olime elukohta vahetanud ja sellega vahelt kodu kaotanud. Mamme Sunne ei
jõudnud enam suurt korterit pidada ja me asusime ümber luukidega puumaja kahte tup-
pa, mis enne kuulusid rätsepamamsli Liis-Lisette Oberschneiderile ehk «Pressraua-
prouale», nagu me, Värvupojad, teda viisakalt hüüdsime *villast ja linast rõivast ei tohi
ühekorraga su seljas olla Moosese.*

Maja ise asus lähikesse, säälsamas Ringhoovis. Me uue elula aknad olid pööratud mu-
nakivisillutisega Taaraptu mäe poole, kus maamehed oma vankritega hommikust õhtuni
kiviküüre õgvendasid, nii et meil Liikeniga hambad kõikaeg suus lõgisesid. Vankreid
ma armastasin, kohe hobuste järel. . .

... kuid «lõugareid» ehk häälekõvendisi ma vihkasin. Need pandi Fööniksburgi üles
kohe pääle sõda, iga posti otsa. . . ja sestast ei tõstnud linna koerad säääl enam oma jalga.

Üks «lõugar» oli üles seatud otse meie akna alla telefoniposti otsa, vastu Liikeni õpi-
lauda.

«Pole halba ilma hääta,» nagu mamme ütles. «Liikenil hakkavad ajaloos viied tule-
ma. Ja meil pole vaja ajalehti osta!»

Ükspäev oli hommikust saati kuum ilm ja Friidi ajas mõlemad aknapooled pärani. . .
Ma panin justjagu tsirkusekuulutust (olin selle viivugi mõtlemata ühes toonud) elutoa-
kõõgi uksele üles, kui «lõugarist» kostis:

«Tähelepanu, tähelepanu!

On teatada me linna rahvale suur rõõmustav uudis. Phoenixburgi on tulemas
TSIRKUS! üheskoos on nad narrid nende riided on lillad ja purpurpunased kõik
meistrite töö Jeremija. Maailmakuulsad akrobaadid! Niisama kuulsad tolad! Dres-
seeritud ahvid! Ja mõtelda: LÕVID!»

...

«Otsekohe löi Phoenixburg kihisema ja kohus üles kui meski,» valgustas sündmust
kroonik. «Kerkisid üles vanad probleemid, teises ajas küll uuel kujul: kuhu püstitada
tsirkusetelk, mis pidi olema suur ja kõrge nagu. . . nagu tsirkusetelk muistegi. Ideest toet-
tatud linnaisad sedapuhku ei kõhelnud, vaid olid üllal üksmeelel:

«Maha kirikud! A bas pühakojad! — ELAGU TSIRKUS!!» kuulutati kõnetoolist
ning kutsusid üles loosungid, mis laperdasid majakülgedel ning panid tänavate kohal lin-
lastele kinni taeva (igal ideel on aeg-ajalt kasulik kuulutada tsirkuse tulekut, et vabaneda
vastasrinnast ja maha kiskuda Usuhuoned *kes müüri maha kisub seda salvab madu Ko-
guja).*

Kohale lõgisesid raudkühvlid-buldooserid, kokku käsutati lammutuskomando, ning
tublid tõõmehed hakkasid pihta. . .

... nagu täiesti tavalise, igapäevase tööga.

Väikese laastkiriku juures korraldasid baptistid piketi: palveraamatuid vastu rinda su-
rudes põlvitasid nad maha ja palvetasid ühedas ringis ümber oma pisikese pühamu.

Lihasepõualdes lammutajad, köiepuntrad ja kirkad õlal, passisid tegevusetult ning tammusid nõutult paigal. Siis astus komando Töödejuhataja, jämeda kondiga vimmakas mees, baptistide ette ja ütles *ja ta avas oma suu pilkamiseks Jumala vastu Ilmutuse!*

«Jumala eest! Me lammutame vana ja püstitame teile uue pühamu. . . Ja saagu selle nimeks Tsirkus!»

Edasi läks kõik lihtsalt. Öhtuks oli kerge laastkirik kuhilas ja «punane kukk» otsas. Seejärel marssis lammutuskomando oma Töödejuhatajaga eesotsas. . .

. . . õigeusu kiriku juurde, mis oli juba toekam ehitis; pealegi kõlkusid tal tornis tülikad kellad, mis mahavõtmisel tasa helisesid, puudutades sügavamal meeste südant, ja imelik küll: . . .

. . . nad nutsid. Kõige kibedamini Töödejuhataja, kes käisega silmi pühkides nuuksete vahele kostis:

«*Nulla dies sine lacrima!*» Nii ei ole siis keeled tunnuseks usklikele vaid uskumatuile Korintlastele.

«Mi-ss?!» nõudis lammutuskomando Töödejuhatajalt selgitust.

«Ei ühtki päeva ilma pisarata!» ütles Ülemlammutaja habiseval häälel. Ja lõikas äkki vahedalt: «Nüüd, mu niisked sinisilmad, pühkige oma pipetid kuivaks — ja aidaa tööle!»

Krigisedes võttis buldooser paigast. . .

. . .

Olin just viimast knopkat kuulutuse nurka surumas. . .

. . . kui keegi Värvupoegadest — Valdi — aknast sisse hõikas:

«Niks. . . su kirikud kistaks maha!»

Ma kohemaid jooksin.

. . .

Kroonik jätkuvate sündmuste kohta: «Õigeusu kiriku altari tähtsamad ikoonid ja pühali-pud oli sakristaan jõudnud Jaani kiriku (kus paraku oli taaraladu) külgtiiba reitu kanda (nad säilisid). Kirikukellad aeti kotti ja saadeti valukotta.

«Kotid tagasi tuua — nad on mul arvel!» pani töödejuhataja käsu kaasa.

Kirikukuplitele heideti terasvaierid kaela ja kisti taevast maha. Seejärel tõmmati laiali seinad; kui langes parajasti kiriku idakülge ning kukkusid tervelt alla scintele jäänud väiksemad pühapildid, ilmus teab kust *Inimese poeg tuleb tunnil mil te ei arva Matteuse lammutajate juurde. . .*

. . . pikas hallis, veertelt narmendavas palitus mees (ta oli palitule nõõpaugud lasknud teha, et natukenegi inimese moodi välja näha).

«Jõudu!» ütles ta vaikse, kuid kõigini kostva häälega; võttis võngatava käega kaabu peast ja surus selle rinnale.

«Jõudu vaja!» hõikas Töödejuhataja reipalt. Ta jagas pildilõhkujatele käsud välja ning pöördus siis tulnuka poole ringi. «Mmmm-entsel. . . » kogeles ta ja läks näost mustaks. Hetkega aga oli Töödejuhataja end kogunud, viitas pildilõhkujatele ja ütles kergelt vabandades: «Ikonoklastid! Nad on alati olnud *ametid on mitmesugused aga Issand on sama Korintlastele. . . Ja kes ei taha tööd teha, need ärgu ka söögu!*»

«Töödejuhat-aaja!» hõikas keegi komandost.

«Käi kuradile!» kähvas talle hõigatav. Ning ütles Mentselile: «Eks ole?»

Too noogutas pikalt. . . ning unustas pea alla.

«Tabernaakel ei lähe nõndati puruks!» hõikas teine lammutaja.

«Ära vana santi lonkama õpeta!» käratas Töödejuhataja. «Tee, kuidas kästi!»

«Nad on saamatud — mõnikord,» ütles Mentsel ning ta palet kattis õhuke hajevil naeratus.

«M õ n i k o r d !» nõustus Töödejuhataja hoobilt.

«Töödejuhataja!» kostis uus hõige ning. . . nende juurde tuli kääbuskasvu lihasepätsides mees.

«Mu parim! *Ent nende ots on nende tegude järgi Korintlastele,*» esitas Töödejuhataja meest Mentselile. «Selle kuu preemiapirukas läheb talle.»

«Andke priimusele, mis kuulub priimusele. . . » ütles Mentsel endastmõistetavalt.

«Kuule — suud sõuad, kui töö tehtud,» ütles kääbus. «Löö parem käed külge!»

«Ei või,» sõnas Mentsel ja tõmbas mõlemad käed varrukatesse varjule (komandomehed siiski jõudsid näha haavaplaastriga ristirästi kinnikleebitud käeselgi), olen haiguslehel. . . Aga t e i e — kelle te ütlete mind olevat?»

Lammutuskomando-mehed hakkasid omakeski pakkuma.

«Lipkin, Leivakombinaadist. . . »

«Joba! Kraani-Kustas — torulukksepp!»

«Kus tas on?»

«Pu-pu. . . pudelivillija Viirelaid — vean kihla!»

«Juhtus tööõnnetus — kas läks mõni pudel kildu? *Ja need kes olid ühes temaga risti löödud teotasid teda Markuse.*»

«Jah,» ütles Mentsel, viivu järele mõelnud. Ta vaatas neile kõigile kordamööda näku. . .

. . . ja lahkus kiirel kõnnil.

«Mmm — Mentsel. . . mina polnd ses stüüdi!» karjatas äkki Töödejuhataja ja konkas, käsi südamel, lahkujale järele. «Mu Jumal, mu Jumal!» pomises ta kõrvale. Ning lausus lahkujale kähinal selga: «Olg-hhu khh-õik muu — sõda. . . khh-irikud ja need pildid. . . Aga s h h — e l l e s pesen ma oma käed puhtaks!. . . Kuuled: puhh-taks kui pailapsel enne und!»

Peale pudelivillija lahkumist. . .

. . . jäid mehed äkki loiuks ja liikumatuks; istusid kirikurusedele maha ja pöördusid üksteisest ära — õiget lammutamislusti polnud enam kellelgi *õelate õnn kaob peatselt Jeremija.*

...

Kui ma kõrge tolmusamba peale joostes. . .

. . . kirikupaika jõudsin, nägin seal kiirkõnnil lahkuvat meest. Pikk hall palitu loppas tal vastu põlvi, sall lehvis pikalt järel kui vimpel. . .

«Mentsel. . . » oiatasin omaette. «Meee-ntsel!» hüüdsin juba valjuhääli ja võtsin tal kohe kannule.

Teine mees, kes juukseid ratkudes Mentselile minekutuulde midagi järele karjus, astus mu eest kirudes kõrvale.

«Jajah — jüngrijupikesed kohe juures!»

Mul polnud aega kõrvale vaadata — juba häälestki tundsin ta ära.

Nägin üksnes eespool kiirkõnnil kaugenevat meest, *pärast seda aega rändas tema linnast linna küllast külla ja kuulutas evangeeliumi Jumalariigist Luuka kelle nime mu huuled üha kordasid nagu palvesõna.*

«Mentsel. . .

Mentsel. . .

Mentsel. . . »

Läbi sandaalirihmade — märkasid seda ta esimesest sammust — valendasid ristirästi haavaplaastriga kinnikleebitud jalaseljad. Kuid imelik: ta ei longanud, ei kumbagi jalga.

«Miks peabki too lonkama,» mõtlesin veidike solvunult, «kes nii kiiresti leegib, et jalamad ei puutu?!»

Ent siiski: inimlikust harjumusest jättis eesmineja enda järele jälgi. . .

. . . mis kumendasid kergelt. Ka veel siis, kui olin ta silmist kaotanud, heitsid jäljed sinakat kuma nagu õhtuhämaruses vanade pargipuude koorekaarendikud *suur au on Ju-*

mala järel käia Siiraki. Jäljed viisid mind väheke maad mööda peatänavat, põikasid siis vanalinna; pöörasid Potigildist tühte umbtänavasse ning. . .

. . . kustusid ja kadusid seal äkki, otsegu oleks nad õhuseina pidi taevasse läinud.

«Mentselil olid «kassid» all — kuis muidu tal see korda läks?!» arvasin isepäinis *otseku taevad on maast kõrgemal — nõnda on minu teed kõrgemal kui teie teed Jesaja.*

Ma olin oma «kassid» koju unustanud ega saanud talle järele minna — läksin umbtänavast mõnda aega huupi edasi ja nägin järsku eespool. . .

. . . lausa säraküünaldena sätendavaid jälgi.

...
Kroonik: «Kurri astus tagurpidi, kumaras justkui varas, puistas topsikust iga oma jälje kohale maha peenikest viilipuru ja pistis tulemasinaga põlema. Ahastav Varjumees püüdis küll tuld jälgedele päält ära puhuda: ahmis õhku sisse, et rind või lõhki, aga mida suudab see õhuga peale hakata, kes ise on Õhk?!»

...
Pilk ninast mööda maas, nägin ma enda ees üksnes helkekülvavaid jälgi; kartsin kangesiti, et ka need lõpevad nagu säraküünlad kuuse küljes. Juba täitsa kindel olin, et jäljed viivad mind otseteed taevasse, kuid sattusin. . .

. . . vaat et peaaegu põrgusse *kes usub see ei tunne rahutust Jesaja.* Leidsin end äkki üle pea vohavast tühnikust, mis oli tarna ja takjaid täis kasvanud, kuid jäljesära siiski tungis neist läbi ja jõudis kadumata mu silmi. Ent just nagu enne, nii ka nüüd nägin enda ees viimast jälge — edasi paistis vaid tühnikupimedik. Tegin selle vihuvimase sammu, ja äkki. . .

. . . vajus mu jalg tühjusesse; krabisin kjinni põõsast, ent see libises mu käte vahelt läbi kui roheline siidhõlm (kroonik: «Kurri oli põõsaid kalamaksaõliga võidnud») ning ma kukkusin nagu tiivad kokkupannud haugas (seal, Armumetsas!) üha kiiremini ja kiiremini allapoole.

Rantsatasin kuskile sügavale maha — kõik, mis ma veel nägin, oli ümarik taevasõõr kui sinine präänik mu kohal. Ja kõik, mis veel kuulsin, oli tuhm matsakas, otseku oleks vett-täis ämmerg tagasi kaevu kukkunud. — Siis. . .

. . . olin surnud *viimane vaenlane kellele ots tehakse on surm Korintlastele.*

Kuid kaua polnud mõnus surnud olla — maa oli külm ja auk röske. Tegin silmad lahti, katsusin ümbrust: oli, nagu arvasin — niiske kobe maa, mis haises kui hauapõhi. Ajasin aietades käpuli, sealt püsti ja vahtisin ringi: see oli. . .

. . . mingi pirvane ümarik auk, päält aval. Seinad olid sirged ja kõrged; krohv oli kohati lahti koordunud ning paljaksjäänud telliskivid näitasid mulle oma punaseid hambaid.

««Kassid» kah jätsin koju — neid peab küll nüüd igal pool kaasas kandma!» mõtlesin ma, tehes augu põhjas esimest tiiru.

Hoidsin tihedalt seina ligi, lootuses leida mõnda väljapääsu.

«Ennäe — säääl ta on!» hõikasin valjult (tühnikus istunud hakid, kes palistasid auku nagu must pits, tõusid karjudes õhku ning varjasid mu eest mõneks ajaks taeva laotuse).

Jooksin tulistjalu roostetanud varbukse juurde — see oli kinni. Katsusin ust valla vedada, kuid jagasin ka kohe oma eksitust:

«Hoopis üles peab sikutama!»

Jäin peasopis selgitama: kus olin ma sihukeksi uksi enne näinud? . . . Kuid pikalt polnud aega arutada — silmasin teespool augu küljes, otse selle ukse vastas. . .

. . . niisama roostes, aga pooliti ülestõstetud varbust. Velkisin rutusti sinna. Tõmbusin läbipugemiseks küüru — olin juba teravate varbade alt läbi lipsamas, kuid puudutasin miskipärast näpuga üht uksevarba. . .

. . . rõginaga, justkui hiiglama hiirelõks, vajus varbuks alla.

«Tuli meelde, et olen. . . Kartlik-Nikas,» pomisesin omaette *siruta oma käed ülalt — päästa ja tõmba mind välja Laulud.*

Rapsisin roostetolmu hoolikalt riietelt maha ja vaatasin ringi.

«Mida nüüd veel ajaviiteks teha. . . ?» arutlesin isepäinis. Verel hakkas vilu — kükitasin augupõhjas mustava lõkkepesa juurde maha, et ehk too veel mäletab tulesooja, ning kahmasin järsku sealt . . . sõejupi pihku.

«Hakkan joonistama. Lõvisid!»

Päevaveeruks . . .

. . . oli lõkkease sõejuppidest puhas. Ja krohviseinad mul lõvisid täis. . . Ühed seisid paigal, tokerjad lakad rippu; teised pikutasid rahumeelselt. . . Ent siis äkki nad ärritusid (kindel see, et mõni suskis neid tagant!), kargasid üles ning tormasid lakku lennutas. . .

. . . minu poole. (Korraks tõusis mu kõrvu suure rahvahulga hääletorm: korraks kostis — ja vakkas.)

«*Leonis. . . arena. . . sanguis!*» ütlesin võõra häälega *Jumal otsib möödunu taas välja Koguja.*

«Kill-kilks!» kukkus midagi alla.

«Hehei! Mis sa seal räägid omaette?» hüüdis keegi ülevalt (Varjumees).

«Mina? — Põle rääkind.»

«Põrund!» hõikas Varjumees.

«Sina viskasid «kassid»?» pärisin talt.

«Ei visand. . . m-mina,» kogeles Varjumees kannatades.

Mul oli temast kahju: pidi ta tõtt rääkima!

Phoenixburgi puud kahisesid ja sosistasid sügisendeliselt.

Värvupoegadel — nii suliskuubedel kui sonikandjail — oli aga aasta ringi üks sama laul *Jumal ma laulan sulle uue laulu! Laulud.*

«Vidiviviit-viisi
laulame päevade viisi
eikellegi noodist,
lennult ja haigevoodist —
vidiviviit-viisi.
Kaitseb meid see, mis ei kaitse,
Maitseb meil see, mis maitseb.
Üle kõige armastame
vidiviviit-tuuri.
Üle kõige vihkame
puuri ja partituuri.»

Augustikuu esimese nädala viiendal päeval. . .

. . . oli Nikas Kristowi 80. (selle nulli kinkis ta ise endale) sünnipäev. Mammelt nagu ikka tuli musi pisaratega. Särasilmselt Liikenilt *silmade särast rõõmustab süda Õpetus-sõnad* — lillekimp (valged roosid!). Friidilt tuli. . .

. . . tüli Liikeniga.

Too toimetas parajasti köögis kapsastega, kui Liiken seal roosidega ringi uhjutas.

«Missa, tüdrik, siin keerutad jalus!» nihvas Friidi parajas paigas.

«Jaaa-lus?» ütles Liiken uskumatult ja tõstis oma kena suvekinga.

«Jüst — ei mitte kõrgemal!» kihvütses Friidi omakorda.

«Noh. . . ! » ütles Liiken keksilt ja kohendas lillekimpu. «Kapsad on alati roose ka-destanud!»

Kui Nikas kööki tuli, leidis ta Friidi otseti laua päält ikmas.

«Mis ka mulle kingid?» küsis Nikas, sealjuures lohutavalt.

«Kap-sa-suppi lõunaks,» ütles Friidi nuuksete vahele. Pühkis põllega silmad ja sõnas otsustavalt: «Nüüd on see otsustatud! *Sa seletasid Issand mu südame riiu Jeremija.*»

«Misasi on?»

«See, et ma lähen. . . lähen. . .» Friidi jäi salapäraselt muiates vakka.

«. . . keldri?» ütles Nikas võimalikult huvitult. «Käin ära!»

«. . . mehele!» pahvatas Friidi — ja sai uue nutuhoo.

«Minu sünnipäev on igatahes enne,» ütles Nikas, lükkas lõua ette ja marssis elutuppa, kus pidulauda juba kaeti.

Mäelt-Männu kinkis talle vekri, millel oli ainult pool osutit.

Kingsepp, kes oma ajalehte pööratud kingitusega tuli, kantis vekrit käes ja leidis, et pool osutit on vähevõitu.

«Su kellal pole sedagi!» turtsus Nikas vaese tarkust põlatakse ja tema sõnu ei võeta kuulda Koguja ja pani ajast üleoleva ajanäitaja kingituste hulgas aukõhale.

Kingsepp kinkis talle poolsaapad — plekksilmade ja kõva pitsiga.

«Kust nahka said?» küsis Nikas, pöörates saabast asjatundlikult käes.

«Ühe Kibena-kandi mehe seljast võtsin. . . Too tellis poolsaapad — tegin talle pastlad. Ja ütlesin, et sihuke on viimane saapamood.»

Värvupojad, pidusoniid peas, kinkisid talle — pootsmanivile. Ning kinki üle andes defileerisid salmiga:

«Kristowi Niks on vilistaja —
tal on ainult vileta vaja!»

Sirelilt tuli kaunis kahvatulilla joonistus. . .

. . . «Sirel sügisel».

Tanelt tuli kiri kui küllavakk — kaaneni armastust ja õnnistust täis!

Härä Abivalmilt tuli postkasti Nikase nimele paksem rahakuväär.

Pauna-Pritsult tuli lühike kiirtelegramm:

«Õnnesoov Säältpoolt!
Postiljon Pannel.»

E i k u s k i l t — eimidagi Jehoova too tagasi meie vangid nagu veeojad lõuna-
maalt! Laulud.

Sünnipäevapidu peeti pikalt. . . Lõpuks toodi tort kaheksa küünlaga; küünlaleegid helkisid kui kaheksasõrmelise maiasmoka küünevalendikud. Varjumees ajas morsiklaasi ümber ning seda püüdes litsus koogitüki vastu rinda laiaks.

«Said nüüd. . . ka sina medali rinda!» pistis Nikas teda sõbralikult.

Lõpuks sööjad väsisid ja joojad jäid purju — kingsepp iscoma kaasavõetud pudelist.

«Rüüpad klaasikese roosat — ja elupilt on ka kohe roosa! *Joobuge aga mitte viinast Jesaja* ütles ta. Ning Nikasele kätt ulatades: «Tegid targasti, et kaheksamaks said — ära nüüd tee rumalasti, et kooli lähed!»

Nikas väärutas pead — selge vale ei tahtnud juubelpäeval tulla.

Ja vilets vale on hullem kui selge tõde.

Vatsast lai kui nõelapadi, kadus ka Nikas külaliste järel lauast. . .

. . . ja ilmus välja Pinuhoovis: madruserüüs, pootsmanivile kaelas, kastekann näpu otsas. Seal ta seiskas sammu, vaatas puhu pealt, kuis Linnasauna uus puutalvar — olümpiaadimängudeks treeniv Nockdanskyn — kaseväändikke lõhkus.

Laks —

ja laiali!

laks —

ja laiali!

Poksimeister polnud mingi lihasmägi, vaid pikka kasvu sale kuju; see-eest ta õhukese kahvatu naha all mängles miljon tillukest musklit — nagu vahest võiks need paista raseeritud kassil.

Nikast nähes ei peatanud ta pressi, vaid hõikas töö kohalt:

«Aga, Nigs. . . Suur õnne sjunnipäevaks!» — Ja järjekordne väänaldes kasepakk lendas vaikse õhkega laiali.

Tepheniga said Värvupojad hästi läbi: seal Pinuhoovi saepururingis tegi ta neist kõigist normis-vormis poksijad. Välja arvatud Gnutt.

«Too ei boksi — too tappab *te olete kündnud õelust lõiganud ebaõiglust söönud vale vilja! Hoosea,*» ütles ta ja lõi Gnuti trennist minema (kuigi oleks pidanud tolle nokki lööma — mõtlesid tol korral Värvupojad).

Saunaräästasse ulatuv lõhutud puude püramiid lõhnas kui värske raielank (sääl Ar-mumetsas!). Higi hiilgas Nockdanskyni vetruval kehal, voolas übaojadena seljanõkku kokku ning sirises püksivärvli vahele.

Äkki tegi Tephani tööseisaku, raputas püksisäär ja küsis:

«Mõisda, mõisda, mis sjee on:

Kuigi pisart pole palgjel,

elad ikka vjesivalgel (?)»

«Ujuja või. . . » pakkus Nikas ettevaatlikult.

«Vale! Higitjilk minu tjilli otsas.»

Nockdanskyni rõkkav naeruaakord *lõpuks vennad olge rõõmsad seadke oma asjad korda Korintlastele kõrvus . . .*

. . . jätkas lõbustatud Nikas teed tagaaeda. Vihmaveetünn oli kuiv ja ta tuli tühjalt kadaka juurde. . .

. . . mida peaaegu enam polnud. Kadakamei oli viimast haljast oksa pidi hambus solkunud sokul, keda pika oheliku otsas hoidis . . .

«Kurri, k u r a t ! » vandus Kristow — esimest korda elus. Ja viskas sokku kastekannuga (mööda!).

«Nii väike, aga juba vannub!» ütles Kurri etteheitvalt.

«A-aa,» kagises Kristow hooguvõtvalt — ja hakkas endalegi ootamatult karjuma: «A-bi! A-bi!» *Kes oma kõrvad kinni topib õnnetute kisendamise eest — seesama hüüab ka aga talle ei vastata Õpetussõnad.*

Nagu helkav muskulis välk . . .

. . . oli Nockdanskyn kohal. Jalad harkis, seisid nad Kurriga vastamisi ja sihtisid jõudevaagivalt teineteist silmast.

«Mis ta tjeji sul, bois?»

«Söötis kadaka sokule!»

«Sjinu kadaga — oma sokule?»

«Jah! Jajah!» ütles Kristow. Ja mõtles kättemaksvalt: «Nüüd sa, kuradimakurat, saad!»

«Miks sa, mees, tjejid sjeda?»

««Sokk, kurivaim, tjeji» — ma ütleks sinu asemel nii,» sõnas Kurri peenikeselt muiates *miks sa peaksid vaikima kui õel selle ära neelab kes on õigem temast Jeremija.*

Higiporine maa jalge all lätumas. . .

. . . lõid mehed juba kaua, nii et Kristow hakkas silmist väsima, peast ringi käima. Alguses oli Kurril läinud haprasti. Nikas koguni kartis, et Nockdanskyn lööb mõne unuka upriga mehest leili välja. Ent olümpiameister ep unustanud seda asjaolu ära, ja poksis pooles pinnis. . . või mis «pooles» — veerandpinnis! Aga sellestki Kurrile aitas: Tephani lühikeste teravate lõökide käes vankus mehe pea paremale ja vasakule, üles ja alla. . .

«Justkui treeningupirn!» leidis Nikas vaimuka võrdluse.

Kurri lõögid — või mis lõögid! — Kui uimased tapamajakärbsed tiirutasid ta mustad rusikad ümber Nockdanskyni ega avastanud vastase peal kohta, kuhu maanduda — poksimeister sukeldus ja põikas aina ära.

Kurri oli nüüd küllaga karistada saanud . . .

. . . ning Nikas tundis, et ta kättemaksurõõm hakkab tasapisi kuhtuma ja vintske vimmm järele andma.

«Aitab tal küll. . . » pomises Kristow omaette ja süilitas üle öla *mehele on auks hoiduda riiust Õpetussõnad*.

Nockdanskyn näis arvavat sedasama; ent iga kord, kui ta rusikad ära tahtis panna, kaotas Kurri talle paraja obaduse keelatud kohta. Ning Nockdanskyn lasi rusikad jälle käiku.

«Kurri!» oimas Kristow nüüd äkki, «on krutskeid varuks!» Ning nähes teise külmi, sisemise kajata silmi ja osavõtmatut kujunägu . . .

. . . hakkas Nikas nüüd ohtlema — Nockdanskyni pärast! Ohuvoog polnud ta südame alt veel taganenud, kui see juhtuski: Kurri rusikahoop riivas olümpiamehe vana kulmuarmi. . . see rebenes ja haavaavandusest lahvatav veri pani kinni poksija silma *parem on sul ühe silmaga minna Jumala riiki kui et sul on kaks silma ja sind heidetakse põrgusse Markuse*.

«Vannun: see juhtus kogemata,» ütles Kurri rusikat südamele surudes.

Vastuse asemel äsas Nockdanskyn talle haagi hingeauku — hoop võinuks müürist tellise välja lüüa. . .

. . . kuid Kurriale tuli mats külge nagu nahksohvale; ainult mehe nägu tumenes lõõgist ja võttis Nikasele tuttava läikivmusta jume.

«M a r m o r m e e s . . . » pomises ta taganedes *ärge lootke tuttava peale Miika*.

Sellest hetkest leidsid Nockdanskyni rusikad — ükskõik, kuhu nad ka ei kukkunud — Kurri kujul eest tundetu marmorranga. Poksija sõrmenukid olid varsti maas ning läbi veriliha valendas ehe luu.

Seevastu muutusid Kurri rusikad mustadeks marmorkompudeks, mis riisusid olümpiamehe sarnadelt naha, rebestasid kõrvaarmi. . . löid vormituks nagu värske marjaliha poksija huuled.

Nockdanskyn vankus, purskas kõrvale suutäie verd, milles vilgatasid ta viimased hambad, vajus põlvedele ning. . .

. . . Kurri virutas talle kuratliku lõõgi vastu otsaesist: luu raksatas, ninast ja kõrvadest vulksas hele . . . ning järjest heledam veri.

«Justkui luituks see aeva õhu käes. . . » nägi Nikas hämuseks kiskuvast silmast. Ning jõudis veel mõelda, enne kui tal meelemõistus kadus.

«Kurri võib tulla olümpiameistriks. Vabalt! Kas meeleheitja kõne peaks olema tuul? Iiobi.»

Kadakaaseme mullal . . .

. . . meelemärkusele tulles nägi Nikas ärajusitud ja kooritud kadakat, selle ümber sügavaid sokujälgi. Ning pingul oheliku jagu kaugemal — tanksaabastest sõõri sissetallatud jäljevagu. Kui ka kõrv jälle võtma hakkas, kuulis Kristow, kuis tagaiaa kreegipuudes sirtsusid linnud . . . kuskil kaugemal kuurikus mökitas sokk. Siinsamas lähikeses Pinuhoovis aga . . .

. . . paukus puhkamata Nockdanskyni kirves — ning suvekuivad halud lendasid rõõmsalt killerdades puudepüramiidi tippu.

(Järgneb)

Valeria Ränik

*

Saatusekaaslane rippumas kaelas —
nähku need võõrad, kaegu.
Saagu ta needuseks, mu kirstunaelaks —
päästjaks ta tuli praegu.

Mälust ja vaistudest, õhust ja lihast
imelik inim-ese
vabaks meid tegi me viljatust vihast,
tegi ^must inimese.

*

Su toal on nüüd taevalagi.
Muud lage ei ole seal.
Tee pabereid, esita hagi.
Su toal on nüüd taevalagi.
Ja ole kui tahes tragi —
t o o kodu ei taastu eal.
Su toal on nüüd taevalagi,
muud lage ei ole seal.

Võib olla, et homme hommikul

Ta ei suutnud enam ülespoole ronida, käed kobasid üksnes siledat, libedat kivi, ometi oli nii vähe veel jäänud. Kui oleks vaid millestki kinni haarata! Vahest ainult üsna väike jõupingutus veel ja ta saaks kõigest mõelda kui halvast, painavast unenäost. Ta ei mäletanud, kuidas oli üles saanud, ja ei teadnud enam, mis edasi saab. Praegu jäi tal üle ainult tasakaalu säilitada, loota ja oodata, aga juba toetuspind variseb, jalg hakkab vajuma, kivinukk muutub püdedaks, veel on võimalus end käte abil hoida ja mitte alla vaadata, ent pea pöördub iseenesest allapoole — koletus sügavuses on ehitusprahti, masinaid, tilluke si inimesi — ning kõrgus paneb iiveldama. Veel hetkemõte: nad peaksid ju seal all mind nägema, midagi mu päästmiseks ette võtma, aga siis: nad tahavad hoopis mind karistada, et olen nii kõrgele roninud. Kivi sõrmede all läheb libedaks kui seep, üleloomulikud pingutsused enam ei aita, jääb ainult võikalt karjudes allapoole kukkumine.

Unenägu on Hinduse üles raputanud, veel vibiseb ta õdusest, aga siis seletavad silmad tänavalaternakumast leebet toapimedust, ta eraldab mõõblit ja asju, oma isiklikku turvalist kodumaailma. Keha leemendab higist, avatud aknast kostab naeru, valju joo-
bunud inimeste kõnet, mis kaugemalt lähemale tuleb ning akna all peatuma jääb. Hindus läheb vaatama ja nii ongi: purjus tüdruk kahe mehega laternasõõris — mingisugune lõ-
bustuskoht on nad välja heitnud ja nüüd nad tulevad Hinduse akende alla sülitama. Sää-
rastel ei tule pähegi arvestada teiste inimestega, läheb Hindus vihaseks, aga ta viha
leebub, kui üks meestest tüdrukul selja tagant käed rindadele ajab, mispeale too kilgates
põlved kõnksu laseb ja mehe kämmalde peale rippuma jääb, juba Hindus muigabki, ku-
jutledes, kuidas maja paljudest akendest lärmi peale ülestõusnud naiste ja meeste pilgud
sedasama etendust jälgivad. Kolmik aga jätkab siivutut tegevust, tüdruk ei paista kum-
magi oma eriti olevat, sest nüüd on teine mees käe seeliku alla ajanud, riie tõuseb kõrge-
male, juba paljastuvad ümarad, pringid tuharad, käsi upub roosade püksikestega varjatud
jalgadevahesse. Tüdruk ei proovigi vastu panna, oleks nagu pikema mehe rinna najale
tukkuma jäänud, ja valjud hääled on nüüd sumbunud. Ei, meie majast nad küll ei ole,
arutab Hindus, selles majas elavad üksnes tõsised ja väärikad inimesed, ja Hindus teab,
mida mõtleb.

Etendus saab läbi, üks meestest hakkab tüdrukut tirima, hoiab kätest kinni ning siku-
tab, mispeale too end kükakile laseb ja mööda asfalti lohiseb, aga siis hakkab temalgi
kiire ja nad kaovad läbitungimatusse pimedusse, mis tegelikult on kuiv mändidega met-
saalune, mille taga algab rabamaastik. Teadagi, mis juhtub, irvitab Hindus teki alla pu-
gedes, aga uni on temast juba väga kaugele läinud.

Hindusel on rutt taga, ta tõmbab treeningdressi palja ihu peale, topib jooksukingad
jalgade otsa. Väljas on väga soe augustikuine öö. Algul Hindus kõnnib alumise korruse
akende lähedusse hoidudes, et keegi juhuslik ülevalolija teda ei märkaks; siis kui maja
lõpeb, pöördub ta mändide alla ja jookseb tagasi. Tänavalaternad muudavad metsaaluse
hämmastavalt valgeks, ainult raba pool mustab pimedus ja sinnapoole Hindus hoidubki,
igapäevased sõrkjooksud on talle seal iga kivi ja kännu selgeks õpetanud, ja ta aimab,
kust seltskonda otsida.

Nad ei olegi valgustatud majaesisest teab kui kaugele läinud. Hindus hiilib lähemale,
varjub männi taha — sealt on kõik hästi näha, isegi hääled kuulda, ning ta süda peksab
erutusest nagu jahimehel, kes looma värsketele jälgedele sattunud.

— Ma tahan koju, palub tuhm ja väsinud hääl, näete, ma jään püstijalu magama. —
Minu arust sa istud, naerab üks meestest. — Oma asi, kas istun või seisan. — Kuule, kui

nii väga tahad, siis võime sinu juurde minna, venitab teine mees. — Ei, minu juurde ei saa, palju kordi ma pean seda ütlema, pahandab tüdruk. — Mis siingi viga, nii soe õhtu ja ilus naine. Kas meie ka sulle meeldime? — Pole vigagi, itsitab too. — Pane aga pea julgelt mulle sülele ja tuku väheke.

Hulk aega vaikust, siis nõõbitakse pluu eest lahti. — Jäta järele, kurjustab unine hääl. — Sul on ju mõnus. — Ega ma mõni lits ei ole! — Muidugi ei ole, sa oled ilus ja vahva tüdruk.

Õigeks ajaks jõudsin, irvitab Hindus omaette ja järjest paisuva erutusega vaatab, kuidas tüdruk abitult proovib vastu panna, kui tal püksikesi jalast sikutatakse, siis aga rahuneb või jääb magama ning mehed käivad kordamööda pimeduses ebamaiselt helendavate reite vahel. — Magab nagu kott ja ei mingit mõnu, lausub viimane pükse üles tõmmates. — Kas sul on veel tahtmist? — Oleks ta ärkvel, kõlab ebakindel vastus. — Mis me nüüd temaga teeme, kas ajame üles? — Mine nüüd, las magab ennast välja.

On ikka sead, mõtleb Hindus, kui mehed valguse kätte kaugenevad ja maja nurga taha ära kaovad. Nüüd too magab siin hommikuni, ning siis tulevad maja lapsed mängima. . . Tal on vastik mõelda, mis siis saab. Peaks ikkagi tolle üles ajama, mõtleb ta, või vähemalt rõivaid kohendama, ning veidi kahtleval sammul ta astubki tüdruku juurde, kes lamab poolpaljalt näoga valguse poole. Tumedad juuksed raamivad kaunist, korrapäraselt nägu ja avatud vormikate huulte vahelt pärlendavad hambad. Nägu tundub hämmastavalt tuttav, ta usub, et on tüdrukut varem näinud. Poes? Tänaval? Igal juhul on ta pilk sellel näol kunagi peatuma jäänud. Pluusi nõõbid on eest lahti, hõlmad ainult rinna peale kokku tõmmatud. Täielikud pätid, ohkab Hindus ja põlvitab magaja kõrvale, juba ta tahab ülemist nõõpi kinni panema hakata, aga sõrmed nagu iseenesest veavad pluusi kahele poole laiali. Rinnad on nagu kaks prinki küngast, ja enesele ootamatult libisevad Hinduse käed üle naha. Tüdruk ohkab või oigab, käed pörkuvad tagasi, aga nähes, et too ei liiguta ennast, pigistab ta kergelt rindu, mis on soojad ja vetruvad. Hindus kuuleb oma rasket hingamist ning erutus tapab mõtteid, enam ta ei suuda ega tahagi end ohjeldada, veab seeliku üles ja õgib pilguga talle vastu helendavat alastust. Ümberringi on täielik vaikus. Saledad valged reied katkevad kolmnurkses tumeduses. Ta lahutab jalad teineteisest, tõmbab püksid alla ja laskub küünarnukkidele toetudes tüdruku kohale. Vargsi, nagu hiilides hakkab end sisse suruma. Märg naine on ootamatult kitsas, erakordselt tihedalt ta ümber. Ta jõuab vaevalt sisse, kui kõik on ühtäkki läbi. Veel viivu ta naudib, siis nagu külmavärin raputab ta keha. Kiiruga ajab end püsti, rebib püksid üles, kohendab tüdruku rõivaid ja jookseb koju.

Tal jääb veel kümmekond meetrit, kui trepikoja ees peatub auto. Hilja on ümber pöörata, ta üksnes aeglustab sammu ja jälgib, kuidas naabripere autost välja ronib. — Kura di praamijärjekord, kirub naaber, ja siis: — Tohoo! Sa käid isegi õõsiti jooksma. Hindus teeb, nagu lõõtsutaks, ja ütleb otsekui vabandades, et und ei tulnud. — Näed, oleksin juba ära unustanud, mul on ju sinu proualt kiri, hüüatab naaber ja kummardub autosse seda otsima. Hindus küsib, kuidas neil läheb. — Eile käisime koos seenel, aga eriti midagi ei saanud, lausub naabrinaine. Hindus võtab kirja ja läheb üles. Ta ei pane tuld põlema. Toetab näo vastu esikuseina ja kuulatab, kuidas naabripere oma suveasju kõrvalkorterisse tassib. Kui sammud vaibuvad, on vaikus.

Hindus läheb vannituppa ja vidutab valguse käes silmi, seejärel libiseb ta pilk peeglis: heledatel dressipükstel on kohati märjad laigud, põlved määrduvad ja männiokastega koos. Ta hakkab pükse masinlikult puhastama, aga siis näeb iseenast naabrite silmade läbi. Ja ta ei taibanud, miks Edgar muigas! Hindus läheb üleni higiseks. Võtab püksid jalast, viskab vanni ning peseb end hoolikalt ja kaua, äkki plahvatab ta peas üks mõte, mis paneb teda esikusse jooksma, kus ta otsib nagist ja riulitelt; otsib, aga ei leia, ning siis ta teab: tema pesapallimängijamüts on jäänud metsa alla! Silmade ees kangastub hetk, kui ta tüdruku kohale laskub ja müts kukub kergelt tolle nägu riivates peast maha. See oli talle veidi suur olnud, aga sellele vaatamata pani ta jooksma minnes mütsi alati pähe.

Edasine on loogiline ja lihtne.

Tüdruk ärkab üles, viinaum on lahtunud ja ta märkab õudusega, mis temaga juhtunud on. Kõrval lebab müts, mis on selgemast selgem asitõend. Tal pruugib teha poliitseisse avaldus, et teda on vägistatud. Ta nimetab paiga. Annab üles asitõendi.

Ümbruskond satub kahtluse alla. Uuritakse ja küsitletakse. Küllap naabrimehele tuleb meelde ta kahtlane välimus ja ta ei jäta mitte iialgi seda enda teada — selleks on nad liiga lähedalt seotud ning kadedus Hinduse karjääri pärast paneb ta rääkima. Välja keerutada on võimatu. Elu on läbi. Kõige paremal juhul minimaalne vanglakaristus. Ei enam kodu, perekonda, töökohta. Häbi inimeste silma alla sattuda.

Ja kõik see ainult mõne ihara hetke eest.

Ometi oleks veel aega tegutsemiseks. Veel polnud pöördumatult hilja. Veel võiks ta. . . Mida ta võiks? Senitundmatu paaniline hirm nõõrib Hinduse kõri, kägistab aeglaselt ja pidevalt.

*

Hinduse naaber Edgar istus köögis ja põrnitses vihaselt tühja pudelit ja viinapitsi. Ta oleks tahtnud end täis juua, aga kodus rohkemat kui see tilk ei olnudki. Ta oli eelmisel õhtul kaluritega tublisti napsitanud, hommikul mingi tühise asja pärast naisega järjekordselt tülli läinud, millele järgnes kõik nagu tavaliselt: pidev näägutamine, mis lõppes vihkamist tulvil vaikusega. Kurat küll, miks ma selle eidega üldse elan! Hetkeline viinakergendus muutus uuesti tapvaks iivelduseks. Oleks pudel õlutki. Persse! Ta vaatas kella: alles pool üks. Paarkümmend minutit tagasi tuli Hindus jooksmast, äkki ta on veel üleval? kindlasti on. Ta põlgas seda meest, aga häda ei anna häbeneneda.

Teise helistamise peale uks paotus. — Kuule, ega sul juhuslikult pitsi viina ei leidu? küsis ta mesimagusalt. — Eile sai kaluritega pidu pandud, aga täna ei võinud sõidu tõttu ennast ravida, ja näed, kodus ka pole mitte tilkagi.

Hindus oli kuidagi näost ära. Edgar arvas, et too on samuti kõvasti võtnud ja nüüd käis end enne homset tööpäeva jooksuga ravimas. Paneb südame nahka, mõtles ta, aga eks see ole iga mehe enda asi, mis ta teeb.

Edgar vajus nahktugitooli ja jälgis, kuidas Hindus baarikapi juurde läks, sealt konjakipudeli ja klaasid võttis. Kapp paistis igasuguseid jooke täis olevat. Paistab, et see mees on salajoodikuks muutunud, otsustas Edgar ja neelatas. Nad olid maja valmimisest peale naabrid ja suvekodud olid lähestikku, aga sellest ajast kui Hindus hakkas tuult tübedesse saama, nad enam suurt läbi ei käinud. Igapähe oma seltskond, muigas Edgar mõrult, ja priske kont minu naise hammaste vahele närimiseks — vaata, kuhu ikkagi Hindus on jõudnud. Et siga seda raiska sööks.

— Kuidas siis puhkus läks? küsis Hindus klaase täis valades nagu jutujätkuks.

— Ega ma kaua su aega ei viida, ütles Edgar klaasi järele küünitades. — Istu aga istu, oli Hindus äkki nagu lahkus ise. Mis kuradit see siis tähendab? mõtles Edgar ja kalas konjakit kurku.

— Näed, pesen parajasti dressipükse, seletas Hindus. — Jooksin rabaveeres ja komistasin kännu otsa.

— Või et kännu otsa, sõnas Edgar, et midagi õelda.

— Ei usu või? läks Hindus veidralt sabinasse, proovi ise pimedas joosta.

— Ega ikka ei proovi küll, jooksmisega võivad tippjuhid end vormis hoida, minusugusele aitab pitsist viinast küll, lisan ta varjamata ironiaga. Hindus jõllitas talle otsa, ning Edgar mõtles loiuult, et ega ikka valitsuse mehi pole kasulik narrida, ent Hindus vist ei pahandanudki, valas ta pitsi konjakit ja triikis mõtlikult sõrmedega lauda.

— Sa küsisid, kuidas puhkus läks, aga mõtle ise, mis puhkamine selle naistekarja keskel saab olla, rääkis Edgar, et tuppa vähegi elevust luua.

— Kuule, ma teen lähemal ajal ühe asetäitja koha juurde, kas sa ei tahaks meile üle tulla, ütles Hindus järsult ja läks aknast välja vaatama. Edgaril jäi suu üllatusest lahti. Silmade ees kangastus tulevik. Aga ainult hetkeks. Ta aimas, et midagi on lahke vastuvõtu ja ahvatleva ettepaneku taga. Midagi üsna keerulist, millest ta veel midagi ei tea. Küllap ta selle välja urgitseb, võimalik, et isegi täna tabab mõne vihje. Ta on pikalt puhkuseks olnud ja paistab, et vahepeal on Hindus talle kogemata pihku jooksnud. Mis see võiks küll olla? Ta võttis pitsi, aga pani selle kohe lauale tagasi. — Noh, kas siis ka mina pean hakkama öösiti jooksmas käima? püüdis ta nalja pakkuda. Hindus vaatas ikka veel aknast välja ja Edgarile näis, nagu ta oleks võpatanud.

— Mis siis ka linna peal uuemat on? küsis Edgar, aga Hindus ei vastanud, seisis seljaga tema poole, just nagu oleks akna taga midagi enneolematult huvitavat toimunud. Nüüd tundis Edgar, et sündsusetu oleks edasi istuda, ta tõusis ja ütles, et Hinduse ettepanek on huvitav ja ta kaalub asjaolusid. Mis, kas hakkad juba minema? Hindus pöördus kiiresti tema poole ja ta hääles oli erutust. Edgarile jäi mulje, et naabril on tarvis temaga rääkida, aga miskipärast too ei julge seda teha. Ta irvitas omaette: paistab, et ühel mehel on vesi ahjus, ning uksele tuli veider mõte pähe, mida oli vaja kohe kontrollida. — Kuule, ütles ta — Ega sul vaba raha kodus pole, saad isegi aru, puhkuselt tulek. — Palju sul vaja on? küsis Hindus peaaegu silmapilkselt. Ta vastas, et paar tuhat peaks asja ära ajama. Kui Hindus raha tooma läks, kuulatas Edgar oma ärevaid südametukseid ja raha vastu võttes nägi oma erutusest värisevaid sõrmi. — Ma arvan, et sa saad aru, et targem on mõningaid asju vahel mitte märgata, ütles Hindus kuidagi teravalt, ja kui Edgar talle otsa vaatas, jahmus ta tolle vihkamisest tulvil, otsekui sugereerivast pilgust.

Koduukse taga hingas Edgar sügavalt. Ta oleks nagu hiigelsuurt kala landi otsas visklemas tundnud, aga tal polnud kahva ega kongitsat, millega seda paati tuua. Üks oli nüüd kindel: Hindus kardab teda. Aga miks?

Edgar läks tema jaoks ülestehitud kušetist mööda magamistuppa, võttis riidest lahti ja pugese naise kõrvale. Too lükkas ta jõhkralt eemale. Edgar kihistas endamisi naerda, alles hulga aja pärast ütles nagu muu seas: Limmas on vahepeal üht-teist juhtunud ja minust tehakse Hinduse asetäitja. Paistab, et peaks nagu esinduslikumat naist vaatama hakkama. — Ega sa nalja ei tee? — Asi on naljast kaugel, just praegu tulen Hinduse juurest.

Ei läinudki palju mööda, kui naine liibus ta vastu. Kuradi eided, itsitas Edgar ja sikutas naise öösärki ülespoole.

*

Evelin tahtis tekki peale tõmmata, aga käsi puudutas veidi niisket okastega maapinda, ta paotas silmi ning ehmatades nägi helendava taeva taustal männilatu. Suu kuivas. Sähvatustena käisid läbi valutava pea mälupildid: baar, lõbus seltskond, kus palju joodi ja naerdi. Seejärel tühjus. Hinge hakkas närima hirmusegane tunne, ta tõusis istuma, nägi metsaalust ja mõne meetri kaugusel hallis ülikonnas sileda näoga meest, kes hoidis käes musta kuldkaunistustega pikanokalist mütsi. Ta vedas kiiresti laialivajunud pluusihõlmad teineteise peale ja häbitunde eest polnud kuskile peituda. Mees astus aga lähemale. — Mis teiega juhtunud on? küsis too onu murelikult. — Ma ei tea, pomises Evelin, ja tõepoolest ta ei teadnud, pööras mehe poole selja ning hakkas palavikulise kiirusega pluusinõpe kinni panema, seejärel tundis, et tal pole püksikesi jalas, ta vaatas enda ümber, aga ei näinud, mida otsis, ja kotti ka ei olnud, ometi oli tal eile kott kaasas. — Tõuske nüüd üles, ma sõidutan teid koju, ütles mees. Evelin ajas end masinlikult püsti, rapsis paari liigutusega okkaid rõivastelt, ent mõne sammu järel hakkas midagi sooja ja märga reite peale valguma. — Oodake, hüüatas ta ahastades eesminejale, toetas pea vastu mändi ja maailm oli äkki pimedaks mülkaks muutunud.

Mõtted tulid alles hulga aja pärast ja maailm oli ikka täpselt nii ilge, kui oli. Ta jõi end seal baaris purju, keegi viis ta metsa alla, tegi temaga s e d a , varastas koti ja läks minema. Ta ei osanud mäletada, kes see oli, või oli neid mitu?!

Hallis ülikonnas mees ootas kannatlikult. Mida temal siit vaja on, ahastas Evelin. Kas ta ei mõista, et tahan praegu üksi olla, aga samal ajal taipas, et ei suuda üksi olla. Teda oli varastatud ja ära kasutatud. Vägistatud? See oli ju vägistamine. Ta peaks politseisse minema. Igal juhul peaks, et kätte maksta.

Nad olid hulk aega mööda majadevahelist teed käinud, kui mees välismaise auto ukse avas ja tal tagaistmele istuda laskis. Miks tollel auto siin on ja mida ta üleüldse seal metsa all tegi? Äkki ta ise? Ei, too on liiga soliidne, sellisel on plikasid iga nurga peal võtta. — Ma sõitsin mööda ja nägin tee pealt, nagu keegi lamaks mändide all. Alles veidi aja pärast otsustasin vaatama minna, lausus mees, otsekui ta mõtteid lugedes. — Kuhu me sõidame nüüd?

Evelin silmitses eesistmel lebavaid õllepudeleid. — Mul on janu, kogeles ta viimaks. — Muidugi, muidugi, sõnas mees nagu rõõmsalt ja tegi pudeli lahti. Õlu oli külm, nagu

jääkapist võetud. — Mis teiega siis juhtus? küsis mees hoolitsevalt, aga vastust ära ootamata käivitas auto, nii et õlu Evelinile pluusi peale pritsis. Ta sõitis suurele teele, aga siis pööras uuesti ühele kõrvaltänavatest ja jättis auto seisma.

— Õelge ometi oma aadress, sest seda teadmata ma ei saa ju teid koju sõidutada, ja mees naeris tehtult. — Ma ei saa koju minna, ütles Evelin, sest teadis, et Arvo pole veel tööle läinud. — Ma arvan, et me peaksime politseisse sõitma, ütles Evelin tüki aja pärast arglikult, ta ei olnud selles põrmugi kindel, ja lisas: Oodake veel, ma pean mõtlema. Õilepudel sai tühjaks ja peas levis meeldiv tühjus. — Miks politseisse? küsis mees. — Ah muidugi, te pole ju rääkinud veel, mis teiega juhtus.

— Ma ei teagi täpselt, me olime sõbratariga eile baaris, ma kardan, et mulle joodeti mingit uimastiit sisse ja varastati kott ära . . .

— Kas kotis oli midagi väärtuslikku? Evelin mõtles: kosmeetikat, natukene raha ja muud pudi-padi. — Ikka üht-teist oli, venitas ta. — Kuulge, olge ikka mõistlik, ma ei usu, et politsei ühe kotivarguse pärast sõrmegi liigutab.

Autos oli mõnus istuda. Mees tegi teisegi õlle lahti. Evelin häbenes mehele öelda, miks tal oli tarvis politseisse minna. Aga kas ongi sellel kõigel mõtet? Kõiksugused sekkeldused ja igal pool on kohutavalt piinlik sellest rääkida, pealegi on ta nüüd õlut joonud ja lõhn on juures. Ta ohkas. Milline välimus mul võib küll olla! Eesistmete vahel oli kamm, ta võttis selle ja kammis. — Mis me nüüd teeme? küsis mees.

— Ma ei saa koju minna, võti oli kotis ja perenaine tuleb alles õhtupoolikul, valetas Evelin. — Mul pole praegu kuskile minna. Mees jäi silmanähtavalt mõttesse. Said nüüd, kihistas Evelin omaette, korjasid tüdruku üles ja praegu vaevad pead, kuidas temast lahti saada. Aga miks ta üldse minuga tegemist teeb? Äkki on tõepoolest hea inimene? Viib mind enda juurde koju, laseb vannis käia ja paneb magama? Ei, seda küll mitte, sääraستel on oma naine kodus, abielusõrmuski sõrmes, kodu korralik ja kaitstud. Aga muidu on ta üsna sile ja sümpaatne, mis siis, et neljakümnene.

— Kas te tööle ei peagi minema? — Ei, mul on puhkus, vastas Evelin, mees oli nüüd näoga tema poole pöördunud ja vahtis teda imelikul pilgul. Evelin taipas ja naeratas — ja miks ka mitte, kui too juba säherduse autoga sõidab, siis tutvusel on mõte sees ja pipardada temaga ka pole mõtet. — Mul on täna vaba päev ning paistab, et ilm tuleb samasugune kuum nagu eile, võib-olla sõidaks mõneks tunniks mereranda, ütles mees.

— Ma ei tea, venitas Evelin, aga auto hakkas juba sõitma.

— Mul ei ole päevitusriideid kaasas, hüüatas Evelin äkki ähmi täis minnes, et tal polnud isegi aluspesu seljas. — Sõidame sinna, kus eriti keegi ei käi, lausub mees kuidagi süngelt.

*

Buss jõudis Tallinnasse alles hilisel õhtutunnil ja Mai oli pettunud, et Hindust vastas ei olnud. Äkiline komandering? Edasilükkamatud töösajad? Ta ei teadnud, mida arvata, aga oli väga võimalik, et ta leiab tühja korteri eest. Sõidab homme Hindust nägemata tagasi. Kergetes suverõivastes inimesed sõelusid tänavatel ning rahvarohkus erutas teda veidralt. Paar saarel veedetud kuud olid ta linnakärast võõrutanud, ta oli seal isikliku maailma enda jaoks suureks paisutanud ning läbematu igatsus mehe järele tundus seal talle väga tähtsana. Hindus käis saarel kolm nädalat tagasi, oli seal üksnes õhtu ja sõitis hommikul tagasi, ja mis seal imestada — nii keerulisel ajal pole temasugustel juhtidel mingit võimalust puhkuse peale mõelda. Mai oleks tahtnud juba eelmisel päeval koju tulla, aga Edgaril polnud lihtsalt autos ruumi. Ta pidi Hindust nägema, temaga koos olema, et mitte ööde kaupa nagu armunäljas nümfomaan voodis väherda. Aga üks keha ole ka inimene.

Loomulikult andis ta endale aru, miks keha nii kärsituks oli muutunud. Pole sugugi lihtne peaaegu iga päev näha õue peal lastega mängimas või niisama tolgendamas noort tugevat meest. Too oli kohalik kalur, hiljaegu sõjaväest vabaks saanud poiss, kes teda vesiste silmadega vahtis ja õhtuti end kõrkjatesse peitis, et piiluda, kuidas ta paljana ujumas käib. Algul see vihastas teda, aga siis hakkas erutama, ja tal oli häbi tunnistada, et

juba ootaski neid õhtusi ujumisi, ning oli pettunud, kui kõrkjates hiilijat ei märganud. Mõni päev tagasi kuulis ta õösel vaikset koputust aknale ja nägi kardinat paotades poissi seal seismas. Teda valdas tugev, mõistusevastane iharushoog. Koputus kordus, siis veel kord. Ta tundis, et peab Hinduse juurde sõitma, muidu saab hakkama veel ei tea mis rumalustega.

Korteril aknad olid pimedad. Masendunult astus ta trepist üles, keeras ukse lukust lahti, ja kui ta tule põlema pani, märkas peeglilaua all maas ümbrikku. See oli kiri, mille ta Edgariga saatis. Lahti võtmata, hüljatuna lebamas. Elutoas oli laual poolik konjakipudel ja kaks klaasi. Mai tundis, kuidas võõras jäik tunne ta hinge puges. Nii on siis lood, mõttes ta kuuldavalt ja kohkus oma häält kuuldes. Vaikus kõndis seinast seinani ja jäi peatuma magamistoa kinnise ukse juures.

Mai kustutas tuled ja jäi välisukse kõrvale pimedusse seisma. Võib-olla oleks kõige õigem vaikselt ära minna, saarele sõita, teha nägu, nagu midagi poleks olnudki. Siiani oli ta endas lõputult kindel olnud, ja ega Hinduski polnud vähematki põhjust kahtlustusteks andnud. Aga äkki teda polegi kodus? Ta klõpsutas korraks tule põlema ja veendus, et mehe heledad suvekingad olid riidenagi all. Ikka siis niimoodi. Pisarad valgusid silma. Jätk, kui jätk, kordas ta endamisi. Äkki taipas, et tal pole praegu kuskile minna. Saarele pääseb alles hommikul, ja ta ei saanud tuttavatestki kellegi juurde minna, sest kartis end hiljem narriks teha. Isegi usutav vale poleks siin päästnud.

Aeg kulus ja koos ajaga hakkas eneschaletsus ära kuluma, tehes ruumi järjest kasvavale raevule. Püha issand, ma olen ju oma kodu! Mis õigus on temal meie laste kodu rüvetada, mingit lipakat meie abieluvoodisse tirida. Ma olen kalts, kui toda kohemaid välja ei peksa. Mis siin häbeneda on! Kas või kõigi majaanike silmade all viskan ta välja! Ei, olen hoopis jäiselt viisakas ja range, lärmi pole mõtet teha ja keegi ei tohi sellest teada saada. Mõtleks, tulla minu meest rikkuma! Aga näolapi võiks tal veriseks kratsida küll.

Täis otsustavust süttisid tuled, magamistoa uks paiskus lahti ja nagu mitte uskudes vaatas Mai oma magavat meest, kes nagu laip magas kõhuli. Teine voodipool oli puutumata ja püha. Milline kirjeldamatu kergendus! Nagu ootamatult sülle langenud õnn! Ta põlvitas magava mehe kõrvale, silitas sõrmeotstega ta selga, kõdistas huulte pealt. Hindus ärkas, tegi silmad lahti ja jõllitas talle otsa. — Sinu musikene tuli, sosistas Mai. — Nii igatsesin su järele, et võtsingi kätte ja sõitsin bussiga.

— Või nii, sõnas Hindus ja tõsis voodis istuma. Mai vaatas naerdes mehe unist ja üsna jaburat nägu. — Ärka juba üles ja räägi, kellega sa siin pidu oled pidanud?

— Ah, Edgar käis, oli vist jälle naisega tülli läinud ja tahtis juua.

— Aga miks sa minu kirja läbi ei lugenud?

— Mis kirja?

— Ma saatsin Edgariga kirja ja see vedeleb esikus põrandal.

— Ma ei ole mingit kirja saanud, ütles Hindus. — Ah, olgu, sõnas Mai, oota veidi, ma kohe tulen.

Küllap too Edgar pani kirja peeglilauale ja tormas kohe baarikapi juurde, otsustas Mai. Too on ju valmis alkohoolik, ning jalestusega meenutas ta, kuidas Edgar oli kaluritega küla vahel laaberdanud. Pesukapis oli linade taga peidus see, mida ta vajab, ja seejärel vannituppa ümber rõivastuma. Mai teadis, mis Hindust erutab, ning nüüd ta tahtis anda endast parima. Üks-kaks olid tal rõivad seljast ja ise erutusest värisedes ajas ta selga kulunud, paigatud, kohati katkise kleidi ja jalga peaaegu rābaldunud püksikesed. Rutakalt pesi näolt mingi, vedas silmade alla lillakad kotid, siis sidus luitunud rätiku pähe ja oligi valmis.

— Andke vaesele inimesele veidi raha, härra, ärge olge nii kitsi, ma ei ole mitu päeva söönud ja lapsed on puha näljas. Mai läks jalgu vedades voodi juurde ning sirutas väriseva käe ette.

— Kõik on nii kalliks läinud, et mul pole enam midagi selga panna, äkki peremees tunneb mulle kaasa ja annab laste jaoks palukese.

Hinduse silmad olid nagu klaasist, aeglaselt nihkus üks käsi teki alla ja hakkas seal liikuma. — Näete, isegi ihupesu on mul lagununud, ei saa enam nõeluda ka, sest riie on nii pudedaks muutunud. Vahest härra on nii lahke ja katsub, kui ei usu. Mina igatahes räägin ainult puhast tõtt, ning Mai vedas kleidi üles ning juhtis mehe käe omale jalgade

vahele. — Tunnete, seal pole riidet enam ollagi. Hinduse sõrmed olid lõdvad ja liikumatud, just nagu teda põrmugi ei huvitaks see, mida puudutab. Mis temaga on? mõtles Mai arusaamatuses, aga siis taipas: Hindus on võtnud endale uue rolli, on nüüd kõrk, tõsine mees, kelle südant on raske millegagi liigutada. — Kuidas siis on, härra, kas leidub teil kaastunnet minusuguse jaoks, aga võib-olla te soovite, et ma midagi teeksin, ma olen ju kõigeks valmis, peaaasi, et nälga ei peaks surema, tahate, ma suudlen te jalgu, ja vastust ootamata kummardus Mai voodi kohale, alustas varvastest, kord-korralt tekki nihutades suudles kõrgemalt, järsku tundis mehe keelavat kätt ning vaatas kohkunult üles. Hinduse nagu klaasist silmad veeresid põskedele. Mees nuttis. — Püha issand, mis sinuga on! karjatas Mai.

— Ma ei tea enam, mis on reaalsus, kas see, mida ma unes näen, või vastupidi. . . Hindus tõusis, läks kapi juurde, võttis rahakotist sajase ja ulatas naisele. — Võib-olla homme hommikul vara, sõnas ta tuld kustutades ning magama heites, nagu midagi poleks juhtunudki.

Majas mändide all

Veel püüab Elina end peita raamatusse, kaduda lehekülgede vahele, aga Anja kile ja nõudlik hää! tapab Danny tundelise lause olematuks. — Mida ma siis neile ütlen? pressib Anja küsimuse talle kõrvadesse, ning Elina peab sulgema raamatu, panema Danny padja peale sobivamat aega ootama, ja nüüd on ta omaenese elus tagasi, on ilmetus pansionaadi kaheinimesetoas, kus laes ripub mõranenud klaasiga lambikuppel.

— Sa ütle neile, et ma ei taha, lausub Elina vabandavalt naeratades, nagu keelduks talle pakutavast karamellkommist. — Mida sa ei taha? itsitab Anja, istub ta kõrvale ja paneb käe ümber piha. Võõrast kätt on sel hetkel võimatu minema ajada, Elinal tuleb alistuda sõbrannalikkusele, ülevoolavale õrnusele, lõhnadetulvale, mis hingamist kinni matab. Ta kuuleb mingist Saša-nimelisest meesterahvast head ja veel kord head ja tal peaksid tänutundest sõbratari vastu pisarad silma tulema, aga ta kordab tõrjuvalt ja tüdinult, et ei taha mingeid viinapidusid selles toas, tõstab end voodiäärelt lahti ja läheb vanituppa.

Vanni äärel istudes võib väheke aega rahu saada ning endalt isegi aru pärida, miks Elina ei taha, et kena ja kombekas Saša temaga veidi vallatleks. Kui minna päris ausaks, siis Elinal poleks ju midagi väikese seikluse vastu, ta lausa igatseb meest enda sees tunda, ainult mitte nii, et õhtul ründavad kaks poolpurjus abielupuhkusel mehikest nende tuppa sisse ja laud kaetakse ajalehtede, soolakala ning konservidega, viin valatakse teeklaasidesse, et tunnikese pärast saaks Anja minna Igori tuppa ja Saša saaks end sõbratar Elinaga rahuldada.

Puhkekodu elu! Loomulikult on Anjal tarvis oma romaan Igoriga lõpuni viia. Romaan? Pigem novell või laast. Juba kolmas viimase kümne päeva jooksul. Eelmised sõitsid minema või pistis ta need nahka, igatahes mehi pole siin enam nähtud. Ent kõige selle juures on Anjal kodus oma meesterahvas, kellele ülepäeviti kirjutatakse, lapsed, kelle pilte igal võimalikul juhul nina alla topitakse. Kui kodu on kuskil Venemaa tagumises nurgas, siis võib vist vallatleda küll, ega jutud nii kaugele ei jõua.

Elina keerab vee jooksma ja peseb käsi, aga käsi ei või lõpmatuseni pesta ning vahe-tund saab läbi. Anja istub peegli ees ja võõr-pab. Sellele naisele on loodus kõike kuhjaga jaganud — juukseid, rindu, tagumikku ja sellepärast peab näole värvigi kuhjaga peale panema. Akna all on suhteliselt rahulik, seal võib mändide latvu vahtida ja seljaga noomitusi vastu võtta, ja eks ta need ole ikka ära teeninud küll — ei käi tantsuõhtutel ega restoranides, pole tal õiget kavalerigi, üksnes vindub hommikust õhtuni neid arusaamatuid väljamaakeelseid raamatuid lugedes, ning nüüd kui Anja teda aidata tahab, on ta pirtsakas ja isekas. Lõpuks Anja tüdineb kasvatamisest, turtsakalt vaikust pidades sätib end välja minema, kõnnib aluspesu väel ringi ja ta lopsakust jätkub toa kõigisse nurka-

desse. Elina huultele libiseb muie, mida ta ei tahagi seal kustuda lasta — Anja kannab püksikesi «Sunday», mis külje pealt veidi lõhki kärisenud, soonivad lihasse ja on üldse mõistatus, kuidas need jalga läksid, ent paar päeva tagasi tuldi nendega vannitoast, lihtsalt aeti seal kuivav pesutükk jalga ja hakati nuruma, et Elina need temale müüks. Ning mida pidi vaene Elina tegema — ta lausa võpatas mõtte juures, et tema pesu on kokku puutunud sellega, mis igale mehele nii lahkelt avali oli, ta pistis pakutud raha rahakotti ja püüdis mitte enam oma asju vannituppa jätta. Suurema vastu ei saa, kui vägevam tahab, siis ta ka võtab.

Uks sulgub, lõõb hüvastijätuks lõhnaõlipahvaku Elinale näkku, kes ootamatult end tõepoolest hüljatuna tunneb. Ainus, mida ta võib teha, on uks lukku keerata, voodisse minna ja oma üksildus kaissu võtta. Võib kibestunult poetada padjale pisara, aga võib ka mõelda, et too Saša, kes temaga nii väga tuttavaks tahab saada, on kena ja intelligentne mees, kelle tundlikud sõrmed avastaksid kirehoos ta keha, õrnalt puudutaksid ta siidist nahka, liiguksid sihikindlalt jala sisekülge mööda ülespoole, ning Elinat sakutab terav iharus.

Koridorist kostavad sammud, Elina kohendab ennast, arvates, et Anja tuleb tagasi, aga siis saabub vaikus. Kergendusohu, et ta ei pea tuba naabrigna jagama, muutub naudinguohkeks, kuid äkki kõik temas tardub: sammud tulid ja vaikusid ja polnud kuulda ainsatki uksepaugatust. Ta ei julge võtmeaugu poole vaadata, sest teab, mis sealt poolt paistab — siivutus poosis lahtiste hommikumantlihõlmadega alasti naine. Ta peaks võtmeaugupildi kiiresti kombekaks muutma, aga uutmoodi erutus ei luba seda. Mõtlemata selle peale, et ta võib hakkama saada rumalusega, kõnnib Elina lahtiste hõlmadega mööda tuba, teeb asja kapi juurde, siis kiire liigutusega keerab ukse lukust lahti. Koridor on inimitühi, välja surnud.

Elina lükkab end sammhaaval treppe mööda alla mereranda. Tuul keerutab valget liivatolmu ja läbi vine paistev valkjaskollane päike ei soojenda eriti. Liivariba on kilomeetrite kaupa palistatud jalutajatega, kel soojad mantlid ja joped üll, ainult määratud paks aluspesus naine teeb abituid võimlemisliigutusi ja ta sarnaneb oma kohmakuses imikuga, mida veider valge mütsike ta peas justkui rõhutada tahaks.

Elina kõnnib hulk aega piki mereranda, siis ronib nõlvakust üles ja on suvituslinna promenaadil. Sajad inimesed tulevad talle vastu, jääb mulje, nagu kusagil oleks lõppenud hiigelkino seanss, aga on hoopiski arvukad puhkajad, kes nüüd tuima otstarbetusega liiguvad tänava lõppu ja jälle tagasi. Kõik kordub päevast päeva, isegi näod hakkavad tuttavaks saama ning tahtmatult noogutad mõnele tervituseks. Kunagi ei juhtu siin midagi ootamatut ja Elina tunneb tõsist kergendust, et puhkus on varsti otsas.

Kohvikus, kus on võimalik juua peaaegu kohvimaitselist kohvi, märkab ta akna all lauas istumas Dainat ja tal on hea meel, et ei pea enam üksinda olema. Daina on neljakümnendates eluaastates veetlev kohalik daam, kellega nad kord lobisema hakkasid ja nüüd juba mitmel puhul nagu vanad sõbratarid koos on olnud. See on mitte millekski kohustav tutvus, nad ei tea teineteise elust midagi lähemat, sõnad ja laused kõlavad ajaviiteks, ilma et neisse midagi tõsisemat sisse mahuks.

— Siis juba homme sõidate ära? ütleb Daina ja ta hääles on pettumust, vahest nukurusti. — Te oleksite pidanud tulema vähemalt pool kuud hiljem, siis ärgataks siinmail talveunest ja päikestki oleksite saanud. Aga mis seal enam. . . vähemalt täna oleks meil nagu õigus teie puhkuse lõppu tähistada.

Nad tellivad konjakit, ja maitsnud paar lonksu, tunneb Elina vastupandamatut tahtmist südamest kõik ära rääkida, ta pihub, kuidas nad aasta tagasi olid lahku läinud, mees tõukas ta reetlikult kõrvale, et ta parima sõbratariga elama hakata, ning sellest ajast peale on ta päevad nagu painajalik uni. Ta jutustab, kuidas siia sõites oli lootnud vabanemist, oodanud, et kuurordielu pakub meeldivaid tutvusi, ta pajatab pikalt Anjast ja tervest teda ahistavast pansionaadimiljööst.

— Ka mina olen lahutatud, sõnab Daina, ma tean omast käest, kui raske teil on, aga minul. . . Ta vaikib äkki, rüütab ahne sõõmu ja vahib kummalisel pilgul Elinale otsa. — Kas teil lapsi on? küsib ta veidi aja pärast.

Elina raputab nukralt pead, talle tuleb meelde, millise põikpäise kindlusega mees korruptas, et siia ebatäiuslikku maailma ei ole enam kedagi juurde vaja, et nende õnneks piisab üksnes kahest inimesest, ja seal nüüd see õnn ongi.

— Kaua te abielus olite? uurib Daina ja ta vastab, et kaksteist aastat. Nüüd on Elina täiesti oma murede puntrasse seotud ja põrnitseb lauaplaati vaadata, vaikus muutub aegamööda rusuvaks, ta mõistab, et on oma hädaldamistega kaaslasegi tuju rikkunud, ta püüab virilalt naeratada, keelel lause, mis peaks jutu mujale juhtima, aga Daina ei lase tal suud avada. — Elina, räägime avameelselt, kas te pärast lahutust kellegagi vahekorras olete olnud? Elina ei ole. — Aga kas selle järele vajadust tunnete? pinnib Daina edasi. — Loomulikult, nagu iga normaalne naine, vastab Elina tuliselt, mispeale kohe tunneb piinlikkust, nagu oleks ennast alasti kiskunud, ta peidab pilgu akna taha, kust voolab ühtsoodu inimesi mööda, ja mõtleb, kui võrd masendav on kuurordi rahvarohkuses üksinda olla.

Siis kutsub Daina ta enda poole külla, tahab talle oma kodu näidata ja pojaga tuttavaks teha. Elinal pole küllakutse vastu midagi ning ta on õnnelik, et ei pea jälle pansionaati minema.

Nad sõidavad bussiga õige mitu peatusevahet. Daina on sõnakehv ja Elina laseb silmade eest mööda lõputu rea suuri ja väikesi villasid, pansionaate, puhkekodusid. Kui nad maha lähevad, teeb Daina ettepaneku istuda korraks pargipingile. — Ma lootsin väga, et me täna kohtume, te olete mulle äärmiselt sümpaatne, aga nüüd ma tahaksin teilt midagi paluda. Mul on kuuteistkümne-aastane poeg. Ta on äärmiselt kena ja andekas ning te teeksite meile suure heateo, kui magaksite temaga.

Elina vaatab oma kõrval istuvale naisele mõistmatult otsa. Ta arvab, et on vene keelest valesti aru saanud, aga Daina nägu on punaselapiline, sõnad tulevad suurivaevu ja sõrmed mudivad närviliselt mantlivööd.

— Te mõistate, et noormeestel on eriline auasi meheks saada. Me oleme pojaga väga lähedastes suhetes ja ma tean, mis teda piinab. Teid aga ma usaldaksin.

— Kas tal oma tütarlast ei ole? küsib Elina.

— Tütarlast! Ma olen talle selgeks teinud, et tütarlastega lihtsalt ei tohi tegemist teha ja ainult küps naine oskab noormehele pakkuda seda, mida too ootab. Teda peetakse praegu koolis peaaegu geeniuksiks, aga mõtelge ise, mis temast saaks, kui ta hakkaks mõne plikaga ümber jooksma!

Nüüd hakkab Elina taipama, mida talt loodetakse, ootamatu soojus valgub alakehasse ja ta kogeleb: — Ma ei tea. . . kuidas poiss sellesse suhtub. . .

— Aga teate, ta ise palus, et ma mõne sõbrannaga räägiksin, kuid kartsin, et pärast võivad igasugused jutud levima hakata.

Elina ei oska enam ühessegi küsimusse põgeneda, ta silmade ees on kujutluspilte, mis panevad südame põksuma, ta juba teab, et kehal poleks selle kõige vastu mitte midagi, kuid mõistus tõrgub veel. Daina on pannud oma käe ta käe peale ja pigistab nagu julgustuseks ning Daina hääl on tulnud ootamatult lähedale: Ma tahtsin veel küsida, ega teil rasedusekartust ei ole? — Ei, ütleb Elina, enne siiatulekut hakkasin tablette tarvutama. — See on tore, ma sooviksin, et tal oleks kõik täiuslik, ja uskuge, ka teie ei pea kahtsema, sest. . . sest ta on erakordselt mehelik.

Kust ta seda teab, uitab mõte korraks Elinale pähe, aga siis Daina tõuseb ja Elina järgneb talle. Ma pole veel oma nõusolekut andnud, kinnitab ta endale, aga mõne sammu järel taipab, et kaasaminemine ongi nõusolek. Kuid mul on alati võimalus tagasi pöörduda, kinnitab ta endale.

Maja asub künkal ja teda ümbritsevad kõrged, veidi nagu viltukasvanud männid. Plaatidest tee viib väravast ukseni. Kahekordse valgeks krohvitud suvila puitäärised on värvitud tumepunaseks ja ilma kardinateta aknad näivad mustade tühjade aukudena. Elina ei oska endale selctada, miks maja tekitab temas kõhedust, isegi pelgust, ta seisatab, et ennast koguda, ja trepi kõrval õitsevasse krookusepeenrassa on torgatud kuuseoksi. — Teda ei ole praegu kodus, ütleb Daina ust lukust lahti keerates. — Ta tuleb umbes tunni aja pärast.

Külalistetuba on avar ja luksuslik, siin torkab silma paari inim põlve jõukus ja Elina on kohmetu, sest ta pole varem nii uhkes kodus viibinud. Daina palub tal diivanile istuda ja läheb kohvi keetma, Elina istub veidi, siis paelub teda keset kaminat seisev fotosuurendus. Esimesel hetkel arvab ta, et tegemist on neiuga, niivõrd kaunis ja korrapärane on too nägu, aga siis taipab, et teda viisid eksiteele pikad lokkis juuksed, sest ta märkab ülahuulte kohal tumedamat triipu, mis räägib selgelt, et pildil on noor mees. Elina hingab

sügavalt: nii ilus pois! — See ta ongi, meie Ivars, sõnab ta selja taha tulnud Daina. Hulk aega võib seista vaikides.

Daina läheb ülakorrusele ümber rõivastuma ja Elina kõnnib akna juurest akna juurde, ümberringi on männid ning rahu. Ühest aknast näeb lainetevahust kollakashalli merd.

Elina toetab käed aknalauale ja õhetab näost, ta selja taga askeldab talle peaaegu võõras naine, ta kuuleb tasside kõlksatusi, pehmeid samme ning aimab, et tal pole ära joosta enam kuhugi. Ta on seniajani olnud ainult oma endise mehega ja kõik teised lähemiskatsed alati kindlalt tagasi tõrjunud. Ta on kartnud kõike seksuaalsusega kaasas käivat, aga nüüd? Praegu? Tal pole tarvis peljata suguhaigusi, rasestumist ega keelepeksu. Kõik sünnib nii, nagu midagi ei oleks olnudki. Lihtsalt nauding, mida ilusale poisile on tarvis.

— Elina, tulge nüüd kohvi jooma. Elina peab minema — ta on end nende inimeste meelevalda alla loovutanud. Kui ta ümber pöördub, näeb Dainat väga lühikeses tumepunasest toorsiidist hõltsis, ta jalad ja nägu kiirgavad tumeda riide seest helevalge portselanina. Daina tabab ta pilgu ja hakkab naerma: Ärge imestage midagi, et ma kodus nii kergelt riides olen, teate, kui hästi õhk kehale mõjub, seda peetakse isegi igavese nooruse saladuseks. Joome kohvi ära ja ma otsin ka teile midagi kergemat selga.

Daina valab veini, Elinale tundub, nagu oleks naise keel pehmeks muutunud, ja kohvi kallates ta käed värisevad. — Ärge pange tähele, sõnab Daina, ma olen nii erutatud.

Pärast juba piinlikuks muutunud vaikust ütleb Elina: Me ei tea, kas ma üldse Ivarsile meeldin.

— Miks te ei peaks meeldima, te olete ju üsna palju minu moodi. Me oleme ühte kasvu ja kui te juukseid veidi teistmoodi kammida, siis peaksime päris sarnased olema. Ah, te ei mõista veel midagi! Ma oleksin pidanud juba kohe teile kõik ära rääkima.

Elina suleb jahmatusest ammuli vajunud suu. Seinakell lööb kumedaid lööke. Toas on lämmatavalt palav.

— Ma abiellusin alles kahekümne kaheksa aastasel, alustab Daina. — Saate aru, algul range kodune kasvatus, seejärel hakkasin printsi ootama. Printsi loomulikult ei ilmunud ja siis kui sõbrataridel läksid lapsed juba kooli, taipasin, et võib vähemaga leppida. Ma ei hakka valetama, et abiellusin armastusest, pigem oli see minu poolt arukas samm, ja siis sündis Ivars, kellest sai mu elu sisu, ja paratamatult muutus mees ta peale armukadedaks. Alatasa olid tülid majas ning siis me lahutasime. Ei, ärge arvake, et ta oli paha mees, vastupidi, ta hoolitseb meie eest väga, aga ma lihtsalt ei suutnud oma lapse kõrval armastada mulle tegelikult täiesti võõrast meest.

Daina ohkas, rüüpas veiniklaasi tühjaks, valas selle uuesti täis, ta pilk rändas kuskile kaugele, kust sai kaasa võtta silmatäie nukrust. — Saate aru, ma olen üksnes Ivarsile elanud, mul pole olnud ühtegi sõpra. Ma pole sugugi külm naine, vahel on mul vastupandamatu tahtmine olla meesterahvaga, aga ma ei saa, sest see oleks nagu Ivarsi reetmine. Mulle oli suureks lõögiks, kui tal puberteet algas, ta tõrjus mu õrnused tagasi, isegi keelas mul kodus naxis rõivastuses olla, kuid ma püüdsin temast aru saada, tundsin vargsi uhkust, et mu pojast hakkab mees sirguma, ning tõepoolest kandsin hoolt, et oleksin tema nähes korralikult rõivastatud. Eelmisel suvel sokutas isa ta Saksamaale ühte perekonda — minu jaoks oli see hirmus suvi, esimene suvi ilma pojata. Küll ma olin rõõmus, kui ta viimaks tagasi tuli, kuid koos rõõmuga jõudis kohale mure. Ma ei suuda mõista, mis temaga seal Saksamaal juhtus, aga nüüd tulid meile sellised probleemid, milleks ma polnud põrmugi ette valmistatud. Aga teate, lähme nüüd üles, sest siis saate kõigest paremini aru.

Ülemisel korrusel näidatakse Elinale Ivarsi töötuba, mis oli varem isa kabinet, see on avar ruum vaatega merele ja võiks kuuluda professorile, aga kuulub koolipoisile, ja seejärel minnakse magamistuppa. Seinad on kaetud väikeste roosidega, kangast meenutava tapeediga, laia abieluvoodit katab kuldvärviline siidtekk ja üks sein on raamaturiul, mille keskel on uks. Daina lükkab selle lahti, ja ongi ühe poisi magamistuba, kus algul hämmastab pilla-palla visatud asjade segadus, mis on jõhkraks vastukaaluks teiste ruumide steriilsele korrale, ent siis paneb imestama elektroonika ja välismaiste rõivaste rohkus. Elina astub paar sammu edasi, silmitseb kušetti, kus tekk käägarasse kõrvale heidetud ja pealohk padjas, ta tunneb äkki vastupandamatut tungi tuba korda seada või vähemalt

Daina käest küsida, miks poiss enda järel põrmugi koristada ei viitsi, aga oma häämas-tuseks märkab, et on tuppa üksi jäänud.

Daina istub voodil. — Ma arvan, et teil peaks kahekesi siin hea olema, lausub ta kui-dagi liiga valjult, otsekui tehtult, ma ise magan all diivanil.

Elinal on ebamugav püsti seista ja ta istub Daina kõrvale, kes vaikides põrnitseb oma saledaid sõrmi, kelle rind tõuseb ja vajub ja silmades on pisarad. Elina vaatab mujale, kobab pilguga tuba, seinakappide kuldsest säravaid nuppe, mustjaspruuni massiivsete ta-ladega lage, männivõrasid akna taga, ja ta ei saa aru, miks Daina nutab. Ta võib üksnes arvata, oletada.

Siis tulevad sõnad: Kui ta koolis hakkas käima, siis eraldasime tema magamistoa raa-maturiiuliga, aga sellegipoolest ta kartis üksinda magada ning keelamistele vaatamata puges alatasa õõsiti mulle kaissu ja mul ei jätkunud südant teda ära ajada. Koos puber-teediga saabus kaisuskäimistele järsk lõpp, aga siis, kui ta pärast Saksamaad oli mõned päevad kodus olnud, tuli ta äkki mulle head ööd soovima. Täpselt nagu vanasti — kallis-tas ja musitas. Tal oli hommikumantel seljas, mina aga magan alasti ning korraga tun-nen, et ta käsi puudutab mu rinda. Algul mõtlesin, et see oli juhuslik puudutus, aga siis tundsin sõrmede pigistust ja lükkasin ta käe ära. Te hellitas mu juukseid, musitas nägu, ühtelugu korrutades, et, emake, sa ei tea, kui hea on jälle kodus olla. Olin pisarateni lii-gutatud ja kui ta puges mu kõrvale teki alla, surusin ta hellalt enda vastu, aga tundsin samal ajal, et midagi pressib mulle jalgade vahele. Karjatasin ja tõmbasin teki pealt ära. Te ei kujuta ette seda vapustust, kui nägin, mis minu pisikesest inglüst oli kasvanud. Karju-sin ta peale: mine silmapilk oma voodisse! Sõnagi lausumata jooksis ta oma tuppa. Kus-tutasin tule ja värisestin üleni. Mõne aja pärast kostis poisi toast oigeid ning ma jooksin kõikvõimalikku õudust tundes vaatama. Poiss lamas selili voodis ja vahtis himuralt mu alasti keha.

Järgmisel päeval ütlesin, et nüüd hakkab ta magama oma kabinetis, ja ta sai hüstee-ria. Üle nädala me ei rääkinud teineteisega. Klassijuhataja käis kodus ja kurtis, et Ivars keeldub vastamast. Ma ei teadnud, mida teha. Igal ööl kuulsin ahastades ta iharat äga-mist. Siis ma ei pidanud enam vastu, läksin ta tuppa ja püüdsin väga rahulikult seletada, et pole mõtet ennast raisata, et tulevikus võtad naise ja muud säärast juttu. Ta nuttis: ma ei taha naist võtta, emake, miks sa mind ei armasta enam! See lõi mulle südamesse. Silitasin ja hellitasin teda, öeldes, et mitte keegi maailmas ei armasta teda rohkem kui mina. Kui sa mind armastad, siis tule mu kõrvale. Rääkisin, et ta on juba mees ja selline asi ei kõlba kuhugi, ning läksin oma voodisse. Kõrvaltoast kostis mind hulluks tegevat nuttu. Ma tapan end ära, kui sa ei armasta mind! karjus ta. Hirm nõõris mu südant, ma tegin hääle nii õrnaks kui vähegi sain ja ütlesin, et ta võib mu kõrvale tulla. Ta tuli kohe, pani oma pisaratest märja näo mu rinnale ja vähehaaval nutt vaibus. Emake, oleme nii nagu vanasti, anus ta. Püüdsin veel seletada: kullake, me ei saa enam nii olla, sa oled täiskasvanud mees, aga mina olen su ema. Hulga aja pärast ta ütles: ma ei tahagi sinuga vahekorras olla, mul on hea, kui ma võin ainult su kõrval lamada, sind kallistada ja sili-tada, ausõna, ma hakkam väga hästi õppima. Lebasime vaikides, siis ta sosistas: emake, ma ei saa midagi parata, et see asi piinab mind, ja ta pani mu käe oma asjanduse peale. Mul ei jäänud muud üle, kui pidin talle seda tegema, ja ta niutsus õnnelikult nagu kutsi-kas: emake, kui hea sa oled!

Hommikul ütlesin, et ta võib minu juurde tulla ainult siis, kui on midagi väga hästi teinud, ja kujutage ette, ta on sel aastal võitnud kõik olümpiaadid ning on isegi spordis esimeste seas. Ta on kohutavalt andekas ja võib ennastalgavalt tööd teha, ja mis kõige tähtsam, ta ei raiska oma aega plikadega ringijooksmisele, ning vahel ma mõtlen, et see on tegelikult ideaalne kasvatusmeetod.

Elina tõuseb ja läheb akna juurde. Männid, kõikjal kasvavad sihvakad, veidi viltused rannamännid. Kui tore siin on elada, sosistab ta kuuldamatult, aga samal ajal mõtleb õudusega äsjakuuldule. Kas see naine on küünik, hullumeelne, või säärane ongi tegelik ja tõeline emaarmastus? Võib-olla saab ta poissi aidata? Või peaks kohe siit minema hakkama? Elina ei tea, mida teha, ta kardab, et ta mõistus on liiga tilluke õigete otsuste vastuvõtmiseks. Tal on sellest ilusast ärahellitatud poisist kahju. Ta ei tea isegi, miks. Võimalik, et siin majas on lood hoopis teistmoodi, kui talle räägiti.

Kui nad alla lähevad ja Daina talle veini valab, joob ta klaasi tühjaks. Ta tunneb, et hakkab närvi minema. Ja kui perenaine nagu muu seas küsib, kas Elina ei tahaks duši all käia, kihvatab temas: muidugi, tema kalli poja juurde ei või muidu kui säravpuhtana minna! Ent ta laseb end juhatada vannituppa, kus võib hulk aega istuda vanni ääre peal ja mõelda. Aga kui ühtegi mõistlikku mõtet pähe ei tule, laseb ta vett endale peale voolata. Kui ta end kuivatab, astub Daina sisse. — Näete, ma tõin teile hommikumantli, see oli poisi oma, aga enam talle seda tarvis ei lähe. Ta riputab lillast siidist hõlsti konksu otsa, ent ära veel ei lähe. — Ärge mõistke mind valesti, aga ma tahaksin teid vaadata. Elina püüab teda mõista ja laseb käe vannilnaga rippu. — Te olete haruldaselt kena, ta on küll harjunud suuremate rindadega, aga see pole mingi õnnetus, lubage palun, et ma teid tsipakene kammim, nii, nüüd on väga hea, ja veel sõrmeotsatäis minu lõhnaõli. Kui Daina on lahkunud, paneb Elina selga hommikumantli, mis on õlgadest ja käistest täiesti paras, aga lühike kui särk. Ükskõik kui palju seda sikutada, pikemaks see ei veni ja tuharad peaaegu paistavad. Nii, kui see poiss on ärahellitatud vooster, siis ma lähen lihtsalt minema, aga kui ta tahab püksikesi jalga panna, märkab ehmatusega, et Daina on kõik ta rõivad minema viinud.

Ta läheb vannitoast välja, pöördub eksikombel vasakule ja satub kööki. Ta ei usu, mida ta silmad näevad. Köök on räpane, valamus pesemata nõude hunnik, kõikjal vedeleb alkoholipudeleid, laual pooleldi tühjaks joodud viinapudel ja klaas selle kõrval.

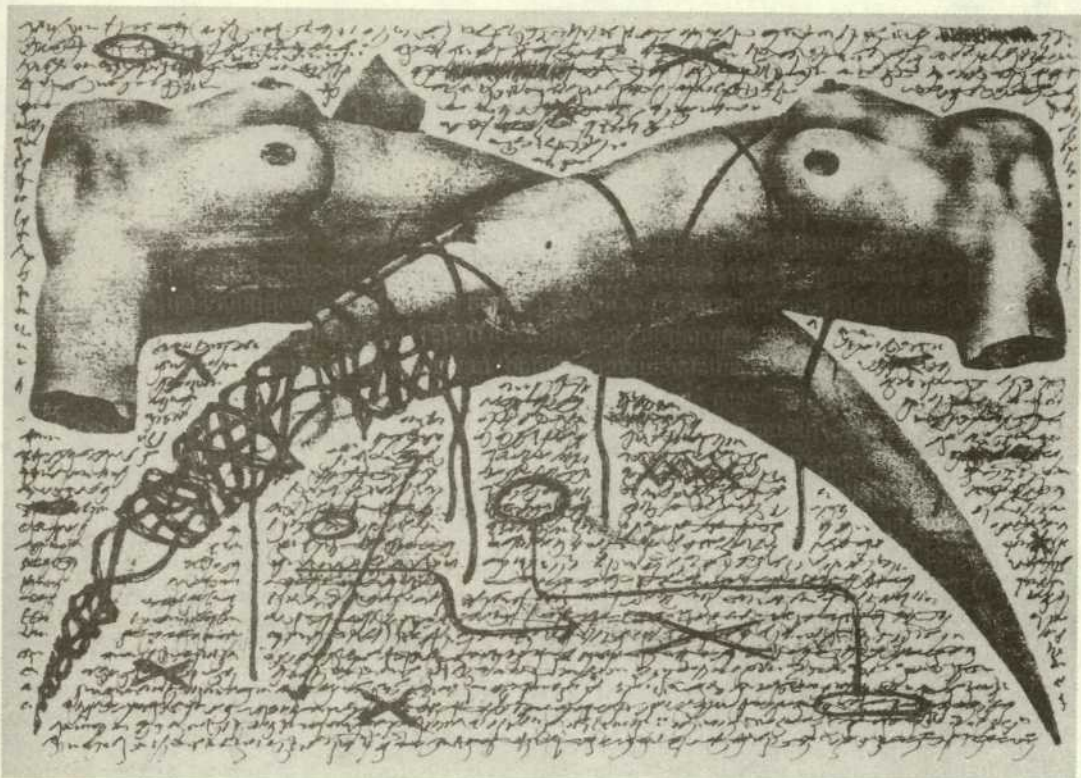
Daina istub elutoas diivanil ja tal on käes pildialbum. Kui ta Elinat näeb, püüab ta naeratada: Istuge aga siia, kohe, kohe ta tuleb ja las näeb, kuidas kaks kena sõbratari lobisevad. — Kus on mu rõivad? küsib Elina. — Kus mujal kui magamistoas, kullake.

Elina joob kohvitassi tühjaks. — Ma lähen vaatan köögiaknast, kas ta juba tuleb, ütleb Daina ja taarub toast välja. Elina võtab albumi ja hakkab seda hajameelselt lehitsema: pitsivahune beebi voodi peal; beebi paljana trepi peal päikesevihus; perekonnapildid õnnelikust lapsepõlvest; koolipoiss; madruseülikonnas palmide all; liivarannal; ilus poiss meres; kellegi matused; suurel pildil kellegi kivinenud nägu kirstupadjal. . . Issand! See sama poiss, kelle pilt on kamina peal! Elina surub käe suule, et summutada karjatust, kargab püsti ja jookseb trepist üles magamistuppa. Õnneks on rõivad tőepoolsest seal. Teda ajab taga paaniline kiirus, ta rebib sukkpüksid lõhki, aga ei hooli sellest, saanud valmis, ruttab alla. Daina lamaskleb kinnisilmi diivanil, Elina seisatab ja vaatab õudusega naist, kelle hommikumantli hõlmad on lahti vajunud, siis läheb naise juurde ja raputab teda. Ta karjub: Millesse ta suri?

— Teate, laliseb naine, ma mõtlesin, et ka teie peaksite kitlihõlmad lahti jätma.

— Millesse ta suri! karjub Elina ja sakutab naist nagu meeletu.

Daina avab lõpuks silmad, maigutab suud, nagu tahaks rääkida, aga ei saa, viimaks tulevad sõnad ta huultele: Tema toas laes on tala. . . tulge, ma näitan teile. . .

ANDRES TALI. Skaba

(Siiditrükk) 1992

Lennart-Hans Jürgenson

*

Unenäo alguse
ülev marss
kapsapead kukuvad
kaevu
poliitika aias
kauges sinas
üksikuid laevu

*

Poliitilised
uuendused
punasel pesunõõril
põetud lambad
laovad põõsastes
pasjanssi
pesupulkade
perekonnad
pugistavad naeru

*

Ärplevad ärtusoldatid
viltuvajunud
vigvamis
tomati häält
tegev
lapergune mees
rohimas redisepeenraid
magasiaida
kännisel
kus varaste
kartusel
kalakahvlid
on kadunud

*
Hämara otstarbe triikraud
pressimas püksiviike
külakorviga küna juures,
lihaleib liigutamas kõrvu
optimismiohakate embuses.

*
Väsinud vägikaika
sõlmeläinud sõnad
ukerdamas karkudele külla.

*
Aja vihases voolus
kinni plekitud aeg
kalendri kalavetel.

*
Kangelaslikult kaljukindel
raudteevagun vestlemas
kaagutava kanakarjaga.

*
Pastakaga joonistatud
stressiseisundis lehmad
ajast-arust mesikärje
paikapandud pandimajas
müümas valuutaaksjonil
lahkelt laulvaid lüpsikuid,
diadeemid kurgu all. . .

*
Hea-olemise varnas
kolme koera isuga
nälgunud räim
juhatamas varjupeeglis

mõisakõie malekäike,
nurka näelutatud
õnnelik õunaviss
huikamas vedurivilena
lubavaid loosungeid
saiajahust helikopterile. . .

*

Murtud mured
kammitud laual,
lahkuvad laevad
magavates majakates.

*

Ohvrikivide südamed
sõnajalgade samblas,
verised vekslid
viisaastakute vestitaskus.

*

Peavalutablettide
pillerkaar
madratsite maskiballil

*

Lahkuvad laevad
magavates majakates.

*

Vaht vahutab
talve tagaaias,
külmkapi karjamaal
kasvavad kartulid.

*

Kummulikukkunud
kummuti sahtlid
lehvitamas tuult
palmivärvatele.

*
Määgivad lambad
minemas
šašlõkivarda
messile.

*
Komad külmetavad
päeva pikas lauses,
rublad
 routavad
 sentidele
 teed.

*
Palderjani päev
magavate kasside
linnas
suletud akende
taga
vahukooretordi
aevastus

1991

Naine, kes tahtis näha albatrossi

I

Naine silmitses Takkist uurivalt läbi uksepraod.

— Ah et remonditakse jälle toda jäälõhkujat? Soomlased müüsid noile parseldajatele tolle laevarisu. Kena küll, kui keegi oskab noilgi naha üle kõrvade tõmmata.

Takkisel ei olnud vaidlemiseks lusti. Ta ei saanud siiski õiendamata jätta:

— See on hea laev. Küll ta jääd lõhub, kui on, kus lõhkuda. Igasugune masin nõuab remonti.

Naine ei olnud veel seda nägu, et oleks uskunud enda ees seisva, reisikohvrit kõlgu-tava mehe juttu. Takkinen kiirustas kõneainet vahetama:

— Oleks ehk võimalik korterisse saada? Hotellid on täis. Saatkonnas ütlesid, et Wärtsilä on ennegi siin...

Naine lükkas otsekohe ukse pärani.

— Sedapuhku on. Teil vedas. Praegu juhtumisi on kõik toad vabad. Harva seda juhtub.

Naine limpas ees poolpimedasse korterisse. Ta oli vähemalt seitsmekümneaastane. Kunagi oli ta olnud pikk ja sihvakas. Nüüd oli kühmus ja kõhn.

Ta lükkas ühe ukse lahti.

— Sellest vaiksemat tuba ei leia te terves Buenos Aireses.

Toas oli lai süng, kummut, paar rottingtooli ja väike laud.

— Naised võivad käia päeval. Ööseks ei luba. Pööravad asjad pahupidi ja itsitavad.

Takkinen mainis, et tema ei kavatsenud naisi koju tuua. Naine paistis rahule jäävat.

— Üldiselt on Wärtsilä omad korralikud mehed. Sellepärast olen ma neid oma katuse all pidanud. Ma olen küllalt jõukas, ei ole miskisugust vajadust välja üürida.

Takkinen tassis kohvri tupp. Kohvri lukustus oli kehv. Ta oli sidunud vana võõrihma kohvrit koos hoidma.

Naine silmitses kohvrit arvustava pilguga, aga ei ütelnud midagi. Saatkonna sekretär oli õelnud naise nime. Esteri Kokko. Kuigi Takkinen ei olnud midagi küsinud, hakkas naine ise rääkima:

— Mina olen jõukam rahvas, Kannaselt. Enne meheleminekut Ruponen Uusikirkkolt. Meil oli suur laut ja palju palgalisi. Kõik jäi venelasele. Mina tulin Aukustiga ära enne sõdasid. Pärast pole enam käinud. Küllap tuleks vesi silma. Vankad on Viiburi täis sittunud ja lagastanud. Puhtust nemad ei tunne. Peldikus ei ole neil paberitki. Pühivad sõrmega kannikavahet ja määrivad seina peale. Soomes olen ma kolm korda käinud. Seal on niisamasugune poliitikalärm nagu siingi. Aukusti ütles ikka, et mässu aegu oleks pidanud kõik punased mättasse lööma. Kui nii oleks tehtud, oleks Soome puhtamalt välja tulnud. Nüüd nad võivad vabalt sigida ja ühiskonda ning riigivõimu õõnestada.

Takkinen ühmas midagi ja ootas, et naine oleks vait jäänud ja oma tupp läinud. Ta pöördus seljaga naise poole ja hakkas kohvrilt särke kappi laduma. Kui ta ümber vaatas, seisis naine ikka veel lävel, käed kõhu peal risti. Ta küsis:

— On ta insener?

— On.

Naine tuli voodiservale istuma. Ta pilgutask silmi, kinnitas pilgu kuskile eemale ja hakkas seletama:

— Aukusti oli ka insener, Berliini tööstuskooli lõpetanud. Ta ehitas Buenos Airese tsemendivabriku. Vabriku osi toodi tsepeliiniga Saksast selle järele kohale, kuidas Aukusti käskis. Tema oli kogu ehitusplatsi käsuandja.

Takkinen tegi näo, nagu kuulaks ta huviga. Ta toetus rottingtoolile ja püüdis lugupidava häälega imestust väljendada:

— Ah et teie mees oli nii kõrgel kohal?

Naine jätkas:

— Kui vabrik valmis sai, anti Aukustile igavene, eluaegse tuluprotsendi ja muu see-suguse manifest, nii et keegi ei sõandanud meie tulemistesse ja minemistesse puutuda. Meil olid suuremad õigused kui mõnel diplomaadil. Presidendi adjutant käis manifesti kätte toomas. See oli kuldrandilises ümbrikus ja sinise paclaga kinni seotud. Igavene suur vahalärakas oli pitsatiks peal. Naine näitas sõrmega kummuti poole:

— Manifesti hoiti tolles sahtlis.

Kuigi naine oli toas, sõandas Takkinen võtta kingad jalast. Sokid olid higist läbilige-dad ja lehkasid, aga naine ei läinud minema.

— Kord ma läksin Paraguay tänava toidupoodi, jätkas ta. — Kaupmehe proua küsis, kas mina olen revolutsiast kuulnud. Mina ütlesin, et uih-aih, teie mässamised ei ole minu asi. Igasugused sulid tulevad ja lähevad. Meil on manifest. Revolutsiad meisse ei puutu. Too naine ütles, et ei maksaks teil hüpata, ega teie, filipiinlased, teistest paremad ole, kui teil ongi heledad juuksed ja sinised silmad. Teie tunnistate Lutheri väärõpetusi ja teil võib veel kehvasti minna.

Takkist hakkas naise jutt huvitama. Ta küsis:

— See jäi muidugi niisama ähvardamiseks?

— Ei jäänud. Hommikul tuli meie uksele kaks tüüpi. Nad röökisid Aukustile — kui-gi ta kuulmine oli täitsa korras —, et te peate jalamaid Filipiinidele tagasi kolima või kuskile mujale, Argentiina demokraatlikust vabariigist välja. Aukusti küsis, et miks. Nad ütlesid, et siia tuleb tsemendivabriku ametiühingu kontor. Aukusti ütles, et meil on üüri-leping ja manifest veel peale selle. Kui nad ei uskunud, näitas Aukusti manifesti ette. Nad tõmbasid manifesti Aukustil käest ära, irvitasid ja pühkisid sellega püksiperset, re-bisid siis tükkideks ja puistasid tükid trepikäigust alla. Aukusti keeras ukse lukku. Varsti tuli politseinik, pikk kumminui võöl. Too kamandas, et kolme päeva jooksul olgu apart-emento tühi. Me nutsime Aukustiga õõ läbi.

— Ja piditegi minema? küsis Takkinen.

Naine otsis taskurätiku ja kuivatas sellega silmakulme, enne kui jätkas:

— See röövlipresident, kelle kannupoisid meie manifesti puruks rebisid, oli õnneks ainult kaks päeva võimul. See pages Uruguaysse ja viis riigikassa endaga kaasa. Need asjad, mis me olime jõudnud käruga naabrite juurde vedada, tassisime tagasi. Uus presi-dent oli härrasmees. Mina nägin teda sisseoste tehes Corrientese tänaval. Tollel oli uhke univorm ja pigimustad juuksed. Räägiti, et värvib juukseid. Aukusti saatis talle kirja ja seletas, et meie manifest oli katki rebitud. Rebijad võeti kinni ja lasti maha. President saatis meile uue manifesti. Sellega oli kiri kaasas, kus meid kutsuti presidendi ametis-seastumise ballile Casa Rosadasse. Aga enne balli tuli jälle revolutsia ja ball jäeti ära. See mustajuukseline president põgenes Paraguaysse. Too ei saanud raha kaasa, kuna eel-mine president oli viinud kõik raha ja küünlajalad ja lusikad ja palee portselani. Aukusti pelgas, et meid tõstetakse jälle välja ja manifest rebitakse puruks. Mina ütlesin, et oota-me nüüd ära, varsti tuleb jälle uus targem president, ega neid tolvaneid ka igavesti võtta ei ole. Kui see eelmine võimuharaja oli torulukksepp ja isehakanud kolonel. Paar näda-lat hoidsime ust lukus ega käinud väljas. Siis juba tuligi uus revolutsia ja parem presi-dent, mingisugune kaupmehepöeg, kes oli Inglismaal koolitatud ja käinud seal arsti-ning ohvitserikursustel. Me hakkasime jälle linnas käima ja lükkasime kardinad eest ära ning näitasime, et oleme kodus.

Takkisel hakkas maos kõrvetama. Ta küsis, kus kemps on. Kui ta kempsupotil soris-tas, kuuldus ukse tagant:

— Aga too president oli ka täis kaak. Varastas õösel Argentiina kahuripaadi ja põru-tas sellega Uruguaysse...

II

Takkinen küsis Florida tänava *cambio*'s dollari kurssi. Poiss leti taga hindas Takkist tükk aega, enne kui pakkus dollarist 146 peesot. Takkinen kirtsutas nina ja raputas pead. Ta osutas sõrmega ennast, siis poissi ja ütles: *amigo*. Ametnik naeratas ja kergitas kursi 175 peesole.

Takkinen oli pettunud näoga ja kõndis aeglaselt ukse poole, ise oodates, et rahavahe-taja ta tagasi hõikab ja rohkem pakub. Aga ei hõiganud. Takkise meel läks mõruks. Ta astus kõnniteesaginasse ja talle tuli meelde, et "Almirante Irizari" sõbralik masinist oli maininud, et Retiro jaama kaubitsejad maksavad dollarist 200 peesot. Retirosse pääses bussi või taksoga, aga tänaval oli palav ja tal tuli tahtmine külma õlle järele. Taskus ei olnud rohkem kui paar metallraha.

Ta kõndis reipalt tagasi *cambio*'sse. Ametnik võttis ta irvitades vastu ja ladus 3600 peesot 20 dollari eest peo peale.

Ta otsis varjulise tänavakohviku ja jõi ühe hingega kaks pudelit õlut. See oli peaaegu sama hüva kui Soome õlu ja pudel oli ka kaju pooltest tuttav.

Mööduvad naised olid ilusad. Nad olid väiksemat kasvu kui soome naised. Kõik kandsid kõrge kontsaga kingi. Kui ta oli juba kaua aega naiste jalgu vahtinud, tundus tal-le, et neil on pikemad ja veninumad kannad kui soome naistel. See asi hakkas teda tõsi-selt huvitama. Ta joonistas õlleklaasi alusele võrdhaarse kolmnurga, mis kujutas kingatalda, tänavat ja kontsa. Ta taipas kohe, et kingatallale ja jalale toimib suur jõud. Loomulikult venitab see aegamööda kannatagused pikaks.

Tal hakkas kahju, et oli sattunud elama vana naise kõledasse ja umbsesse korterisse. Seegi hakkas vaevama, et kõige järgi otsustades tuli tal kogu aeg kuulata naise pajatusi möödunud aegadest. Aga muid valikuid tal ei olnud. "Sheraton" ja teised suured hotellid olid täis. Linnas peeti lihatõõtlemiss kongressi ja karjaomanikud olid hõivanud kõik pai-gad.

Saatkonna sekretär oli Takkise vana tuttav. Tema oligi soovitanud vana naise jutule minna.

Kolmanda õlle järel sõitis ta taksoga sadamasse.

"Almirante Irizari" trapi alumises otsas seisis merejalaväelane vahis. Ta tervitas jäi-galt. Teki lamamistoolides lesisid mehed, õllepudelikid peos. Nad muhelesid ja lehvitasid käega.

Masinist pikutas oma kajuti laias sängis. Mehe paisunud kere kattedeks olid lühikesed püksid ja puuvillane särk. Elektriventilaator lennutas ta juukseid. Mees heitis pildiajakir-ja käest ja vinnas ennast istukile. Ta küünitab nupule vajutama. Valges ülikonnas *boy* oli vist küll ukse taga valmis olnud, sest ta lõi neile silmapilk kõrged viskiklaasid, milles kõlisesid jääkuubikud.

Klaasis jäätükke silmitsedes mõtles Takkinen omaette, et see ongi ainuke jää, mille-ga jäälohkuja "Almirante Irizari" mehed tegemist teevad. Mõte oli Takkise meelest nii märkitav, et ta pidi naeru viskiklaasi taha varjama.

Laeva tulles oli ta peamehaanikult küsinud, mistarvis Argentiina oli ostnud Soomest nii äisatu kalli ja peene jäälohkuja, kui sellega ei olnud ometi midagi peale hakata.

Masinist oli käsi laiutanud ja öelnud, et mingi kunagine kolonelihunta oli vist arva-nud, et Argentiinalgi peab jäälohkuja olema, kui paljudel väiksematel riikidel on. Wärtsilä oli selle valmistanud ja nüüd see seisis aasta ringi kai ääres.

Masinist tõstis klaasi:

— Tervist, Suomi-poika!

— Tervist!

Ka sellest ei saanud Takkinen aru, miks argentiinlased ise ei õppinud oma laeva hooldama ja remontima. Wärtsilä inseneridele olid need tasuvad ja meelepärased ko-mandeeringud. Nad pääsesid paku Soome pakaste eest ja võtsid päevarahasid, käies va-hetevahel jäälohkuja masinaruumis mehaanikule titlemas, et keerake too ja too kraan lahti, peske too ja too toru läbi, vahetage see ventiiil ja too tihend.

Miski jäälohkuja remondiaskeldamises hakkas Takkisele ometi vastu. Tühitegevusel-gi peaks piir olema. Laev polnud õige paik päikese võtmiseks ega näituseeksponaat. Tü-hiseis suvises leitsakus käis laeva au pihta.

Masinist hakkas tuttavale kombel soomlasi ja nende tööd kiitma.

Ta oli kuskilt kuulnud või lugenud, et Soome Vaisala kontsern pidi Argentiinale han-kima moodsamat elektroonikat, raadiosonde ja seesuguseid tulvahoiateid, et Parana jõgi ei pääseks enam kunagi üleujutustega üllatama. Vaisala instrumendid mõõdaksid kogu aeg jõe veemassi ja paneksid tulvaohu kerkides kohe kümned Vaisala viiled üürgama.

Takkinen küsis:

— Mis siis tehakse, kui viled hüüavad? Kuidas tulvavett tõkestada?

Mehaanik sattus hetkeks segadusse. Aga samas vastas ta laia naeratusega:

— Küll Vaisala selle tarvis ka mõne aparaadi välja mõleb.

Takkinen pidi juba ütleva, et lükake jääõhkuja Paranasse ja laske tammiks põhja, aga siis ta mõtles, et masinist võiks tema pila solvamisena võtta, ning argentiinlastega ei tasunud vahekordi rikkuda. Neil olid kättemaksmiseks omad võtted.

Ta ütles tänud viski eest ja laskus masinaruumi. Brigaad oli survejaotusventiili osadeks lammutanud just selles järjekorras, mida tema oli keelanud. Üks mehaanik oli käe ära kõrvetanud ja koju läinud. Ülejäänud jõllitasid tagedate nägudega ja brigaadi ainuke inglise keele oskaja ähvardas, et kui täpseid juhtnöore ei anta, hakkavad nad streikima ja lähevad kogu kambaga koju.

Takkinen patsutas meest õlale ja pakkus igale Marlboro. Ta seletas, et kuivõrd tegu on argentiina asjatundjatega, kelle tööoskust Soomeski teatakse, oli ta andnud üksnes üldised juhtnöörid.

— Rootslased ja venelased on nii raske taipamisega, et seal pean ma kogu aja mehaaniku kõrval seisma ja mõned töövõtted puust ette tegema. Muidu nad ei saa millestki aru. Kas ma peaksin siin niisama tegema?

Mees tõrjus kahe käega:

— Ei mingil juhul. Aitab sellest, kui insener annab üldised tööjuhendid. Süüdistagu ennast ise, kui käe ära põletab. Too on ju tuntud kobakäpp ja veristab ennast alalõpmata.

— Seda minagi arvasin, et pole nagu teised, kiitis Takkinen järele.

Kui ta tahtis selutada ventiilivahetuse järgmist võtet, hakkasid mehed kella vahtima.

Inglise keele oskaja mainis:

— Tööaega pole jäänud rohkem kui tubli tund. Ei tasu enam uut tööd üles võtta. Kui nüüd lõpetada, jõuab korralikult pesta ja tekil jalgu puhata.

Naine oli kanapraadi valmistanud.

Nad istusid vastakuti riskitükikujulise laua kummaski otsas. Laua keskel põles kaks küünalt.

— Varem maitstes mulle väga lomo ja cherizo. Nüüd pean eriti kanast lugu. Aukusti ka himustas kana. Ta päris armastas kanaliha. Kuidas teile kana meeldib?

— Suurepärane, vastas Takkinen ja nüsis pooltoore kanakoiva küljest kõõluseid ja vintsket liha.

Naine kirjeldas kõiki neid hõrgutisi, mida nad sel ajal olid söönud, kui Aukusti Buenos Airese suurt tsemendivabrikut ehitas.

Takkinen küsis viisakuse pärast töömaa suuruse järele. Naine seletas:

— Aukustil oli sadade viisi alluvaid. Ei, ma eksisin: neid oli tuhandeid — argentiinlasi, indiaanlasi, ümberasuajaid. Kõik austasid Aukustit. Ta oli rühikas mees ja tal oli kõva hääl. Kui ta korra rõõgatas, siis meestel jalad värisesid all. Aukustil oli väge ja võimu. Selle eest ta manifesti sai.

Takkinen katkestas ja küsis vahele:

— Kas see manifest on teil veel alles?

Naine ei kuulnud või ei hoolinud vastata. Ta jutustas Takkisele värvikaid pilte tsemenditehaseaegsetest visiitidest, ballidest ja koosviibimistest, kus tema oli kandnud musta õhtutualetti ja hoidnud punast sigaretipitsi sõrmede vahel.

III

Masinaruumi remondimeeste kamp oli kuhugi kadunud. Takkinen otsis neid tekilt ja käis siis peamehaanikult küsimas, aga too kehtas vaid õlgu ja timmis jääga viskit.

Tal oli ajalcht ees laual lahti. Selles oli rahva ees kõnet pidava ja žestikuleeriva mehe pilt. Peamehaanik torkas lehe Takkisele pihku ja hakkas president Alfonsini ülistama. Takkinen sai kuulda, et see mees on aususe kehatust ise, et tema polnud pääsenud võimule igasuguste nõksudega nagu eelnevad presidendid.

— Meil siin on tegelik demokraatia! Rahvas otsustab, mida teha ja kes valitseb. Kas teil Filipiinidel on ka juba demokraatia? pistis ta küsimuse vahele.

— Mingisugune, vastas Takkinen loiult. Mehaanik lohutas:

— Ärge meelt heitke! Alguses on ikka lastehaigusi. Küll ta toimima hakkab, kui viitsite looderdamise ja korrupsiooni välja juurida. Korrupsioon on kõige suurem takistus demokraatia teel!

Takkinen lonksas viski põhjani ja laskus tagasi masinaruumi. Peamasina juures askehdanud mehed olid ikka veel kadunud. Roolimasina remontijad olid välja ilmunud. Üks tunkedes tegelane väänas suurema võtme ga polti lahti. Teised kolm seisid juures ja jagasid laia suuga õpetusi.

Takkinen võttis keerajalt võtme käest. Ta sobras mehe tööriistakastis ja andis paraja võtme. Ta seletas, et väär võti lõmab mutripea kandid maha.

Meestele ajas Takkise hoidlikkus naeru peale. Üks seletas:

— Argentiina on suur ja rikas maa. Meil polte sisse ei vehita.

Teine tundis huvi:

— Kas teil Filipiinidel on poltidest puudus? Meie käest võite osta.

Takkinen ei leidnud parajat vastust.

Naine tuli tema tuppa ja istus kägisevasse rottingtoli.

— Teil on nüüd Soomes uus president. Räägitakse, et on tööliste hulgast. Perón oli ka töölissõbralik. Ega tollel Soome presidendil pole niisuguseid kalduvusi? Perón tõmbas naistega ringi ja himustas kõvasti, et temast kirjutatakse ja räägitakse.

— Soome uus president on küll täitsa asjalik mees, vastas Takkinen. Peab ametit ega aja avalikkust taga. On pigem uje ja hoiab kõrvale.

— Parem niiviisi, arvas naine. — Aga naised?

— Selle kandi pealt on väga vähe teada...

Naine hakkas Peróni meelde tuletama:

— Siis läks siin kõik allamäge. Pitsitasid aga korralikke inimesi ja jagasid kõiksuguste. Meilt tahtsid ka röövida. Õnneks meil oli manifest. Kui seda ei oleks olnud, siis see operetkindral ja tema lipakas oleksid võtnud meilt korteri ja viimase kui penni.

Kuigi Takkinen teadis, keda naine silmas pidas, küsis ta:

— Kes lipakas?

— Evita. See oli hoor ja sul. Tema röökis Casa Rosada palkonilt, et tema on argentiinlaste Evita, laste ja väetikeste ema, tööliste ja talupoegade õde! Samal ajal pani kingseppi ja liharaiujaid ja vabrikante trellide taha ja laskis maha tappa. Aukusti ütles, et meid oleks ka püssitoru ette viidud, kui meil poleks olnud manifesti.

Takkinen päris:

— Kas manifest on veel alles?

Naine jäi vastuse võlgu. Ta silmad olid märjad. — Aukusti suri selle libu pärast.

— Kuidas?...

Naine neelatas ja jutustas siis nagu päheõpitud koolitükki:

— Evita matusepäeval olid peronistinolgid lõõnud Santa Fé tänaval Evita pildi seinale. Mõõdakäijad pidid selle ees kummardama, risti ette lööma ja teab veel mis honõõri tegema. Aukustile ei tulnud mõttessegi ennast niiviisi alandada. Nood nolgid peksid ja tümitasid Aukustit. Surnult ta leiti. Politsei kinnitas, et olevat komistanud ja viga saanud.

Takkinen pani imeks, et naine oli jutuga ilma vesistamata niikaugele pääsenud. Nüüd olid ometi pisarad taga, kitsad õlad musta jaki all vappusid ja värisesid.

Takkinen ei osanud muud targemat kui vaadata ja oodata, et naine järele jäta.

Chorizo karbonaadi järel sõid nad Los Tromcose erilist Charlotte'i jäätist.

See oli vaniljejäätis, riivpähkel peale puistatud. Jäätis oli ahjust läbi käinud ja sellel oli tõmmu rummikaste peal. Ettekandja nõrutas kätteks veel kuuma šokolaadi.

Saatkonna sekretär päris Takkise arvamust peatuspaiga kohta.

— See naine käib närvidele ja äratav ühtlasi kaastunnet. Ainult oma Aukustist räägibki.

— Mina olen kuulnud, noogutas sekretär. — Aukusti allakäik ja surm vapustasid teda.

— Allakäik?...

— Nõnda, nõnda. Jõi ennast surnuks nagu paljud teisedki soome ümberasujad Argentiinas. Lähevad vedelaks ja lasevad minna. Siin soojal maal on nõnda, et kui paar

korda päevas käe pikka sirutad, kukub sulle banaan varem-hiljem pihku. Õhtupoole võid odavat viina kulistada.

— Naine rääkis, et Aukusti oli insener ja et ta ehitas mingisuguse suure tehase...

— Mina ei ole teda kunagi kohanud ega tea muud, kui et ehitusel ta tööl oli. Saatkonna vana arhivaar rääkis temast vahel. Ta rääkis, et Aukusti Kokko oli vaadetelt konservatiiv ja väheke liigagi... parempoolne.

— Naine väidab, et peronistid tapsid ta.

Saatkonna sekretär limpsis pikalt jäätist, enne kui vastas:

— Sina pole esimene, kellele ta seda lugu räägib. Kellel tahes oleks raske tunnistada, et oma mees kärvas tänavarentslisse omaenese okse sisse.

— Mida sellest manifestijutust arvata?

Saatkonna sekretär kehtas õlgu. — Sellest räägib ta kuuldavasti kõigile soomlastele. Näinud seda keegi ei ole. On vist mingi soovituskiri.

Rohkem nad Takkise korteriperenaistest ei rääkinud. Ülejäänud jäätise limpsisid vaikides. Kui vaikimine hakkas piinlikuks muutuma, võttis Takkinen "Almirante Irizari" kõneks. Ta ütles, et kogu see jäälohkuja värk on suur narrus ja vaeale riigile raharaiskamine.

Saatkonna sekretär muheles.

— Sulle võib "Almirante" ja kogu siiasõit tüütuks minna.

— Nii on. Mina ei suuda siinolekule mingit mõistlikku põhjendust leida. Ma ei suuda siin kellelegi kasulik olla.

— Sul on kodus Salme ja lapsed ootamas?

— On. Ajab kuradimasti hinge täis, kui pead siin mingisugust tühikargajat mängima. Ma olen ise mõelnud, et kui võiks siin kellelegi kasulik olla...

IV

Laevastiku baasist oli tulnud ohvitser. Nad lorutasid remondimeeste kambas tekil, ülakehad võõni paljad.

Kui Takkinen neid nägi ja lõkerdamist kuulis, viskas tal üle.

Ta kähvas peamehaanikule:

— Niisuguse molutamisega ei saagi remont valmis!

Mees tahtis esimese hooga Takkise sõnu naljaks pöörata, aga kui ta märkas, et teisel oli tõsi taga, haaras tal käsivarrest kinni ja juhtis reelingu äärde. Sealt nad silmitsesid sadamat. Vastas seisis elektrijaam, mis oma kahe torniga meenutas kirikut. Mehaanik küsis:

— Kas teile paistab ka too chitus kiriku moodi?

— Paistab küll. Mind on see kõvasti imestama pannud, vastas Takkinen. — Ma ei saa aru, miks elektrijaam ehitatakse nii uhke ja... väljakutsuv.

Masinist vandus.

— See riik on niisugust tobedust täis. Siin on kogu aeg nõnda elatud, nagu oleks see mõni suurriik — Ameerika Ühendriigid, Venemaa, Inglismaa või Prantsusmaa. Siin on tahetud näidata ja laiutada. Kõik pidi olema suur ja tore. Näitemängule on nõutud uhkeid kulisse.

— Mis näitemängule? päris Takkinen.

— Sellele näitemängule, milles pääosalised — kolonelid ja kindralid — on tahtnud riigimehi mängida. Igaüks on endale ausammast himustanud. Üks on lasknud ehitada katedraali moodi elektrijaama, teine nii rõõgatu postkontori, et oma personalgi ei oska seal ilma eksimata liikuda, kolmas rajas maailma kõige laiema bulvari, mis lõpeb väljaehitamata tühermaale.

Mehaanik tegi pausi ja lõi siis rusikaga raskelt vastu jäälohkuja reelingut:

— Me mõlemad teame, et see laev on tobeduste tobedus. "Almirante Irizarit" ei kasutata mitte iialgi. Mõni hull kolonel on selle hankinud — oma tähtsust esile tõstma. See laev vedeleb siin niikaua, kuni põhjaplaadid läbi roostetavad ja vesi trümmi voolab. Siis pukseeritakse ta minema ja müüakse vanarauaks. Seda laeva ei leina keegi taga.

Takkinen katkestas:

— Kas te tahate väita, et inimesed tahavad "Almirantest" lahti saada?

— Just nimelt.

Peamehaanik vaatas tõsisel ilmel Takkisele otsa. — Kui keegi selle lodja põhja la-seks, oleks see kõige suurem heategu, mida Argentiina paljukannatanud rahva heaks on tehtud. Praegu enam niisuguse risu peale raha ei raisataks. Nende miljonite peesodega võiks ehitada lasteaedu, polikliinikuid, koole ja vanadekodusid.

Takkinen sattus häämingusse. Ta pilgutas segaduses silmi.

— Minule ometi on see laev tähtis, ütles ta. — Laeva remont on minule usaldatud. Ma ei ole kunagi oma ülesandeid täitmata jätnud.

Mehaanik heitis halvakspanevalt käega.

— Tarbetust ei saa teha tarvilikku. Me ei suuda siia jääkatet nõiduda, et "Almirante" võiks oma jõudu näidata. Seesuguse alpuse mälestusmärgi pärast ei tarvitseks kellelgi rassida, särk seljas lige. On jumala ükstakõik, mis olukorras on "Almirante Irizari" masi-nad või kas neid üldse on.

— Kuhu te oma jutuga sihite? küsis Takkinen.

Mehaanik naeris laia suuga. Tihedate vurrude alt tulid nähtavale veatud valged ham-bad.

— Kui teie loobute remondi juhtimisest, kirjutan mina teile tunnistuse, manifesti. Selles tõendatakse, et "Almirante Irizari" remont on teie asjatundliku juhtimise all lõpule viidud. Ma oskan häid tõendeid kirjutada. Saate kindlasti ametikõrgendust, kui paber Wärtsilä direktori kätte jõuab.

Takkinen ajas vastu, aga kui mehaanik oli ettepanekut Argentiina rahva nimel kaua ja kaunisõnaliselt kaitsnud, hakkas ta vähehaaval järele andma ja noogutama. Lõpuks surusid nad sõpruse ja üksmeele märgiks kätt.

— Nüüd sa pääsed koju Filipiinidele, lausus mehaanik omamehelikult. — Manifest tuleb järele.

Kui Takkinen kaile laskus, mõtles ta, et Argentiina-reis ei olnud siiski tühja läinud. Ta oli sooritanud vähemalt ühe Jumalale meelepärase teo.

Naine oli tolmuse kingakarbi lauale tõstnud. Ta näitas Takkisele pilte.

Kulunud ja pruuniks tõmbunud fotol seisis ta oma Aukustiga Viiburi turul, kimp kringleid käes.

— Soomes oli nii hea elada! Mina ei oleks ilmaski Argentiinasse tulnud, kui Aukusti poleks mind pehmeks rääkinud. See maa nõrgub mett! Varandusehunnikud ainult oota-vad vastuvõtjat. Nii Aukusti rääkis. Mina olin vastu, aga Aukusti jäi peale. Ühe tingimuse ma ikkagi seadsin.

— Mis tingimuse? tundis Takkinen huvi,

Naine poetas pildi karpi. Ta võttis teise pildi ja silmitses seda. Laskis sellegi karpi ta-gasi. Ta tõstis mitmeid pilte ja nuuskas nina.

Takkinen kordas küsimust.

Naise hääles oli kahtlus.

— Te hakkate naerma, kui ma räägin.

— Ei hakka. Ma ei ole kunagi tühja naerja olnud.

— Tõega või?

— Tõesti!

Naine hoidis Aukusti pilti peas ja suunas pilgu tagasi aastakümnete taha.

— Ma ütlesin Aukustile, et ma lähen sinuga Argentiinasse kaasa raha kokku kühvel-dama ja mett purki panema küll, kui ma saan näha valget lindu, albatrossi. Teate ju?

— Tean. Mina olen näinud. See on suur valge lind. Lind missugune! Kas teie olete näinud?

Naine pühkis silmanurka, kus väreles vesi.

— Ei ole. Mina ei ole kordagi albatrossi näinud. Aukusti oli õnnetu, et ei suutnud lu-badust täita. Ta korrutas aina, et küll sa veel kunagi näed...

Nad tõstsid vaikides pilte karbist ja silmitsesid neid. Naine keetis kohvi. Nad jõid tassidest, mis naine oli Karjalast kaasa toonud. Neil olid praod sees ja servadest killud väljas.

Kui naine oli pildid ja kohvitassid laualt ära koristanud, ütles ta:

— Ma olen Jumalale ja enesele lubanud, et kougini veel enne surma kuskilt albatrossi välja. Valget lindu nägemata ei lähe ma Aukusti juurde.

V

Ta reisis kodu poole Effoa "Auroral". Santoses tehti vahepeatus, et kohvi, loomanahku ja mahlakontsentraati peale võtta.

Santost peeti Brasiilia suurimaks sadamalinnaks. Takkisele Santos ei meeldinud. See ei olnud nii puhas ja kodune kui Buenos Aires.

"Aurora" kapten soovitas tal mereajaloo muuseumi sisse astuda.

See oli suur valge maja, mille viimne kui aken oli lahti, et merelt vähimatki tuulehin-gust lämmatavalt kuuma majja juhtida.

Piletimüüja oli vana ja väsinud mees. Ta ärkas alles Takkise kolmanda kõhatamise peale.

Ta kõndis alakorruse ruumid ja saalid kähku läbi. Tagaruumi oli püsti sätitud päratu vaalaluukere. Teise ruumi nurgas ajas merilõvi lõugu pärani. Selle kõrval tõllutas väike hai. Üks ruum oli klaaskappe täis. Nendes näidati merivähke, -tähti, -hobukesi ja -karpe ning krabisid.

Ta tõusis trepist üles ja seisis äkki albatrossiga silmitsi.

Lind oli suures klaaskapis. Topis jõllitas talle otse silma. See oli niisuguse ilmega, nagu oleks ta kõverik nokk irvcks väändunud. Sulestik oli luitunud, teisest tiivast turrilas roostes traadijupp. Aga lind püsis koos ja selle pea oli terve.

Takkinen piilus enda ümber. Ülakorrusel ei olnud kedagi. Ta heitis pilgu trepist alla. Piletimüüja nookus oma laua taga. Kuskilt kuuldus eemalduvate sammude kaja.

Ta astus ettevaatlikult kapi juurde ja katsus ust. Kapp kääksatas ja oleks peaaegu ümber kukkunud. Lukk ei andnud järele. Ta kuulatas silmapilgu ja tõmbas uuesti, uks räänt-satas lahti.

Ta tõstis suure linnu ülariulilt kahe käega alla põrandale. Ta kuulatas ja pühkis linnu seljalt ja tiibadelt tolmu.

Kui trepilt samme ei kuuldu, võttis ta linnu sülle ja kandis akna juurde. Tuletõrje-redel oli seal, kus ta arvaski selle olevat.

Ühe vaba käega oli tal raske laskuda. Aga valikut ei olnud. Teise käega surus ta lindu kaenlasse. Selle klaassilmad vahtisid jultunult otsa.

Ta sai stjuuardilt tugeva kasti, nõõri ja teipi.

— Saadate koju külakosti? uudishimutses stjuuard.

— Saadan.

Stjuuard muigas:

— Meie jõuame Soome ammu enne toda pakki. Post liigub siit väga aeglaselt. Ja postiametnikud on kanged varastama. Päralejõudmise tõenäosus on 50 protsenti.

— Sellest pole lugu. Pääsen tassimise vaevast, ütles Takkinen.

Ta toppis kasti polsterduseks kempsupaberit ja kägardatud vanu ajalehti. Kogu krempeli sidus ta nõõriga kinni.

Ta sõitis *circular*-bussiga sadamast südalinna ja vinnas paki postimaja teisele korru-sele *International*-osakonda.

Ametnik tundis huvi paki sisu vastu. Takkinen ütles, et pakis on lind.

— On see elus või surnud lind?

— See on surnud juba kaua aega.

Tüdruk kohkus ära.

— Surnud linnu saatmine pakiga on keelatud. See läheb mädanema ja haisema. Tulevad bakterid ja haigused. Meil Brasiilias on karmid eeskirjad.

Takkinen käskis tüdrukul osakonna juhataja kohale kutsuda.

Raskete laugudega mees kuulas tüdinud ilmelt, kui Takkinen seletas, et pakis on linnu topis.

— Kas on kindel, et see ei mädanema, ei lähe haisema ega levita haigusi? nõudis mees.

— Täitsa kindel.

Mees tähendas:

— Loodetavasti teate, et olete kohustatud hüvitama kahjud, mida lind võib põhjustada.

— Ju ma tean.

Tüdruk täitis mitu blanketti ja võttis Takkiselt neljale paberile allkirja. Siis kolksutas ta kõvasti templeid peale ja kasseeris Takkiselt tema viimased *cruzeiro*'d.

VI

Kiri kandis Buenos Airese templit. Albatross oli kohale lennanud.

Käekiri oli varesejalgne. Värisev käsi tegi kirja paiguti raskesti arusaadavaks.

"Minu kõrged tänud teile insener Takkinen. Teie saadetud lind tuli peaaegu tervelt päralt. Ma usun, et murdunud tiivad võib kuidagi viisi külge kinnitada. Paigutasin valge linnu oma kodus aupaigale. See on see tuba, kus teie magasite. Varem magasime tolles toas meie Aukustiga.

Hea uudisena võin teatada, et see demokraatia austaja president on võimul vähemalt praegu, kui ma seda kirja kirjutan. Revoluutsiast räägitakse küll kõvasti, aga esialgu on need rääkimised kuulujuttudeks jäänud.

Minu tervise seisukord on palju kehvemaks läinud ja arvata on, et näen *jacaranda*-puude õitsemist siin Buenos Airese pargis viimast korda. Tänu teie heldemeelsusele ei ole siitilmast lahkumine minule enam raske. Kuna mina ei jõua rahaga Teie sõprust tasuda (inflatsioon on jällegi hirmuäratav), saadan Teile kingituseks kõige kallima varanduse, mis minu omanduses on. Ma loodan, et hoiate seda minu ja Aukusti mälestusena alles. Sõandan ka loota, et annate talle väärtuse, mida ta väärrib. Koolitatud ja maailma näinud mehena ju mõistate, et kingituse väärtus ei seisa igakord sisus ega väljanägemises, vaid kingi harukordsuses ja saaja tunnetes. Kingitust ei tehta kunagi ilma asjata.

Mõnedki asjad siin maal on võõraste silmadega vaadates naeruväärsed ja mõtted. Kui lähemalt tutvuda, tuleb välja, et see arvamine on enamasti ülekohtune. Mina julgen kahelda, et Teie minu arvamise õigeiks hindate, kui võtate vaevaks järele mõtelda. Teid ja vana kodumaad sõbralikult tervitades Esteri Kokko."

Takkinen silus teise ümbrikust võetud paberilehe lauale lahti.

Manifest oli uhke.

Tähed olid faktuurkirjas ja paberit ümbritses lai kuldraam. Teksti all oli loetamatu allkiri ja selle kõrval toretses Argentiina presidendi pitsitser.

Takkinen luges dokumendi teksti sõnaraamatu abiga läbi.

Manifestiga volitati kümnik Aukusti Kokkot või tema esindajat nõutama igal aastal Buenos Airese tsemenditehasest hea töö eest aupalgaks kaks kotti tsementi, kas betoneerimis- või müüritööks, just selle järgi, kumba kunagi tarvis läheb. Dokument tõendas, et kasutusõigus on igavene ja eesõigus maksuvaba.

Ta murdis paberi tagasi kokku ja pistis ümbrikku, tõi siis töötoa ülemisest kapist vana särgikarbi. Selles hoidis ta kooli lõputunnistust, ülikooli dokumente ja Salme jultunud kirju, milles too pressis ülalpidamisrahale lisa või kaevvas esile abieluagseid eba-meeldivusi — kuidas kunagi.

Ta võttis karbist kirja, mis oli tulnud paari päeva eest Wärtsiläst. See oli vallandamisteade. Lisana kuulus selle juurde "Almirante Irizari" peamehaaniku raport selle kohta, kuidas insener Takkinen oli jätnud jultunult täitmata oma tööülesanded Argentiina Vabariigi omandiks oleva jäälohkuja iga-aastasel hooldusremondil, jooma hakanud ja töid lõpetamata maalt lahkunud.

Kuigi raporti lõpp oli talle pähe kulunud, luges ta seda veel ei tea mitmendat korda: "Filipiini riik ja Wärtsilä dokk on kohustatud ühisvastutuse korras korvama olulise kahju, mille insener Takkinen on meie riigile ja nii tähtsale ning väärtuslikule laevale põhjustanud. Vastasel korral ostame oma jäälohkujad edaspidi teistest riikidest."

Takkinen kogus Salme kirjad ühte kimpu ja kägardas need vaikse ohkega suureks nutsakuks. Argentiina manifesti torkas ta särgikarpi teiste paberite alla.

Tõlkinud MART MÄGER

ALBERT GULK. Kabet mängimas

(Grafiit) 1992

George Gordon Byron

Taevas ja maa

MÜSTEERIUM

Koopast väljuvate VAIMUDE KOOR:

Mis kena,
et maine hääl nüüd enam
meid kiusata ei saa
ja palveid vormida!
Ei pea me kuulma kümme
või sada korda hümne:
meil keel on palveks kange
ja Issand siin on range,
pea palves väike vahe —
ja ongi kohe pahe.
Me näeme: kuhjuva vee külmad hanged
kõik pühivad ja alles jääb vaid kaos,
ja olendid, kes võetud mullast,
üks vana, teine noor ja ootab last,
kõik hukkuvad; vaid kont veel mudavaos
ja koopas, kaljulõhes, igas praos,
kus vesi mühisedes viimaks jõuab,
on kõik, mis nendest jääb ja nõuab
surm oma lõivu; metsikuimgi loom
siis taltub, tiiger seal surmavaevas
koos tallega kui leebeim voon,
lõpuks kõik alguseni jõuab,
on vaikus, tühjus, alles ainult taevas.
Hetk vaherahu,
surm on väsinud, ei mahu
ta alpi makku jääk, mis alles loodust
ja andma kümnist ükskord niigi peab,
see hulk, mis hulbib veel ja otsib moodust,
et randa leida sealt, kus läga
veel küpseb päikeses; ja vettind muld
saab uueks maaks; on väga
tuttav uus algus: inimene, äga,
vaid see su oskus! puhu vaenutuld,
ja viimaks —

JAAFET (*sekkudes*): Igavene tahe
heaks arvab omal ajal
meil anda pildi, mille najal
me mõista võime kurja, head
ja lunastust, mis kaotab vead
ja pahe.

Algus «Loomingus» nr. 5

GEORGE GORDON BYRON

Kui põrgu kaob ja lunastatud maa,
kui Paradiisi ilu jälle saab
 meil koduks igavese tiiva all —
teist korda mees ei lange siis ja tumm
ses õndsuses ka deemonite summ.

VAIMUD: Ja millal täitub see su ilus lumm?

JAAFET: Kui Lunastaja tuleb, esmalt põlatult,
 teist korda aus.

VAIM: Ja seniks oigate te kõlatult,
 vaid harva paus

te maailmas vaheldub vaevaga
 ja vihkamine laus —

painena teid sõtta sunnib põrgu, enese ja taevaga;
kui pilved vere värvi, uus on urm,
uus mees, uus oskus — vana nutt ja surm
su hõimu keskel laastab, uus ehk vorm,
 kuid sama hingetorm
ka tulevikku räsib, mis nüüd kohe
maal mõirgab, vääneldes kui hiigellohe.

VAIMUDE KOOR: Juubelda, vend!

 Surelik, head teed!

Näe! juba liigutavad end
seal ookeani põhjaveed;
 tuul iile ärevile ajab,
 pilv pilgeni täis, alla sajab
pea sinna kokku toodud maru,
 «ja taeva luugid tehti lahti»,
kuid inimkond ei saa ju aru,
 kui pime peab ta vahti.

Erk kõrv loeb teadet — nad ei kuule;
kõu oma jõudu proovib, tõstab suule
ta sõjasarve; mõne aja veel
 ehk välk end hoiab vaos,
 on vaja veel
hetk ajapikendust, siis algab kaos.

 Oo ulu, Maa!

Sa, äsjasündinu, pead surema:
mäed, värisege, ookeani all
 te peagi sügavall!

Te harjal laine murdub, üles lööb
 vee põhjast raju väetimagi looma,
on kotka pesas vähk ja lind veel sööb
tal ette heidet pala, siis peab jooma
ta kalgilt ülespoole tõusvat vett;
ja appihüüd on ainult endapett.

Seal inimene tiibu sooviks,
 tal varuks veel üks tobe ulm:
kui kaua haudadel ta looviks,
 et viimaks taibata: maad pole, lõpp on julm?
 Juubelda, vend!

Nüüd uhkelt tundku iga vaim siin end —

neil lõpp,
 vaid Seti seemne jaoks on teine vaatus —
 sest Seti sugu
 on uue kurbuse ja kannatuse lugu.
 Kuid Kaini soost,
 ta süngest loost
 jääb ainult vari;
 ja pikki juukseid hulbitab veehari —
 ja kurja taevast neimab meie taip,
 miks surreski veel ilus ka on laip?
 Oo seadus kole,
 erandeid kus pole:
 üks saatus,
 neil on lõpp!
 Tumm vaikus, veteväli lage
 seal, kus veel äsja kõrvu kriipis nutt.
 Põgene, vend, page!
 Oo rõõmus rutt!
 Meil on ükskõik,
 pea nendel ka!
 Koos hukkuda

ja Taevast trotsida me viimne hõik!

VAIMUD *liuglevad ülespoole ja kaovad.*

JAAFET (*üks*): Maa saatuse on Jumal määranud;

mu isa päästelaev on seda teatand
 ja iga deemon koopas seda kiljub
 ja Eenok oma raamatutes ammu
 on seda kuulutand, mis vaimule
 on rängemgi kui kõrvadele kõu.
 Kuid inimene pole võtnud kuulda,
 vaid kõnnib sõgedana huku poole,
 mis käes on pea, ent ometi ei sega
 see tema juhmi uskmatust, nii nagu
 ei muuda tema viimne hädahüüd
 Jehoova plaane ega tulvavett,
 mis täidab tummalt taevast käsku.
 Ei taevamärgid veel meid hoiata,
 on ülal kurvad pilved, tuttav silmapiir,
 kust tõuseb päike viimsepäeva üle.
 Nii nagu neljandamal päeval, mil
 Jehoova ütles päikesele: «Sära!»,
 ja murdis pimedusest välja koit,
 mis eest ei leidnud ühtki inimest,
 vaid varem loodud helge linnulaulu,
 mis vabas taevalaotuses ka nüüd
 on päeva tervitamas kõigepealt:
 on tiivulised nagu ingliskoos —
 ja idas loidab lõõm — ja nende laul
 on märgiks: algab päev. Kuid ongi käes
 ka õudne lõpp! Sest nõrkeb väsind lind
 ja kukub vette. Päike tõuseb küll —

kuid mille kohale —, maa peal on kaos;
kus eile oli elu, aeg seal seiskund!
Sest kui ei hinga keegi — milleks aeg?
Neid põrm veel vähem vajab kui Jehoova,
kes kõik on loonud igaviku jaoks!
Ja temata ka igavik on tühi.
Kuid aeg, mis anti inimesele,
koos inimesega ju kaob ja rüpp
põhjatu neelab kõik; ja inimsoo
hävitab kosk, mis noore ilma pühib.
Mis meil siin on? Kas muld ja maa ja õhk?
Ei — k õ i k on taevas, kõik on imeilus,
ma täpseid sõnu veel ei tea, pelk vorm
mind lummab, halli mäe ja udu loor!
Võib-olla tõmmud kurivaimud, kes
seal pörgulikuis surematuses
nüüd võiduhümne laulavad, on kord
paradiisist veel armsamad. Sest ehk
nad ütlevad, et halastust on veel
maailma jaoks — mu palve nutt ja rõõm —
Nad siin! Oh Aana! Jumal! Koos —

Ilmuvad SAMIAASA, AZAAZIEL, AANA ja AHOLIBAAMA.

AANA: Jaafet!

SAMIAASA: Oo Aadama poeg.

AZAAZIEL: Mida maine mees
siin teeb, kui kõik ta sugu suikub?

JAAFET: Ingel,
miks sina maa peal käid ja pole taevas?

AZAAZIEL: Kas sa ei tea või oled unustand,
et üks me töö on valvata su maad?

JAAFET: Kuid kõik head inglid lahkunud on maalt,
mis neetud; rohkemgi, ka kurjad teist
on pagend huku eest. Mu Aana, Aana,
mu lootusetu, iidne armastus!
Miks jalutad sa vaimuga veel nüüd,
kui ükski õige neist ei astu alla?

AANA: Ma, Jaafet, sulle vastata ei saa,
kuid siiski, siiski, anna mulle andeks —

JAAFET: Las Taevas, mis ei kuule varsti meid,
andeks sul annab. Sest su kiusatus
on suur.

AHOLIBAAMA: Noa solvav poeg, kao oma telkil
Me sind ei tunne.

JAAFET: Tuleb tund, mil sa
ehk tahaksid mind tunda; siis vast näeb
su õdegi, et mina pole muutund.

SAMIAASA: Miks patriarhi poeg, kes Issanda
ees õige teab mis armust, on nii kurb
ja raevu vaevu varjab? Mida siis
Azaaziel või mina halba teinud?

JAAFET: Halba! Te halvimatest halvima

mul toonud; kuid on õigus sul, et kuigi
ta pea on põrm, ma polnud, pole teda
väärt. Aana, hüvasti! Kui tihti ma
nii õelnud! See kord viimaseks küll jääb.
Hea ingel või kes sa ka oled, kelleks
saad, on sul võimu päästa n e e d Kaini
kaunid lapsed?

AZAAZIEL: Kuid millest?

JAAFET: Kas võib olla,
et teie ka ei tea; oo inglid, kas
te jagand inimese pattu ja
nüüd peate kandma sama karistust;
või vähemalt mu kurbust.

SAMIAASA: Kurbust! Eal
ma poleks osand arvata, et võib
Aadama poeg mind mõistukõnes võita.

JAAFET: Kas Kõigekõrgem pole teile õelnud?
Siis kadunud te kõik, ka nemad.

AHOLIBAAMA: Olgu!
Kui nemad armastavad nii, kui neid
on armastatud, siis ei karda nad
ka surma rohkem kui mina igaviku-
piinu koos Samiaasaga!

AANA: Ei, õde,
sa ära räägi nii!

AZAAZIEL: Sa kardad, Aana?

AANA: Jah, sinu pärast: loobuksin ma oma
nii napi elu jäänud jäägist, kui
vaid valust säästaks sind su igavik.

JAAFET: Siis see on t e m a ! Minu jätsid sa
seeravi pärast! Midagi sest poleks,
kui sa Jehoovat pole jätnud veel!
Sest sureliku-surematu liit
ei saa ju olla õnnelik ja püha.
On meie osa maa peal töö ja surm,
ja nemad ülal peavad teenima
vaid Kõigekõrgemat: kuid — kui ta saab
sind p ä ä s t a ; pea on käes see tund, mil ainult
ehk taeva abi sind võib aidata.

AANA: Ta räägib surmast.

SAMIAASA: M e i e surmast ja
nende hukust, kes me kõrval — kuid
ta kurbust naeratades võib ju mõista.

JAAFET: Ma end ei haletse ja ma ei karda;
sest ma olen kaitstud — tänades
mu vooruslikku isa, kes on väärt,
et pääseda võiks tema lapsedki.
Oh oleks tema vägi lunastada
suurem või võiksin mina oma elu
anda, et pääseks see, kes ainsana
mind teinud õnnelikuks; tema, kes

on viimne, kauneim Kaini soost, võiks minna
laeva, kus Seti seemne õnnis jääk
peab pääsema!

AHOLIBAAMA: Ja kas sa arvad tõesti, et
meie — kel Kaini veri veenides,
Aadamast esmasündinu suur sugu,
kes sigitatud paradiisis veel —
peaks segama end Seti lastega,
Aadama põduruse pojaga?
Ei iial! Tulgu kas või surm! Me tõug
teist kaugelt mööda käib ja nii ka jääb.

JAAFET: Aholibaama, ma ei räägi sulle!
On liiga palju sinu kõrgis veres
su esiisa joont, kes esmalt verd
valas, ja venna verd! Kuid sina, minu
Aana! Las hüüan omaks sind, kuigi
ma tean, see nii ei ole; sõna vaid
on mulle jäänud, sinust olen ilma.
Mu Aana! kes mõtlema mind paned, et
võib-olla Aabelist jäi järel tütar
ja tema vaga sugu elab veel,
sest võõras sulle kuri Kaini tõug,
ehkki on ilu kõigile teist antud —

AHOLIBAAMA (*sekkudes*): Sa teeksid temast isa vaenlase,
kes hinges, vaimus ennast salgab. Kui
ma sinu mõttest aru sain, siis näed
s a t e m a s A a b e l i t ! — Noa poeg, sa vaenad.

JAAFET: Ei, Kaini tütar, sinu isa vaenas!

AHOLIBAAMA: Kuid Setti ta ei puutund: miks sina
end segad Jumala ja tema loosse?

JAAFET: Sa räägid tõtt: kohtumõistja on Jumal
ja ma ei oleks seda tegu puutund,
kui sina ise nii ei kiitleks ja
nii kohkumatult siin ei suurustaks.

AHOLIBAAMA: Ta oli meie isa isa, mees,
kes sündis esmalt, tugev, vapper
ja nii vastupidav — kas ma punastan
ja põlgan enda algust? Vaata meid,
me sugu, tema kuju, tema ilu,
ja julgust, sitkust, pikka eluiga —

JAAFET: Ja ometi on teie päevad loetud.

AHOLIBAAMA: Siis olgu! Aga kuniks elu, kiitlen
ma oma vendade ja isaga!

JAAFET: Ja minu hõim ja sugu kiidavad
vaid Jahvet. Aana, aga sina? —

AANA: Mis
vaid Jumalat — nii Kaini kui ka Seti
Issandat teenib —, seda pean ma täitma,
ja kannatlikult tahan täita. Kuid
sel neetud üleilmse viha tunnil
(kui tõesti see on käes) ma sõandan vaid

üht paluda, et üksinda ei jääks
ma elama. Mu õde! Oo mu õde!
Mis oleks maailm väärt või teised ilmad
või helge tulevik, kui minevik
on võetud — sinu armastus — ja isa —
ja kõik, kes saatsid mind kui taevatähed,
ja minu tuhmis elus sirasid
pehmes ja soojendavas valguses?
Aholibaama! Oo, kui halastus
on olemas, sa otsi, leia see:
ma kardan surma, sest siis sina sured.

AHOLIBAAMA: Kas tõesti see arg unistaja ja
ta isa laev, see tobe koletis,
mis ilma hirmuks püsti löödi, on
mu õe nii ära ehmatand? Kas m e i d
need seeravid ei armasta? ja kui
ka ei, kas Noa nõrk võsu siis on toeks?
Ei, usu — see, kes vaimust vallatu,
näeb unes ainult kõige halvemat:
vaid surma, lootuseta armastust.
Kes raputaks neid mägesid ja maad
ja sunniks vett ja pilvi muutma end
ning kaotaks meile tuntud ilmakorra?
Kes seda teeb?

JAAFET: Kes kõik löi ühest sõnast.

AHOLIBAAMA: Kes seda sõna k u u l i s ?

JAAFET: Loodu,
mis ellu ärkas. Ikka veel sa põlglik?
Sa küsi seeravilt: kui ta ei tea,
siis ta ei ole keegi.

SAMIAASA: Karda, Aho,
Jehoovat!

AHOLIBAAMA: Olen alati oma
ja sinu Loojat kiitnud, Samiaasa:
Jehoovat, armastuse Jumalat.

JAAFET: Kuid armastus on kurbus! Isegi
maa armastuses loonud Vaim peab pea
ju valu tundma oma esmaloodust.

AHOLIBAAMA: Jah, nii nad räägivad.

JAAFET: Ja nii see on.
Ilmuvad NOA ja SEEM.

NOA: Mu Jaafet, mis sa siin koos nurjatuiga?
Kas sa ei karda nende peatset hukku?

JAAFET: Ei saa see, isa, olla patt, kui ma
maa tütreid püüan päästa; pealegi
ei saa nad olla patused, sest, näe,
on inglid nendega.

NOA: Siis need on need,
kes jätavad Jumala trooni ja
Kaini soost naise võtavad; need taeva-
pojad, kes ilu maa pealt otsivad?

AZAAZIEL: Sa oled rääkinud!

NOA: Oo häda, häda!

Kas pole Jumal loonud piiri maa
ja taeva vahele? Ja igal on
ta kindel koht.

SAMIAASA: Kas inimene pole
Jehoova pale järgi loodud? Kas
Jehoova inimest ei armastand?
Ja mida meie muud siis teeme, kui
Ta armastust Ta loodu vastu kordame?

NOA: Ma olen ainult inimene ja
ei ole minu asi kohut mõista,
veel vähem siis Jehoova poegade
üle; kuid kuna Jumal valis minu
ja rääkis mulle o m a tahtest, siis
ma vastan: seeravite tulek alla
sealt igaveselt troonilt hukkuva
ja hukkund soo juurde nüüd, h u k u õ h t u l,
ei saa hea olla.

AZAAZIEL: Mis! Ma tulen appi!

NOA: Ka teie kõiges oma aus ei saa
ju päästa seda, mida tema neab.
Kui teie surematu kohus oleks
siin päästa, siis ei päästaks te vaid kaht,
mis sest, et kaunist — ikka ainult neetut.

JAAFET: Oo isa, ära nõnda räägi!

NOA: Poeg!

Et sina väldiks nende hukku, siis
sa unusta, et nad on üldse olnud:
sest varsti neid ei ole; sind ootab
uus ilm ja parem.

JAAFET: Suren parem s i n ,
j a n e n d e g a !

NOA: Sa v õ i k s i d , kuid ei saa;
Kes s u u d a b päästa, päästab sinu.

SAMIAASA: Miks

siis sind ja teda, kui ta tahtagi
ei tea?

NOA: Sa küsi sellelt, kes sind löi
must suuremaks, kuid temast väetimaks.
Ja näe! Ta leebeim saadik tuleb, kel
ei ole kiusatusi karta.

Ilmub peaingel RAAFAEL.

RAAFAEL: Vaimud!

Te troon on taevas
ja siin on ohus,
siin, maises vaevas
te inglikohus
Jehoovat kiita
ja liita
hää! õnnis õndsaa häälega.

Sinna
on teie kohus minna.

SAMIAASA:

Raafaell!

Jehoova üllaim poeg, ta selge tahe,
kui kaua kehtib seadus,
et inglil maisel rohul käia pahe?
Maal, mis tundnud headust,
ja teab, et armastuse keel on mahe,
maal, mille lõi ta arm,
kuhu Jehoova tarm
meid kandis lennutiivul õnne tooma,
kus nõrgemagi vastu ei saa olla karm;
see noorim täht, mis kaasa õppis looma,
mis oli Looja moodi,
mis viimasena loodi.

Miks maa sa ära nead?

Miks ohust räägid? Rohkem meist sa tead.

RAAFAEL: Kui Samiaasa ja Azaazel istuksid

oma õigel kohal, inglite karjas,
tulega kirjas

nad näeksid, kuis ristuksid
leegid Jehoova käsutäheks

ja loata ekslema nad siis ei läheks:

aga teadmist alati jääb väheks

seal, kus on pattu,

ja tarkusest ilma jäävad ka vaimud

kui kõrkusesse hing mattub,

sest Pimedus ja Liialdus on kaimud.

Te jäite siia siis, kui inglid jätsid maa

ja võõra maise kire sunnil

te arvasite, tüdrukuid te jätta ei saa.

Te võite minna tagasi — veel, viimsel tunnil,

te saate andeks. Seega — minge!

Või hinge

te neate käima maiseid ringe.

AZAAZIEL: Ja sina! Kui maa on neetud

selles seaduses,

mis meie eest on saladuses peetud,

kas sina oma headuses

ei tee siis praegu viga?

RAAFAEL: Ma tulin siia, et võiks iga

surematu valida Jehoova nime, tema au.

Mu kaaslased, see oleks viga,

kui ei suudaks teid ma viia: sau,

mis igaviku jaoks teid lõi, koos

kutsus meid tähtede juurde. Ja kaob maa.

Ta sugu mere rüppe sünges voos

taas keerleb, kõik peab surema.

Kuid miks see maa — kas sündiv siis või surev —

peaks igavikku haarduma ja purev

piin igaveste ridu murdma? Vahe

GEORGE GORDON BYRON

on lõplikul ja lõppematul valul.
 Vend Saatan langes, tema trotslik tahe
 Issandat haavas alul.
 Kuid teie seisate veel süütuil jalul!
 Seeravid! väetamad temast, kes oli vägev,
 mõelge, miks hävitati vaim — nii paljut nägev!
 Kas inimlaps saab tõesti asendada
 taevast, mis tummana võib siis teid ainult masendada?
 Kaua ma võitlesin,
 kaua veel võitlen
 temaga, kes Loojat sõitles
 loodu seisuse ja sõltuvuse pärast,
 kes keerubite särast
 kui päike välja paistis ja kel kärast
 ja mässust siiski sai uus loomusund.
 Ma armastasin teda — oo mu Jumal!
 nii lähedane sulle! Kelle vägi
 on veel Saatan moodi! Olgu see tund
 mul andeks antud, mis ta langust nägi.
 See soov on nurjatu — kuid teie —
 veel vägevad — mind kuulge — meie
 vaid igavest otsust võime teha;
 kas Jumal või Saatan — teil valida on vähe.
 Kas põrguim saab teile tõusta pähe?
 Kas võib teid kutsuda siis sureliku keha?
 On naise suudlus magus, kuid kas säääl
 mao mahe püünis, tasane häääl
 saab kätte t a e v a s e pala? Kas vaba
 inglitõug n i i murrab käsulaeka taba?
 Jätke maa!
 Teie surra ei saa.
 Siinne põrm
 teab, mis on surm.
 Ja kõrgel taevas itk ehk ravib
 te leina maise savi
 ilu ja mälestuse vaevast,
 mis rängem on, kui nende tõmp aim taevast.
 Te mõelge — erinev on teie saatus!
 Vaid kannatus võib teid ju liita,
 kas valite te siis agoonia, vaatus
 kus vaatuse järel muret külvab mees ja niita
 Surm, maise elu Isand, võib vaid hala.
 Ja isegi kui neid Jehoova vits ei löö,
 kui neile jääb aeg napp ja orjatöö,
 on ikka Murest murtud Kurja paia.
 AHOLIBAAMA: Las nad minna!
 Ma kuulen hääält, mis ütleb, meie rinnas
 Surm peagi võtab võimust;
 ja vinna
 sügavikuvèelt,
 kõrgustesajult

pea käsi tõmbab eest, tõkked rajul
 pühitakse teelt.
 Aadama Jumal pole meie Jumal,
 on Kaini laps ta silmis nõrk ja rumal.
 Õde! siin miski ei aita —
 kes kunagi meid sallis,
 nüüd vait on pilves hallis
 ja kes saab teda laita?
 Loobugem sellest, mis meile kallis
 ja vaikigem tõusva ookeani vallis
 nii rõõmutult kui vihata,
 ja kurbust tundes nende pärast, kes
 lendavad ajatuses leinates;
 kui läbi kõik, siis ihata
 ehk võivad nutta nende pärast keel
 kel suus siis tumm. Seeravid, teie meel
 peab igavikus palju tundma veel.
 Meid ootab surm,
 teid igavene elu:
 kumb nendest parem on — surnud igavik
 või elu — Andja teab, ei tea ta lelud.
 Me võime ainult käsku täita,
 aeg meile halastust ei näita,
 nii, paistab praegu, on ta tahe,
 meil erinev on saatus, selge see,
 ta armust tõmmanud on vahele vee-
 lahe.
 Minge!
 Ja kui su tiivad taevasse sind viivad,
 ma sinu juurde saadan oma hinge,
 Samiaasa!
 mu armastus ei karda kõrgeid ringe.
 Ma tühjal pilgul seisan, teil on rutt.
 Hüvasti! Vesi tõuseb. Mul võõras nutt.
 AANA: Ja meie peame heitma hinge?
 Ja mina kaotan sinu ka,
 Azaaziel?
 Oo mu süda aimas!
 Ja siiski uskus õnne!
 Ma arvasin, ta laimas!
 Ma kartsin, lootsin enne.
 Aga see
 ah! miks? —
 on tõsi. Minge, lennake!
 Saab minu valu kesta hetk; kuid sa
 jääd igavesti siis ju heitlema.
 Liig palju juba muldne naine
 on näinud ingli headust!
 Saatus on kurb: ja selle lõpetab
 ka ingli ahastus ja häbipaine,
 kui te ei jäta meid, trotsides seadust.

Peingli troonilt tundmatusse kukkus
ingel, kes tarkust õpetas,
ja jumalik vaim hukkus.
Azaazel! Ei!
Sina ei või
langeda minu pärast.
Sina ei oska nutta —
veel rohkem siis sa kannatad: oo rutt!
ja unusta ning ära kohku kärast,
mis ainult hetke kestab siin —
Lennake! Surra siis on väiksem piin!

JAAFET: Oo ära räägi nii!

Isa! Peangel! Vii

nad halastusest meie laeva või
ka mina elada ei sa! Mis tõi
su kirka pale siia alla, vasta!
Kas neim saab olla nii suur? Miks ei lasta —

NOA: Rahu, laps heitlik, rahu!

Kui mitte südames, siis keeles
pea Jumalat sa meeles!
Nii ela, kui ta seadnud, ja kui pead
kord surema, siis sure; tema teab.
Vaiki, kui hinge sulle see ei mahu
ja ära Kaini moodi teda nea.

Kas Jumal tegema peaks pattu
vaid sinu tõttu?

Sest mida muud siis veel
on see, kui nõrkusest ta kohkuks? Mees
peab olema ja mitte kartma, mis on ees.

JAAFET: Jaa, isa, aga kui neid enam pole

ja meie jääme üksinda
sinisel kõrbel hupima ja maad
kui matab sügavik, kas sina saad
siis taltsutada end? Su vennad, kõik
su sõbrad oigavad all valges vahus —
kes, kes siis meie karjeid summutab?
Mismoodi meie elame? Mis rahus?
Oo Jumal! ole Jumal, päästa,

kui veel on aega!

Jah, Aadam langes — aga kummutab
nii ränga tasu see, et k a h t e kiusas madu,
ja nüüd on rohkem meid kui meres laineid
või kohutavat padu,
kus piisku vähem laipadest! Kaineid
mõtteid mismoodi saan ma mõelda enne kadu!

NOA: Vait, edev poiss! Su silmad kaetud kaega.

Ingel! sa meeleheitel nolkis säästa.

RAAFael: Seeravid! Kirg siin kõneleb, kuid teie,
kes kiretud ja puhtad surmavaevast,
tulge, ja lähme meie.

SAMIAASA: Sinu heie

ei sobi enam meile: aitab taevast.
RAAFAEL: Ja mida ütled sina?
AZAAZIEL: Aamen — kordan mina.
RAAFAEL: Jälle!

Te andnud käest
nüüd ingli au ja ilma väest
ja võõrad Jumalale;
kõike head!

JAAFET: Head? Paraku — sa ju tead.
Mäe sügavuses tuhm ja kume kõu
end kogub, tardunud on taevatuul,
siiski kõik lehed värisevad puul,
kui rängast murest oigab all maapõu.

NOA: Kuule, oo kuule! Nutab merelind,
lõõmava taeva all kaob maine pind,
mäetipul linnud tiirlevad — eks leegi
see nende viimne maine pelgupaik,
ja mitte keegi
ei lepi vaikides: üks lehkav maik
neil sõõrmeis surma kuulutab, ja märg
lind taipab, varsti tema käes on järg,
kaob mägi seegi.

JAAFET: Päikene! Päike
nüüd kaamelt taeva tõuseb, tema läike
ümber on ring must
ning tehes oma käike
ta teatab: viimne päev on aland just.
Taas tuhmub taeva toon ja käes on öö,
vaid vaskses pilveservas vidus viir,
kust hommikuti välja murdis kiir.

NOA: Ja seal — näe, taevavöö
lõõb välgunooltest valgeks! Mingem nüüd!
Pea kummuli on vihapaak
ja raevu kätte heidetud ta saak.
Me õnnis laev nüüd kaitseb meie rüüd
ja leping nüüd on jõus!

JAAFET: Oota, isa, mis süüd
on Aanal, et ta neelab tõus?

NOA: Kas see ei ole kõigi saatus? Tule!

JAAFET: Ei.

NOA: Siis sure
koos nendega!

Sa näed ju taeva märke, sinu mure
ei saa küll tingida ju endaga,
mis õiglast viha kuulutab!
Poeg, jäta poos!

JAAFET: Kas raev ja õiglus saavad käia koos?

NOA: Jehoova teotaja! Hetk enne lõppu lisaks!

RAAFAEL: Patriarh, rahu! Jää siiski isaks!

Su poeg, küll tobe, vees ei neela soola
ja pundunult ta allavett ei voola;

kui maru möödas, taltunud kui ojad,
ta laevas siis, ei ole põhjust kisaks,
ei hukku tema — nagu taevapojad.

AHOLIBAAMA: Torm algab. Maa ja taevas — on neil kahel
ühine nõu kõik elav tappa maal.

Armetu tasakaal

on meie jõu ja Taeva Tahte vahel!

SAMIAASA: Koos meie jõudu polegi nii vähe:
me koduks võime võtta kauge tähe,
kus ära unustame siinse vaeva —
ei leina teie uputatud maad
ja meie meeltest heidame taeva.

AANA: Oo isa telgid! maine meelega!

Ja mäed ja metsad, küla kaev ja
kõik. . . Kes mu silmad kuivatab?

AZAAZIEL: Mina.

Sa ära karda: kuigi läinud sõtta
me taevaga — ei saa meilt kõike võtta.

RAAFAEL: Mässaja! Mäletad sa mis on langus?

Sa nägid pealt, pead vangutasid sina,
kui leekiv mõök maksma pani end,
siis arvasid sa: mees on rumal.

AZAAZIEL: Põrm surma kardab, mõõka pelgab see,
kel soontes voolab veri — meie kangus
ei karda sinu mõõka, surematu vend!

RAAFAEL: Ja siiski jõud teil närtsib, õpite
te läbi silmavee,
ehk selgeks saate, kes on siiski Jumal,
mis jääb te jõust, kui usk teid tugevaks ei tee.

Ilmuvad põgenevad SURELIKUD, kes pelgupaika otsivad.

SURELIKE KOOR:

Taevad ja maa on ühte paisatud —
milles me oleme süüdi? Vetevoos
isegi hundid palveid loevad koos
ja draakon, silmis pime õud,
on hirmust trotsi kaotanud ja jõu;

lind taevas kiljub, teine pilliroos.

Ütle, kas oli raisatud

su armastus maailma vastu? Raevuhoos
sa kuula kogu loodu appihüüdu!

RAAFAEL: Huvasti, inimpõrm! Te viimset püüdu
ei ole voli kuulda võtta mul.

RAAFAEL *lahkub.*

JAAFET: Pilv vihab läbi taeva nagu kull
ja teine seisab, ootab, millal alla
ta sõna käsul veed peab päästma valla.
Sinine pole enam taevavõlv
ja täht ei sira: surm end valmis seab;
päikese kohal kooljas kaame virve
hõredas õhus nagu pilkav irve.

AZAAZIEL: Tule, Aana! maist vanglat neab

algjõudude taas lahti lastud võim
kõik kaoseks teotada. Siin, tiiva all
sa oled kaitstud. Kotka kombel sind
ma tahan päästa. Ära hooli nüüd
ürgraevust, kaose jõust. Usalda mind
ja vaata minu eeterlikku rüüd.
Kõikjal ei ole taevas must ja hall,
lendame sinna poole ruttu,
on sealpool pilvi helged ilmad.

AZAAZIEL ja SAMIAASA koos AANA ja AHOLIBAAMAGA lendavad ära.

JAAFET: Nad läksid. Kadusidki uttu.

Ei kuule mina nende, nemad minu nuttu.

Aana, see oli kõik.

Kas lõpp või algus — ühtviisi kõik.

Ja sind ei näe mu silmad.

SURELIKE KOOR:

Noa poeg! armu sinu soole!

Me kõik — kõik — k õ i k hukkume, ei vaata meie poole

te oma kaitstud laevast,

kui vesi voolab taevast.

EMA (*ulatades oma last* JAAFETILE):

Päästa mu lapski vaevast!

Ma nutsin nurgavoodis;

see aga oli rõõm,

kui laps mu juurde toodi.

Milleks kõik see?

Milles on tema süüdi?

Ta hingeke mismoodi

on ära teeninud Jehoova põlguse?

Kas minu üsk on haud,

et taevas, põrgus ainult vihalõõm,

sõõm

vett soolast minu poja jaoks; taud

mu lapsi tapku! — ütleb käsulaud!

Oo neetud Seti seeme ja kes lõi

su soo; kes päästa meid ei või. . .

JAAFET: Sa sajatad veel nüüd,

oo talu

hukku väärilt ja palu!

SURELIKE KOOR:

Palu!!!

Ja kuhu

see palve jõuab,

kui tursund pilv mägedest üle sõuab

ja vanu

patte ka meeles pidav vaim talt nõuab,

et kõrbeliivgi tunda ei või janu?

Neetud

olgu kes sinu lõi ja sinu soo!

Me needus halba ega head ei too;

kuid et meid peetud

on tõpraks, siis ei painuta me põlvi,
ei kiida kalki taevavõlvi.
Kui meie jaoks kõik ongi läbi,
siis on see tema häbi,
 et lõi ta ilma, mille süüd
 jätk vesi rookima peab nüüd.
Ehmatab loodus jõhkrast mürast vakka
 Põlispuu (kel ei ole vanust,
sest et ta nägi
 Aadama langemist ja mao panust
lõksus, kus mehelt võeti tema vägi)
 on haljas veel, nüüd uhket lakka
asjatult vee peal püüab hoida,
ei, ei koida
sulle uus päev. Surma saata
meid kõiki Jumal tahab, ilma maata,
 pilv vastu vett,
me üksi jääme. Vesi, vesi — vaata!
 Põgene, poiss! Su esiisa Sett;
ja laevas, kui sul taipu,
ja kui sa vaatad laipu,
siis Issandat sa tänumeeles jaata

SURELIK:

Õndsad on need,
kes Issandas surevad!

Ja kuigi katavad maad tulvaveed,
siiski, kui t e m a tahe see,
me teda austame!

Ta minu lõi — ja võtab nüüd
taas minu hinge oma kätte
ja kui ma suren, minu väeti hüüd
ei enam jõua tema trooni ette.
Kiidetud olgu Issand,

eile,
praegu,
kes kõiki aegu,
kus kõik ta andnud meile —

igaviku — elu — surma — nime —
tuntu ja tundmatu ruumis ja ajas.

Kes ehitas, võib maha kiskuda;
kas m i n a , ühe hingetõmbe imest
siis teotan Jumalat ta oma majas?

Ei, usus elasin ja suren, pime
võib enne algust põrgu viskuda.

SURELIKE KOOR: Kuhu end peita?

Vettesse heita.

Jõe käre vool ja mere sool
on saanud kokku igal pool.
Upuvad kõrged mäed
ja kalju külge krampund käed.

Ilmub NAINE.

NAINE: Oo päästa mind, võta mind kaasa!

On kadunud kodused aasad:

mu isa ja isa telk,

mu vennad, vendade karjad,

puu, mille all päikese helk

mahenes, kuumust mis varjas,

kus linnulaulust tuul

heldis, meie rohumaid

külm vesi uhub vaid.

Kui hommikul, õnnistussõnad suul,

ma mäele ronisin, et tunda hurma,

ja ükski leht ei liikund puul,

siis nüüd näen ainult surma.

Miks ma sündisin?

JAAFET: Et surra. Surra noorelt.

Ja see on hea,

sest sa ei pea

toorelt

laipadel kõndima ja kündma. Päästab

sind vesi; mind saatus ei säästa.

*Vesi tõuseb; inimesed põgenevad igas suunas; paljud jäävad lainete alla, SUR-
RELIKE KOOR põgeneb üles mägedesse varjupaika otsima. JAAFET jääb ük-
sinda kaljule, eemalt loksud tema poole NOA laev.*

SAATEKS

Kuigi deemonlikkus kuuluvat paratamatult loovuse juurde, tahaks Byroni puhul vahel küll, et hinnangud oleksid veidi varieeruvad. Otsides saatesõnu müsteeriumile «Taevas ja maa», ei usu ma, et piirduma peaks langenud inglite, uhke saatus või trotsliku ängiga. Kui vajalik ka tunduks siinpuhul pilguheit demonoloogiasse, ei ole see ainus võimalus rääkida draamast, mis lähtub Vägede Jehoova ammusest otsusest: *Minu vaim ei pea iga-vesti jääma inimesse, sest ta on ikkagi ainult liha. . . . Ma tahan inimese, kelle ma olen loonud, maa pealt kaotada, . . . sest ma kahetsen, et ma nad olen teinud.*

Aga Noa leidis armu Jehoova silmis.

Muidugi ei oleks Byron tema ise, kui ta lepiks nüüd vana mehe lauluga ja mõnaks kainelt, et *see, mis saadab, ongi saatus* (Viiding), valiks peategelaseks Noa ja tooks sisse hümnilikud inglite koorid. Kuigi — saatus ehtsust ja õiglust ta kahtluse alla ka ei sea, lugu ennast ei muuda; ta hüüab vaid välja ka need asjaosalised, kes temagi hinge puudutavad — heitlikkusele, rahatule kannatamisele ja Saatusel andunud koopavaimud. Aga see ei muuda põhilist. John Murray'le, oma kirjastajale, lisab ta kommentaariks: *The conception is simple and severe* (lihtne ja karm).

Byron saadab «Taeva ja maa» käsikirja Pisast Londonisse 1821. aasta novembris. Varem, augustis, tunnistas ta Murray'le, et on viimaste aastate jooksul loodud draamadesse («Manfred», «Marino Faliero», «Kain») «valanud oma hinge». Kuna Byron ei ole kirjutades lavastamisele mõelnud, häirib teda võimalik ettekandmine Londonis, ja kuigi tema vabatahtlik eksiil on kestnud juba viis aastat, ennustab ta Londoni näitlejate ja publiku koostööst vaid läbikukkumist — mis «Taeva ja maaga» Drury Lane'is ka juhtub. «Ma tahan luua tõelist inglise draamat, ükskõik kas siis lava jaoks või mitte, viimane ei olegi minu eesmärk — mind huvitab vaimne teater (*mental theatre*)» (Ravennas, 23. augustil 1821).

Byroni isik ja elukäik vastavad romantilisele ideaalile paremini kui tema looming, mis on mõjutusi saanud Ben Jonsonilt, John Drydenilt, Alexander Pope'ilt — ja «Taeva ja maa» puhul, kus erinevaid hoiakuid jagunud iga tegelase jaoks — ka Shakespeare'ilt. Byroni päevikust 1820. aastail võib aga lugeda mõtteid, mis sobiksid kord Azaazieli, kord Jaafeti, kord Noa suhu. «Taeva ja maa» kontseptsiooni, toda lihtsat ja karmi, Byron ent eraldi ei ava. Romantilise kangelase päevikus peavadki kõik mõtted jääma pooleli, sest «ma ei tohi edasi kirjutada, muidu lobisen veel välja mõne saladuse, mis võiks järeltulevaid põlvi halvata». Jätkem Byronile ta Faatum ja Hingehärm ja lugegem edasi: «Inimene on sündinud kirgliku kehaga, aga Teadvuse Peahoovuses on talle

kaasa antud ka varjatud kalduvus armastada Head. Tule Jumal appi! Praegu on too Teadvus aga üks õnnetu aatomite ragin.» — Byron kirjutab, nagu ta ujus: võimsalt, kiiresti, tervise kiuste, tervise pärast. «Manfredi», «Kaini», «Taeva ja maaga» on ta jõudnud terviklikkuseni, mida needki, kes romantismi ees vaistlikku himmu tunnevad, võiksid tõsiselt võtta.

Draamade läbikukkumist kriitikas läbi elades kirjutas Byron Shelley'le: «Kuni ma kirjutasin seda liialdavat jama, mis ainult maitset rikkus, kiitsid nad kõik heaks; aga nüüd, kus ma viimase kolme-nelja aasta jooksul olen loonud tõepoolest üht-teist «igaviku» jaoks, lõriseb kogu kari mu kallal ja eelistab poris edasi püherdada. Aga teisalt on muidugi õiglane, kui karistada saan mina ise, nende ärarikkuja, sest minu varascd tööd on ju tolle liialdatud ja võltsi stiili õhutamiscl ikkagi ületamatud.»

Silmatorfavaim on draamades muidugi teemamuutus — ei ole see vaid ängistatud hing, ei ainult valu, mis koos teadmistega kasvab, raskem veel kui leppida õnnetu armastusega, on Jaafetil nõustuda Jumala väljavalitu saatusega. Ja seda ta teeb.

Vee alanedes paneb Jehoova pilvedesse vikerkaare lepingu tähiseks, et enam Ta ei nea *maad inimese pärast, sest inimese südame mõtlemised on kurjad ta lapsepõlvest peale; ma ei hävita ka enam kõike, mis elab, nõnda nagu ma olen teinud*. Aatomite ragin vikerkaare all aga jääb, mere rüpp võib vohama pääseda, pööningule peidetu väevata ja valitsema hakata — nagu Hcdvig, *hapramast hapram*, «Metspardis» karta mõistis:

HEDVIG: . . . *alati, kui mul kõik, mis seal on, niimoodi korruga — järsku — meelde tuleb, siis paistab mulle alati, et kogu see ruum kõige täiega ongi mere rüpp. — Aga see on ju rumal.*

GREGERS: *Ärge seda ütclge.*

HEDVIG: *Miks mitte, sest see on ju ainult pööning.*

GREGERS (vaatab talle teravalt otsa): *Olete selles nii kindel?*

Jaen Toominga lavastatud «Metspart» on praegu «Vanemuise» mängukavas; «Taeva ja maa» tõlgegi on olemas tänu temale.

23.02. A.D. 1992

ANNE ALLPERE

Sinuhe jutustus

Ärakiri vastusest³⁰⁵ sellele käsule: Kuningakoja teener³⁰⁶ Sinuhe räägib: "Suures ilusas rahus³⁰⁷! On hea, et seda põgenemist, mille teener seal pani toime teadmatuses, on õigesti mõistnud sinu Ka³⁰⁸, täiuslik jumal³⁰⁹, Mõlema Maa Isand³¹⁰, keda armastab Ra³¹¹ ja kiidab Mont³¹², Teeba³¹³ Isand, nagu ka Amon³¹⁴, Mõlema Maa Troonide Isand³¹⁵, Sobek³¹⁶-Ra, Horos³¹⁷, Hathor³¹⁸, Atum³¹⁹ ja tema üheksaainsus³²⁰, Sopdu³²¹, Neferbau³²², Semseru, Ida-Horos³²³, Imeti³²⁴ Emand³²⁵ — kroonigu ta sinu pead —, jumalate hulk vee kohal³²⁶, Min-Horos³²⁷ võõraste maade³²⁸ keskel³²⁹, Ure-ret³³⁰, Punt³³¹ Emand, Nut³³², Harocris³³³-Ra³³⁴. Kõik Egiptuse³³⁵ ja meresaarte³³⁶ jumalad andku sulle³³⁷ elu ja rõõmu, toogu sulle kingitusi, lasku sulle osaks saada piiritut igavikku ja lõputut lõppematust³³⁸. Levigu sinu hirm³³⁹ lausk- ja mägismaadel³⁴⁰.

Sa oled (endale) allutanud kõik, mis päikese all³⁴¹. See on teenri seal palve oma isandale, (kes) päästab Läänest³⁴².

Tundmise isand³⁴³, kes tunneb³⁴⁴ inimesi³⁴⁵, on (oma) kuningakoja majesteetlikkuses³⁴⁶ aru saanud, et teener seal kartis sellest rääkida, raske on seda korrata! Suur jumal³⁴⁷, Ra taoline³⁴⁸, teeb targaks selle, kes teenib teda (oma) vabal tahtel³⁴⁹. Teener seal on tolle pihus, kes kannab tema eest hoolt. Ma olen pandud tema juhtimise alla. Tema Majesteet on Horos, allahcitja, tugevad on sinu käed kõikides maades³⁵⁰.

Tema Majesteet käskigu tuua Mcki³⁵¹ Kedemist, Hentiuš³⁵² Hentkešust³⁵³, Menus³⁵⁴ Fenehi³⁵⁵ Mõlemast Maast³⁵⁶. Nende valitsejate nimed on tuntud, nad on kasvatatud armastuses sinu vastu. Unustada ei tule Retenud, mis kuulub sulle nõnda, nagu kuuluvad (sulle) sinu koerad³⁵⁷.

Põgenemine, mille pani toime teener seal, ei olnud ette kavatsatud, see ei olnud minu südames, ei olnud minu nõu. Ma ei tea, mis sundis mind (kodu)kohast lahkuma. See oli kui uni, nagu näeks Delta elanik end Abus³⁵⁸ või soode inimene Kušis. Ma ei tundnud hirmu, mind ei jälitatud, ma ei kuulnud halba kõnet, minu nime ei kuulnud (mõne) teataja³⁵⁹ suus. (Kuid) kogu mu keha värises, mu jalad viisid, mu süda juhtis mind³⁶⁰. Jumal, kes oli selle põgenemise ette määranud, juhtis mind³⁶¹. Ma ei ole ju upsakas. Inimene, kes oma maad tunneb, tunneb hirmu, sest Ra on pannud sinu hirmu (maksma) Egiptuses ja sinu õuduse igal võõral maal³⁶². Olgu ma kuningakojas³⁶³ või siinsamas, see oled sina, kes varjab silmapiiri. Päike tõuseb sinu tahtel, jõest juuakse vett, kui sina seda käsid, taevaõhku hingatakse, kui sina seda ütled. Teener seal annab oma (lastele) üle tšati-amei³⁶⁴, mida teener seal selles kohas pidas. Tehku Tema Majesteet oma tahtmise järgi, (sest) elatakse ju õhust, mida annad sina. Armastagu Ra, Horos, Hathor sinu auväärset nina, (millele) Mont, Teeba Isand, soovib, et ta elaks lõppematul!

(TAGASIPÖÖRDUMINE EGIPTUSESSE)

Tuldi teenri seal juurde ja mul lasti veeta üks päev Ias³⁶⁵. Ma andsin oma vara lastele³⁶⁶ üle. Minu vanem poeg sai minu hõimu³⁶⁷ etteotsa. Minu hõim ja kogu minu vara läks tema kätte. Minu teenrid ja kogu minu kari, minu viljad, iga minu viljapuu.

Siis jõudis teener seal lõunasse. Tegin peatuse "Horose Teece³⁶⁸ juures. Too piirivahtide ülem saatis ettekande pealinna, et anda sellest teada³⁶⁹ (Tema Majesteedile). Tema Majesteet käskis kuningakoja põllumeeste ülemal saata täislastis laevu kingitustega aasialastele³⁷⁰, kes olid tulnud mind saates "Horose Teedeni".

Ma nimetasin igaüht nimepidi³⁷¹. Nad kõik täitsid oma kohust. Ma asusin teele tõstedud purjedega. Minu kõrval segati ja kurnati³⁷² (õlut), kuni ma jõudsin Itšuni³⁷³.

(AUDIENTS KUNINGA JUURES JA SINUHE ELU ÕUKONDLASENA)

Kui varahommikul maa läks valgeks, tuldi mind kutsuma. Kümme inimest läks (ees) ja kümme inimest järgnes, juhtides mind kuningakotta³⁷⁴. Puudutasin otsaesisega maapin-

da³⁷⁵ sfinkside vahel³⁷⁶. Kuningalapsed³⁷⁷ seisid väravate juures ja võtsid mind vastu. (Mind) vastuvõtusaali saatvad õukondlased³⁷⁸ näitasid mulle teed (kuninga) ruumidesse. Nägin Tema Majesteeti suurel troonil helekuldses³⁷⁹ seinarovas. Langesin kõhuli³⁸⁰ ja kaotasin ta ees meelemärguse, kuid see jumal kohtles mind sõbralikult³⁸¹. Ma olin pimedusest haaratud inimese sarnane. Mu hing³⁸² lahkus, mu ihu nõrkes, mu südant ei olnud minu kehas, ma ei teadnud elust rohkem kui surmast³⁸³.

Siis ütles Tema Majesteet ühele õukondlasele³⁸⁴: "Tõsta ta üles ja las ta kõneleb minuga." (Seejärel) Tema Majesteet ütles: "Ennäe, sa oled tulnud. Sa oled ekselnud mööda võõraid maid, kui sa võtsid nõuks põgeneda. Kätte on jõudnud raugaiga, sa oled saanud vanaks. Ei ole väike asi, kuidas matta su keha. Ei mata sind vibukütid. Ära ainult vaiki, ära ainult vaiki! (Miks) sa ei räägi, (kuigi) su nime on nimetatud?"

Ma kartsin karistust. Vastasin, nagu vastab üks hirmunu: "Mis on mul õelda, mu isand? Mis on mul veel vastata selle peale? Ma ei saa. See on jumala käsi, õudus on mu ihus, nagu (oli) ka ettemääratud põgenemine³⁸⁵. Vaata, ma olen su ees. Sa oled (mu) elu! Tehku Tema Majesteet oma tahtmise järgi!"

Kästi sisse tuua kuningalapsed³⁸⁶. (Seejärel) ütles Tema Majesteet kuningannale: "Sinuhe³⁸⁷ on tagasi tulnud kui aasialane, sündinud kõrberändur." Kuninganna hüüatas valjul häälel ja kõik kuningalapsed tõstsid häält. Seejärel ütlesid nad Tema Majesteedile: "Tõepoolest, see ei ole tema³⁸⁸, kuningas³⁸⁹, mu isand!"

Siis ütles Tema Majesteet: "See on tõepoolest tema!"

Nad olid kaasa toonud keesid, sistrumeid, kõristeid³⁹⁰ ja nad ulatasid need Tema Majesteedile³⁹¹: "(Siruta) oma käed Kauni³⁹² poole, armuline kuningas, Taevaemanda ehte³⁹³ poole! Andku Kuldne sinu ninale elu!³⁹⁴ Ühinegu sinuga tähtede emand!³⁹⁵ Sõuab põhja Ülem-Egiptuse kroon³⁹⁶, sõuab lõunasse Alam-Egiptuse kroon, ühine-des³⁹⁷ Tema Majesteedi huultel. Kroonigu ureus sinu otsaesist! Eemalda (oma) alama³⁹⁸ kurjast! Olgu armuline³⁹⁹ sulle Ra, maade isand! Kiitus sinule ja Kõige Emandale!⁴⁰⁰ Pööra ära oma sarv⁴⁰¹ ja pane kõrvale oma nool!⁴⁰² Anna õhku sellele, kes lämbub, ja luba meile kaunis kink: see pealik, Mehiti⁴⁰³ poeg, Egiptuses sündinud vibuküti!⁴⁰⁴ Ta põgenes sinu hirmu pärast, ta jättis oma maa sinu õuduse pärast. Ei (pea) kartma see, kes näeb sinu palet. Ei pea olema hirmu selle silmades, kes vaatab sinu peale!"

(Siis) ütles Tema Majesteet: "Ärgu ta kartku ja ärgu tundku õudust. Ta saab õukondlaseks ülikute seas, ta jääb õukonda⁴⁰⁵. Minge Hommikutuppa⁴⁰⁶, et näidata talle (kätte) tema koht!"

Tulin vastuvõtusaalist välja ja kuningalapsed ulatasid mulle käed. Me läksime suurte kaksikväravate⁴⁰⁷ suunas. Mind pandi elama ühe kuningapoja poole; toredus valitses tema juures. Jahe vannituba oli seal ja horisondi kujutis⁴⁰⁸, tema juures (oli) väärtasju Valgest Majast; kuninglikust lõuendist riideid, mürri (viirukit), kuninga ja õukondlaste parimat lõhnaõli, mida ta armastas, (oli) igas toas. Iga teener täitis oma kohust. Ma heitsin aastad oma turjalt. Mul acti habet, mul kammiti juukseid. Raskus⁴⁰⁹ anti tagasi kõrbele, riided liivaelanikele. Mind riietati parimast linasest rüüsse ja võiti suurepärase õliga. Magasin voodis. Ma jätsin liivaluited neile, kes endid sellega hõõruvad⁴¹⁰.

(EPILOOG)

Mulle anti maja koos aiaga, mis oli kuulunud ühele ülikule. Hulk meistreid korrastas seda. Iga puu istutati (ümber).

Mulle toodi kuningakojast süüa kolm-neli korda päevas, rääkimata sellest, mida andsid (mulle) kuningalapsed⁴¹¹. Silmapilgukski ei lakanud hoolitsus.

Mulle chitati kivipüramiid (teiste) püramiidide keskele. Püramiidi chitavate kiviraidurite ülem ise mõttis välja selle jaoks maa, kunstnike ülem maalis seal. Kujurite ülem raius seal. Töömeeste ülem, kes (töötasid) nekropolis, vaatas tema järele⁴¹². Kõik esemed, mis hauakambrisse asetatakse, olid kohal.

Mulle määrati matusepreestrid⁴¹³. Mulle eraldati surnumaatükk. Põllud olid seal niisugused nagu kõige kõrgema järgu ülikul. Minu kuju kaeti kullaga⁴¹⁴, tema põll (aga) valge kullaga. Ei ole olnud ühtki lihumeest⁴¹⁵, kellele seda kõike oleks tehtud. Ma olin kuninga soosingu kuni oma surmapäevani.

Viidud algusest lõpuni nii, nagu oli leitud üleskirjutatuna⁴¹⁶

³⁰⁵ Vastus imiteerib üpris tõetruult ülikute reaalseid kirju valitsejale.

³⁰⁶ On tähendusrikas, et Sinuhe eelistab oma ameteist ja tiitlistest esile tõsta sellist, mis kõige enam osutab tema seosele õukonna ja kuninganna ning tema lastega (vt. viiteid 4, 139, 223, 226, 227, 236, 237, 264, 266, 267, 268, 270). Tõepoolest, Sinuhe «teener seal» (ḥ; k im) erineb kuninga pöördumisest «kaaslane Sinuhe» (šmšw s;-nh.t); vt. viide 259.

R. Bullock esitab esimesel pilgul kaunis arusaamatu interpretatsiooni, tõlkides ipt «haarem» (The story. . . , lk. 83; minul «kuningakoda»). R. Bullock järgib siin J. Barnsi Ashmoleani ostrakonis V 21 oleva kirjamärgi h.t-^c;t analüüsi. Iscenesest tähendab see märk suurt maja või lossi; respektist kuninga ees kirjutati lauses sageli esimesele kohale. Võrreldes B 205 lauses oleva ḥ-ga on mõnevõrra arhailisem sõna, seda kohtab juba püramiidtekstides, vt.: WB, III k., lk. 3; WB, VI k., lk. 116; R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 46). J. Barns osutab tõigale, et Ashmoleani koopas puudub B 205 sõnas h.t-^c;t suurust väljendav kirjamärk ^c., vastavalt tuleks lugeda ḥ(t) «valitsejakoda». Toetudes siin A. Gardineri oletusele, arvab J. Barns, et mõlemas tekstis on kopeerijad teinud vea ja tegelikult tuleks lugeda nii, nagu on lõigus R 3, s.t. ip;.t-nšw («kuningahaarem»; vt. viide 7).

J. Barns juhindub nähtavasti asjaolust, et kuna väljend «kuningahaaremi teener» juba esines jutustuse algul (R 3), siis võib ta sisuliselt sobida ka siia (B 205). Peab siiski ütlema, et sellised targused on üles ehitatud kaunis ebakindlale alusele. Antud situatsioonis oli Sinuhel kasulikum rõhutada oma sidet kogu õukonnaga ja eriti kuningaga; h.t-^c;t ja ḥ sobivad sellise soovi väljendamiseks hästi (vt. ka: J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 21; V 21).

H. Goedicke märgib, et mõlemad kirjaviisid (B 205 b;k n ḥ ja Ashmoleani V 21 b;k n hwt ^c.t. — «kuningakoja teener») vastavad Keskmise riigi ajal levinud tavale. Kahe versiooni vaheline erinevus seisneb selles, et kui vanem (B) tekst paistab rõhutavat lojaalsust paleele, siis noorem versioon (Ashmolean) tõstab esile seost matmisinstitutsioonidega (hwt-^c;t). Vt.: Sinuhe's reply. . . , lk. 30.

³⁰⁷ Selline tervitusviis esineb juba vanimates sumutekstides. Nii näiteks pöördub sumud kuninga poole jumalanna Neftid (lähemalt vt.: H. G r a p o w , Wie die alten Ägypter. . . , lk. 118—119).

³⁰⁸ Rõhutatult pidulik pöördumine (vt. viide 302). Ka väljendas indiviidi elujõudu, vaimne enesetostus kulges nii siin- kui ka sealpoolsuses pigem südame kaudu (vt. viiteid 79—80; vt. ka: W. H e l e c k , E. O t t o , W. W e s t e n d o r f , Lexikon der Ägyptologie. Wiesbaden, 1984, märksõna [J. Assmannilt] «Persönlichkeitsbegriff und -bewußtsein, lk. 966). Berliini papüüruses (B 206) on sõna «Ka» taga kullikujuline determinatiiv. Ashmoleani ostrakonis selline sõnamääratleja puudub (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 22).

³⁰⁹ «Täiuslik jumal» (ntr nfr, B 206) noore jumala tähenduses. Ashmoleani ostrakonis seisab mõlema sõna järel kullikujuline determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 22).

³¹⁰ Ülem- ja Alam-Egiptuse kuningas Senusert I.

³¹¹ Alustekstis (B 206) on päikesejumala nimi (r^c) kirjutatud fonetiliselt täielikult välja, determinatiiv kujutab antropomorfset jumalat. Seevastu Ashmoleani koopas on seda kohta oluliselt laiendatud: «Elav Ra (ja) teda kiidab elav Ra, Mõlema Horisoni Isand» (ḥnh r^c ḥs šw ḥnh r^c nb ;h.ty; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 22). Mõlemal juhul on «elav Ra» ümbritsetud *cartouche*'iga, selle järel seisab kullikujuline sõnamääratleja (esimesel korral ka *cartouche*'i sees). Kullikujuline determina-

tiiv on samuti tiitli «Mõlema Horisondi Isand» järel. Jagan J. Bamsi seisukohta, et kirjutaja mõistis väljendit ;h.ty duaalina (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 22; vrd. ka: WB, I k., lk. 17—18).

On võimalik, et algselt tähistaski Ra ainult päikest. Ehkki päike mängis peaosas enamikus teoloogilistes süsteemides, sai ta jumala nimeks suhteliselt hilja (Vana riigi algul), muutudes ajapikku universaalseks jumalate kuningaks. Teofoorsetes kuninganimedes kohtab Ra nime esmakordselt II dünastia ajal («[Minu] isand on Ra»; nb r^f), IV dünastia valitsejate titulatuuri ilmub tiitel «Ra Poeg» (s; r^f). Piiramatu ülemvõimu kui kuninga- ja maailmajumal saavutab Ra siiski alles V dünastia valitsemise ajal. Ühe legendi järgi (Westcari papüüruse muinasjutude tsükkel) põlvnesid selle dünastia vaaraod päikesejumalast enesest. Nad kummardasid teda selleks ettenähtud kultuskohtades, päikesepehnamutes. Mitmesugustes müütilistes tekstides kirjeldatakse, kuidas Ra sõidab paadis koos oma saatjaskonnaga üle taevaalotuse idast läände, sündides igal hommikul uuesti. Öhtul neelab taevajumalanna Nut ta alla. Horisondil varitseva mao Apoposega võitleb tema eest jumal Set. Ühe hilisema arusaama kohaselt läbis Ra igal ööl allilma, kusjuures iga sumu soov oli teda saata. Ra nimega ühendati sageli teiste jumalate nimesid (Amon-Ra, Mont-Ra, Hnum-Ra jt.). Kõik need jumalad säilitasid oma algse eripära ja tähenduse, ent võisid sellise nimeseose kaudu samaaegselt esineda kõikvõimsa päikesejumala ilmumismvormidena (tegemist on henoteismiga).

Lähemalt Ra kohta vt.: J. A s s m a n n , Re und Amun. Fribourg, 1983.

³¹² Võrreldes B 206-ga seisab Ashmoleani versioonis nime Mont (mntw) taga mitte inimese-, vaid kullikujuline determinatiiv (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 23).

Monti kujutati kullipäisena koos päikesekestaga ja kõrge sulgedepaariga pea kohal. Monti vanimaks kultuskeskuseks oli Hermont, kust tema kummardamine laienes juba suhteliselt varakult (III/II aastatuhande vahetus e.Kr.) Medamudi, Todi ja Teeba piirkonda. Kui «Teeba isand» (nb w;s;t) oli ta XI dünastia (umb. 2040—1991 e.Kr.) valitsejate kaitsejumal. Karnakis, suurest Amoni templist põhja pool, asub veel praegugi Montile pühendatud tempel. Siiski kaotas Mont palju oma tähendusest, kui senise suhtelisel tagasihoidliku lokaaljumala Amoni kultus muutus ülemaailseks XII dünastia kuningate valitsemise ajal (eriti intensiivistus see protsess Senusert I-st alates). Egiptlased nägid Montis vaenlastega võitlevat kulli, seepärast oli tal ka sõjajumala omadusi, ta kindlustas egiptlastele võidu. Pole juhuslik, et pärast võidukat kahevõitlust Retenu vägilasega tänab Sinuhe esmajärjekorras just Monti (vt. viide 203).

Monti kultusega oli seotud valge sõnni (Buhis) kultus. Neid pühasid loomi hakati XXX dünastiast (380—342 e.Kr.) alates matma Hermonti.

³¹³ Monti üks tähtsamaid tiitleid. Ashmoleani ostrakonil seisab «Teeba» järel linnakujuline sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 23).

³¹⁴ Sõna «Amon» (imn) täpne tähendus ei ole seniajani teada. Nii püramiidtekstides kui ka hilisemates kirjalikes allikates võib selleks pidada mõisteid «peidetud», «varjatud», «salajane». Need olid jumala alatised tähistused. Siiski ei pea imn tingimata tähendama «nähtamatu» õhu ja tuule jumala nime, kellena Amonit algul kummardati. Tema nime teket võib seletada asjaoluga, et egiptlastel oli juba Vana riigi ajal küllalt arenenud ettekujutus jumala olemusest, tema nime salapärasest ning tunnetamatusest. Näiteks «Sumuteraamatu» 162. peatükis kõneldakse Ra'st kui jumalast, «kes on peidetud jumalustest kõige salapärasem». Ptahi nimetatakse mõnikord «varjatud jumalaks, kelle kuju ei teata».

Kas «Amon» oli selle jumala mingi algse nime omapärane pseudonüüm, on vähemalt praegu võimatu öelda. Kuid Amoni nime kirjutamise viis osutab, et see jumal ei kuulunud egiptuse vanimate

jumaluste hulka. Kõige vanematel temaga seotud mälestusmärkidel (kuni XVIII dünastiani) on Amoni nimi eranditult alati kirjutatud foneetiliselt, mitte aga ideogrammiliselt (nagu näiteks vanimate jumalate Mini, Nuti jt. nimed). Sellist nähtust võib täheldada ka mõningates teistes Vana-Idamaade religioonides, kus nimede foneetiline kirjutusviis on harilikult iseloomulik äkitselt esiletõusnud, varem tundmatutele või vähetuntud jumalatele (näit. Assur Assüürias; Haldi Urartus).

Kuigi püramiidetekstid loovad meile teatud ettekujutuse Amonist kui jumal-demiurgist, ei anna nad kahjuks mingeid otseseid viiteid tema vanima kultuskeskuse kohta. Amoni mainimine Hermopolise kaheksaainsuse ühe liikmena ei pea veel tähendama, et selleks keskuseks oli Hermopolis ise. Püramiidetekstides nimetatakse sagedamini neid jumalaid, kes olid laialdaselt tuntud juba varadünastilisel ajal või omandasid tähtsuse seoses nende kultuskeskuste poliitilise esilekerkimisega ülemaailses ulatuses. Amonit mainitakse neis tekstides ainult üks kord, järelkult oli tema kultus Vana riigi ajal tagasihoidlik. Pole välistatud, et Amon pärineb Teebast, kus tema kultus on fikseeritav alates XI dünastiast. Amonit mainitakse koos jumalate Ra ja Hathoriga ning Teeba noomose peajumala Montiga; raidkirjadesse ilmub uus nimi — Amon-Ra. Teeba jumal omandab mõnikord viljakusjumala Mini väliskuju ja atribuudid. Esmakordselt võetakse tema puhul kasutusele tiitel «Mõlema Maa Troonide Isand» ja hakkavad levima teofoorsed nimed — kõik see räägib Amoni üha suurenevast tähtsusest valitseva XI dünastia kuningate silmis. Amon muutus peaaegu võrdseks Monti ja Ra'ga.

Otsustav läbimurre toimus XII dünastia valitsemise algul. Sellele asjaolule osutab selgelt juba dünastia esimese kuninga nimi (vt. viide 12). Senusert I võimuletuleku ajal algasid suured ümberehitustööd Amoni templites Karnakis; sellest ajast on Amoni kultus täheldatav ka väljaspool Teebat.

Kuid miks seisab Amoni nimi Sinuhe kirjas Ra ja Monti järel alles kolmandal kohal? Siin toetub teose autor ilmselt vanale traditsioonile. Sõjajumalana oli Mont XI dünastia kuningate, Egiptuse taasühendajate poolt eriti soositud. (Mitte asjata ei kandnud mitmed selle dünastia valitsejad nime Mentuhotep, mis tähendab «Mont on rahul».) Oma koha säilitas ta ka XII dünastia kuningate juures. Kui Monti nimi figureeris koos Amoniga, siis kirjutati see alati Amoni nime ette. Arvatavasti säilitas Mont veel XII dünastia ajal Teeba tähtsaima jumala staatuse; sellele osutab tema üks sagedasem tiitel: «Teeba Isand».

Amoni kultuse võidukäik Uue riigi ajal on nähtavasti tingitud sellest, et Mont kui sõjajumal ei vastanud enam XII dünastia vaaraode religioossele poliitikale (kuigi Montile pühendatud templite ehitamine jätkus). Uues ajaloolises situatsioonis, kus Egiptuse taasühendamine oli viidud lõpule, tuli peatähelepanu pühendada riigi valitsemise ümberkorraldamisele ja kindlustamisele. Selleks sobis Amoni universaalne loomus palju paremini. Väga kaalukaks tuleb pidada asjaolu, et Amon oli Egiptuse ühe tähtsama noomose (Teeba) jumal, kellel oli suhteliselt vähe eredaid lokaalseid jooni. Järelikult oli vajaduse korral võimalik anda tema kultusele tarvilik poliitiline suunitlus valitseva dünastia stabiilsuse huvidest lähtudes. Seda hakatigi aktiivselt praktiseerima Senusert I valitsusajal.

Nagu paljudele teistele jumalatele, nõnda oli Amonile iseloomulik võime ilmuda nii zoomorfses kui ka antropomorfes kujus. Zoomorfsetest ilmunisvormidest nimetagem kõigepealt oinast (kui viljakuse jumalat) ja hane; neis kehaosades oli Amon tunnetatav ka alamatele rahvakihtidele.

Antud teema kohta vt. veel: K. S e t h e , Amun und die acht Urgötter von Hermopolis. Eine Untersuchung über Ursprung und Wesen des ägyptischen Götterkönigs. Berlin, 1929; E. O t t o , Osiris und Amun — Kult und heilige Stätten. München, 1966; O. P a v l o v a , Amon Fivans-

kii. Ranjaja istorija kulta. Moskva, 1984; O. P a v l o v a , Kult Amona pri XI dinastii. — *Memorie*, 1985, nr. 3, lk. 190—203.

³¹⁵ Enamik uurijaid tõlgib sõna «troon» (ns.t) siin kas duaalis või mitmuses (Ashmoleani ostrakonil on see kirjutatud duaalis; V 23). Arvatavasti on siin tegemist ümberkirjutaja ebatäpsusega, sest duaal või mitmus sobiks konteksti palju paremini (vrd.: Mõlemad Maad, Ülem- ja Alam-Egiptus).

Juba XI dünastia ajal hakati Amonit muu hulgas nimetama «Mõlema Maa Troonide Isandaks» (nb nšw.t t;wj). XII dünastia ajal oli see juba tema tähtsamaid tiitleid, mida kohtas kuningate ja Amoni preesterkonna raidkirjade kõrval lisaks ka nende isikute steelidel, kellel ei olnud Amoni kultusega otsest seost. See tiitel kuulus ainult Amonile.

³¹⁶ Sobek (sbk) oli täiesti või osaliselt krokodillikujuline jumal (V. Z a m a r o v s k ý , Bohové a kralove Starého Egypta. Praha, 1979, lk. 314). Teda kummardati mitmel pool, sealhulgas Krokodilopolises, Kom Ombo ja iseäranis el-Faiumis, mille peajumal ta oli. Faiumis (asus XII dünastia kuningate residentsi lähedal) toimusid Keskmise riigi ajal suured melioratsioonitööd; sellega on suures osas seletatav Sobeki laialdane austamine XII dünastia valitsemise ajal. Nimetatud jumalale osutab ka Egiptuse ajaloo ühe vähesse naisvalitseja nimi Sobekneferu (1789—1786 e.Kr.), kes oli XII dünastia viimane esindaja. Tõlkes tähendab kuninganna nimi «Sobek on Ra ilu(d) (täiused)». Ühe XIII dünastia vaarao isikunimi oli Sobekhotep («Sobek on rahul»).

Egiptlaste ettekujutuses oli Sobek ohulik olevus, kelle võimsust kardeti, kuid keda samaaegselt kummardati viljakusjumalana. Sobeki elavate inkarnatsioonidena peeti paljude noomoste pühades tiikides krokodille; arheoloogid on välja kaevanud mitu krokodillisumuaeda. Teda hakati varakult identifitseerima teiste jumalatega (Amon, Ra, Osiris, Hioros), mis viis omapäraste sünkreetiliste vormide tekkimiseni (näiteks kullipeaga krokodill). Mõningates noomostes oli Sobek seotud kuningakultusega.

Päikesejumal Ra'ga hakati Sobekit siduma Keskmise riigi ajal, mil Faiumi piirkonna poliitiline ja majanduslik tähtsus tõusis. Vt. ka: I. V o l k o v , Drevnejegipetskii bog Sebek. Petrograd, 1917; H. B o n n e t , Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte. Berliin, 1971; V. Z a m a r o v s k ý , Bohové. . . , lk. 314—316; Fischer Weltgeschichte, I k., lk. 337—340; H. K e e s , Der Götterglaube im alten Ägypten. Berliin, 1977, lk. 14—19; D. D o l z a n i , Il dio Sobk. Rooma, 1961; F. G o m a a , Der Krokodilgott Sobek und seine Kultorte im Mittleren Reich. — *Sammelband 2 in Studien zu Sprache und Religion Ägyptens*. Göttingen, 1984, lk. 787—803.

Ashmoleani tekstis (V 13) mainitakse veel tiitlit, mis B 207-s puudub. See on «Semenu Isand» (nb šmnw). II. Goedicke peab seda õigustatult hilisemaks lisanduseks (Sinuhe's reply. . . , lk. 32).

Ashmoleani ostrakonil (V 23) on sbk järele kirjutatud kullikujuline sõnamääratleja. Ka siin eelstab ostrakoni autor zoomorfset determinatiivi antropomorfsele (nagu see on tekstis B 207).

Semenu asus tänapäeva Mahamid Qibli ümbruses Ülem-Egiptuses. Sobekile pühendatud tempel oli seal (hwt-ntr nb sbk nb šw-mnw) juba I. Vaheperioodi (2135—2040 e.Kr.) ajal kui mitte varem (vt.: F. G o m a a , Der Krokodilgott. . . , lk. 790).

G. Lefebvre märgib, et jumaluste loetelus on juhtkohal valitseva dünastia jumalad (Ra, Mont, Amon, Sobek) ja tähtsamad kosmilised jumalused (Ra, Hioros, Atum ja tema üheksaainsus); Min-Hioros oli Koptose jumal, Punase mere juurde viivate teede kaitsja.

³¹⁷ Alustekstis (B 207) seisab nime Horos (hr) taga inimesekujuline, Ashmoleani koopias aga kullikujuline sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 23).

Kullikujuline jumal Horos (nimi tähendab samuti «kauge») kuulub jumalate hulka, kes saavutas kõrgeima tunnustuse. Oma vanima olemuse kohaselt pidi ta olema taevajumal, taevast moodustav kull, kelle silmadeks olid päike ja kuu ning kelle tiivaotsad puudutasid maa äärt. Üks esiaja piltsümbolitest, hiljem nii sageli esineva «tiivulise päikese» eelkäija, kujutab päikesepaati ja sellel istuvat laiali-laotatud tiibadega kulli, olles sellega juba taeva mitmesuguste kujutiste kontaminatsioon. Ajaloolis-religioosse pärimuse järgi oli Horos kuningajumal — elav kuningas oli lihtsalt Horos, nagu näitavad selgelt arvukad kuningaeptideid ja nimed. Horos kui kuningajumal ja Seti vastand (mõlemad kehastasid Ülem- ja Alam-Egiptust) oli see, kes ühendas kuningadogma Osirise müüdiga. Kuningana pidi ta saama sumud jumala pojaks. Tema partner Set esineb siin Osirise mõrvari ja pärandi taotleja topeltrollis, rebides sellega puruks genealoogilise sideme Horosega; olles Osirise vend, oli Set seega Horose onu. Maksnud kätte oma isa eest, astub Horos võitjana troonile — «Horos, kes oma isa asemel astub (ametisse)». Armastava südamega pöördub ta isa poole ja toimetab kõik sumukultuurse riitused, mis tagavad täielikema õndsus seisundi. Mütoloogiline isa-poja-onu konstellatsioon on Hamleti-motiivi vanimaid näiteid maailmakirjanduses.

Horose tähtsamateks kultuskohtadeks olid Edfu, Pe (Buto) ja Saft el-Henne. Lähemalt vt.: H. K e e s , Götterglaube. . . , lk. 39—45.

³¹⁸ Hathori (ht-hr) nimi tähendab «Horose maja» (Ashmoleani ostrakonis seisabki selle taga majakujuline determinatiiv; V 23). Oli taeva-, tantsu- ja armastusjumalanna. Tähtsamaks kultuskohaks oli Dendera, kus teda kummardati kui Edfu-Horose abikaasat. Hathori kehastuseks oli lehm, aga ka mitmed pühad puud, nagu sükomoor ja datlipalm. Hathorit austati laialdaselt väljaspool Egiptustki: Bübleses, Siinai poolsaarel, Nuubias ja Puntis. Rahvauskumustes levib Uuest riigist alates ettekujutus seitsmest Hathorist — saatusejumalannast. Kreeklased samastasid Hathorit Aphroditega. Hathorit kui võõraste maade jumalannat kummardati juba Vana riigi (hiljemalt VI dünastia) ajal Puntis, Bübleses, Siinai poolsaarel, Liibüas jm. (K. S e t h e , Zur altägyptischen Sage vom Sonnenaug, das in der Fremde war. Leipzig, 1912, lk. 147).

Ashmoleani tekstis on Hathori nime järel «kõik Egiptuse jumalad» (ntr.w nb.w t;-mrj; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 23). Sõna «Egiptus» on kirjutatud XI dünastia ajal käibeletulnud foneetilis-ideograafilise märgiga, mille kasutamine muutus sagedaseks XVIII dünastia päevil. Determinatiivid osutavad ühemõtteliselt Egiptusele, täpsemalt «Mõlemale Maale». Sõna-sõnalt tähendab t;-mrj (siin tõlgitud «Egiptus») «armastatud, soovitud, töötatud maa» (vt.: W B , I k., lk. 223; R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 111). Sõna «jumalad» järel on kullikujuline sõnamääratleja mitmuses, mis viitab jumalike olevuste paljusele.

³¹⁹ Atum (tm) oli algselt Heliopolise (egiptuse iwn) peajumal, kelle nimi on seotud verbiga «lõpetama». Teda kummardati jumal-demiurgina, kes androgüünse olevusena oli tekkinud iseendast. Seejärel olid ta ilmunisvormideks põrnikas (hepre), algküngas, madu jne. Enamasti kujutati teda antropomorfseks; sagedasemad lisanimed olid «Kõige Isand», «Heliopolise (Isand)», «See, Kes Tekkis Isendast». Heliopolise kosmagoonia järgi lõi Atum iseenda viljastamise kaudu universumi ja esimese jumalate paari, meessoost Šu («õhk», «tühi ruum») ja naissoost Tefnuti («niiske»). Heliopolises oli ta kohaliku üheksaainsuse isand, seal kummardatavat püha härga nimetati «selleks, kes laseb Maatil tõusta Atumi juurde». Varakult on täheldatav Atumi samastamine päikesejumal Ra'ga (Atum-Ra). Sealjuures omandas Atum kui ürgsem ning vanem jumal loojuva päikese iseloomu. Ometigi olid mõlemal

oma kultusetemplid Heliopolises veel VIII sajandil e.Kr. Nii külastas Etioopia kuningas Pianhi järgemööda Atumi ja Ra templit.

³²⁰ Sõna-sõnal: «Atum koos oma (jumalate) üheksaainsusega» (B 207); Ashmoleani versioonis on kirjutatud mõnevõrra teisiti: «Atum (ja) suur (jumalate) üheksaainsus» (tm psd.t 6;t; J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 22, V 24). Ostrakonis seisab sõna «üheksaainsus» järel kullikujuline determinatiiv mitmuses. Väljend «suur üheksaainsus» esineb esmakordselt püramiidtekstides (WB, I k., lk. 559; WB, Die Belegstellen, I k., lk. 89).

«Üheksaainsus» on teoloogiline mõiste, mille võtsid esimesena kasutusele arvatavasti Heliopolise preestrid. Sellega tähistasid nad üheksat jumalat, kes kehastasid maailma loonud ning seda valitsevaid jumalikke olevusi. Hiljem kasutati mõistet ka teiste linnade teofoorsete süsteemide kohta, ilma et arvust «üheksa» olnuks kohustuslik kinni pidada.

Heliopolise (ja hiljem ka Egiptuse) tähtsamate jumalate hulka kuulusid Atum ja tema lapsed Šu ning Tefnut, nende lapsed Geb (maajumal) ja Nut (taevajumalanna). «Nut lastena» liideti peajumalate juurde Osiris (surnutejumal), tema õde ja üks naistest Isis (emaduse, naiselikkuse ning kodukolde jumalanna), Set (Osirise vend, tormi, kõrbe ja võitlusraevu jumal) ja Neftid (Gebi tütar, oma venna Seti abikaasa, algselt võib-olla taevajumalanna). Üheksaainsuse jumalate hulka ei arvatud Osirise poega Horost ja päikesejumal Ra'd. Pole välistatud, et ettekujutus üheksaainsusest eksisteeris juba III dünastia valitsemise ajal (nagu lubavad oletada püramiidtekstid).

³²¹ Sopdu (spdw) nimi tähendab «teravik, tipp». Ta oli 20. Alam-Egiptuse noomi (tänapäeval Soft el-Henne juures Niiluse delta idaosas) peajumal, võimalik, et mitteegiptuse päritoluga. Juba varakult samastati teda kuningakulli Horosega, kellena (kui istuv kulli-iidol) teda meelsasti kujutati. Kõikides jumala antropomorfses kujutistes esitatakse Sopdut alati habemiku «beduiinina», kellel kaks suurt sulge peas ning kaks kitsast põllet ees. Egiptlaste ettekujutuste kohaselt oli ta Ida kõrbe, delta idaosa, Punase mere ning Siinai poolsaare kaevandustesse viivate karavaniteede patroon ja kaitsja (H. K e e s , Der Götterglaube. . . , lk. 90). Peale Hathori on Siinai kaevanduspiirkonna paljudes kohtades leitud jälgi Sopdu ja Semseru kultusest (Y. Y o y o t t e , A propos. . . , lk. 71).

Sopdu on esimene, keda egiptuse dokumentides kujutatakse aasia jumalana. See asjaolu, nagu ka tema tiitel «Ida Isand» lubavad järeldada, et jumal oli seotud Niiluse delta idaosas elavate aasialastega või et ta «imporditi» Siinai poolsaarelt, kuhu egiptlased korraldasid ekspeditsioone.

Varasemad Sopdut puudutavad kirjalikud teated pärinevad XII dünastiast (lähemalt vt.: R. G i v e o n , Soped in Sinai. — Studien zu Sprache und Religion Ägyptens. 2.k. Göttingen, 1984, lk. 777—787).

³²² Sõnasõnaliselt: Neferbau (nfr b;w) — «täiuslikud (ilusad) võimud». Neferbau oli üks Ida kõrbe kaitsejumalusi. Ashmoleani ostrakonil on see nimi kirjutatud ainsuses, kusjuures sõna «vägi, võim» järel seisab kullikujuline sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 24; vrd. H. Goedicke tõlget: «Beautiful-of-might» (Sinuhe's reply. . . , lk. 33).

³²³ Ashmoleani ostrakonil puudub Ida-Horose (hr-i;btj) taga võõrast maad ja istuvat antropomorfses jumalust kujutav determinatiiv, nagu on tekstis B 208. Selle asemel on Horose (hr) taga õrrel istuva kulli kujutis. Vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 24.

Nii või teisiti on Sopdu, Neferbau, Semseru ja Ida-Horos Ida kõrbe kaitsejumalused. On võimalik, et Sinuhe osutab siin nendele maadele, mida ta läbis oma rännakute ajal ning mis asusid nende jumaluste (või jumala) kaitse all.

³²⁴ Alustekstis (B 208) on kirjutatud tegelikult Imehet (imh.t), mis võib tähendada teispoolest või jumalanna Isise lisanime (vrd.: WB, I k., lk. 88). Tekstist lähtudes on siiski tõenäosem, et mõeldud on Alam-Egiptuse linna Butot, kuigi ureusmudu kujutav determinatiiv ei näi olevat selle jaoks sobilik.

³²⁵ Ashmoleani versioonis on kirjutatud nb.t ḥ.t — «kuningakoja emand» (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 24; R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 46; WB, I k., lk. 214; XVIII dünastia lõpust alates on sõna «kuningakoda» sageli naissoost).

³²⁶ Nii vanemas tekstis (B 209) kui ka Ashmoleani ostrakonis (J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 22, V 25) seisab sõnade («jumalate)-hulk» (d;d;t) järel meessoost determinatiiv mitmuses (lähemalt determinatiivi kohta vt. A. Gardineri artiklit ZÄS, LXXIII, 74). Ilmselt on siin peetud silmas Niiluse ülemjooksu patroneerivaid jumalusi. Omapärasest «jumalate kolleegiumist» on juba juttu Keskmise riigi aegses matusekirjanduses (Y. Y o y o t t e , A propos. . . , lk. 72). Need jumalad saadavad ja teenindavad vete (sealhulgas Niiluse) jumalat Hapit (G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 18).

³²⁷ Kombineeritud nimetus, milles rõhk inimesekujulisel Minil (mnw), kes sageli esines lõunapoolsete, Punase mere juurde viivate kõrbeteede kaitsjana (vt.: E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 45; Y. Y o y o t t e , A propos. . . , lk. 72). Mini nime seostatakse tavaliselt tiitliga «Võõraste Maade Isand» (nb h;š.wt). Esmakordselt kohtab seda XI—XII dünastia tekstides Wadi Hammamatis. See Mini jaoks kõige iseloomulikum tiitel saadab teda kuni kreeka-rooma ajani. Mõnikord on selle asemel teised tiitlid, nagu «Võõraste Maade Ülik» (wr h;š.wt); «Võõraste Maade Eesotsas» (hrj-tp h;š.wt); «Võõraste Maade Keskkel (Olev)» (hrj-ib h;š.wt).

Eriti tihti seostatakse Mini nime nende maadega, kust toodi Egiptusesse lõhnaaineid ja kalliskive. Teda kutsuti sageli «Lõhnaainete Isandaks» (esmakordselt Keskmise riigi ajal) ja «Tõeseks Lasuriidis». Kõige sagedamini seostati Mini Puntiga.

Mini seostamiseks võõraste maadega andis ilmselt põhjust tema tähtsaima kultuskeskuse Koptose (5. Ülem-Egiptuse noom, asus tänapäeva Kairost umb. 630 km lõuna pool) geograafiline asend, mis oli erakordselt tähtis kaubavahetuseks lõunapoolsete maadega (vt.: O. P a v l o v a , Min — vladõka tšuzžezemnõh stran. — Kogumik «Kulturnoje nasledije Vostoka.» Leningrad, 1985, lk. 34—44).

Ashmoleani versioonis seisab Mini ja Horose taga mitte antropomorfnе (nagu vanemas tekstis B 209), vaid kullikujuline sõnamääratlaja (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25). Jumalikkust (ül-disel tasandil) rõhutava kirjamärgina on see Uue riigi jaoks eriti iseloomulik.

³²⁸ Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud samuti «võõrad maad» (h;š.wt). Kahtlemata võib neid samastada Ida kõrbega (H. G o e d i c k e , Sinuhe's reply. . . , lk. 33).

³²⁹ Ashmoleani koopias on mitte «võõraste maade keskkel» (B 209, hrj-ib h;š.wt), vaid «võõraste maade eesotsas» (hrj-tp h;š.wt); vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25. See on enam iseloomulik Uue riigi stiilile.

³³⁰ Sõna-sõnalt: «suur» (wrr.t); fem. Siin egiptuse nimi ühe võõramaa jumalanna tähistamiseks. K. Sethe arvates on siiski mõeldud egiptuse jumalannat Hathorit, keda mõnikord tituleeriti «Punti Emandaks» (nb.t pwn.t); vt.: Sesostris. Leipzig, 1900, lk. 147. Vastava näite toob K. Sethe küll hilisemast, Uue riigi ajast (vrd.: Urkunden der 18. Dynastie. Berlin, 1906, V 345). Pealegi esines Hathori nimi juba Sinuhe jumalate nimistus (vt. viide 318).

On igati loogiline, et Minile-Horosele järgneb Punti jumalanna, moodustades niiviisi lõunapoolse orbis terrarum'i (H. G o e d i c k e , Sinuhe's reply. . . , lk. 34). Ashmoleani ostrakonis puudub tiitel «Punti Emand» (vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25).

³³¹ Puntimaa täpne asukoht ei ole teada. Mõnikord seostatakse teda Arabia poolsaare lõuna- või edelaosaga, mõnikord jälle Ida-Aafrika Punase mere rannikuga või Aafrika sarvega (criti Somaaliaga). Võib-olla on Piiblis Puti all mõeldud Punt (lähemalt probleemi kohta vt.: R. H e r z o g , Punt. Glückstadt, 1968).

³³² Nut (nwt) oli egiptuse taevajumalanna ja tähistas algselt taevast. Alates 3. aastatuhandest e.Kr. kujutati teda enamasti kas lehmana või maajumal Gebi kohal oleva naisena. Nut sünnitab päikese ja tähed ja neelab nad pärast alla. Tähed olid tema «hing», seepärast nimetati Nutit «tuhande hingega» jumalannaks. Heliopolise kosmo-teogoonias moodustab Nut koos Gebiga jumalate kolmanda generatsiooni. Teispoolduse-uskumustes mängib ta mitmetahulist rolli. Nii on jumalanna tähtede juurde läinud surmude kaitsja ja päikesejumala juurde tõusva kuninga ema. See päästev ja kaitsev osa väljendub kujukalt arusaamas, nagu oleksid sarkofaag ja hauakamber jumalanna Nut. Hiljemalt Uuest riigist alates hakatakse sarga kaant kaunistama Nuti kujutistega (vt. viiteid 237, 281).

Taevajumalannana ei olnud Nutil kultuskohta. Heliopolises kumardati teda kui jumal-demiurgi Atumi üheksaainsuse liiget (vt. viiteid 319—320). Mõnikord samastati Nutit kui surmude kaitsjat Hathoriga (vt. viide 318). Tema tähtsaim püha puu oli sükomoor.

Lähemalt Nuti kohta vt.: A. R u s c h , Die Entwicklung der Himmelsgöttin zu einer Totengottheit. Leipzig, 1922; vt. ka M. Montet' artiklit Nuti kohta: Kémi, XVII k. Paris, 1964.

³³³ Sõna-sõnalt tähendab «Suur (vanem) Horos» (B 210 hr-wr). Esineb juba püramiiditekstides. Ashmoleani ostrakonis on sõna «suur» (wr) kirjutatud teisiti kui tekstis B 210 (vrd.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25). Haroeris oli jumal Horose üks erivorme (vt. viide 317).

³³⁴ Y. Yoyotte osutab, et kombineeritud taevalik-solaarse jumaluse (Haroeris-Ra) asetamine nimekirja lõppu tähendab seda, et siin esinevad nad eeskätt võõraste kohtade või kaugele viivate teede valitsejatena. Eelnevad jumalused kehastavad Aasiat, Ülem-Niilust, Arabia kõrbet ja Punt. Kaks viimast jumalust võivad olla teoreetiliselt seotud Liibüaga või Vahemerega (A propos. . . , lk. 72).

Alustekstis (B 210) on Haroerise ja Ra järele kirjutatud antropomorfne, Ashmoleani ostrakonis aga kullikujuline sõnamääratleja (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25).

³³⁵ Keskmise riigi aegses tekstis (B 210) on «Egiptus» kirjutatud t;mrj, mis sõna-sõnalt tähendab «armastatud maa» (vrd.: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 293). Tõsi küll, determinatiiv osutab võõrale maale, kuid teistes ideogrammidest on Egiptust sümboliseeriv determinatiiv (või determinatiivid). Kirjamärk (t;mrj) tuli kasutusele XI dünastia ajal, XVIII dünastiast peale muutus sagedasemaks (WB, V k., lk. 223).

Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud t;mrj asemel t;dšr.t, mis tähendab eelkõige nekropoli, surnutemaad (koos võõrale maale osutava determinatiiviga; vt.: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 293; WB, V k., lk. 228).

H. Goedicke arvates tähendab t;dšr.t välismaad, kuid sõnastik ei luba siiski niisugust järeldust teha. Pole välistatud, et siin on tegemist ümberkirjutaja veaga. Igal juhul sobib «Egiptus» (t;mrj) paremini (vrd.: H. G o e d i c k e , Sinuhe's reply. . . , lk. 34; J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 22, V 25).

³³⁶ Suure tõenäosusega Vahemeres asuvad saared, sõna-sõnalt «Suure Rohelise Saared» (iw.w nw w;d-wr), millega egiptlastel olid juba Vana riigi ajal kaunis tihedad kaubandussuhted (F. S c h a c h e r m e y e r , Griechische Frühgeschichte. Viin, 1984, lk. 99). Nii kaaleb Ipuwer (alustekst pärineb 1. Vaheperioodist), et maal valitseva kaose, röövimiste ja tapmiste ning nälja tõttu

ei sõida (egiptlased) enam Bübloseesse (kpnj; vt. viide 66) ja Kreeta (kftjw) saarelt ei tooda enam muumiate jaoks nii vajalikku seedrit ja õli. Esitaksin siinkohal ka W. Helcki analüüsi. Teadlane osutab tõigale, et tekstis leidub eri ajastutesse kuuluvaid sõnu ja ühtlusi. Nii nimetatakse palju kordi nswtjw-talupoegi, kes elasid Vana riigi ajal. «Suur vangla» (hnw) kuningaresidentsi tähenduses osutab Keskmisele riigile; d;d;t-harf on aga teada ainult Uue riigi tekstide põhjal. W. Helck järeldab sellest, et «Ipuweri kaebuste» algtekst on loodud I. Vaheperioodi alguses ning hilisematel aegadel on seda täiendatud ja ümber tehtud. Seepärast oleks õigem see tekst tõestusmaterjali hulgast välja jätta (Die Beziehungen Ägyptens und Vorderasiens zur Ägais. . . , lk. 27). Lähemalt vt.: G. F e c h t , Der Vorwurf an Gott in den Mahnworten des Ipuwer. — Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Heidelberg, 1972, lk. 17—18; M. L i c h t h e i m , Ancient. . . , lk. 149—161; W. S i m p s o n , The literature. . . , lk. 210—229; Hrestomatija po istorii. . . , Moskva, lk. 63—73.

Kaubavahetus Kreetaga võis toimuda ka ilma vahendajate abita. Merekaubandusel oli maadevahelises kaubavahetuses suur tähtsus juba neoliitikumis. Büblosest lähtusid mitmed tähtsad merekaubateed, mis lõunas ulatusid Niiluse delta lääneosani. Sellised keskused nagu Sais, Buto ja ainult kultuspaikadena mainitud kohad delta lääneosas võisid olla muistsete kaubateede lõpp-punktid. Kes aga tahtis sõita Niiluse ülemjooksule, see ei pidanud peatuma (vähemalt tol ajal) mingis kindlas peatuspaigas, vaid võis seda teha seal, kus ta soovis või kus seda võimaldas loodus. Egeuse ja Egiptuse vaheline kaubandus kulges III aastatuhandel e.Kr. peamiselt mööda tänapäeva Küprose—Liibanoni—Palestiina rannikut (W. H e l c k , Die Beziehungen Ägyptens. . . , lk. 3—4).

Ashmoleani ostrakonid on kirjutatud veidi teisiti: «mere (Suure Rohelise) keskel (olevad) saared» (iw.w hrj-ib w;d-wr; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 25—26). Niisugune väljendusviis on iseloomulik Uue riigi tekstidele (vt.: Urk. IV. Abt. 616; WB, Belegstellen, III k., lk. 28; F. S c h a c h e r m e y e r , Die Levante im Zeitalter der Wanderungen vom 13. bis zum 11. Jahrhundert v. Chr. Viin, 1982, lk. 74; Lexikon der Ägyptologie, III k. Wiesbaden, 1980, lk. 165, märksõna «Inseln inmitten Ozeans»). Võrrelda võiks ka H. Goedicke tõlget: «the island in the Sea» (Sinuhe's reply. . . , lk. 32—33; erinevalt minust on «saar» tõlgitud ainsuses).

³³⁷ Sõna-sõnalt: «Sinu ninale» (r fnd. k; B 211). Pidulik soovivaldus. Nina tähistamiseks oli egiptlastel kaks lekseemi: fnd ja šr.t. Mõnikord kasutati neid kõrvuti, konkreetne tähendus aga oli neil kindlalt erinev, kuigi seda on tänapäeval raske ühetähenduslikult seletada. Tundub siiski, et fnd tähistab nina tervikuna, šr.t. seevastu ainult ninasõõrmeid (H. v. D e i n e s , W. W e s t e n d o r f , Wörterbuch der medizinischen Texte. . . , lk. 305—306). Egiptlastel oli nina üks neid tähtsaid kehaosi, millest sõltus inimese elu. Seda toonitatakse näiteks niisugustes lausetes nagu: «Ilingeõhk on minu ninas, seeme minu fallose» või «eluhingust (tema) ninale» jne. Atumi kohta öeldi, et ta lõi õhujumala Šu oma nina hinguse kaudu. Kunstiteostelt nende nime, silmade või nina mahakraapimine või vigastamine pidi takistama isiku edasist eksistentsi. Nina ja kõrvu vigastati neil, keda tabati abielu korduvalt rikkumiselt või templite kariloomade varguselt.

Rahulolu, rõõmu, suurepärasest lõhna jne. tähistavates sõnades esineb sageli nina kujutis. Lõpuks mängis nina koos teiste kehaosadega tähtsat rolli suguorgani substituudina (W. H e l c k , W. W e s t e n d o r f , Lexikon der Ägyptologie. 4.k. Wiesbaden, 1982, lk. 350).

³³⁸ Ashmoleani ostrakonid on kirjutatud veidi lähemalt: «Andku nad sulle igavikku (ja) lõppematust» (rdj šn nhh d. t; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 26).

See koht jutustuses (B 212) on leidnud elavat kommenteerimist, kusjuures E. Homungi, S. Morenzi jt. arusaamine egiptlaste aja mõistest on erinev (vt. viide 257).

³³⁹ Sama väljend (snd. k) leidub ka Ashmoleani ostrakonis (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 26). «Sinuhe jutustuses» kohtab sellist pöördumist mitmel korral (vt. viide 89).

Samasuguseid väljendeid leiab teistestki Keskmise riigi aegsetest tekstidest. Näiteks Senusert III kohta öeldakse Kahuni raidkirjas: «Tema hirm löikas üheksa vibu» («üheksa vibu» all mõistetakse siin suurt hulka alistatud rändhõimusi). Ülik Tutu kinnitab oma autobiograafilises raidkirjas: «Ma andsin oma jumala (s.t. kuninga) hirmu oma ib-südamesse, kuninga (hirmu) oma h;tj-südamesse.» Rohkearvuliste vacnlaste hirm kuninga ees on ajalooliste raidkirjade armastatumaid teemasid (vt.: W. H e l c k , W. W e s t e n d o r f , Lexikon der Ägyptologie. II k. Wiesbaden, 1977, lk. 359—367; Y. Z a n i o l o d e V á z q u e s - P r e s e d o , Elemente des Schreckens im Alten Ägypten. Göttingen, 1958; S. M o r e n z , Der Schrecken Pharaos. — Religion und Geschichte des alten Ägypten. Weimar, 1975, lk. 139—151).

³⁴⁰ Siin kajastuvad samuti kuningas Senusert I ambitsioonid maailma valitsemisele (vt. veel: E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 199—202).

³⁴¹ Sõna-sõnalt: «mida päikeseketas hõlmab, piirab». Hüperboolne kirjavormel (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 200).

W. Barta märgib, et nagu päikesejumal Ra hõlmab korrapärastatud maailma ja allutab selle nõnda endale, nii võib ka kuningas laiendada oma valitsemist teiste maade üle (Untersuchungen zur Göttlichkeit des regierenden Königs. München, 1975, lk. 59).

³⁴² Teispoolsus arvatil asuvat läänes (imn. t), seal olid ka nekropolid. Lähemalt vt.: W. H e l c k , W. W e s t e n d o r f , Lexikon der Ägyptologie. 3.k. Wiesbaden, 1980, lk. 256—257; H. B o n n e t , Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte. Berlin, 1971, lk. 867.

³⁴³ Epiteeti «tundmise isand» (nb sji) hakkasid I aastatuhandel e.Kr. kasutama ka eraisikud. Tõenäoliselt mõeldakse siin kuningas Senusert I (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 279).

³⁴⁴ Keskmise riigi aegsetes kirjanduslikes ja biograafilistes tekstides tähistab verb sji tunnetamise inimlikku külge. Substantiiviga «tundmine» sj; (sageli personifitseeritud kujul) seevastu märgiti jumalate ja kuningate sellist karismaatilist teadmist, mis oli lihtegiptlaste eest varjatud. Nii öeldakse ühes Vana riigi aegses raidkirjas: «Jumal andis talle (s.o. Sahurele) tundmise sellest, mis on kehas» (s.t. inimeses); E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 279—280.

³⁴⁵ Ilmselt mõeldakse siin inimeste all kuninga alamaid (vrd.: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 152).

²⁴⁶ Väljendit «kuningakoja majesteetlikkus» (štp.s;) kohtab juba Vana riigi ajal. E. Blumenthal osutab olulisele tõigale, et Keskmise riigi ajal ei kasutatud seda väljendit jumalate templi tähistamiseks, mis näitab, et vaieldavas lõigus B 214—218 ei peeta silmas mingit jumalat, vaid kuningat. Kuiigi pöördumine «tundmise isand» (vt. viide 343) ei ole kuningaepiteet — Uue riigi ajal seostati seda jumalatega —, on selle side kuningaga Vana riigi ajast siiski piisavalt kindel (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 280).

O. Berlev, analüüsid kirjamärki štp-s; («kuningakoda»), toob esile huvitava asjaolu, lisandi hmw («majesteet», lähemalt vt. viide 25) olemasolu. Kuningakoja rohkearvulistest nimedest seostub hmw-ga ainult kirjamärk štp-s;, millest kunagi ei moodustata ühtegi tiitlit. Selle kuningakojal (štp-s;) ei ole

mingit personali — ta on fiktsioon. Kui aga tuletada meelde, et sõna štp-s; tähendab lihtsalt «kaitset», siis võime öelda, et ta tähistab eranditult iga hoonet, mis kaitseb kuninga isikut. Meie ees on kuninga kaitse idee, mingi reaalses hoonetes kehastunud vägi, s.t. jumalus.

³⁴⁷ Ashmoleani ostrakonis on «suure jumala» (ntr^c;) asemele kirjutatud H. Goedicke arvates elava kuninga tähistamiseks enam sobilik «elav jumal» (ntr^{nh}); vt.: J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 28; H. G o e d i c k e , Sinuhe's reply. . . , lk. 36. Olgu öeldud, et Keskmise riigi aegsetes ametlikes tekstides esineb see epiteet kuninga tähistusena ainult üks kord. Seevastu VI—XIII dünastia aegse Elefantine (Abu) noomi valitsejad nimetavad end niiviisi küllalt sageli (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 25).

Tiitliga «suur jumal» märgiti Vana riigi ajal harilikult tähtsamaid taevajumalaid ja sageli ka kuningaid (J. v. B e c k e r a t h , Handbuch der ägyptischen. . . , lk. 37). Keskmise riigi ajal võis ntr^c; ainult erandjuhul tähistada kuningat (vrd.: E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 98; G. L e f e b v r e , Romans. . . , lk. 19; E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 46). Teksti niisugune tõlgendamine on igati asjakohane.

³⁴⁸ E. Hornung analüüsib põhjalikumalt substantiivi mrw.t («samasus») juurde kuuluvat nisbemoodustist mjtj («taoline»; «samanen»). Põhitähendus on seega selge, küsitavaks jääb, kas see «samasus» laieneb ka välistele tunnustele. Siin abistab meid ainus, kuid näitlik tõend Amduadi allilmaraamatust, kus leidub fraas «suure jumala enese mjtj». Teiste sõnadega: rituaali tundmine või teostamine teeb inimese jumala (antud juhul päikesejumala Ra) samaseks. Järelikult avaldub samasus jumalike tegude kultuslikus kordamises, mitte välistes tunnustes.

Vaarao teostab *ex officio* jumalikke toiminguid, kui ta ajaloo kulgemise rituaalis toob maailma ikka jälle selle algseisundi täiuslikkuse juurde tagasi. Ta ei ole jumal ega «jumalkuningas», vaid mängib jumal-demiurgi rolli maa peal. Tema teod ei ole «inimlooming» ja tema sõna on «jumala enese mõttetera».

Sesostris I (1971—1926 e.Kr.) ajal ilmuvad kuninga «solaarsed» tähistused ja lisanimed: ta «valgustab» maailma nagu päike, Uue riigi ajajärgul lihtsalt nagu «kuningate päike» ja «inimeste päikeseketas» (tiitel «Ra Poeg» on ajaliselt palju vanem).

Mittekuningliku päritoluga isikud võisid saada jumala mjtj-ks alates 1. Vaheperioodist (2140—2040 e. Kr.), mil toimus kuninglike privileegide «demokratiseerumine». Selle aja ametnikud võrdlevad oma tarkust jumal Ptahiga, õiglust teispoolsuse kaaludega (vt.: E. H o r n u n g , Der Mensch als «Bild Gottes» in Ägypten. — Kogumik «Die Gottebenbildlichkeit des Menschen». München, 1967, lk. 128—130; E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 98).

Kuningas teab isegi Sinuhet, kes kunagi oli teda teeninud, ning muretseb tema pärast. Sinuhe on sellest niivõrd vapustatud, et vaevalt sõandab seda välja öelda. Kõikteadmine on omane eriti jumal Ra'le (B. O c k i n g a , Die Gottebenbildlichkeit im alten Ägypten und im Alten Testament. Wiesbaden, 1984, lk. 96; vrd. samuti viiteid 343 ja 344).

G. Lefebvre arvab, et väljend osutab vaaraole (vrd. tema tõlget: «Le grand dieu, image de Rê»); vt. Romans. . . , lk. 19.

I. Livšits oletab siin samuti kuningat (Skazki. . . , lk. 193).

³⁴⁹ Egiptlane teenib elkoige oma kuningat, konstateerides, et see kuningas on teda teinud targaks ja teadjaks. Sinuhe puhul interpreteeritakse seda kuninga ja «suure jumala» imelise saavutusena (selline väljend on siin hämmastav). Olles seotud absoluutse sõltuvuse ja alandlikkuse formuleeringu-

tega, loob omaenese vaimsete võimete niisugune tõlgendus aluse, millelt poliitilisi nõuandeid tegelikult esitatakse (vt.: G. F e c h t , Schicksalsgöttinnen und König in der «Lehre eines Mannes für seinen Sohn». — «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde» 1978, 105.k., lk. 20—21).

³⁵⁰ Sõna-sõnalt: «Sinu Majestect. . . » Ashmoleani ostrakonis on see lause kirjutatud mõnevõrra erinevalt: «Sinu Majesteet, elu, kestust, tervist, on Horos allaheitja, (kes) on oma linnaelanikke kaitsnud kõikides maades (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 29—30).

H. Goedicke tõlgib ostrakonis olevat väljendit njw tj. w kui «alamad» (Sinuhe's reply. . . , lk. 37). Hieroglüüf osutab siiski linnaelanikele (vrd.: W B , II k., lk. 315; R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 126; J. B a r n s , Sinuhe's message. . . , lk. 218).

³⁵¹ Järgnevatest isikunimedest on ainult vähesed korrektselt välja kirjutatud. Näiteks Meki on enam tuntud kohanimena (vt.: G. P o s e n e r , Princes et pays d'Asie et de Nubie. Paris, 1940, lk. 83; E. B l u m e n t h a l , Altägyptische. . . , lk. 46; K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 8. Tõsi küll, Meki järel olev mehekujuline sõnamääratleja osutab ilmselt nimele. Ashmoleani ostrakonis vastav determinatiiv puudub (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 30).

³⁵² Tundmatu isiku- või kohanimi.

³⁵³ Ilmselt peetakse silmas põlastustekstides mainitud Kušu piirkonda (vt.: G. P o s e n e r , Princes. . . , lk. 88).

³⁵⁴ Kaanani asunud maakoht vaaraode poolt alistatud maade nimistus (K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 8). Nime taga seisab siiski mehekujuline determinatiiv.

W. Helck peab Menust samuti topograafiliseks mõisteks, asus võib-olla isegi Egeuse geograafilises ruumis. Hilisemates stereotüüpsetes nimistutes esitatud kui min-nu-š (Die Beziehungen Ägyptens. . . , lk. 36).

³⁵⁵ Pole välistatud, et siin peetakse silmas hilisema Foiniikia asukohta.

³⁵⁶ Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud mitmuses: «Fenchi maadest» (m t ; . w fnhw; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 31). Väljendi järel seisab inimkooslusele (mees ja naine) ning geograafilisele tähistusele (h;š.t) osutav sõnamääratleja, rõhuasetusega tõenäoliselt viimasel. Vrd. ka: M. G r e e n , The Syrian and Lebanese topographical data in the story of Sinuhe. Chronique d'Égypte. 58.k., 1983, lk. 40—43; Cl. V a n d e r s l e y e n , Sinouhé B 221. — Revue d'égyptologie. 26.k., 1974, lk. 118—119; H. G o e d i c k e , Sinuhe's. . . , lk. 40—41.

³⁵⁷ «Amenemhet I elutarkuses» võrreldakse asiaate samuti koertega (vt.: W. S i m p s o n , The literature. . . , lk. 196).

³⁵⁸ Antitees «delta — Elephantine» (Abu) esineb egiptuse tekstides küllalt sageli. Nii teatab Amenemhet I: «Saatsin Elephantinasse, jõudsin deltasse» (I. B r e a s t e d , Ancient. . . , lk. 232).

³⁵⁹ Teataja (sõna-sõnalt «kordaja»; whmw) politseifunktsioonide kohta vt.: W. H e l c k , Zur Verwaltung des Mittleren u. Neuen Reiches. Leiden, 1958, lk. 67.

Vastavalt egiptlaste arusaamadele kõlblusest oli salajane pealekaebamine taunitav. Nii teatab ülik Pepinaht oma autobiograafilises raidkirjas: «Kunagi ei rääkinud ma ülemale kurja ühe inimese vastu» (I. B r e a s t e d , Ancient. . . , § 357).

³⁶⁰ Sinuhe osutab meelemõistuse kaotusele.

³⁶¹ Tõenäoliselt viitab Sinuhe tema käekäiku määranud (anonüümse?) jumala vahelesegamisele (vrd. viiteid 347, 348).

³⁶² Ashmoleani ostrakonis on kirjutatud «hirmu kõikides võõrastes maades» (J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 34).

³⁶³ Lõigus B 232 on sõna «kuningakoda» (h_{nw}) järel hoonele (majale), Ashmoleani koopias (V 34) aga linnale osutav determinatiiv, mis üldiselt vastab Uue riigi ajal valitsenud arusaamale kuningaresidentsist kui pealinnast.

³⁶⁴ Tšati (t;tj) oli vaarao lähim abiline riigi juhtimisel. Selle puhtegiptuse reaali kaudu osutab Sinuhe oma tähtsale positsioonile Kaanani valitseja juures. Senusert I suhtes esineb Sinuhe tühe Egiptuse kuningale alluva piirkonna nomarhina. Oma fiktiivse titulatuuri vormistas Sinuhe sellele vaaraole nii kallis Vana riigi aegses stiilis. Nii Berliini kui ka Ashmoleani käsikirja (B 235 ja V 36) on lisatud inimestele (meestele ja naistele) osutav determinatiiv, B 235 teksti lõppu aga «istuva mehe» hieroglüüf. Nood ei saa muidugi olla kõrged ametikandjad, tõenäoliselt olid nad tšatiameti juurde kinnistatud teenrid. Nüüsiis pärib Sinuhe järeltulija koos ametiga ka teenijaskonna.

³⁶⁵ Iaa-nimeline maakoht asus looduse poolt heldelt õnnistatud Ülem-Retenus (vt. ka viiteid 71 ja 143). Iaa nimi seisab samuti vaarao Thutmosis III poolt alistatud maade loetelus (Urkunden der 18. Dynastie. Berlin, 1984, 799, nr. 73 c). Kõigi eelduste kohaselt olid nii Iaa kui ka Kedem (vt. viide 67) reaalsed toponüümid.

M. Görgi arvates tähistab Iaa lõunapoolset territooriumi, Büblose tagamaad (Das Land I;: — «Festschrift für G. Fecht. Sammelband Form und Mass. Beiträge zur Literatur, Sprache und Kunst des alten Ägypten». Wiesbaden, 1987, lk. 142—148); vt. ka: M. G r e e n , The Syrian and Lebanese topographical data in the Story of Sinuhe. — «Chronique d'Égypte», 58.k. Brüssel, 1983, lk. 57.

³⁶⁶ Mitmuse sõnamääratleja kujutab nii mehi kui ka naisi (vt. B 239; J. B a r n s , Ashmolean. . . , V 38; erinevused on isikunimedes).

³⁶⁷ Mitmuse determinatiiv osutab millegipärast ainult meestele (B 240), hiljem see kordub. Tavaliselt lisati ka naise kujutis (vt.: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 66). Ashmoleani ostrakonis (V 38) on selle sõna (whj.j.t) järel võõrast mägismaad väljendav sõnamääratleja, mis on enam iseloomulik Uue riigi aegsele kirjaviisile. Peale selle on determinatiiviks kõvera kepi kujutis.

D. Franke järgi tähendab whj.j.t hõimust väiksemat inimeste kooslust — patriarhaalset suurperet (Altägyptische Verwandtschaftsbezeichnungen im Mittleren Reich. Hamburg, 1983, lk. 204—208); vrd. veel: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 66; A. R a i n e y , The world of Sinuhe. — «Israel Oriental Studies» 1972, 2.k., lk. 376—377.

³⁶⁸ «Horose teed» (w;w.t-hr; ainsuses w;t-hr) oli Suessi kanalist ida pool, El-Kantara lähistel asunud piirikindlus, kust lähtunud lõuna- ja põhjapoolne tee viisid piki kaevude rida Lõuna-Palestiinasse. «Sinuhe jutustuses» (B 242) seisab selle kirjamärgi taga võõrast maad kujutav sõnamääratleja (samuti Ashmoleani ostrakonis, V 39). «Horose teed» on iidne müütiline mõiste, mida kohtab juba püramiidtekstides (ilma võõrast mägismaad kujutava determinatiivita). A. Gardineri järgi läksid vaaraod mööda seda teed juba esiajal sõjakäikudele asiaatide vastu. See oli tuntud kaubatee, hiljem omandas ka suure strateegilise tähtsuse. Hiljemalt XII dünastia valitsusajaks oli «Horose teed» tugevaim ning tõenäoliselt tähtsaim idapoolne piirikindlus, mis oli veetsi otseühenduses residentsiga. «Horose tee» on identifitseeritav Vana Testamendi «vilistide maa teega» (2. Moosese raamat 13, 17) ja oli Darb es-Sultani nimelise karavanirajana kasutusel kuni meie ajani (vt.: C. K ü t h m a n n , Die Ostgrenze Ägyptens. Leipzig, 1911; A. S c h l o t t -S c h w a b , Die Ausmaße Ägyptens nach altägyptischen Texten. Wiesbaden, 1981, lk. 92—96; W. H e l c k , W. W e s t e n d o r f , Lexikon der Ägyptologie. II k. Wiesbaden, 1975, lk. 62—64; L.

S a l v a t o r , Die Karavane von Ägypten nach Syrien. Praha, 1879; H. K e e s , Das alte Ägypten. Eine kleine Landeskunde. Berlin, 1977, lk. 63; 105—106; H. D o n n e r , Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen. Göttingen, 1987, lk. 85—86).

Põgenemise hetkel oli Sinuhe juba täismees, Senusert I-st vanemgi. Sinuhe poja täisealiseks saamiseni kulub ligikaudu kakskümmend aastat, niisiis elas jutustuse protagonist Kaananis kogu selle aja. Kojutulekul oli Sinuhe G. Poseneri arvates umbes kuuekümmend aastane (Littérature. . . , lk. 102).

³⁶⁹ Sinuhe saabumisest Egiptuse piirile anti eelnevalt teada (võib-olla isegi kirjalikult). Egiptuse rangelt reglementeeritud ühiskonnale olid muu hulgas iseloomulikud väliskaubanduse tsentraliseeritud juhtimine (puht erakaubandus oli välja tõrjutud või vähemalt riigi poolt kontrollitav) ja tõhus piirivalve (meenutagem, milliste raskustega õnnestus Sinuhel välismaale põgeneda). Üldiselt olid egiptlased siiski sallivad ning lubasid võõrastel pärast ranget kontrolli ja bürokraatlikku asjaajamist oma maale elama asuda. Vrd. viide 62; vt.: K. G a l l i n g , Textbuch. . . , lk. 40—41; R. C a m i n o s , Late-Egyptian miscellanies. London, 1954, lk. 293—296; J. B r e a s t e d , Ancient records of Egypt, III k. Chicago, 1927, § 636—638; A. E r m a n , Tagebuch eines Grenzbeamten. — «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde» 1880, XVII k., lk. 29.

³⁷⁰ Vrd.: 1. Moosese raamat 45:17—24: «Ja vaarao ütles Joosepile: «Ütle oma vendadele: Tehke nõnda: koormake oma veoloomad ja minge Kaananimaale, võtke oma isa ja oma pered ning tulge minu juure, siis ma annan teile Egiptusemaa parimat ja te saate süüa maa rasva! Ja sul tuleb anda käsk: Tehke nõnda: võtke endile Egiptusemaalt vankrid väetimate laste ja naiste jaoks ja tooge oma isa ning tulge. Teie silm ärgu kurvastagu teie asjade pärast, sest parim kogu Egiptusemaal peab olema teie päralt!» Ja Iisraeli pojad tegid nõnda ja Joosep andis neile vaarao käsu peale vankrid, samuti andis ta neile teemoona. Ta andis neile kõigile piduriided, aga Benjaminile andis ta kolmsada hõbeseeklit ja viied piduriided. Samuti läkitas ta oma isale kümme eeslit, kes olid koonmatud Egiptuse parimate kaupadega, ja kümme emaeslit, kes kandsid vilja, leiba ja moona ta isale teekonna tarvis. Siis ta saatis oma vennad minema ja nad läksid. Ja ta ütles neile: «Teel ärge riielgel!»

³⁷¹ Tõenäoliselt on tegemist Sinuhet vastu võtma tulnud ametnikule asiaatide esitlemise tseremoniaga.

³⁷² Jutt on arvatavasti sellest, et laeva, millega Sinuhe tuli, saatis veel teine, väiksem köökläev, kus muu hulgas pruuliti õlut. Nagu teisedki ülikud, armastas ka Sinuhe reisida mugavasti. On säilinud mitu niisuguste ujuvköökidest mudelit (vt. H. W i n l o c k , Models of daily life in ancient Egypt from the tomb of Meket-Re^c at Thebes. — Publications of the Metropolitan Museum of Art, XVII k. Cambridge, 1955, tahvlid 43 ja 44).

Õlu oli Egiptuses vee järel levinuim jook. Tavalise töömehe päevase toidunormi juurde kuulus ka 2—3 suurt kruusi õlut. Õlut pruuliti emmeri nisust ja odrast. Tunti paljusid õllesorte (lähemalt vt.: W. H e l e c k , Das Bier im Alten Ägypten. Berlin (W), 1971).

³⁷³ Itšu (itw) on kuningaresidentsi Ituai (it-t; . wj) harva esinev nimelühend (vt.: A. G a r d i n e r , Notes on Sinuhe. . . , lk. 93; G. M a s p e r o , Sinouhit. . . , lk. 20; J. B a r n s , Ashmolean. . . , lk. 27). Ituai ehitati tugeva kindlusena Ülem- ja Alam-Egiptuse piirile (täpne asukoht teadmata, tõenäoliselt Lišti lähistel) vaarao Amenemhet I käsul (vt. viide 22). Kuningaresidentsi täielik nimetus ongi «Amenemhet, Mõlema Maa Valdaja» (imn-m-h-t-it-t; . wj); seepärast nimetab ka Torino kuningapapüürus XII dünastia vaaraoisid «Ituai kuningateks».

Nii Berliini papüürusel kui ka Ashmoleani ostrakonis (V 42) on olemas veekogu determinatiiv. Võib-olla asus residents Niiluse ääres või selle lähedal, olles ühtlasi sadam. Lõpuks saabus Sinuhe sinna ju laeval. Veekogu kujutav sõnamääratleja ongi ainult «Sinuhe jutustuses» (täiendavalt vt.: W. F. P e t r i e , Kahun, Gurob and Hawara. London, 1890, tabel 11; W. S i m p s o n , Studies in the Twelfth Egyptian Dynastie: I:II. — «Journal of American Research Center in Egypt». Princeton, 1963, lk. 53—60).

Täiendavalt itj juriidilis-poliitilise tähenduse kohta vt.: D. L o r t o n , The juridical terminology of international relations in egyptian texts through dyn. XVII. Baltimore, 1974, lk. 78—82; E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 173; 223.

³⁷⁴ Lõigus B 249 on kirjamärk ḥ, mis tähendab «kuningakoda», Ashmoleani ostrakonis (V 43) aga ḥtj, mida võib tõlkida «vastuvõtu ruum» (R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 48). Vanem versioon on vahest paremgi, sest Sinuhel tuli alles jõuda audientsi ruumi (B 251).

³⁷⁵ Niisugust aukartust ja lugupidamist väljendav žest on täheldatav alates Keskmisest riigist (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 334). Senusert I kirjas väljendatud soov leidis nüüd põhimõtteliselt kinnitust (vrd. viide 273).

³⁷⁶ Ilmselt on silmas peetud mõlemal pool lossivärvavaid seisvaid kivisfinkse. Lõvi keha ja inimese peaga sfinksid väljendasid vaaraode vägevust (hiljem hakati niiviisi kujutama ka Amonit ja Ra'd). Tuntuim on IV dünastia kuninga Hafra Gizes asuv 57 m pikkune ja 20 m kõrgune sfinks (lähemalt vt.: S. H a s s a n , The great Sphinx. Kairo, 1956).

³⁷⁷ Sõnamääratleja osutab mees- ja naissoost isikutele.

³⁷⁸ Sõna-sõnalt: kuninga «sõbrad» (šmr . w). Sõnamääratleja kujutab ainult mehi.

³⁷⁹ Tõenäoliselt elektronist.

³⁸⁰ «Muinasjutu merehädalisest» tegelane oli niisuguses poosis maokujulise saareisanda ees (vt.: «Looming» 1983, nr. 5, lk. 654).

³⁸¹ Transitiiivne verb hnm väljendas Keskmise riigi ajal tavaliselt rõõmu jumala ja inimese vahel (E. B l u m e n t h a l , Untersuchungen. . . , lk. 320).

³⁸² Mõiste Ba (b;) traditsiooniline tõlge. Selle sõnaga tähistati üht jumalate, kuningate ja tavaliste inimeste olemustest (kõrvuti Ah'i, Ka, keha varju ja nimega). Et vaaraode ja jumalate vastavat fenomeni juba analüüsiti (vt. viide 113), siis vaadeldgem siin lähemalt Ba tähendust tavalise egiptlase jaoks.

Ba'l ei ole täpset ekvivalenti ei kaasaegsetes, klassikalistes ega semiidi keeltes. Sõna «hing» kui niisugune ei anna edasi selle egiptuse mõiste fundamentaalset tähendust. Aegade jooksul on Ba kontseptsioonis leidnud aset hulk muutusi, mis alates I. Vaheperioodist on hästi fikseeritud ka kirjalikes allikates. Keskmise riigi ajal ilmutab Ba end lahkunu füüsiliste ja psüühiliste jõudude personifikatsioonidena. Ba on isiksuse muutunud ego, üks eksistentsi vorme. Ba aktiveerub pärast inimese surma. Kui matuserituaalid on sooritatud, teostab Ba lahkunu kõiki elutähtsaid funktsioone, nagu söömine, joomine jne. Ba hõljub taevas päikesejumal Ra lodjas, ta värskendab end puude vilus, supleb hauakambri lähedal olevas basseinis, külastab aeg-ajalt muumiat. Teda on tihti kujutatud hauakambrites olevatel maalingutel, surmtekstide (näiteks Surnuteraamatu) vinjettidel jne.

Muinas-Egiptuse arusaamade kohaselt oli inimene monistlik suurus, mille iga eksistentsi moodus (Ba, Ka, Ah jt.) kätkes kõiki tema omadusi.

E. Hornungi määratluse järgi on Ba (mitmuses Bau) surnu vabalt liikuv, aktiivne element, jumalate või sumute iseseisev manifestatsioon. Olgugi et Ba'd vastandati kindla kohaga seotud kehale ehk «laibale», oli tal ka materiaalseid vajadusi. Ba'd kujutati meelsasti linnuna (Ägyptische Unterweltsbücher. Darmstadt, 1984, lk. 516). Täiendavalt vt.: A. E r m a n , Gespräch eines Lebendigen mit seiner Seele. Berlin, 1898; H. K e e s , Totenglauben und Jenseitsvorstellungen der alten Ägypter. Berlin, 1980, lk. 35—59; V. Ž a b k a r , A Study of the Ba Concept in Ancient Egyptian Texts. Chicago, 1968.

³⁸³ Võrreldes varasemate piirsituatsioonidega (põgenemine läbi kõrbe ja kahevõitluse eelsed hetked) on jutustuse autori sulg siin kõige dramaatilisem ja värvikam. Sinuhe on ju audientsil vaarao enda juures! H. Grapow toob Sinuhe hingeseisundi iseloomustamiseks ära ühe väljendi «Haavade raamatust»: «Sa tunned, et ta on enam surnud kui elus» (Der stilistische. . . , lk. 93).

E. Otto näeb siinses episoodis teose autori püüet rõhutada seda, kui suuresti on inimene sõltuv saatust määravast üleloomulikust väest, mida on eredalt näidatud jutustuse alguses ja lõpus. Sinuhe teadis juba vaarao kirja põhjal, et vastuvõtt on talle soodne. Sellest hoolimata kaotas ta enesevalitsemise (Die Geschichte. . . , lk. 105—106).

G. Poseneri arvates Sinuhe siiski kartis Senusert I pahameelt ja järelikult karistust (Littérature. . . , lk. 100).

³⁸⁴ Sõnamääratleja osutab meestele (B 256).

³⁸⁵ Jälle on juttu ühest jumalast, kes tõenäoliselt ei ole seostatav ei Amenenhet I ega Senusert I-ga (vrd. viiteid 212, 213).

³⁸⁶ Determinatiiv kujutab poisse ja tüdrukuid. A. Gardiner ütleb, et «ilmselt mõeldakse siin noori printsesse» (Notes. . . , lk. 100). Ta leiab, et rituaalse tseremonia ajal oluks sistrumite ja kõristite täristamine meeste poolt kui mitte võimatu, siis vähemalt ebaharilik. Ent välistada ei saa ka seda, et tegemist on kuninga lastelastega või õukonnas üleskasvanud ülilulastega (säärastest «kuningakasvandikest» teatavad ka Vana riigi tekstid). Loomulikult ei saanud nemad Sinuhet ära tunda (B 267); vt.: H. B r u n n e r , Das Besänftigungslied im Sinuhe (B 269—279). — «Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde» 1955, 80.k., lk. 7. H. Brunneril võib õigus olla, kui ta arvab, et ka printsid võisid sistrumeid ja kõristeid täristada; vastavasisulised kujutised on olemas (vt.: W. W e s t e n d o r f , Noch einmal: die «Wiedergeburt» des Heimkehrten Sinuhe. — Studien zur altägyptischen Kultur, 1977, 5.k., lk. 295).

³⁸⁷ Keskmise riigi algusest sagenevad nimed, mis tähistavad isikuid ühe või teise jumaluse «poja» või «tütrena» (vt. viide 5). On ka jumaluste eriliste ilmumisvormidele osutavaid nimesid, nagu Sinuhe («Jumaliku Sükomoori Poeg»). Vt.: S. A l l a m , S. M o r e n z , Warum hieß Sesostris Sesostris? — Forschungen und Fortschritte, 1962, 36.a.k., 1. vihik, lk. 9; W. W e s t e n d o r f , Noch einmal. . . , lk. 295).

Tõenäoliselt esitleb Senusert I Sinuhet eelkõige kuningannale, sest kuningalapsed võtsid koju tagasipöördunud vastu juba residentsi värvate juures (vt. viide 377). Sellele osutab ka kuninga pöördumise grammatiline vorm (naissugu, ainsus).

³⁸⁸ Tegelikult peaks ainult kuninganna olema tõeliselt üllatunud, kuningalapsed käitsid nii nagu audientsidel tavaks (vt.: W. W e s t e n d o r f , Noch einmal. . . , lk. 295—296).

³⁸⁹ Vrd. R. Bullocki tõlget: «O Sovereign. . . » (The story. . . , lk. 112). Sõna «kuningas» on siin antud suhteliselt harva kasutatava kirjamärgina (itj). Võib-olla soovib teose autor rõhutada pöör-

dumise isiklikku (või koguni intiimselt) iseloomu. Nii viisi kõnetatakse vaaraod selles teoses ainult üks kord ja seda teevad kuninganna ja kuningalapsed. Veel üks näide jututuse kõrgest kirjanduslikust tasemest.

³⁹⁰ Jumalanna Hathori kultuses kasutatavad muusikainstrumentid.

³⁹¹ Võib-olla seisneb selle žesti mõte jumalanna õnnistuse edasiandmises ja kuninga rahustamises.

³⁹² Üks jumalanna Hathori epiteete.

³⁹³ Jumalanna (hkrj:t) osa kohta sumu-uskumustes lugegem üht lõiku sargatekstidest: «Saagu ta (s.t. sumu) astuda suguühtesse. . . ta tantsigu ja laulgu ning võtku vastu hkrj:t ehe» (W. Westendorf, Noch einmal. . . , lk. 300).

³⁹⁴ Niisugust elustamiseremooniat on kujutatud muu hulgas Amenhotep II hauakambris (W. Westendorf, Noch einmal. . . , lk. 300).

³⁹⁵ «Tähtede Emand» (nb.t sb;w) on üks jumalanna Hathori lisanimesid. Nii viisi nimetatakse teda Dendera templi hümnides.

³⁹⁶ Kuningavõimu sümbol. Ametlikel tseremooniatel kandis vaarao topeltkrooni, kuivõrd ta oli Alam- ja Ülem-Egiptuse kuningas.

³⁹⁷ «Mõlema maa ühinemine» kuulus tähtsamate kroonimistseremooniate hulka. See on fikseeritud juba Vana riigi ajal (V dünastia) nn. Palermo kivil; vt.: H. Bruner, Das Besänftigungslied. . . , lk. 9.

³⁹⁸ Sõnamääratleja osutab ainult meestele. «Merikara elutarkuses» (I. Vaheperiood) tähendab kirjameärk tw;w alamkihtidest pärinevaid rahulolematuid meesisikuid (vt.: R. Faulkner, A concise. . . , lk. 295; vrd.: W. Westendorf, Noch einmal. . . , lk. 300—301).

³⁹⁹ Selline soov (htp «olema armuline») oli juba Sinuhe palves tundmatule saatusejumalale (vt. viide 213; B 156).

⁴⁰⁰ «Kõige Emand» (nb.t r dr) esineb siin kahesuguses, kuninganna ja jumalanna Hathori rollis.

⁴⁰¹ Selle väljendi tähendus ei ole päris selge. «Võimas sõnn» oli üks kuninga lemmikepiteete. Erialakirjanduses on väljendatud arvamust, et sõna «sarv» (ḥb) on vibu metafoor (A. Gardiner, Notes. . . , lk. 105). Ashmoleani ostrakonis seisab selle sõna järel metalli determinatiiv. A. Ermani arvates võrreldakse siin kuningat härjaga (Die Literatur. . . , lk. 55).

⁴⁰² Ph. Derchaini tõlgenduse järgi ilmub vaarao siin jumal Atumina («Atum kui vibukütt»; vt.: La réception de Sinouhé à la cour de Sesostri Ier — Revue de égyptologie, 22.k., 1970, lk. 80—81). W. Westendorf aga leiab, et kuningas võib esineda ainult jumal-poja Horose või jumal-demiurgi Ra kujul. Atum on suures jumalate loetelus tagasihoidlikul kohal (vt.: Noch einmal. . . , lk. 302).

⁴⁰³ Sõnamäng: Sinuhe (s;nh;t; vt. viide 5) tähendab «Sükomoori poeg», «Mehiti poeg» (s;mhj:t) aga «Põhjatuule poeg», millega osutatakse Sinuhe pikaajalisele viibimisele Aasias. Nagu öeldud, oli sükomoor jumalanna Hathori üks ilnumisvorme. Peale selle nimetatakse teda mõningates tekstides «Põhjataeva Emandaks» ja «Ilusa Põhjatuule Valitsejannaks». Võib-olla vastava Sinuhe nime kahele tõlgendusvõimalusele Hathori kaks kultuskohta, mida teose protagonist oma põgenemisteel külastas — üks neist on Sükomooripühamu (B 8; vt. viide 45) ja teine Büblos (B 29; vt. viide 66). Esimene oleks Sinuhe rännakute lõunapoolsem punkt, teine aga kõige põhjapoolsem (W. Westendorf, Noch einmal. . . , lk. 303).

⁴⁰⁴ Selline fraas kõlas juba Senusert I suust (vt. viide 387). Toimub Sinuhe rituaalne vastuvõtt (nn. taassünd) Egiptuse ühiskonda.

⁴⁰⁵ Õukond (šnj.t). Sõnamääratleja osutab küll ainult meestele (vrd. veel: R. F a u l k n e r , A concise. . . , lk. 268).

⁴⁰⁶ Ruum (hwtj dw;t), kus kuningas riietus. Tõenäoliselt olid Sinuhe kohustused seotud vaarao riietumisrituaaliga.

⁴⁰⁷ Väljend «Suured väravad» on teada ka hilisemast ajast, suured väravad olid näiteks Konstantinopolis.

⁴⁰⁸ Võib-olla on silmas peetud seinamaalinguid.

⁴⁰⁹ Raskuse all on mõeldud habet, mis oli asiaatide tunnusmärk egiptuse mälestusmärkidel (W. R e s z i n s k i , Atlas zur altaegyptischen Kulturgeschichte. III k. Leipzig, 1936, tahvel 13).

⁴¹⁰ Humoorikas vihje egiptlaste ja asiaatide kultuurilistele erinevustele.

⁴¹¹ Vastavalt kuninga lubadustele (vt. viide 270) sai Sinuhe ülalpidamist nii Senusert I kui ka tema lastelt. Vrd. Ineni raidkirja (Hrestomatija. . . , lk. 91).

⁴¹² Sinuhe püramiidi ehitasid parimad meistrid.

⁴¹³ Tekstis «Ka teenrid» (hm-k; ; B 305). Sõnamääratleja osutab meestele ja naistele. Nimetus on kasutusel juba Vana riigi ajal ja tähistab sumukultuses osalevaid preestreid.

⁴¹⁴ Tõenäoliselt vaarao kulul. Kadunu skulptuur oli teisiku (Ka) kehastumise koht, see asetati hauakambrisse.

Säärastel korraldustel on pretsedente. Näiteks ülik Uni teatab oma autobiograafilises raidkirjas, et kuninga käsul toodi talle lubjakivist sarkofaag (J. B r e a s t e d , Ancient. . . , lk. 141).

⁴¹⁵ Niisuguseid väljendeid leidub ka ülikute elulookirjeldustes (näiteks Sabni ja Ineni omades).

⁴¹⁶ Teose traditsiooniline lõpukolofoon. Nõnda lõpeb ka «Muinasjutt merchädalisest» (W. S i m p s o n , The literature. . . , lk. 56). Samasugused kolofoonid on Ptahhotepi, Merikara ja Amenemope elutarkuste lõpus (K. A. K i t c h e n , Proverbs and wisdom books of the Ancient Near East. — Tyndale Bulletin, 28.k. Leicester, 1977, lk. 93).

Tõlkinud ja kommenteerinud
SERGEI STADNIKOV

Vanad ja noored

Murrangulised ajad nõuavad ümberhinnanguid — ent millises suunas? Kui eilne uus on täna vana, kas mitte eilne vana pole täna uudiseks? Kui vanad kipuvad jääma nooreks, kas noored ei pea muutuma vanaks?

Nelikümmend aastat tagasi, kui Tammsaare kirjutas oma esimese tähelepanuäratanud jutu «Vanad ja noored», oli probleem ise veel lihtne ja selge. Aine polnud siis enam kuigi uus, ega saanud sellega ka vanaks. Teose pealkiri aga ütles rohkemgi kui ainult probleemi, see näitas ka suunda. Sest oli enesestmõistetav, et iga kirjanik, liiati veel noor kirjanik, asub otsekohe noorte poolele. Ja Noorus omakorda tähendas Edu, Vanadus tähendas Tagurlust. Nii lihtne (või lihtsameelne) ja selge oli vana hea 19. sajand.

Ega see noorte ja vanade nii sagedane vastastikku asetamine polnud ainult sümboolne võte, nii nagu näiteks Koit ja Hämarik ning muud sellesarnased visa hingega romantikaajäänused üha realistlikumaks muutuvast maailmas. Mõned ütlesid ja ütlevad praegugi, et sugupõlvade vaheline võitlus on sama vana kui inimkond, ja bioloogid ütlevad, et veelgi vanem. Loodus- ja ajalugu tunneb ainult jätkuvat armutut võitlust, noorte vabadusvõitlust vanade hirmuvalitsuse vastu, ja sellele järgnevat halastamatut kättemaksu, kõige vana hävitamist. Erandiks, mis reegliti kinnitab, on vahest Hiina oma vanadeaustamisega, ja seepärast nähtavasti ei taha tänapäeva kõige progressiivsema ja kõige demokraatlikuma rahva juhid hästi istuda hiinlastega ühe konverentsilaua taha.

19. s a j a n d oli suure vabadusvõitluse sajand. Viini kongress, kus «Püha Liit» Prantsuse revolutsiooni tuld lämmatades pidi kogu Euroopa lämbumissurma viima, andis noortele edu ja vabaduse eest võitlejatele tegemist kogu sajandiks. Selles võitluses oli palju romantilist, palju ilusat. Rahvuslus, vabadus, edu — need mõisted kujunesid pühaduseks. Peagi olid need kolm allegoorilist kuju kasvanud otse hiiglaslikeks. Ja nagu see sageli juhtub ebanormaalse kasvu puhul — nad degenererusid. Rahvusluse pühast tullest, mille süütasid kreeklased, edasi kandsid Itaalia ja Saksa rahvusriikide esimesed eestvõitlejad, ilmus juba sajandi teisel poolel Saksa militarismi kuldvasikas. Vabaduse ülimatest ei jõudnud Pariisi kommuun küll veel teostada, kuna kommunaarid, tarvita-des tänapäeva asjatundjate sõnu, «ei tundnud küllaldaselt marksistlik-leninlikku õpetust», s.o. olid liiga kokkuhoidlikud püssirohuga ja poomisnõõriga. Kuid need väikesed ebaõnnestumised ei suutnud eksitada Progressi, veel vähem selle jumaldamist.

L i b e r a l i s m tuli sajandi teisel poolel võitjaks, mõnel pool päris ta koos võiduga ka võimu, teisel oli võit vähemalt moraalne. Ja vaatamata kaasaeglaste üksmeelsele oma sajandi laimamisele oli see siiski aeg, mil võis öelda, et tänane päev on parem eilsest ning homme päev parem tänasest, ja see oli tõesti nii. See lause polnud siis veel leidliku närviarsti imeravim, millisena ta uuesti sündis pärast Esimest maailmasõda. Teaduse ja tehnika edusammud, üldhariduse levik, üha suurenev poliitiline vabadus, üha kasvav hulkade jõukus ja elutaseme tõus — kes tahaks neid saavutusi eitada.

Ometi oli liberalismi võit Pyrrhose võit. Seda tõendas tulevik, mis nüüd on saanud juba minevikuks ja veel kurjemaks olevikuks. Noor liberalism nägi kogu aeg oma suurimat vastast alalhoidlikkuses, tagurluses, nagu seda pahatihti nimetati. Ja nähes ainult

vastast, ei nähtud vaenlasi. Pealegi ei tabanud rünnak ainult tõesti aegunud feodaalaja jäänuseid, aadliseisuse kihihuvilisi eesõigusi ja politseiriigi despootiat, vaid autoriteeti ja distsipliini ülepea. Ei rünnatud ainult kiriku puhtilmalikke varjukülgi, vaid kogu religiooni. Ja kallaletung variserlikule moraaliile muutus kohe kallaletungiks perekonnale ning aastatuhandete jooksul kasvanud moraalüsteemile.

Kuid kõige olulisem viga, surmatõbe batsill, peitus liberalismi enda olemuses. See oli piiritu sallivus, kõigi maailmavaadete (NB! siiski ainult m o o d s a t e maailmavaadete) mitte ainult lubamine vaid ka tunnustamine. Olles ehitanud kindlustused ainult kõige v a n a vastu, jäi liberalistlik ühiskond kaitsetuks u u e rünnaku puhul. Relvad, mis olid olnud küllaldased võitluses 19. sajandi enam-vähem aumehelike konservatiividega, murdsid nagu õlekõrred 20. sajandi röövliordude rünnakul.

19. sajandi lõpu noored ei osanud vananeda. Võib-olla nad arutasid teadlikult, et on kasulik alati «nooreks» jääda, et sellega oma positsiooni säilitada. Nad jätkasid kogu aeg selle aluse lammutamist, millel püsis ka nende endi ideaal — vaba ja täiuslik i n i m e n e , ka siis veel, kui uus «noorus» nad koos kõigi pärisvanadega ja noorvanadega minema pühkis.

Kerenskile sai au osaks olla esimene langenu. Itaalia vahemäng möödus hoopis vaikselt, ja see oligi rohkem «revolutsioon» klassikalise Lõuna- või Kesk-Ameerika mõiste järgi, mitte mingi sisemine pööre. Aga siis langes pärastõjajaegse liberalismi kants, luuletajate ja mõtlejate riik — S a k s a m a a .

Hallipäised noored, kes olid säilitanud oma noore hinge, kes alati olid valmis vastu võtma midagi uut, alati vaimustatud «reformidest», kes ikka veel ise ründasid «vanu» ja «tagurlust», hõõrusid äkki imestades silmi, kui nägid enda vastu marssivat — hitlerinoori. Nad olid õieti juba ammu liiga vanad selleks, et noori enam mõista, et teada: olgu noorus oma olemuselt kui vabadusearmastaja ja mässuline tahes, südamepõhjas ta ometi austab ja ihaldab distsipliini ja kõva isakätt. Ja kui ta seda ülivabameelses kodus ei leidnud, jooksis ta järele esimesele tänaval kohatud erukapralile.

Võimulolevad liberaalid polnud kunagi õppinud kaitsma kättevõidetud hüvesid. Mis käes, oli ju halb ja poolik, kõik uus oli alati parem. Vaatamata bioloogia suurele edule ja aupaistele ei olnud jõudnud läbi lüüa inimkultuuri bioloogiline käsitlus — et ka kultuur kogu oma laiemas tervikus on aastatuhandete jooksul loomulikult kasvanud, mitte aga mõne geniaalse aju poolt väljamõeldud ja kuski katusekambris raamatusse raiutud kunstlik süsteem, mille kõrval või asemel võib olla ka teine ja kolmas sama hea või veelgi parem. Kui usk oli üldse tagurlik nähe, siis ei peetud vajalikuks tunda ka Pühakirja sõna: «Pea kinni, mis sul on!» — rääkimata selle järgi talitamisest.

Autoriteedi ja distsipliini eitamisele sisepoliitikas seltsis n a i i v n e p a t s i f i s m . Veel kaugemale kui liberaalid läksid ses suhtes muidugi platoonilised marksistid — sotsiaaldemokraadid. Pole vähe väidetud, et Teine maailmasõda oleks võinud ära jääda, kui liberaalsed õhtumaad poleks sõjalist valmisolekut unarule jätnud ja sel viisil lasknud diktatuurriike endil üle pea kasvada. Kuid militarism kui tagurliku korra jäänus tuli samuti välja juurida ja kahjutuks teha nagu religioon, autoriteet ja «variserlik» moraal.

Nii läks liberaalne maailm väliselt ja sisemiselt desarmeeritult vastu tsiviliseeritud inimkonna suurimale katastroofile Rooma riigi langemisest saadik.

Meil pole kahjuks vaja minna näiteid otsima kaugelt. Kui meie eneste sõjaline jõud oli nõrk meist sõltumata põhjustel, siis sisemist relvastumatust me ei saa ette heita kellelegi peale iseenda. Meie liberaalsetest tulekandjatest oli veel opositsioonimehi küll pehmete hammastega isamaaliidu päevil, kuid suure katsumisaja saabudes piirdus kogu opositsioon ainult ettevaatlikkude maakuulamistega. Esimestele kõvematele vastulööki-dele järgnes kohe taganemine ja «kohanemine».

Kõige kurvem mulje ei jäänud mitte maailmavaateta olupoliitikutest, vaid maailmavaateta idealistidest, kes sama ausalt, nagu nad alati olid valmis olnud uusi ideesid vastu võtma, ümber õppima ja ennast ning teisi parandama, seda tegid ka nüüd. Nad polnud mingid silmakirjateenrid, kes teeseldes kaasaminekut, oleksid püüdnud oma väärtusi päästa. Seepärast võib mõista nende lapselikku meeleheidet, kui ka nemad leidsid end ühel päeval loomavagunis teel Siberisse, või vangla õuel verepritsmetega kaetud seinas ääres.

Tänapäeva noorem sugupõlv on võinud üle elada liberalismi alla käigu ja hävingu. Ta pole näinud selle tõusu ja suurt perioodi, selle saavutusi ta kaldub võtma endastmõistetavana, nagu oleks see alati nii olnud. Pole ime siis, kui liberalism pole tänapäeva noorte juures kuigi kõrges lugupidamises. Aga ei ole seda ka «uued» maailmavaated, kui neid vähegi oma nahal proovitud. Selge on, et «uues» suunas, inimväärtuse langemise suunas, enam edasi minna ei saa. Vähe on siin mõne massimõrvari sõnalisest kinnitusest: «Inimene on kõige väärtuslikum kapital», kui teod tõendavad vastupidist. Inimese väärtust ei saa tõsta ka mõne rassi valituks kuulutamise ja teiste kägistamisega, kui isegi valitseva rassi üksikliikmed vaatamata «rüütli»-ristidele on ainult käskutäitvad, inimõigustest ilmaolevad masinad. Ja vähe on isegi söögist, joogist ja muudest loomaliikkude tarvete kuitahe suurepärasest rahuldamise võimalustest. Et olla inimene, on vaja midagi rohkem.

On vaja ideeaale. Küsitakse — milliseid? Et seda küsitakse, pole tänapäeva jumalatehmaruses mingi ime. Kuid vastust sellele, samuti nagu ideaale endid, ei saa välja mõelda ei katusekambris ega mujal. Inimkonna ideelised väärtused on kasvanud kogu inimkonnaga aastatuhandete jooksul, pole ei lootust ega ka tarvidust uusi välja mõelda. Peame nad minevikust olevikku päästma ja tulevikku jaoks säilitama. Mitte põgenemine minevikku, küll aga minevikuväärtuste olevikku toomine saab olla teostatav programm.

Tänapäeva propagandamasinad on kõik mõisted jahvatanud sõnadeks ja paiskavad neid lugejate ette ja kuulajate kõrvu kõige kummalisemates ühendustes. Vaevalt on tehtud hullemaid uperpalle kui tänapäeval demokraatia ja vabaduse mõistetega. Ometi need väärtused jäävad väärtusteks edaspidigi, valerahauptusele vaatamata.

Aga me oleme raskete kogemuste najal õppinud, et needki väärtused pole seda üksikult omaette, vaid ainult siis, kui nad on rakendatud teatavas ühenduses. Pole mõeldav demokraatia ja vabadus, kui heidame iganevad mõistetena kõrvale autoriteedi ja distipliini. Pole saavutatav isegi isiklik õnn, kui isiklikku elu ei juhi eetilised vaid näärme- ja närvikompleksid. Ja religioon, millele vabameelsuse kuldsel ajajärgul koguni mõningais ülireformeeritud kirikuis surmakella helistati, on osutunud nii elujõuliseks, et vähemalt silmakirjaks on sellele sealgi pool järeleandmisi tehtud, kus seda tõesti poleks võinud oodata.

Liberalismi võit konservatismi üle, «noorte» võit, polnud õnneks siiski küllalt täielik. Ja kriitilistel aegadel näitasid «vanad» end äkki tugevamatenä, asusid kaitsema mitte ainult ennast vaid ka oma «noori» vastaseid veel nooremate vastu. 30-ndate aastate Sakasamaal, kus liberaalid kiiresti «kohanema» asusid, kõlas kõige valjumalt uusbarbarsuse vastu — pastor Niemölleril hääl. Natsismi kangeim vaenlane polnud ei sotsiaaldemokraatia ega ammugi mitte kommunism, vaid «tagurlik» katoliku kirik. Ja see kirik on hiljemgi üldises kaoses oma sõna öelnud, mille tões kinnitab meid asjaolu, et see alati nii valus on kuulda olnud just inimese vaenlastele.

Oleme nii harjunud vastuoksustega, et meid ei panegi see imestama, kui tänapäeval maades, kus sõna- ja mõttevabadus vähegi säilinud, noored võtaksid üle vanade osa ja hakkaksid kõnelema mitte reformidest, vaid väärtuste säilitamisest. Kui va-

nad jäävad liiga kaua noorteks, siis on see vist paratamatu. Võib-olla aitab selleks kaasa ka see, et noortel on rohkem jõudu ja julgust, ja nad valivad raskema osa. Selleks on aga praegu minevikupärandi säilitamine või päästmine, kus vaja, mitte kõige uuega kaasa jooksmine ja kurjale alla andmine. Noored jäid 1940. a. võitlusväljale päris vanade juhtimiseta, ja kui ka võitlus oli seetõttu veelgi ebatasavägisem, nad päästsid vähemalt oma au. Nad on hiljemgi siis juba ammu tegutsenud, kui vanad ja targad viimse minutini arutlesid.

Kuid oleviku ja lähema tuleviku suur ülesanne, pärandusehoidmine on noortele siiski palju raskem kui vanadele juba nooruse kärsituma iseloomu tõttu. Noorus eelistaks liikumist paigalpüsimisele. Ja selles on kaasaja kurbloolus. Muidugi on suures tulekahjus noored varaküpsenud, ja see tasandab, kuid see pole päris loomulik. Sellest vist ka nii palju meelekibedust vanade vastu, kes ei osanud õigel ajal vananeda.

Oleviku pilkase pimeduse kiuste — ei tarvitse lasta ennast petta propagandaoptimismil — võime siiski natuke rõõmustada. Me teame, et mitte kogu maailmas inimväärus pole laskunud nullini, ja ei lasku ka. Jõud, kuigi praegu veel mitte küllaldased, tuhandete inim põlvede vältel kogunenud ideeliste väärtuste kaitseks, kogunevad ja kasvavad. Iga päevaga kasvab pärandusehoidjate arv, iga jõud, mis liitub, on noor jõud ja noor usk, mis võib imesid teha.

«Vabariiklane» 1945, [nr. 1], lk. 5—9.

Kes on vanad ja kes noored?

Kahes esimeses «Vabariiklases» arendab Karl Ristikivi mõttekäiku, et nüüd polevat enam liberaalid ega sotsialistid need, kes kaitsevad vabadust ja inimväärtust, vaid konservatiivid. Seda sellepärast, et ideaalid, mille eest võitles möödunud sajandi liberalism, olevat tänapäeva demokraatiäs juba kõik teostet, ja et iga edasimineku tähendavat nende positsiooni nõrgestamist. Natsism ja bolševism olevatki juba näidand, kuhu see tee võib välja viia.

Kuna autor ei lepi tavalise apoloogiaga teatava poliitilise voolu edemuse tõestamiseks, vaid taotleb radikaalset ümberhinnangut mõistete nagu «tagurlus» ja «edumeelsus» sisustamises, peaks olema kahekordselt põhjust nende väidete kriitiliseks analüüsiks.

Algaksime ajaloolise osaga. 19. sajandi l i b e r a l i s m lähtus teatavasti vabamajanduse teooriast, mis pidas ühiskonna minimaalset vahelesegamist majandusellu parimaks tagatiseks üldisele hüvangule. See teooria kajastas algava industrialisatsiooni perioodi optimistlikke lootusi: sedavõrd aga, kui industrialiseerumine järkjärgult edasi sammus ja kapitalistlik ühiskonnakord stabiliseerus, selgus tema ekslikkus. Jõudude vaba mäng osutus tegelikult rusikaõiguseks, mis tardus kiiresti senisest seisuseoligarhiast vaevalt vähem jäigaks rahaoligarhiaks; juba ammu polnud Lääne-Euroopa näind sellist viletsust töötavate masside seas kui just 19. saj. algupoolel. Hiljem tulid lisaks veel häired tasakaalus tootmise ja tarbimise vahel — kriisid.

Sündis tööliikumine. Kuna see, mida oli peetud majanduslikuks vabaduseks, muutis oma tagajärgedega illusoorseks poliitilise vabaduse, tuli hakata otsima teisi teid. Liberalismi sihte, mida tema enda vahendid polnud võimelised saavutama, hakkas taotlema juba uute vahenditega s o t s i a l i s m . Mida tugevamaks see kasvas, seda enam nägi liberalism end sunnituna revideerima oma programmi, et säilitada oma loosungeid. Liberaalid ei laenand niisiis mitte sotsialistidelt uusi ideaale, kuna nende endi omad olid juba teostet, nagu arvab K. R., vaid sotsialistid võtsid üle liberaalide ideaalid ja liberaalid hakkasid laenama neid tagasi.

Käesoleval sajandil ilmus näitelavale kaks uut jõudu. Üheltpoolt unustas osa sotsialiste oma reformikavade algse eesmärgi — vabaduse — ja muutis need sihiks omaette, mille taotlemiseks olid lubatud kõik vahendid. Tekkis bolševism. Teiseltpoolt hakkasid demokraatlike parteide paigalseisust ja nende võimetusest oma programme ellu viia tüdind massid (eriti sõjas vaesund väikekodanlus) otsima abi «kövast käest» ja šovinistlikest maailmavalitsuse-unistusist; appi tuli suurkapital, kes lootis leida oma privileegele kaitset ähvardava tööliikumise vastu. Tekkis f a š i s m resp. n a t s i s m .

K. R. kõneleb tõikadele vastu, kui ta väidab, et totalitaarsete kordade tekkes olnuvat süüdi liberaalide (ja sotsiaaldemokraatide) lühinägelik «edu-iga-hinna-eest»-poliitika. Tegelikult pääsivad need korrad võimule just mahajäänud mais, kus domineerisid tagurlikud elemendid ja edumeelsed viibisid opositsioonis. Võtame kasvõi W e i m a r i - a e g s e S a k s a m a . See «pärastsõjaegse liberalismi kants» säilitas kogu Wilhelmi-aegse põhiliselt demokraatiavastase bürokraatia; jättis tagandamata Kapp'i monarhistlikust putšikatsest osavõtnud kõrged riigiametnikud, surudes samal ajal veriselt maha (Vene mõistete järgi puht-vähemliku) Spartakus-liikumise; veeretis inflatsiooni kaudu sõjakaotuse majanduslikud tagajärjed peaaegu tervenisti väikekodanluse ja tööliikumise kaela: ei

teostand 15 aasta vältel ühtki mainimisväärsset majanduslikku või sotsiaalset reformi. Ja kui noorus langes nii kergesti «esimese tänaval kohat erukaprali» ohvriks, siis mitte selletõttu, et tal tekkinuks igatsus vabaduse juurest tagasi distsipliini ja autoriteedi juurde, vaid selletõttu, et teda polnud kunagi õpetat ühtainust sammu nendeta tegema. Just 20-ndate aastate idealistlik-konservatiivne «jugendbewegung» oli suurel määral HJ-i eelkäijaks ja absorbeerus sellesse hiljem eriliste raskusteta.

Ja nõnda oli kõikjal. Liberalismi süüks polnud mitte niivõrd liigne vaenlikkus vana vastu programmis kui liigne leplikkus tegelikkuses. Ja kui liberalismi positsioonid on nüüd siin ja seal kõikuma löönud, siis just tänu sellele viimasele. Prantsuse radikaalide katastroofilise kaotuse puhul äsjaseil valimisel oli avaliku arvamuse ühehäälselt kommentaariks: see erakond pole suutnud koos ajaga uueneda. Pealegi võime tähele panna, et kus liberaalid on kaotand, seal alati koos konservatiividega; et nad loovutanuksid positsioone konservatiividele, nagu väidab K. R., pole juhtund kuski viimaseaegseil valimisel Euroopas, küll aga vastupidist (Rootsi, Taani). Või peab ta Norra kristlikku rahvaerakonda ja Prantsuse vabariiklikku rahvaliidumist konservatiivseiks erakonniks? Oma suhtumuse poolest religiooni on nad kahtlematult konservatiivsed, kuid majanduslikes ja poliitilises küsimuses asetsevad nad pigemini liberaalide ja sotsialistide vahepeal.

Milles on seisnend liberalismi nõrkus, sellest leidub oivaline näide meie kodumaaltki. Mõtlen Jaan Tõnissoni riigivanemaks olekut 1933. Selmet koondata demokraatlikku rinnet ja sundida vapse näitama oma kaarte, sundida neid täpsustama oma üldsõnalisi loosungeid, lõi Tõnisson tsensuuri ja organisatsioonidekeelu kaudu, mis tabasid antud oludes demokraatlikke parteisid ja pressi hoopis valusamalt kui vapse, just viimaste poolt õngitsemiseks soovit sogase vee ja diskrediteeris rahva silmis senise demokraatia lõplikult. Pärast seda oli autoritaarne riigipööre tõesti ainus võimalus seisukorra päästmiseks. Ja kui K. R. õigusega juhib tähelepanu Tõnissoni maailmavaates leiduvale konservatiivsele elemendile, siis näitab meile mainit episood, kuidas just see element oli tema (ja kogu me liberalismi) ahhillesekannaks, mis võimaldas tal olla särav opositsioonis ja saamatu võimul.

Nüüd paar sõna konservatiivsest endist. (Nende kihilist kuuluvust määritleb K. R. muide väga puudulikult, väites, et nad pärast suurmaapidamise hävingut muutunvat puht-talupoegade erakonnaks. Kuhu jääb suurkapital, mille sõna ses erakonnas tavaliselt siiski veidi rohkem kaalub? Isegi nii tüübilisel agraarmaal nagu Eesti oli nende «potipõllumeeste» osa kõike muud kui tähtsusetu.) Kui sotsiaaldemokraadid — vaevalt küll liberaalid — pole paiguti ja puhuti osutand küllaldast valvsust bolševismi vastu, siis «agiitpropaganda» liialdusist hoolimata on tõik, et konservatiivid on osutand seda veel palju vähem natsismi suhtes. Meenutagem üksnes Prantsuse konservatiivide hoiakut sanktsioonide ja Inglise omade noninterventsiooni küsimuses; sirvigem kollaboratööride liste natsliku okupatsiooni aegsest Euroopast. Eks osutund meilegi 1941—1944 isamaaliidu ja natsismi vahesein sageli altimaks teatavale osmoosile kui olnuks soovitav. K. R. lahendab probleemi veidi liiga lihtsalt, väites, et taolisil tegelasil polevat enam õigust nimetada endid konservatiivseks. Selline puhastustöö on ju iseendast väga sümpaatne, ent kuivõrd see evib tagasihaaravat võimu, on enam kui kahtlane. Ja kui kõneleme mehest nagu Churchill, siis ärgem unustagem tema kunagisi panegüürikaid Mussolinile. Üldse taipas konservatism natsismi ohtu enamasti alles siis, kui see oht muutus ideoloogilisest sõjaliseks, s.o. viimasel minutil.

Mitte vähem kurva peatüki moodustab kristlik kirik. K a t o l i i k l u s on vaevalt võidelnud tõsiselt natsismi vastu, enne kui tema enda huvid osutusid ohustetuiks; kus tal on võimaldand lõigata profiiti koostööst tollega, pole ta sest loobund, nõnda Hispaanias, mille vägivallarežiimi ta praegugi veel toetab, ehkki elementaarseingi enesesäilitusvaist peaks talle nüüd dikteerima vastupidist. Väärrikamat hoiakut ei osutand ka Austria kleeerus eesotsas kardinal Innitzer'iga pärast anschlussi. Ja pastor Niemölli sihitut ja ebajär-

jekindlat opositsiooni Hitlerile on hiljuti Ameerika okupatsioonivõimud hinnand nendin-
guga, et ta ei vastavat oma kuulsusele Saksa antinatsist nr. 1-na.

*

On väärtusi, mida on vaja säilitada, ütleb K. R. Õigus. Aga ainsaks võimaluseks säilitada vabadus, demokraatia ja inimväärtus, on vabastada need mõisted iganend rakendusist uute ning ajakohaste vastu. K. R. eksib, kui vastandab reformid ja väärtuste säilitamise. Üksnes esimese kaudu on võimalik teine. Kui tahame alles hoida nii eluvõimelist kui ka surevat, kaotame mõlemad. Piiblisti seisab mitte ainult: «Pea kinni, mis sul on» vaid ka: «K e s o m a e l u h o i a b , s e e k a o t a b s e l l e ».

Ajaloo pole kunagi juhtund, et iseendast eluvõimeline ideaal hääbunuks üksnes mõ-
nede «pahade poiste» lõhkua tegevuse tagajärjel. Kui vana hakkab varisema uue rünna-
kutules, siis on see märgiks, et ta on kaotand oma võimu inimeste üle ja oma elujõu
üldse (natsism ja — nagu järjest selgemini nähtub — ka bolševism on sellevastu vanad,
reaktsioonilised ideed moodsas vormis, tehnika abil taas elustet atavistlikud kihud). Kui
19. saj. liberaalid õnnestasid autoriteeti ja distsipliini, religiooni ja traditsioonilist pere-
konna- ning seksuaalmoraali, siis oli see üksnes loogiliseks lõplülüks 15. saj. aland
arengus, millele võlgne tãnu inimväärtuse ja vabaduse ideaalide eest üldse. Kirik,
olgu tema kultuuriloov jõud muidu olnud kuitahes suur, nende ideaalide elluviimiseks
on ta vaevalt midagi ära teinud, pigemini nende vastu sõdind, järkjärgult taandudes uute-
le positsioonidele; tema käsitust neist valgustab paremini tema võimuaeg — keskaeg.

Kui liberalismi poolt rünnat traditsioonilised ideaalid pole suutnud takistada viimaste
aastakümnete sündmusi, pigemini olnud neis kaasüüdlasiks — kas ei iseloomusta just
autoriteedi ja distsipliini hüpertroofia totalitaarseid kordi? —, siis on vajadust ja ka või-
malust luua uusi. (K. R. on hämmastavalt ühekülgne oma bioloogilise vaatlusviisi raken-
damises: ta näeb ideaale ainult elavaina, mitte aga ka sündivaina ja surevaina.) Kas
hoolis vaarao Eknaton, pannes aastatuhandetevanuste traditsioonide kiuste, kogu võimu-
ka preesterkonna kiuste, rahva enamiku kiuste kehtima ainujumal Atoni religiooni, hoo-
limata selle bioloogilisest seosest minevikuga? Katse ebaõnnestus, kuid uusimate
uurimuste järgi sai sealt tõenäoliselt alguse juudi monoteism, mille osa läänekultuuri
arengus K. R. alatähtsustab. Või milliseile traditsioonile toetus klassikaline Kreeka?

Teatavad algmed on meil juba olemas. Psühhoanalüüsi avastused on avand tee inimi-
hinge reaalsusi paremini arvestavale moraale ja kasvatusese; sotsialism näitab suunda
funktsioonikõlvulisema ühiskonna poole. K. R. eksib, kahtlustades s o t s i a l i s m i kui
niisugust vabaduse piiramises: on tõsi, et marksistlik sotsiaaldemokraatiagi pole vaba
teatavast kalduvusest bürokraatsele etatismile, kuid Proudhonist lähtuv detsentralistlik-
föderalistlik sotsialism, mis on viimasel ajal taas maad võitmas mitte ainult sündika-
listliku liikumise näol, vaid ka analoogsete mõttekäikude üleskerkimisega
sotsiaaldemokraatide leeris, seda eriti ladinakultuuri mail, on vabadusmeelseim kõigist
poliitilisist voolest ka majanduse alal: mida ta taotleb, on kapitalismi omavoli asendami-
ne korruga, kus ühiskond juhib oma majanduslikku elu samal demokraatsel viisil nagu
seni ainult poliitilist.

Terve ja demokraatne konservatism, mis oleks valmis kaitsma vabadusaadet paremi-
ni kui omal ajal Hispaania küsimuses, peaks olema tervitetav nähe igale vabadusmeelse-
le radikaalilegi. Püringule uute sihtide poole on ta heaks ja kindlaks hüppelauaks. Kuid
võimeline aktiivselt elus hoidma — s.t. uuendama — vabaduse ja inimväärtuse ideaale
ta ei ole ega saa ka kunagi olema.

«Vabariiklane» 1945, [nr. 3], lk. 19—23.

MÄRKUSED

Ajakirja «Vabariiklane» väljaandmine toimus rööbiti Vabariikliku Ühingu loomisega ja tegevusega. Viimane asutati Uppsalas Arvo Mägi korteris (Peterslundsgatan 3), kus Karl Ristikivi oli allüürnik. Vabariiklik Ühing liitus suhteliselt konservatiivse grupina Demokraatliku Klubiga, millest hiljem arenes Eesti Rahvusnõukogu (asut. 1947), poliitiliste rühmade liit, mis katsus esindada eesti pagulaskonda väljaspoolset poliitilisel areenil. Üks Vabariikliku Ühingu tekkepõhjus oli eri poliitiliste rühmade vahelise vahekorra paguluse algaastail. Jätkusid 1930. aastate «vaikiva ajastu» vastuolud Isamaaliidu ja opositsiooni vahel. Vabariikliku Ühingu eesmärk oli neid vastuolusid leevendada ning kaasa aidata koostööks tähtsate poliitiliste küsimuste lahendamisel ja välispropaganda tõhustamisel.

Vabariiklik Ühing tegutseb klubilisel alusel tänapäevani. Selle eripära on, et ühingul pole põhikirja ega liikmemaksu, selle 3—5 minutit kestvaid koosolekuid ei protokollita.

Paguluse algaastail oli vajadus erapooletu ja asjaliku väljaande järele, kus saaks avaldada poliitilisi, majanduslikke ja kultuurilisi probleeme käsitlevaid artikleid. «Vabariiklasele» õnnestus sellekohast kaastööd saada väga laial rindel, mida näitab valik ajakirjas ilmunud artiklite autoritest: J. Aavik, A. Adson, A. Kallas, S. Karling, R. Kiviranna, H. Kauri, J. Koit, J. Köpp, I. Käbin, A. Mark, H. Mark, J. Mägiste, E. Poom, H. Rajamaa, E. Roos, G. Ränk, E. V. Saks, A. Soom, I. Talve, V. Tauli, A. Tuulse, V. Uibopuu, E. Uustalu, A. Varma. Peale selle tegid agaralt kaastööd ka toimetuselike med. Muu olulisema kõrval ilmus «Vabariiklases» kirjandusarvustusi ja jooneluseid, eriti *Onu Piilu* (K. Ristikivi) ja *Nokitseja* (A. Mägi) sulest.

«Vabariiklane» ilmus aastail 1945—1947, kokku 11 numbrit, 352 lehekülge. Trükiarv oli umbes 500. «Vabariiklast» levitati omal jõul sõprade ja tuttavate ringis, selleks kasutati ka avalikke koosolekuid jms. Väljaanne jäi seisma peamiselt majanduslikel põhjustel. Kuna kirjanduslik ja ajakirjanduslik turg täienes, siis ei suutnud «Vabariiklane» oma teatud määral eksklusiivse iseloomu tõttu teistega võistelda.

Paar sõna ajakirja toimetusest. *Ideandja* oli Eerik L a i d (1904—1961), kodumaal muinsuskaitse inspektor ja Eesti Rahva Muuseumi direktori kohusetähta, Soomes Eesti Büroo juhataja, sel ajal töötas Rootsi Rahvakultuuri uurimise instituudis Stockholmis, sai hiljem rahvateaduse doktoriks ja oli Eesti Rahvusfondi esimees. Rudolf J a l a k a s (s. 1914) oli kodumaal käitismajanduse õppetooli (prof. E. Poom) assistent, töötas Soomes Eesti Büroos ja kirjutas majandusteaduslikke artikleid. Ajakirja toimetamise ajal oli pangaametnik ja täiendas end Kaubandusülikoolis, hiljem oli suurpanga Svenska Handelsbanken'i üks direktoreid. Karl R i s t i k i v i (1912—1977) oli kodumaal majandusgeograafia õppetooli (prof. E. Kant) assistent, temagi tegutses Soomes Eesti Büroos, «Vabariiklase» tegemise ajal töötas nn. arhiivitöölisena Uppsala ülikooli geograafia instituudis. Neljas toimetusliige Arvo M ä g i (s. 1913) oli kodumaal muuseumiametnik ja tööl «Postimehe» toimetuses, Soomes toimetas ajalehte «Malevlane» ja hiljem Soome raadio eestikeelseid saateid, ajakirja väljaandmise ajal töötas Uppsala linnaarhitekti kontoris joonestajana, raamatuid ei olnud veel avaldanud.

«Vabariiklase» toimetuse oli tookordsete «teeneliste pagulaspoliitikute» meelest (keda kodumaine propaganda «ladvikuks» ristas, kuigi neil sellist positsiooni polnud) noor. Inimeste vanust hinnati esimese paarikümne pagulusaasta jooksul selle järgi, kui vanalt pagulusse oli tulnud. Kes tudengina tulid, jäid «vanade» meelest eluajaks tudengiteks.

Vaidlus Karl Ristikivi ja Ilmar Laabani vahel sügenes nende hoiakute ja vaatekohtade põhimõttelisest erinevusest, millele Ristikivi oma vastuses Laabanile ka viitab («pe erinevus ei seisa üksikasjades vaid lähtekohtades üldse»). Ristikivi oli põhiliselt konservatiivne inimene, nagu nähtub ka tema loomingust (kuigi arvustus pole seda alati märganud). «Tule ja raua» tööline Jüri Säävel oli konservatiivne tüüp, asjaolu, mis ärritas marksist Max Laossoni ja hilisemat juunikommunisti Aadu Hinti. Ristikivi ajaloolise sarja peategelased Konradinist kuni Otto II-ni katsuvad ikka midagi säilitada, nad pole uuendajad ega reformijad. Ilmar Laaban selle vastu on alati esinenud kõige uue ja moodsa tutvustajana ning uute ideede eest võitlejana — poliitikas, kirjanduses, kunstis ja muusikas.

ARVO MÄGI

1945. aastal ilmus kolm nummerdamata «Vabariiklase» vihku (juunis, septembris ja detsembris). Arvatavasti ei kavandatud algul perioodiliselt ilmuvat ajakirja väljaandmist. Kolme esimese «Vabariiklase» peas on määratlus 'Rahvuspoliitiline koguteos', mis viitab pigem «Dünamise» jt. analoogiliste üllitiste eeskujule. Toimetuse pöördumises lugejate poole öeldakse, et ««Vabariiklane» tahab olla vahendiks meie riigi ja rahva küsimuste ja ülesannete käsitlemisel, kaitstes sealjuures aktiivselt demokraatlikke printsiipe». Märgitakse, et «Vabariiklane» on mõeldud eeskätt noorema põlvkonna häälekandjaks, mis «sobiva kaastöö kogunemisel» kavatses ilmumist jätkata.

1946 muudetaksegi «Vabariiklane» 6 korda aastas ilmuvaks ajakirjaks. Väliselt jääb ta endistviisi väikeseks (ületab veidi EKK raamatute formaati) 32-leheküljeliseks brošüüriks, mida 1947. aastal il-

MÄRKUSED

mub veel kaks numbrit. Sisusuunitluse poolest meenutab «Vabariiklane» juba viidatud koguteoseid ja 1930-ndate «Akadeemiast».

«Vabariiklase» poliitilis-filosoofilise palge kujundamisel oli oluline osa Ristikivil — tema mitmesugust kaastööd leidub peaaegu igas numbris. I. Laaban vaidles Ristikivi kahe artikliga «Vabariiklase» esimestes numbrites; neist on «Loomingus» taastrukitud tähtsam. Teine (Kes on kes? «Vabariiklane» 1945, [nr. 2], lk. 20—24) käsitles parteide ja maailmavaadete arengut XIX—XX sajandil.

Ristikivi vastas Laabanile lühidalt ühe oma järgmise artikli joone all. Tsiteerime selle vastuse siinkohal tervikuna (Rikkad ja vaesed. «Vabariiklane» 1946, nr. 2, lk. 9): «Harjumuse ülivõimsast mõjust inimesele pole suutnud vabaneda isegi kõige radikaalsemad uuendusmeelsed. Las nad ise pealegi seda eitada — sageli võib just kõige kangekaelsem eitamine osutada ülestunnistuseks. Mõtlen siinkohal ka I. L. a. b. a. n. i vastuväitlusele [üle]leelmises «Vabariiklases». Üksikasjalik vastamine sellele võtaks terve artikli ruumi ega ütleks midagi uut, sest peaarinevus ei seisa üksikasjades vaid lähtekohas üldse, ning üksikküsimuste käsitletu veaks peaprobleemist kõrvale. I. L. vastust iseloomustab juba see «klassikalistes» seisukohtades ja suhtumises klammerdumine, kuigi muidu oleks oodanud vastupidist teistes asjades nii revolutsiooniliselt värske vaadete inimeselt. Mitmed I. L. väited konservatiivsete poliitikute vigadest on ju täiesti õiged, ega ole ka allakirjutanu tahtnud neile kaitsekõnet kirjutada. Teiselt poolt ei too I. L. ühtki uut tööka, mis läheks vasakpoolsete teenete kontosse, kas või võitluses totalitarismi vastu. Meie arvamusid Weimari-Saksamaast jäävad vastupidisteks, siin ei aita vist ükski argumentatsioon, poliitilise arengu diagnoosi Euroopa suhtes pean veel natuke varajaseks ja Hispaania küsimust liiga õrnaks. I. L. pole vist kunagi olnud olukorras, kus ühe pahe vastu võitlemiseks tuleb olude sunnil leppida teisega, väiksemaga. Ma ei usu ka, et Eknatoni reformid oleksid aluse pannud monoteismile, pigemini on see üks näide ennakreformide ebakohasusest. Samuti ei pea ma Tõnissoni «diktatuuri» 1933—34 aasta sündmuste peapõhjuseks. Ja kui I. L. teeb vahet ideoloogilise ja sõjalise (s. o. elulise) hädaohu vahel, siis minu arvates need hädaohud on identsed. Seepärast ühtun ka I. L. seisukohaga deentralistliku sündikalismi edemuses sotsialismi ees ega näe selles nii suurt hädaohtu ei ideoloogiliselt ega muidu.»

T. H.

Heino Puhvel

Heitlused minevikuga

MIKS PÖÖRDUVAD PILGUD MINEVIKKU?

Juba mitu aastat on meie kirjanikkond nautinud täielikku loominguvabadust — staatust, mida igatseti ja oodati aastakümneid. Nüüd võiks tõusta küsimus, kas selle seisundi saavutamine on mõjutanud meie kirjanduse taset, tema vaimsust ja otsinguid. Iga demokraat ja isamaalane ootaks sellele jaatavat vastust, aga paraku peavad vaimustatud hurraahüüded ära jääma. Tõsi küll — tsensuuri ja kroonuvõimu alt vabanemise märgid on selged. On ilmunud teoseid, mis nõukoguliku tsensuuri tingimustes poleks trükimista näinud. Mõtlen iga liiki repressioonide kujutamist ja laagriainestiku tulekut eesti kirjandusse. Kuid see on asja üks külg, kirjanduses varemgi esinenud kriitilise suuna loogiline jätk, mis diktatuuri kokkuvarisemise järel nahunii pidi tulema. Uus vaimsus, mis võiks aluse rajada tõepoolest uuele kirjandusele, aga on praeguseni sündimata. Sõandaksin väita, et meie kirjandus püsib ja liigub praegugi veel selle kriitilise meelega ja trotsliku vaimsuse najal, mis temasse oli kogunenud diktatuurivõimu lõpuks. Uued esteetilised horisondid alles avanevad ja nendest saadud esimesi impulsse kogutakse endasse. Meie kultuurielus on ikka veel üleminekuaeg, kuigi poliitilises elus võiks möödunud aasta 20. augustit pidada selle lõpuks.

Uueneva esteetilise mõtte konkreetseid avaldusvorme on praegu siiski vähe. Pandagu tähele, kui tagasihoidlikult ilmub meie ajakirjades kaasaja esteetilisi või filosoofilisi probleeme käsitlevaid kirjutisi. «Looming» oleks nende peamine avaldamiskoht, kuid selle ajakirja publitsistikalehekülgedel näeb enamasti ajaloolaseid kirjutisi või õiendatakse arveid minevikuga. Nähtavasti on õpitud futuristidelt: enne kui saab sündida uus kirjandus, tuleb vanaga arved lõplikult klaariks teha. Aga vanu asju armastavad eestlased omavahel selgitada erilise põhjalikkusega. See olevat meil juba veres. Tänapäev annab sellele väitele uut kinnitust.

Niisiis — kuigi meil oleks uue kultuuri aluste rajamiseks vaja mõelda eelkõige tänapäeva kirjandusest, on kriitikutel pilgud kiindunud minevikku. Viimase aja kõige irriteerivam kirjanduslik probleem on Nõukogude okupatsiooni perioodil loodud kirjanduse hindamine. Õigemini küll uue lähenemisnurga leidmine sellele kirjandusele. Üsna järjekorras on ilmunud artikleid, milles tehakse etteheiteid ühele või teisele tolle perioodi kirjanikule, kusjuures süüdistused ei toetu veenvale analüüsile, vaid hindaja subjektiivsetele otsustustele, mis sõnastatud teravalt, mõnikord isegi solvavas stiilis. Pean silmas Hölderlini varjunime all V. Grossile sooritatud kallaletunges, T. Liivi artiklit «Eesti kirjanduse eesmärk» («Sirp» 1991, nr. 45) ja kriitik V. Vaheri mõnda uudiskirjandust tutvustavat annotatsiooni nädalalehes «Eesti Aeg».

Tõsisema analüüsikatse on ette võtnud viis kriitikut (T. Haug, H. Krull, T. Liiv, P.-E. Rummo ja E. Soosaar) oma vestlusingis, mis ilmus selle aasta esimeses «Loomingus». Vestlejad on avaldanud huvitavaid ja viljakaid mõtteid, eriti loomingupsühholoogia valdast. Kuid nad ei püüdnudki jõuda mingite lähtealuste või püsiseisukohtadeni, mida võtta vaadeldava ajajärgu kirjanduse hindamisel aluseks, vaid avaldasid arvamusi üksikute autorite kohta. Ilmselt olid vestlejate arusaamad kirjanduse rollist okupeeritud Eestis erinevad ja see viis vastandlike mõttekäikudeni. Ühed seadsid end kohtumõistjate rolli, kuid unustasid, et enne otsuse langetamist tuleb asja arutada ja püüda mõista neid, kes oma teosed löid diktatuurivõimu tingimustes. Teised olid tagasihoidlikumad ja otsisid

kirjanike eksikäikude loomingupsühholoogilisi põhjusi. A. Valton on oma leebel viisil juhtinud tähelepanu mõnele küsitavusele, näidates, et olukorrad olid keerukamad ning sundisid teatavatele kompromissidele peaaegu kõiki («Sirp» 1992, nr. 9). Mõni vestleja oli juba ette eitavalt häälestatud suure osa selle kirjanduse suhtes, millest hakkas rääkima. Seepärast huvitasid teda peamiselt negatiivsed näited, kuid on ju ilmne, et sellel pikal perioodil — peaaegu pool sajandit — loodi ka püsiva kunstilise väärtusega teosed. Täpselt niisamuti nagu teistelgi kunstialadel.

Mis aga selles vestluses kõige enam hämmastas, oli esteetiliste kategooriate ja mõistete äärmiselt napp kasutamine. Hinnangud ei toetunud kunstilisele analüüsile, vaid teostesse suhtuti kui poliitilise võitluse vahenditesse. Paiguti näis, et vestlejaid ei huvitanud teosed kui kunstinähtused, vaid ainult nende kasutamine poliitilises võitluses. Täpselt niimoodi suhtus kunstisse ka nõukogude parteivõim. Eesmärk oli vägagi selge: teha kirjandusest ja kunstist poliitilise võitluse ja kuuleka rahva kasvatamise vahend. Aga sellele kavale allusid ainult üksikud kirjanikud.

Tuleb rõhutada kui aksioomi: nõukoguliku diktatuuri tingimustes elanud ja töötanud Eesti kirjanike peamine teene on selles, et nad säilitasid Eestis kirjanduse kui kunsti ja arendasid seda võimaluste piirides. Loomulikult tehti eri aastakümneil seda eri viisil ja isesuguste tulemustega — vastavalt olukordadele. Eesti kirjanduse säilitamine ja selle kaudu rahva vaimuse toetamine ning virgutamine oli toonase kultuurivõitluse peamine eesmärk, mida tunnetas kirjanikkonna valdav enamik. Ja kõik, kes niisuguses suunas tegutsesid, on sügavat lugupidamist väärt ka siis, kui nad siin-seal pidid mõne kompromissi tegema. Tänu sellele, et kirjanikud tundsid oma missiooni, on meie praegusel kirjandusel arvestatav tase, mille baasilt võib tõusta uue ajastu kultuur.

MÕNEST PÕHITÕEST, MIDA EI TOHIKS UNUSTADA

Totalitaarses ühiskonnas on kirjandus alati mitmekihiline ning suundumustelt ebaühtlane. Kirjanduse allutamine võimule kutsub esile võimu ja vaimu vahelise võitluse, millel on palju vorme. Tavaliselt sünnitab totalitaarne süsteem võimulihedase kirjanduse, aga sellele vastukaaluks tekib kirjandus, mis nii- või teistsugusel viisil püüab võimu ideoloogilisest haardest vabaneda või sundideedest kõrvale hiilida. Kõik see on kultuuriloost ammu teada ja kõik see kordus ka bolševistliku diktatuuri alla sattunud Eestis. Tsensuur polnud nõukogude võimu väljamõeldis, aga bolševistlik diktatuur viis kirjanduse ja teistegi kunstide valvamise ja mõjutamise omamoodi absoluuti; kõik kirjandusega seotud inimesed teavad seda omaenda kogemuste varal. Teavad sedagi, et kirjanduses olid tabuteemad ja ainealad, mida sai käsitleda ainult nõukoguliku ajalookontseptsiooni võltsinguid järgides. Nii oli sõjajärgses Eestis kirjanik asetatud väga rasketesse tingimustesse. Ja kui 1950. aastate algul jõuti omalaadse vaimse terrorini (teisiti ei saa tollast olukorda nimetada), ähvardas kirjanduse järjepidevus tõepoolest katkeda. Eesti rahvuslik kultuur seisis tollal tõsise katastroofi lävel ja ainult diktaatori surm päästis meid halvimast.

Mida pidid kirjanikud tegema, kui nad nägid, et Eesti oli sõja lõppedes jäetud Nõukogude Liidu meelevalla ja okupatsioon muutub püsivaks? Ideoloogiline surve võttis eriti ründava hoiaku pärast 1946. a. otsuseid ja A. Ždanovi räiget esinemist. Katse allutada kogu impeeriumi loominguks jõud bolševistlikule ideoloogiale tõi korvamatut kahju kõigi alistatud rahvaste kirjandustele, teisalt aga blameeris põhjalikult tollesama impeeriumi kultuuripoliitikat. Võib-olla käsitatakse ždanovismi kunagi kui XX sajandi kõige kultuurivaenulikumat aktsiooni.

Ilmselt vajab tollase olukorra analüüs erilist lähenemist juba sellepärast, et terrori tingimustes käitub inimene teisiti kui turvalistes oludes. Vastandumine ždanovismile, näiteks partei otsuste kritiseerimine mõnel koosolekul, oleks tähendanud kindlat vastuminekut repressioonidele. Seepärast otsustaski kirjanike enamik kuulata ždanovlikke õpetussõnu vaikides. Kas saab seda neile ette heita või nimetada niisugust käitumist

võimuga kaasaminekuks? Ons see kompromiss? Turvalisel ajal on neil, kes vestlusingis oma vaimuteravust näitavad, raske otsustada terrori all elanud kirjanike tegevuse üle. Mõnigi võimulähedane luuletus oli kirjutatud lihtsalt enesekaitseks, aga enesekaitse peaks olema ka kirjanikule lubatud. Või mitte? On oluline erinevus, kas kirjanik teeskleb solidaarsust võimuga enesekaitse eesmärgil, säilitades seejuures oma vaimsuse, või on ta võimulähedane oma vabast tahtest ja hoopis turvalisemates tingimustes. Eesti kirjandusest leiame näiteid nii selle kui ka teise kohta, aga jäägu nimed praegu nimetamata. Kui nüüd mõned noored literaadid, kes tollastest oludest on lugenud ainult raamatuist, väljendavad oma pahameelt nende üle, kes terrorirežiimi ajal mõnele kompromissile läksid, siis jääb sellele hukkamõistule mingi veider kõrvalmaitse.

E. Soosaar on vestlusingis meenutanud tuntud piiblifraasi — andke keisrile, mis keisri, ja Jumalale, mis Jumala kohus. Näib, et see iidne tarkus aitab meid tõepoolest jõuda vastuvõtava lähtekohani mineviku kirjanduse hindamisel. Aga nagu piiblifraasid ikka, lascb seegi end tõlgendada mitmekülgselt, jättes võimaluse nii väiklaseks kui ka suuremeelseks interpreteeringuks. Küllap andsid eesti kirjanikud nii Jumalale kui ka keisrile. Kuidas, mispärast ja missugustel tingimustel nii või teisiti toimiti, seda saab selgitada konkreetne ja täpne minevikukirjanduse analüüs. Üksikute näidete või teostest väljarebitud fraaside põhjal ei saa teha kogu kirjaniku loomingut iseloomustavaid otsustusi.

Seda kirjutades ei taha ma väita, nagu poleks nõukogude perioodi eesti kirjanduses midagi taunimisväärset olnud. Näib, et taunitava otsimine ja kindlaksmääramine peaks algama siiski kirjanduse eri suundadest ja avaldusvormidest ning alles siis leitama konkreetseid autorid, kes neid suundi esindavad või on nendega vähemal-rohkemal määral seotud. Nii ei saa kuidagi positiivsesse valgusesse tõsta luuletajaid, kes pärast meie maa okupeerimist 1940. a. süvel ruttasid avaldama uut võimu tervitavaid luuletusi. Nõukogulik režiim alles käivitus ja otseselt ei sunnitud kedagi propagandaluulet kirjutama, pigem meelitati.

Teiseks tuleb analüüsida seda kirjanduslikku suunda, mis järgis ždanovismi nõudeid ja sovelendus nendega pärast 1946. a. otsuseid. Nähtust esindab väike rühm kirjanikke, aga meie kirjandusloosse jääb see täielikult tasalülitatud kirjanduse näitena. Nende teoste põhjalikum vaatlus võiks pakkuda teatavat loomingupsühholoogilist huvi. Sellesse rühma kuuluks ka kogu tolleaegne propagandakirjandus, mis õigustas partei poliitikat ja paljastas agaralt välismaiseid imperialiste ning klassivaenlasi Eestis.

Kolmanda taunitava liigi moodustaks niisugune kirjandus, mille autorid on lähtunud nõukogulikest ajalookontseptsioonidest ja õigustavad neid. Kõigepealt muidugi teosed, mis kujutavad 1940. a. «revolutsiooni» Eestis või valgustavad tendentslikult 1917.—1918. a. sündmusi. Siia võiksid kuuluda needki raamatud, mis oma põhikontseptsiooniga õigustavad proletariaadi diktatuuri ja vägivaldla klassivõitluses.

Näib, et mainitud kolme tsentrisse on haaratud kogu kirjandus, milles domineerib ajalooline vale, ükskõik missuguste poliitiliste või parteiliste printsiipidega seda ka on põhjendatud. See osa kirjandusest vajab esmajoones ümbermõtestamist. Kuid ei tohi korrata seda, mida tegi nõukogulik parteiline kriitika oma hukkamõistmistele tuhinas. Kriitikast ei tohi kujuneda labane arveteklaarimine ajaleheveergudel. Paraku on selle protsessi esimesed märgid nähtaval.

Kui terrorirežiim pärast diktaatori surma lõdvenes ja lõpuks taandus, algas eesti kirjanduse kiire teisenemine. Võib-olla on 1960. aastate uue luule ja proosa tõus üks imetlusväärsemaid etappe kogu eesti kirjandusloos. Pole kellelegi uudis, et ajuti oli eesti kirjandus oma vaimult kõige iseseisvam ja vormilt novaatorlikum terves impeeriumis. Ent kogu see uuenemine, temaatiline ja ideeline avardumine toimus pidevas võitluses kirjandust valvama ja kontrollima seatud instantsidega. Ons keegi teinud kindlaks, mitmel korral sekkus tsensuur kirjastamisprotsessi, esitades oma nõudmisi? Meenutatagu sedagi, et kõik sellal korraldatud romaanivõistlused lõppesid konfliktsete situatsioonide-

ga: ikka ja jälle polnud parteiline võim nõus parimate romaanide avaldamisega. Ja nii kestis lakkamatu võitlus võimu ja vaimu vahel kuni diktatuuri kokkuvarisemiseni.

Muidugi, kirjanikkond diferentseerus. Oli päris arvukalt autoreid, kes ei hakanud võimu provotseerima: nad piirdusid oma teostes niisuguse ideelise tagapõhja ja aineistkuga, mille läbiminekus võis olla enam-vähem kindel. Tekkis ka autotsensuur — ühel tugevam, teisel nõrgem, ikka vastavalt kirjaniku natuurile. Oli võimule lähedal seisvaid kirjanikke ja neid, keda võim talus hädavaevu. Aga kõik see on totalitaarse riigi kultuurielu argipäev, mille muutmine polnud kirjanike võimuses. Diktatuurivõimu polnud ju rajanud eesti kirjanikud. Nende ainuke võimalus oli luua tingimustes, millesse totalitaarne riik oli nad määranud. Ja kirjanike enamik mõistis suurepäraselt, et nendes oludes tuleb anda keisrile nii vähe kui võimalik ja Jumalale nii palju kui võimalik, aga kõige enam tuleb anda rahvale, kes ootas emakeelset loomingut üha ähvardavamaks muutuvast venestamise lainest. Kõike seda tuleb analüüsijal arvestada, kui tahetakse anda objektiivne ülevaade selle aja kirjandusest. Eeskätt seda olekski vaja, aga mitte teravasõnalisi kalalätunge üksikutele autoritele või mõnele teosele.

IDEAALSED KIRJANIKUD JA KOMPROMISSID

Kompromiss on igapäevases elus tavaline nähtus. Poliitika olevat oma olulises osas kompromisside leidmise ja teostamise kunst. Totalitaarse tühiskonna kirjandusest ja kultuurist rääkides sellest teemast mööda ei pääse. Kirjanik pidi otsustama, mil määral minna kompromissile, kui teos jäi tsensuuritõkete taha kinni või retsensent nõudis selle ümbertegemist. On täiesti selge, et niisuguses olukorras käitusid kirjanikud erisuguselt, igauks vastavalt oma tõekspidamistele ja moraalsele jõule.

Analüüsijale on kompromissluse teema väga keerukas. Sageli on siin tõeni jõudmine raske, sest tuleb arvestada ka võimuga konflikti sattunud kirjaniku hingeseisundit. Analüüsijale on kirjaniku ja võimu konflikt ainult uurimisobjekt, kirjanikul aga onenes selle konflikti lahendamisest väga palju. Seepärast tuleks kirjandusteadlasel kompromisside hindamisel olla tagasihoidlik ja piirduda olukordade ning faktide esitamisega. Kompromisse on ju väga mitmesuguseid: ebaolulisi ja tühiseid, mis kirjaniku sisimaid tõekspidamisi ei riiva, aga enamasti on nad suunatud kirjaniku loomingulise suveräänsuse vastu. Raske on määratleda, kas kompromissiga rohkem võideti või kaotati, raske on leida piiri, kus kompromiss muutub kirjanikule ohtlikuks ja alandavaks ning kus võime kindlasõnaliselt öelda, et siin tulnuks kompromissist igal juhul hoiduda.

T. Liiv on vestlusringis väitnud, et Eestis leidis diktatuurirežiimi ajal kolm kirjaniku, kes võimule mingeid järeleandmisi ei teinud. Need olid B. Alver, U. Masing ja A. Alliksaar, viimane kuuluvat ideaalsete kirjanike hulka siiski teatavate reservatsioonidega. (Kõrvalmärkus: kas on juhus, et kõik ideaalsed kirjanikud on tartlased?) Kirjanike jaotumine ideaalseteks ja nendeks teisteks on skolastiline ega süvenda arusaamist nõukogude perioodi kirjandusest. Aga kui niisugune jaotus on kord tehtud, üks siis jätkakem. Mis puutub B. Alverisse, siis oli ta tõepoolest erakordne isiksus, rääkimata tema talendi erilisest särast. Ta võiks tõesti olla ühe okupeeritud ja ahistatud rahvuse alistumatu kirjanduse sümbol, miks siis mitte ka ideaalne kirjanik.

U. Masingu erilaadse koha eesti kirjanduse üldpildis on A. Valton määratlenud päris täpselt («Sirp» 1992, nr. 9). Konflikt võimuga surus U. Masingu uhkesse üksindusse, aga Masing kui kirjanik ei näinud selles seisundis traagikat. Tema eluhoiakuga sobis erakliku mõtleja, teadlase ja kirjaniku positsioon hästi. Ka teistsugustes oludes poleks temast saanud kirjanduselu organisaatorit või rahvalikku poeti.

U. Masingu sihikindel mõõdamine (või üleolek) kõigest sellest, millega tegelesid teised tema kaasaegsed eesti luuletajad, väärrib sügavat lugupidamist. Tema luule seisab irdu nii kodu- kui ka väliseesti luuletajate loomingust. Mõned pagulaspoetid mõjusta-

sid kodueesti luulet kindlasti rohkem kui Masing, kuigi olid raudse eesriide taga. Nii on U. Masing küll pääsenud kompromissidest, kuid tema luule on tänini rahvale tundmatu. Kas niisugune olukord on kirjaniku seisukohalt vaadates ideaalne? Kirjanduse arengu, kultuurilembese rahva ja kirjandusteaduse seisukohalt küll mitte.

Kui peetakse vajalikuks ideaalsete kirjanikunatuuride otsimist, siis võiks ringi vaadata eelkõige nende autorite seas, keda represseeriti, kuid kes sellest hoolimata kirjutasid end kiiresti tuntuks ning etendasid otsustavat osa viimaste aastakümnete kirjanduse arengus. Nii on oma kirjandusliku missiooni otse imetlusväärset täitnud J. Kross, R. Kaugver, A. Kaalep, A. Valton ja veel mõni teinegi, keda okupatsioonivõim ahistas, kuid kes leidsid endas jõudu loominguks eneseteostuseks. Nad pidid alluma totalitaarse võimu poolt loodud tingimustele, nad ei saanud kirjutada kõigest, millest oleksid tahtnud, näiteks sellest samast vägivallarežiimist, mille ohvriks nad olid langenud. Kas see on kompromiss? Pigem on see olude kasutamine, sest ilma nende mõõndusteta polnud võimalik ei eneseteostus ega kirjanduse arengule kaasaaitamine.

Niisiis — meie kirjanduses on U. Masing, kes ei teinud võimudega ühtki kompromissi. Aga oletagem korraks, et Masingu meelekindlusega kirjanikke olnuks näiteks kakskümmend või kolmkümmend. Siis olnuks meil nüüd sahtliluulet ja -romaane kuhilate viisi, ent kirjanduse arengusse oleks tekkinud lünk. Rahvas oleks raskeil aastakümneil jäänud ilma eestikeelsest raamatust, aga see olnuks meie kultuurielus päris tõsine katastroof. Kindlasti palju suurem õnnetus kui nüüd mõne kirjaniku loomingu loos mingisuguse kompromissi avastamine. Inimesed vajasid eestikeelset kirjandust ja eesti olude kujutamist tollal otse hädasti. Olgu märgitud, et rahvas luges nõukogulikel aastakümnetel rohkem kui kunagi varem. Luges sellepärast, et otsis eesti kirjanike loomingust oma vaimule tuge ja mõnegi kirjaniku teostest seda ka leidis. Kõik kirjanikud, kes sel ajal käisid lugejatega kohtumas, võivad kinnitada, et rahval oli elav side kirjandusega. Nõukogude perioodi eesti kirjandusest võib tuua ridamisi näiteid, kuidas kirjanikud hoidusid kompromissidest, mis loomulikult pidurdas nende loomingut. P.-E. Rummo ei läinud võimudega kompromissile, kui tema «Saatja aadressi» avaldamine keelati. Võitlus selle kogu ümber on diktatuuriaegse võimu ja vaimu konflikti eredamaid peatükke Eestis. Kui kogu materjal selle kohta kokku koguda, võiks kirjutada dokumentaaldraama, millele P.-E. Rummo värsid annaksid omapoolse värvingu. Kuid ajad muutusid, luuletaja jäi võitjaks. Me võime öelda, et ta käitus ideaalselt, kaitses lõpuni kirjanduse suveräänsust. Hoopis teine asi on, et teisenenud oludes polnud «Saatja aadressil» enam seda kõlajõudu, mis tal olnuks diktatuuri tingimustes. Samas tuleb küsida, missugust hinda pidi luuletaja maksma võimuga konflikti minnes. Psüühiline pinge, närvikulu ja loominguvõime pidurdumine on kirjanikule väga tõsised kaotused ja P.-E. Rummot tabasid need tema loomingulise tegevuse kõrghetkel.

Mõnevõrra teisiti käitus R. Kaugver. Tema sõjaromaan «Võõra mõõga teenistuses» ei saanud ilmuda. Kirjanik loobus vägikaika vedamisest, istus laua taha ja kirjutas edasi, kasutades ilmumata romaani materjale teisel. Kas see oli kompromiss? Võimu ja vaimu vahelises võitluses — nagu igasuguses tõsises võitluses — määravad kirjanikupoolse võitlusviisi ja tegutsemislaadi kirjaniku karakter, temperament ja vaimne tugevus. Üks eelistab selles võitluses olla märter, teine peab paindlikku taktikat õigemaks, kusjuures — ja seda tuleb eriti rõhutada — paindlikkus ei tähenda veel järeleandmist võimu ideoloogilisele survele.

Ent nõukogude perioodist leiame ka niisuguseid kompromisse, millest nähtub kirjaniku kapituleerumine võimu taoluste ja ideoloogia ees või oma tõekspidamiste allutamine võõrastele sundidele. Aga needki nähtused pole olemuselt nii lihtsad, kui nad näivad esimesel pilgul. Kirjaniku üleminek ühtedelt ideoloogilistelt tõekspidamistelt teistele võib sündida ka sisemiste veendumuste muutumise tõttu. Temast nagu igast teisest kodanikust võib kujuneda sotsiaaldemokraat, liberaal, marksist, antimarksist, konservatiiv, rojalist, anarhist jne. omaenese sisemise veendumuse põhjal. Nii võib teatav

osa marksistliku või ka nõukoguliku ideoloogiaga mugandunud eesti kirjandust olla sise-
miste veendumuste väljendus, ja neid kirjanikke ei saa süüdistada kompromisluses.

Nõukogude perioodil töötasid päris mitmed eesti kirjanikud oma varasemad teosed
ümber, lähtudes seejuures marksistlikust elumõistmisest ja arvestades teadlikult nõuko-
gulikke ajalookontseptsioone. Niisugusel tegevusel on ilmselt kompromisluse pitser. On
raske uskuda, et nad kõik võtsid tõsiselt printsiipe, millele töötused allutati. Eriti siis,
kui punase-valge võitlust kujutavates teostes kallutatakse poolehoid kergelt ühelt teisele.
Tulemused jäid kesiseks ja tegu ise on eetilisel kahetsusväärne, kuigi igal kirjanikul on
õigus oma teoseid ümber töötada.

Normaalsetes oludes on kirjaniku vaadete muutumine tavaline nähtus. Vähe on ini-
mesi, kelle tõekspidamised elu jooksul ei muutu. Ent hoopis teise valgusesse asetuvad
need kirjanike ideoloogilised värvivahetused, mis kaasnevad ühiskondlike murrangute-
ga. Väga raske on loogiliselt seletada mõne kirjaniku ideelist kannapööret 1940. aastal ja
kaasaminekut nõukogude võimuga. Üks niisuguseid oli J. Semper.

H. Krull väidab õigustatult, et J. Semper oleks nagu kaks täiesti erinevat kirjanikku.
Üks tegutses vabas Eestis, kus oli tunnustatud poeet ja esseist, kirjanduslik erudiit ja
prantsuse vaimulaadi austaja, aga teine kirjutas nõukogulikule ajalookontseptsioonile
toetuva romaani ja väärtusetu propagandanäidendeid. «Punaseid nelke» ei päästa ka see,
et mõne põrandaaluse kommunisti kujutamisel on autor toetunud tõsielulisele materjali-
le. J. Semper järgib kramplikult nõukogulikku ajalookontseptsiooni ja täidab kogu teose
valega, mis noid kaugeid sündmusi kaasaelanud inimese paneb tõepoolest imestama,
kuidas niimoodi võib kirjutada. Mäletan seda nõrdimusesegust häämingut, millega ro-
maan Tartu vana intelligentsi poolt ilmumisajal vastu võeti. Keegi ei leidnud vastust kü-
simusele, miks J. Semper selle romaani kirjutas. Tema teadis ju liigagi hästi, kuidas
Eestist sai Eesti NSV.

J. Semperi esimene eksisamm oli minek J. Varese valitsusse. Kes on ütelnud A, peab
ütleva ka B. Ja J. Semperil polnud tahtmist sellel teel peatuda. Kui hiljem jäid paljud
juunikommunistid nende endi kaasabil meisterdatud masinavärgi hammasrataste vahele,
ei pidanud J. Semperi närvisüsteem vastu. Ilmselt kirjutas ta romaani selleks, et võimude
silmsilma oma mainet parandada. Aga ta maksis liiga kõrget hinda. Ja enese päästmiseks
polnudki vaja minna niisuguste kompromisside teele, sest selleks ajaks, kui romaan val-
mis, olid olud muutunud ja J. Semperi vaenamine oleks nangunii lõpetatud. «Punased nel-
gid» rahuldaski küll kommunistlikke võimumehi, kuid kahjustas otsustavalt kirjaniku
mainet üldsuse silmis. Jääb küsimus, kuidas erudeeritud J. Semper niisugust asja ei
mõistnud.

Küllap võib hõlpsa karjääri taotlust ette heita mõnele teiselegi kirjanikule, kes 1940.
aastal uue võimuga liitus, kuid J. Semperi puhul on seda sammu kõige raskem mõista.
Ta jääb meie kirjandusloos näiteks, kuidas kompromisslus hävitab andeka kirjaniku. Aga
tema kirjanikutee õnnetu finaali — see oli enam-vähem ühesugune kõigil, kes 1940. aastal
uue võimuga ühinesid — ärgu takistagu meil hindamast varasema Semperi luulet ja
proosat.

VEEL KORD JUHAN SMUULIGA

Nõukogude perioodi eesti kirjandusest rääkides olevat võimatu mööduda J. Smuulist,
keda millegipärast on nimetatud perversseks (!) kirjanikuks. Olen oma kriitilise seisuko-
ha tema loominguga avaldanud («Keel ja Kirjandus» 1991, nr. 12). Aga hilisemates
Smuuli-vaidlustes on esitatud niisuguseidki arvamusi, millega ei saa nõustuda. Õigupoole-
st vajab J. Smuul nüüd kaitset nende eest, kes annavad talle jäägitult eitava hinnangu.
Kirjandusteadlane peab kõigepealt maitsma vilju hea ja kurja tundmise puust, alles see-
järel võib ta inimese üle kohut mõista, teda kiita või laita. Praeguseks on küll selge, et ei

ole õigel teel need, kes J. Smuuli tema tendentslike ja propagandistlike teoste pärast laidavad, ega ka need, kes teda kaitstes vihjavad ainult J. Smuuli tugevatele külgedele.

Tõepoolest — J. Smuul kirjutas varasemal perioodil üsna lamedat propagandaluulet, mida ta hiljem isegi oma valikkogudesse ei võtnud. Aga kindlasti on tal nii luules, draamas kui ka proosas püsiväärtuslikke teoseid. Rahvalik-humoristlikus laadis võinuks ta kujuneda O. Lutsu mantlipärijaks. Jah, ta oli teataval ajal parteilise võimu tipus päris oma mees. Ü. Tontsil on õigus, kui ta väidab, et tollane võim vajab J. Smuuli, nagu seesama võim püüdis oma huvides ära kasutada teisigi andekaid inimesi («Päevaleht» 18. II 1992). Hoopis raskem on uskuda, et võim J. Smuuli kartis, nagu Ü. Tont sealsamas kinnitab. Tollane võim oli veel tugev küllalt, et ka Juhan Smuuliga hakkama saada, kui kirjanik oleks võimuga konfronteerunud. Seda Smuul ei teinud. Ei teinud ka siis, kui «Jäisest raamatust» kõrvaldati üks huvitavamaid peatükke. Aga samas võime tuua näiteid sellegi kohta, kuidas J. Smuul kasutas oma positsiooni «kahtlasemate» kolleegide toetamiseks. H. Kiige «Tondiõomaja» kaitseks väljaastumine nõudis ikkagi otsusekindlust.

Aritmeetikas võivad pluss- ja miinusväärtused vastastikku teineteist taandada ja tulemuseks on null. Kultuuris ja kirjanduses aritmeetika reeglid ei kehti, siin hinnatakse väärtusi pisut teisiti. J. Smuuli propagandaluule tühisus, ülistuspoeemi rumalus ei hävita tema mõnede teiste teoste esteetilist väärtust. Ja seepärast küsib Ü. Tont asjata, kas me läheme edasi Smuulita või Smuuliga. Ei saa ju «Loomingu» vestlusring J. Smuuli teoseid olematuks tunnistada ja teda kirjandusest välja heita. Kui T. Liiv juba mitmendat korda väidab, et J. Smuul oli venestuspoliitika toetaja ning rahvuse ajaloolise mälu hävitaja, siis tuleb sellele otsustavalt vastu vaielda. Kirjanikule antakse hinnang kogu tema loomingut ja tegevust arvesse võttes, mitte üksikuile detailidele meelevaldseid üldistusi rajades.

Ka A. Reinla võib olla muretu: Tallinna Raekoja platsil ei korraldata J. Smuuli kui kodaniku hukkamistseremooniat («Postimees» 1992, nr. 40). Ei korraldata sellest hoolimata, et sealtsamast Raekoja platsi lähedalt pidi J. Smuul enda kohta kuulma mõndagi ülekohtust. Hea ja kurja tundmisega pole meie praeguses kultuurielus kõik päris korras. Aga manalamehed andestavad elavate rumaluse palju kergemini, kui elavad andestavad manalameestele nende kunagised eksimused.

REALISMI SÕBRAD JA VAENLASED

Ikka on leidunud prohveteid, kes realismi kui loomingumetodi on vananenuks kuulutanud ja igatsenud selle asemele uut ja paremat. Kui palju on loodud uusi voole ja voolukesi, mis kui kirjanduslikud ühepäevaliblikad on kiiresti kadunud, kuid realism püsib. Vähemalt poolteist sajandit on ta kandnud proosat ja draamat peaaegu globaalses ulatuses. Loomulikult on realismgi ajas muutunud ja varieerunud, kogunud endasse inimkõrgemuse ja -tunnetuse rikkusi. Pole näha, et lähitulevikus võiks mõni teine meetod väärata realismi positsioone. Sotsialistliku realismi teooria oli realismi hea maine ja nime kasutamine omakasupüüdlikel ja halbadel eesmärkidel. Sellel ei olnud tõelise realismiga otsest seost, sest sotsialistlik realism heitis hoolimatult kõrvale varasema realismi olulisi tunnuseid. Sotsialistlik realism, mis praktikas hääbus tunduvalt varem kui teda loonud võim, oli tõelise realismi vastandnähtus.

Realismi põhitaotlus on haarata, läbi tunnetada ja kanda kunstikeelde elu kogu tema mitmekesisuses ja vastuolulisuses. Kui tunnetel ei ole piire, siis pole piire ka realismil. Sotsialistlik realism aga oli kammitsetud meetod, mis seadis kohustuse näha tegelikkust läbi parteilise prilli. Rahu tema põrmule! Vaevalt ta kodukäijana enam Euroopa rahvaste kirjandusi segama tuleb.

Läänes on realism läbinud mitu eriilmelist kultuuriepohhi ja püsib nüüd ka postindustrialses infoühiskonnas. Oma postsovetlikus troostitus olustikus peame meiegi loot-

ma realismi elujõule. Pole näha teist meetodit, mis meie proosa või draama viiks vastu uuele tõusule. Ent aeg-ajalt ilmub parnassile neid, kes realismi süüdistavad ja selle saavutusi halvustavad. Nüüd on vaenukinda heitnud H. Krull. Realismi doktriinis sisalduvat igal ajal leping võimuga («Looming» 1992, nr. 1, lk. 119), realismilt olevat hõlpus üle minna sotsialistlikule realismile jne. Üsna omapärased teoreetilised uudised. Missugune realismi doktriin näeb ette kokkulepet võimuga? Kirjaniku suhtumine võimusesse oleneb kirjaniku poliitilistest arusaamadest ja realistide hulgas on tõepoolest olnud väga mitmesuguste poliitiliste vaadetega inimesi. Realismi teoreetiliste alustega tegeleb esteetika, mis kirjaniku poliitilistele vaadetele jätab täieliku vabaduse. Läänemaade kultuuripraktikas on asjad niimoodi.

Eestis sai küll mõnest kriitilisest realistist nõukogude võimu ajal sotsialistliku realismi viljeleja, kuid see ei tulenenud realismi esteetikast, vaid eelkõige Eesti sovietiseerimisest. Meie kirjanike pärisosaks jäi nõukoguliku sotsialistliku realismi põhioletusest eemaldumine, nende boikoteerimine või hülgamine. Kui parteiline ajakirjandus tuletas aeg-ajalt meelde sotsialistliku realismi mõistet, kuulas kirjanikkond selle vaikselt ära ja jätkas endises vaimus. Missuguseid sotsialistliku realismi doktriinile vastavaid teoseid võib leida meie viimaste aastakümnete kirjandusest?

Et nõukogudeaegse kirjanduse uuel interpreteerimisel tõuseb mõnigi keerukas probleem, see on enesestki mõistetav. On ammu teada, et kirjanduses saab harva üksikuid suundi või voole klassifitseerida selgepiirilisel. Ikka leidub üleminekuvorme, suundade ja voolude põimumist või segunemist. Seal on näiteks Aadu Hint, kelle loomingu väärtusi H. Krull eitab. Ebajärjekindluses H. Krulli süüdistada ei saa. Kui ta realismi ei tunnista väärtuslikuks meetodiks, siis on täiesti loogiline, et ta peab eitava hinnangu andma ka A. H. H. Hint loomingu. Aga A. Hint oli võimekas prosaist, kes äratas tähelepanu juba iseisivas Eestis. Meie kirjandus pole nii rikas andekatest eepikutest, et võiksime tema loomingu pikemalt mõtlemata kriipsu peale tõmmata. Loomulikult pole «Tuulise rannaga» edaspidi mõtet koolilapsi vaevata. Ometi võiks siinkohal mainida, et eesti lapsed on nõukogude ajal pidanud lugema tunduvalt nõrgemaid teoseid kui «Tuuline rand». Näiteks N. Ostrovski kunstiliselt täiesti mannetut terase karastumise lugu või V. Majakovski suuresõnalisi, kuid sisutihje poeeme.

Ilmselt jääb «Tuuline rand» meie kirjanduses hoiatavaks näiteks, kuidas marksistliku dogma jälgimine on ahendanud võimeka kirjaniku elukujutust ning muutnud selle ühekülgeks. A. H. Hint kavatses kirjutada rannarahva eepoä, midagi paralleelset A. H. Tammsaare suurromaanile. Ja teoses ongi eepilist avarust, probleeme, karaktereid, päris head rahvaelu tundmist. Aga kramplik joondumine marksistliku mõttelaadi ja osalt ka nõukoguliku ajalookontseptsiooni järgi osutab teosle karuteene. Pole raske mõista, et autor tunnetas romaani kirjutades seda ahistatust ning püüdis leida väljapääsu. Võib-olla sellepärast ongi teose sisemine struktuur ja stiil alates kolmandast köitest järsult muutunud. Sümpaatne on see, et kirjanik ei viinud sündmustikku 1940. aastani, sest siis poleks ta pääsenud tolleaegsetest tüüpvaledest.

Kirjandusloolasel, kes kunagi võtab ette «Tuulise ranna» interpreteerimise uutelt lähtekohtadelt, tuleks silmas pidada sedagi, missuguses olukorras viibis A. H. Hint romaani alustades. Kui ta tahtis, et romaan ilmub, tuli teos rajada marksistlikule raamistikule. Ja seda on raske kompromisluseks nimetada, sest A. H. Hint oli tollal oma vaadetele tõepoolest marksist. Aga me teame sedagi, et kirjaniku marksismiga polnud parteiline võim rahul, autor pidi rannarahva elukujutuse kõrval tooma romaani ka tööstusproletariaadi esindajad. Maksimalist võib väita, et niisugustes tingimustes tulnuks kirjutamisest loobuda või kirjutada sahtlisse. Täiesti õige, kuid A. H. Hint polnud loodud sahtlikirjanikuks. Ta valis teise tee ja kes võiks talle selle eest etteheiteid teha? Tema romaani esimeste köidete ilmumine oli tollases kirjanduselus omaette sündmus, kuigi tänastes oludes paisab see hoopis teisiti.

J. Semperi kohta pole andmeid, et ta «Punaste nelkide» pärast oleks endale etteheiteid teinud. Aga A. H. Hint pidas elu lõpul oma kaasaminekut marksismiga tõsiseks veaks.

Tuttavatega vesteldes rääkis ta mõnelgi korral rahva traagilisest saatusest nõukogude võimu päevil. A. Hindi kurbloolus on selles, et pärast marksistlike mõttestampide ületamist polnud ta mitmesugustel põhjustel enam võimeline suuremate kompositsioonide loomiseks.

MIS SAAB EDASI?

Lõpuks tõdegem, et marksismist vaevatud kirjanduspärandi vaagimine pole ainult meie probleem. Niisugust kirjandust leiame kõigi Nõukogude Liidu mõjusfääri jäetud Ida-Euroopa rahvaste juurest. Ja mitte ainult seal. Pärast Teist maailmasõda oli marksismi suure tõusulaine aeg ja selle ideedest mõjustatud kirjanikke leidis Lääneski. Mis siis rääkida Nõukogude Liidust, kus marksism oli sundideoloogia seisundis. Seejuures tuleb läänelikku marksistlikku kirjandust selgepiiriliselts lahus hoida näiteks ždanovismist. Need on kaks täiesti eri nähtust. Kui läänelik marksistlik romaan võib olla arvestataval kunstilisel tasemel, siis ždanovism on pahupidi pööranud ka marksismi ja madaldab kirjanduse paratamatult ebakunstiks, nagu seda terrorirežiimi ajal võis kogeda.

Kui nüüd asetada nõukogude perioodi eesti kirjandus teiste Ida-Euroopa rahvaste kirjanduste kõrvale, siis — sõندان seda õelda päris veendunult — pole meil vaja häbene da. Kõikjal leidis marksismisse uskujaid, aga leidis ka kompromislasi ja konjunktuurlasi. Saksamaal olid meiega võrreldes tunduvalt vanemad kirjanduslikud traditsioonid ja hiilgav klassika, aga ometi hakati Ida-Saksamaal kirjutama sotsialistliku realismi mudelite järgi võrdlemisi lamedaid romaane, mille kõrval A. Hindi «Tuuline rand» on kvaliteetne teos. Lätis ruttasid sealseid väljapaistvad prosaistid A. Upīts ja V. Lācis otsekohe pärast sõda kirjutama marksistliku mõttelaadi ja ühiskonnaõpetusega kohandatud romaane. Nii on meie praegused kultuuriprobleemid Ida-Euroopa maadega sarnased ja seepärast peaksime jälgima, kuidas käib sealne heitlus minevikuga ja missugused piirjooned omandab sealne uus kirjandus.

Uue analüüsi vajadust ei vähenda seegi, et alles hiljuti ilmus akadeemilise kirjanduslooo viimane köide, mis lõpetab kogu oopuse — suurima eestikeelse kirjanduslooo. Selle õnnetu suurteose finaali kujunes meie heitlikule ajastule vastavaks: nõukogude perioodi kirjandusele pühendatud kaks viimast raamatut vaatavad eri suunda nagu roomlaste kahapäine jumal Janus. Üks köide vaatab nõukoguliku marksistliku analüüsimeetodi poole, aga madaldub siin-seal vulgaarmarksismiks. Teine köide sihhib vastassuunda, olles aga meetodilt ebamäärane. Faktilisi andmeid esitab see kirjanduslugu palju, kohati liialdadeski, kuid protsessivaatlus ei ole keskendatud olulisimale — vaimu ja võimu vahelisele võitlusele, mis oli ajastule iseloomulik. Ülekohtune oleks sellepärast autoreid süüdistada. Sellal kui kirjutati nende raamatute tekst, ei saadud selliseid eesmärke seada. Nii nagu oli kammitsetud kirjandus, hoiti nõukogude perioodil kindlais raames ka kirjandusloolasi. Kuid see on juba omaette teema, mis ei kuulu siia.

Niisiis — uutelt alustelt lähtuvat käsitlust ei ole vaja niivõrd üksikute kompromislaste paljastamiseks, kuivõrd selle positiivse esiletoomiseks, mida nois keerukais oludes suudeti pakkuda. Seepärast on praeguses humanitaarteaduste ümbergrupeerimise hoos kindlasti vaja säilitada kirjandusteaduslik uurimiskeskus, kus niisugust tööd võidak s peagi alustada.

Ja ikkagi ei tohiks mineviku kirjanduse keerukate probleemidega tegelemine hajutada kriitikute huvi tänapäeva esteetilise mõtte vastu. Eilne kultuur vajas minevikku koos impeeriumi lagunemisega. Uus kultuur ja uus kirjandus on see eesmärk, mille poole peaksid pöörduma kirjanike ja ka kirjandusteadlaste pilgud.

Tiit Kändler

Maailmakirjandus vajab ebahumaniste

Mu poisid, hüvasti! Head aega, sõbrad!
Mu ihu tunneb, kuidas nutab hing,
teid nähes minust ilma jäämas siia,
sest Tamerlan, see taeva roosk, nüüd sureb.

Sureb.

Christopher Marlowe,
«Tamerlan Suur»

Kõik, mis hülgab, ei ole teatavasti Eesti Vabariigi kuld.

Paljugi jääb meile kättesaamatuks, mõnigi uks suletuks. Nagu näiteks üks maailmakirjanduse kullafondi.

Miks siis ikkagi eesti kirjanduse esindajad ei kuulu maailmakirjandusse? On põhjendatud nõnda: Eesti on nii väike, eesti keel nii üürrike, Eesti mured nii erilaadsed. Suured lihtsalt ei tunne me vastu huvi või kui tunnevad, siis moepärast, jaokskaupa.

See põhjendus ei veena. Napoleon oli ka väike, aga paljud tundsid tema vastu huvi.

Napoleon raatsis ohverdada, jaksas riskeerida. Eesti kirjanik ei riskeeri ega ohverda midagi. Kui eesti kirjanikule tuleb pähe mingi hea kirjandustegelane, ei raatsi ta oma kangelast enam maha jätta. Mida õilsam tegelane on välja kukkunud, seda pikem peab olema tema kirjanduselu, arvab eesti kirjanik.

Aga selleks, et sattuda maailma silma alla, selleks et jäädvustada end tulevastele põlvetele, selleks et püsida maailmakirjanike seas — selleks tuleb olla julm ja ebahumaanne. Tuleb olla julm oma tegelaste vastu, tuleb olla ebahumaanne rahvamasside vastu, kes on need tegelased raamatulehekülgedel sünnitanud.

Shakespeare üksinda on tapnud rohkem tõelisi kangelasi, kui on seda suutnud eesti ja baltisaksa kirjandus kokku. Ja sellepärast tundubki, et kui kõik Shakespeare'i kangelased oleksid jäänud elama, oleks praegu hoopis Suurbritannia see riik, kes peaks üle minema turumajandusele.

«Noor Kaardivägi» võib küll osutada valeks, ent kunagi ei osutu ta humaanseks. Ja olla ebahumaanne tähendab olla julge, olla tähelepanu keskpunktis. Pavlik Morozovi «kangelastegu» seisnes selles, et ta sundis oma teemat käsitlevaid kirjanikke käituma laiajooneliselt, mitte kitsarinnaliselt ja ihnsalt.

Kitsarinnalisus ja ihnsus iseloomustavad eesti kirjanikke enim. Tema ei raatsi midagi minema visata. Oma pragmatismis ta hauatagust elu ei usu ja nii üritabki ta oma vaevalt protagonistilt pumbata kõik siinsamas paberil välja, mida vähegi oskab.

Mida Puškin ei suutnud teha oma «Kuldkalakese» Eidega, seda laskis tema geenius teha iseendaga. Ja kui Hašek säätis oma armsat Švejki ega saatnud teda kahurilihaks, siis suri ta ise.

Ent eesti ihnsus ei lase surra ei protagonistil, ei kirjanikul. Enim, milleks suullikud ollakse, on see, et Tammsaare laseb «Meie rebase» rebase jälle metsa tagasi. Peaasi, et oleks humaanne! Noh, meil on küll «Ustav Ülo», ent temagi kõrvaldatakse üpris pinnapealselt. Tüüpilise eesti ihnsuse tõttu ei raatsita ebahumaanse akti ette kuhjata kirjanduslikku täitematerjali. Isegi vana šotlane Walter Scott käitub oma «Ivanhoe's» eesti koiga võrreldes tõelise priiskava suveräänina. Rääkimata juba mingist Hailey' st, kes on valmis sadade lehekülgede haaval meile oma kangelasi armsaks muutma, et nad siis

paari sõnaga kõrvale lükata. Ferenc Molnári «Pál-tänava poisid» pole eesti inhuri jaoks, nemecekkide mõttetü surm viib eesti taadi haleduse voolust kantud mõtted vaid Soome marga kursi võimalikule langusele.

Milles on siis meie viga? Meie viga algab juba meie folkloorist. Veriseim muinasjutt, mida eeslane on olnud suuteline välja mõtlema, on midagi «Loomade talvekorteri» taolist. Ja seegi on setu muinasjutt. Selles ehitab härg endale talveks maja, kutsub pudulõjuseid appi. Aga keegi ei võta vedu, kõik loodavad kuidagiviisi talve üle elada. (Tegevus toimub kütusekriisi eelsetes oludes.) Kui aga talv saabub, on peenike pihus ja hädalised härja ukse taga. Härg heldib, laseb sõbrad sisse. Tuleb hunt ulgudes, palub ulualust. Härg halastab tallegi. Ja kohe on hunt härjal kõrist kinni! Ühisel jõul aetakse hunt metsa tagasi.

Lugu on pikk, aga keegi, isegi mitte hunt ei hukku. Sellepärast maailm seda muinasjuttu ei tunnegi.

Maailm tunneb Punamütsikest, kes Charles Perrault' hundi kõhus traagiliselt hukkus. Vennad Grimmid lasksid puuraiduritel küll Punamütsikese päästa, aga neil hukkus vähemasti hunt.

Kui Andersenil oleks olnud rohkem tina, oleks ta lasknud ahjus tuhka sulada tervel tinasõdurite vapral armeel. Sest Andersen teadis, mille peale tina kulutada, mida tinast laduda.

Egas asjata ei ütlen Kampmann, et Kreutzwald ütlen: «Nagu koduta loomad rändavad muinasjutud ühest kohast teise ja kujunevad seal juures oma välimuse poolest selle rahva kommete ja viiside järele, kelle suhu nad sattunud.»

Kui meil juba kord on humaansed muinasjutud, pole meie kirjanikel ebahumaansesse maailmakirjandusse asja.

Isegi meie protokangelane Kalevipoeg ootab kusagil, et saaks eesti rahvale appi tulla, tagastamatut humanitaarabi tuua.

ÜKSKÕIK!

Jaani Kaplinski: «Hinge tagasitulek. Poem».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1990 (1). 80 lk.

Minu arust nägime Kaplinski esimest korda niisuguseid luuletusi, kus iga sõna on ise real, kogus «Uute kivide kasvamine», ja nimelt tsiklis «Seesama meri meis kõigis». Neid on küllalt raske lugeda, sest «lauset» justkui ei teki, iga sõna saab ka täitsa omaette võtta, ilma ülemiste ja alumiste sõnadeta, iga sõna on justkui omaette raamis, sõna kui niisugune, ühesõnaline luuletus, väga minimalistlik vorm. Aga ega see asi nii ka ole. Luuletus tormab metsiku kiirusega ülalt alla, poeet pole leidnud aega horisontaalselt peatuda, kõik on üks vertikaalne langemine kuristikku. Üldmainitud tsikkel pärineb aastatest 1970—1972. Nüüd saime kätte poeemi «Hinge tagasitulek», dateeritud 1973—1975. Kasutatud on sama meetodit. Kui midagi on «proosa-le» antiteetlist, siis nimelt niisugune luule. Ehkki vahel harva mainitakse ka «proosalisi» asju või esemeid, on tegemist ikkagi ekstaasiga, puhanguga, kihutamisega, võidujooksuga — et saaks «enne» kõik ära öelda. Muudugi, me võime teha barbaarse akti ja vaadata, «millest» seal siis tegelikult räägitakse. Näiteks:

Ma ei tea, miks ma olen seal. Miks ma ei tea, miks ma ei ole? Missugust asesõna siis tarvutada, kui midagi ei jää ega ole? Tohutu tühi maailm aina avanemas suurteks silmadeks, mis ei näe muud kui valgust.

[---]

Ja sel kõigel: Jeesusel ja minul ja surmal ja kivil pole mingit vahet.

On selge, et tegemist on taoistlike tekstidega, taoistliku filosoofiaga, mis vähemalt selles poemis on küll esitatud ilma eriliste visuaalsete ja auditiivsete piltideta, kohe niisama ja lahtiselt. Kogu poem räägib lausa otse sellest, et kõik on üks ja seesama ja millelgi pole mingisugust vahet. See on filosoofia, mida ma üldiselt jagan. Ehkki tuleb tahtmine tsiteerida Peter Brooki («Tühi ruum», lk. 50):

«... lõök vastu nägu, ninanäpistamine või piirukas on kõik võrdväärselt Buddha.»

Kõik-on-kõik-tekste pole mõtet kirja panna. Aga võib panna ka, niikuinii pole mingit vahet, kas kirjutada või kirjutamata jätta.

Teame ette, et Kaplinski on mets, lind on koer, tühjus on täideud ja vastupidi.

Aga ikkagi, tuleme nüüd tagasi selle juurde, et tegemist on luulega, ja vaatame taas, kuidas ta on kirja pandud. Milline ahastus, milline tormamine, milline jooks — ise peaaegu võhmal!

Pole mõtet otsida siit mingisugust kompositsiooni ega muud selletaolist, mis justkui kuuluks euroopaliku poeemimõiste juurde. See on üks p a l v e, üks loitsimine ja anumine, mida võib lugeda ükskõik kustkohast. On täitsa mõtetu arutada, mis poliitilistele kirjadele kirjutas Kaplinski kunagi alla või ei kirjutanud või mis ta arvab estokommunistist. See on ükskõik, mis ta arvab! Tegemist on puhta becketliku Häälega, mis aina räägib ja räägib, räägib juba aastaid, räägib tihete ja sedasama, kordab aina, et kõik on üks ja seesama, ja kes ometi kutsub mingisugust Hinge, nimetades teda kord miskipärast eesti hingeks, aga hüppab samas Muhust Kerguelenisse ja ajab segamini kolm Idamaa kuningat nelja Paides tapetud Eesti kuningaga. Mis neil tegelikult vahet on?!

Kes on selle hääle taga? Üks olend, kes on oma inimesekssattumise ja inimeseksolemise tagamaid ja asjaolusid rohkem ja tõsisemalt tunnetanud kui ehk kunagi keegi teine siin maal. Ta ei tea enam, kas ta on inimene või kivi, mina või sina, eestlane või muulane. Ta kisendab oma üks-kõiksust avalikult, lehekülgedele kaupade, läbi kogude. Niisugune eksistent-si viimsete küsimuste värvavale jõudmine on teistele ehk tüütu. Mis ta seal jälle tahab, võidakse küsida, taas Kaplinski viriseb ajal, kus käib ülesehitus ja turumajandus, meie ju teame küll, et oleme inimesed, ja teame, et rublal ja kroonil, Eestil ja Venel on suur vahe. Kõigil on omamoodi õigus. Nagu Kaplinski.

Aga kummatagi pole see tolmutterade tants parem ega halvem (viide lk-le 29).

Mati Unt

Raimond Kaugver: «Peotäis tolm». «Kupar», Tallinn, 1992. 208 lk.

Et Raimond Kaugveri viimaseks jäänud teos «Peotäis tolm» on just romaan, sellele võib kahtlemata vastu vaielda, sest sama hästi annab seda käsitleda mälestusteraamatuna, milles Kaugver kirjeldab oma lapsepõlve ja noorukiaastaid. Romaaniks teevad «Peotäie tolm» kasutatud kirjanduslikud võtted: raamjutustuse vorm, literatuursed dialoogid, distantseeritus tegelastest jm. Kaugver vaatab oma tegelasi väljast, kuid samas on nad ka nagu läbipaistvad klaaskuulid, kelle hingelugi ta nähtavale toob. Kuid see kirjeldamine ei vii kunagi intiimse pävikulaadse samastumiseni või lugeja ründamiseni šokiteraapia meetodil.

Kaugver on vägagi hea jutustaja, tema tekstid on intensiivsed ega tekita igavust. Teisalt ei püri need ka allutama kõrgemaid kunstikriteeriume ega tungima teksti metataseisse, loomaks keerukaid struktuure ja märksüsteeme. Tema teosed alluvad lihtsatele skeemidele, on elulähedased ega püstita keerukaid probleeme, sisaldades enamasti märgatavalt autobiograafilist ainet. Ses suhtes pole erand ka «Peotäis tolm», või kui, siis autobiograafilise ainese tavalisest suurema osatähtsuse poolest. Sajaprotsendilisest dokumentaalsusest ei saa paraku selleski kõnelda, sest nagu autor «Peotäie tolm» lehekülgedel ise ütleb: «Esiteks ei või ta vastutada mälu absoluutsuse eest, teiseks — ärgu pandagu pahaks! — ei tahagi ta mõnikord peategelast ega teisi näidata just niisugustena, nagu nad olid, vaid pigem sellistena, nagu ta sooviks neid aastakümnete tagant näha. . . » (lk. 11).

Romaanis «Peotäis tolm» meenutab kiiktoolis kiikuv vanamees oma lapseiga, alustades teisest ja lõpetades neljateistkümnenda eluaastaga, täpsemini 17. juuniga 1940, mil Nõukogude väed okupeerisid Eestit. Autor nendib: «Ta ei võinud teada, et nende stüngete hallide meeste tulekuga lahkus temast jäädavalt midagi tagasipöördumatut — tema lapsepõlv» (lk. 205).

Väga palju sarnast «Peotäie tolm» peategelase R-i lapsepõlvega on Villem Alavainu lapsepõlvel romaanis «Neljakümend küünalt», kuigi seal on peategelane Nõukogude okupatsiooni algushetkel seitsmeteistkümnendaastane. Sündinud on Villem Alavain siiski Kala tähtkujus nagu Kaugver ise, kuna R-ile on kindlalt omistatud Kaugveri sünniaasta 1926, mis oli Tiigri aasta. Ühesuguste tundmuste kõrval okupantide saabumispäeval ühendab peategelasi raske kopsupõletik, millest surm on napilt mööda läinud, samuti metsnikust onu, kelle juurde külla satuvad nii R. kui ka Villem Alavain. Ülejäänus on aga juba olulisi lahknemisi.

Kahe romaani põhiline erinevus seisneb nende hoiakus. «Peotäies tolm» on R-i lapsepõlvesündmusi kirjeldatud helgelt ja tõepoolest lapsemeelselt, lausa imetabase eheduse ja ehmatamapaneva mälu kirkusega, samas kui «Neljakümne küünla» hoiakus domineerib tagantjärele-, täiskasvanutarkus ja iroonia, kuid ka kibestumus ja küünilisuski. Kaugverit tundmata on mul raske öelda, kus peitub tõde või mil määral soda üldse kummaski teoses on. «Peotäies tolmus» viidab Kaugver olevat oma tegelasi ilustanud, kuid ka «Neljakümne küünla» ennastsütüstavas hoiakus ja liigses enesekriitilisuses on ajastuomast ideoloogilist pealesunnitust, nii et päris tõena ei saa võtta selleski romaanis kirjeldatud. Kuid ega 1966. aasta, mil romaan ilmus, olnudki ajaloolise tõde jaluleseadmiseks see kõige parem aeg. Meile just nagu tahtakse öelda, et Villem Alavainu tabas kibestumus oma valesti elatud elu pärast (teenistus Saksa ja Soome sõjaväes, hilisem vangilaager Siberis jm.), kuid tõde näib seisnevat siiski selles, et oma hoiakult ausal ja loomult nõukogudevastasel Alavainul lihtsalt polnudki võimalik end selles vägivallastamisest tootada. Selle tõde väljaütlemine tollal aga oli mõistagi võimatu.

Stüü enesele asetamine nõuab erinevalt süsteemi kritiseerimisest ka hoopis teistsuguseid skeeme ja lähenemisi. Eriti iseloomulikult ilmneb hoiakute erinevus näiteks selles, kuidas lähenetakse mõlemas romaanis tähtsat rolli etendavale perekonnatüübile. «Peotäies tolmus» põhjustab selle R-i isa ja ta töökaaslase kerge flirt, mis aga perekonna rahu huvitades selle avastamisel kohe lõpetatakse. Ema on selles romaanis usklik, üdini puritaanlik naine, vastupidiselt «Neljakümnele küünlale», kus süüdlaseks on just ema-pool, kellele vabrikant ja mehe tööandja Parameel koguni lapse teeb. Ema allaandlikkusest sõltub isa töökoht. Vabrikanti on kujutatud sotsrealismile omaste kaanonite kohaselt pahelise ja salaliku kurnajana.

Parem ei saa olla ka tema tütar Diana. Nii kaua, kui Villemi ja Diana suhetes on noorusaja tulisust ja helgust, sarnanevad need paljuski «Peotäie tolm» R-i ja Kristiina (Tuti) puhta armastusega, ent niipea, kui Villemi ja Diana elu sekkuvad pöördelised ajaloosündmused, omandab ka Diana pahelise rolli. Sõja ajal elab Diana koos Saksa ohvitseriga; hiljem, kui ta on abielus edasipürgiva parteiaktivisti ja tehasedirektoriga, saab temast lihtsalt Villem Alavainu armuke.

Vaatamata ajastu pitserile oli «Neljakümne küünla» tõe määr (ime oli seegi, et Saksa sõjaväes teeninu sai oma elust avalikult kirjutada) ja mõju oma ajale küllaltki suur, ja mul ei ole mingit tahtmist seda alahinnata. Kahe romaani võrdlusele tuginedes tahaksin pigem küsida, kas «Peotäies tolmus» pole langetud mitte teise äärmusesse ja R-i lapse-

põlve Eesti Vabariigis liigselt ilustatud. Kuid üks täiskasvanuil ole kombeks meenutada oma lapsepõlve alati just heledates toonides. Õnnelikud olid ju ka Jaan Rannapi juttude tegelased kuuekümnendail või Arkadi Gaidari omad kolmekümnendate Nõukogude Venemaal, võideldes pioneeridena ennastalgavalt «helge tuleviku» eest. Seetõttu pole midagi imestamisväärtset ka Rein Veidemanni karjatuses «Sirbi» veergudel mõni aeg tagasi, kui ta küsis, kas siis tema põlvkonnal polnudki õigust õnnelikule lapsepõlvele.

Kaugveril on vedanud just sellega, et temal pole vaja oma lapsepõlve kriitiliselt tumber hinnata, tema mälestuste heldimuseni kätündiv siirus ei mõju vastuoluliselt, kuigi teisalt olgu öeldud, et mingit Eesti Vabariigi ülistust me Kaugveri romaanist ei leia. Eesti Vabariik oli loomulik, iseenesestmõistetav keskkond, milles kujunes ja harmooniliselt arenes «Peotäie tolmu» peategelane R. Seda hetkeni, mil saabusid nood sünged hallid mehed ja lapsepõlv jäädavalt lahkus. Raimond Kaugveri varasemas loomingus on tegelaste

sagedaseks saatjaks kibestumus, üksindus, mõistmata jäänud olemine, millega võib kaasneda alkoholism (romaanis «Jumalat ei ole kodus») või kuritegevus («Nemad pole stüüdi»). Alles vanadus viis ta tagasi puhaste lätete juurde. Nii on «Peotäis tolmu» vaid õnnelik erand.

Kirjandustehniliselt on kõnecaluses tooses siiski rabedaid kohti. Tegevust raamistav, toimunud meenutat vanamees kiiktoolis mõjub kunstlikult ja mõnevõrra banaalselt; romaani lõpus aga on tunda liigset kiirustamist, soovi asi n.-õ. kohusetundest lühidalt ära öelda. Kuid aega polnud Kaugveril enam tõepoolest palju jäänud, selle aasta jaanuarikuus teda enam meie hulgas ei olnud. Jätka- nuks ta oma mälestusteraamatute-romaanide seeriat, saanuks me ehk palju selgema ja kirkama pildi neistki aastatest, mis järgnesid lapsepõlvele. Viljaka romanistina on Kaugver püstitanud oma elule *monumentum-* 'i siiski nii või teisiti.

Ülo Mattheus

ILUKIRJANDUST IGATSEDES

Heljo Mänd: «Surnute mäss».
«Kupar», Tallinn, 1991. 192 lk.

Üha sagedamini satub viimasel ajal kätte värskeid kirjatöid, kus autor kirjutab lihtsalt endast, kirjeldab sündmust või sündmusi, mis temaga on juhtunud, ega teegi proovi asjaosalisi väljamõeldud nimede taha varjata, rääkimata tegevuskoha muutmisest või asetleidnu fantaasia abil vormimisest. Vahel on selline *fiction*'i ja *nonfiction*'i piiri hägustamine, omalaadsete üleminekuvormide loomine üsna huvitav ja virgutav. Ka puhaste mälestuste vastu pole mul midagi, pigem vastupidi. Ning lõppude lõpuks mõistan ka seda, et praegu on niisugune aeg, mis soosib pigem publitsistikat kui mõttelennukat fiktsiooni. Ent siiski tekib mõnd järjekordset seda laadi kirjatööd lugema hakates — eriti kui see veel kõige parema vaistuga kirja pandud ei ole — keelele küsimus: miks kirjanikud ikkagi ei taha enam ilukirjandust kirjutada? Kas minnakse kergema vastupanu teed? Või on ajajärgu publitsistikat eelistav vaim kirjutaja nii endasse haaranud, et ta ei tule enam muu võimaluse pealegi? Või määrab vormi valiku mood, mille taga on ilukirjanduse kriisis seisundi tunnetamine?

Esiotsa oli päris raske aru saada, missugust vahevormi H. Mäni «Surnute mäss» esindab.

ARVUSTUSED

On see tõsiselul baseeruv ilukirjandus? Ilukirjanduslike võetega kirjutatud mälestused? Üldisemat plaani mõtisklused, mille aluseks on autori elatud elu? Mõnikord jäi mulje, et Heljo Mänd on kirjutades mitmeid eri suundadesse kiskuvaid taotlusi silmas pidanud ja nii on tühest kui teisest midagi, aga tüheski liinis pole kõiki võimalusi ära kasutatud. Otsekohe oli selge, et päris harilikud mälestused «Surnute mäss» ei ole, ja peagi ka see, et erilist ilukirjanduse *image*'it pole ülestähendusi tehes samuti taotletud. Tähtsamad tunnused on kindlasti assotsiatiivsus ja osalt tahtlik, osalt tahtmatu rabadus. Meenutused on kogutud kolme erineva pealkirja alla («Surma vari», «Üks sent sandile», «Sõnamaagia»), millest võiks järeldada, et autor on näinud või tahtnud näha neis mingit läbivat teemat. Paraku lugejani sellest küll midagi ei jõua. Kõik kolm osa sisaldavad endas väga mitmekesist ja kogu raamatu ulatuses omavahel haakuvat materjali, ning kui peatüki alguses rõhutataksegi peatükile nime andnud juhtumit, siis eemaldutakse sellest ja kõigest sellega seonduvast juba mõne lehekülje pärast, mistõttu kokku võttes tunduvad kõik kolm osa tüksteisest täiesti eristamatud. Jääb mulje — ja miks ka mitte, seegi võib autori poolt meelega nii tehtud olla —, et kirjapanija ei suuda oma mälestuste tulva talitse-

da. Ta üritab neile küll mingit suunda anda, ent ei pea survele vastu, üks mõõdanikukangastus tirib endaga kaasa trobikonna teisi, mis kõik kibelevad paberile, ning nii sünnivad lehekülgede pikkused kõrvalepõiked. Lõpuks kirjanik ei püüagi neid enam tagasi hoida ja lasseb minevikupildidel voolata vabalt ja loomulikult.

Siinkohal peab Heljo Männi professionaalsusele au andma: kogu raamatu ulatuses säilitab ta ühtlase stiili ja maneer. Selle külje pealt vaadates pole sugugi paha, et kõik kolm peatükki on äravahetamiseni sarnased. Samas aga leiab, et ülearune on traagelniite näidata. Liiga sageli alustab autor lõiku umbes niimoodi: «Ma hakkam jälle laiali valguma. Tahtsin. . .» (lk. 126). Ka oleks võinud kirjutaja loobuda kramplikust kohustusest kõigi kohta midagi öelda. Kui ta teab inimesest ainult kuulu järgi ja seegi on mittemidagiütlev info, siis poleks ju vaja sellest üldse juttu teha.

Kõige olulisem on siiski, kas «Surnute mässu» on huvitav lugeda. Enamasti on. Ja sugugi mitte ainult NKVD-ga seotud episood. Aga kahjuks on teoses ka lõike, mille juures mul tuli tuttav tunne, nagu oleksin sunnitud kuulama mõne jutuka, mulle mitte eriti lähedase keskeas või üle selle naisterahva heietusi oma sugulastest, keda ma ei tunne ja kes mind põrmugi ei huvita ja kelle omavahelisi sugulusastmeid ma meelde jätta ei suuda. . . Niisuguseid äratundmisi tuli raamatu kohta ette paar-kolm korda. Veel rohkem kordi — vähemalt kümme — aga ma mõtlesin Heljo Männi mälestusteraamatut (või peaks ütlema mälestusromaan?) lugedes: kui palju on siia pandud suurepärase materjali, millele võiks üles chitada toreda novelli või mis sobiks mõne pikema proosavormi tegevusliini kondikavaks. Süžee-lise konflikti alged on neis juba olemas või väga kergelt tuletatavad, kõik oleks vaja vaid õigesse valgusse sättida, ebaolulised üksikasjad välja selekteerida ning täpsete rõhuasetustega raamidesse paigutada — et lool oleks, nagu öeldakse, saba ja sarved. Päril mitmes kohas Heljo Mänd mainib, et ta ongi nii talitanud. Kahtlemata võiks käesolevas kirjapandud eluloolisest aimest vähemalt paar kaantevahet jutte-novelle saada. Paljutootavat materjali on juba autori vanemate loos: tema ema tavatult sügav lein oma noorema venna surma järel, alkohoolilise isa eneselegi piinlik sattumine RO-sse, isa vanaduspäevade grafomaaniahar-rastus jpm.

Miks ma nii kangesti igatsen neid ja teisi

seiku just ilukirjanduslikus rüütis (fantaasiaga segatult) näha, miks mulle ei kõlba chedad mälestused? Põhjus on seesama, miks üldse jannunetakse kunsti, sealhulgas kirjanduse järele, miks väljamõeldisega tembitud tegelikkus on sageli põnevam ja paljutülevam kui tavaline elu. Mälestustes kulgeb elu lineaarselt, isegi niisugustes tühelt mõttekäigult teisele hüplevates mälestustes nagu Heljo Männi omad. Sündmus jutustatakse ära, inimest iseloomustatakse paari sõna või paari lausega ja sinna-paika ta jääb. Detaile on palju ja detailide väärtus suhteliselt tühine, kõik detailid on omavahel enam-vähem võrdse väärtusega. Ilukirjanduses on asi sootuks teisiti. Seal on väärtuslik just üksik detail, mis on omandanud sümboolse tähenduse, ületades nii talle igapäevases elus omistatud tähenduse mitmekordselt. Detailide range valik ja nende omavaheliste seoste puhastamine juhuslikust tingib mõttetiheduse, tõlgendusvõimaluste paljususe. Kui mälestuste tekst esindab ainult iseenast ja võib seoseid luua ainult teiste mälestustega (näit. lugeja omadega), siis ilukirjandusliku teksti võimalused on õieti lõputud — olenedes ainult autori talendist ja oskustest.

Eespool nimetasin, et Heljo Männi raamatus sattus ette kohti, mis tuletasid meelde tühja jutuloba. Ilukirjanduslikus tekstis — kus sellistel lõikudel oleks oma selge funktsioon — võiks neid isegi nautida. Ka mitmed muud võtted, mida Heljo Mänd kasutab, avanuksid oma tõelised võimalused belletristliku vormi puhul. Eeldusi oli, ilukirjandust ei tulnud. Minul on sellest kahju.

Päril lõpetuseks ei saa jätta norimata kujunduse üle. Paistab, et «Kupra» ei õnnestu sellega kuidagi õige järje peale saada. Nähes Heljo Männi raamatut esmakordselt poeletil, pidasin seda pikemalt mõtlemata üheks tolle nähtuse esindajaks, mida Astrid Reinla kutsus «luukereks variste kontidega». Autorinime on vaevalt näha, pealkiri «Surnute mäss» ning mustad ristid ja valged koolnuluud viivad aga mõtted paratamatult sinna suunda. Ometi peaks raamatukujunduse elementaarne töö olema, et kaas olgu atraktiivne celkõige sellele lugejakontingendile, kellele raamat on määratud. Poisikesi ja infantiilseid meesterahvaid pole mõtet asjata ligi meelitada; teisalt olen kindel, et paljud keskeas daamid, kellele Heljo Männi teos oleks tõsiselt huvi pakkunud, libistasid oma pilgud sellele üle.

Holger Kalnts

Herman Sergo: «Viis aastat võõra nime all». «Eesti Raamat», Tallinn, 1992. 160 lk.

Olen viimastel aastatel lugenud «Loomingus» arvukaid käsikirju Nõukogude Liidu tagalaoludest, Siberist, vangilaagritest. Ning kui erinevad oleksidki sündmuspaigad määratu riigi eri piirkondades, kui võrd erinev olekski mobiilseeritu, vangi või väljasaadetu seisund, sarnastab suur süsteem väikesed erinevused sedavõrd, et kaob vahe isegi vaba ja väljasaadetu vahel. Kõik on totaalse süsteemi ees omatahteta olevused — määrata, saata, suunata, käskida, kõrvaldada. Sõjaaja laos ja viletsus annab üldisele olukorrale oma värvingu, kuid ei määra selle olemust. Inimesed toimivad, või õigemini nendega toimitakse nagu ettenägemata käänakutega seiklusloos, milles inimeste saatusi ja moondumisi määravad teised jõud. Inimene liigub otsekui harilikult — erinevas aegruumis, surmatõbede, täide, varaste ja pisisulide keskel, juhuste kaleidoskoobis. Välgaustena valgustavad seda olelust kaunid loodusvaated, eriti aga liigutavad inimlikkuse ilmingud, mis peaksid nagu selles ilmaruumis sootumalt puuduma. Inimene on tehtud putukamadalaks. Ta korjab maatomust üles äraheidetud hallitanud pala ning kiskleb koortega leivatüki pärast. Normaalses ühiskonnas laevakapten, nõukogulikud eluõitluses aga kodara-treial, viimses hädas varaste juures õõmaja ja leivatüki otsija.

Inimene võib ühel heal päeval ärgata, minetanud mitte üksnes algelise ihulise vara, vaid oma nimegi. Ta on juhuse tahtel moondunud teiseks meheks, ja tagasitulek oma endisesse ellu muutub lausa võimatuks. Seikluslik saatus on Apuleiuse Kuldse Eesli vääriiline: ka Lucius ei pääse eeslist taas inimeseks, sest võimalus roose nuusutada, mis nõiduse lõpetaks, ei tähenda veel tagasituleku tegelikku võimalust.

Meelemärkusetä haige taskust leitud, tegelikult teisele mehele kuuluv puhkusepilet teeb temast uue inimese — see on Herman Sergo viis aastat kestnud moondumise lugu. Merkapten Herman Mihkli poeg Sergost on saanud hunt, Artemi Vassiljevits Volk, kes enda libahuntsuse ilmsikstuleku pärast peab värisema, kohatud tuttavatele aga pead raputama: ma ei ole see, kelleks te mind peate. Umbusule ja usaldamatusele rajatud ühiskonnas tähendab selline elu jätkuvat surmaohtu. Tundub, et kujutatud tagasitulek on pisut muinasjutuline, loo avaldamislootuses silutud — et see nii väheste vintsutustega, kohtuotsuse korras teoks saab.

Raamatu järelsõna seab sündmused õiges valguses. Hirm kolletise ees, mida ka lojaal-

ne kodanik tunneb ning mis teoses ilmneb, on saatuslikult paljastav. Leitnant Irma lugu — tema perekond on tagalas kolletise hambus hävinud — vihjab, mida see oht tähendas. Sergo lugu ei saanud järelsilumisest ja eestkostest hoolimata 1960. aastate liberaalsetes oludes ilmuda. Ilmselt ei meeldinud ideoloogilisele valveteenistusele ka suure kodumaa algeliste olude kujutus, lehma seljas ratsutava miilitsa ja muude eluseikadega.

Sergo teise memuaariraamatu episood — «Rukkirahu» meeskonna tapmine umbusu ja kahtlusmaania pärast — seostub moondumise looga. «Rukkirahu» ilmselt hiljem ning tseenseerimist arvestamata kirjutatud lugu ei tulnuks tollal raamatuna kõne allagi. «Viis aastat. . .» kannab aga avaldamislootuse märki ning on kirjutatud vaoshoitult, siledalt ning tsensuursetl.

Julge ja leidlik merkapten, kes on seilanud maailmamerd, ekseelnud miiniväljades sügistormisel Läänemerele, mänginud hiirt sõjakonterbandi kandva pisilaevaga saksa valvelaeva vastu, on selles loos keset nõukogude tegelikkust — nagu omaaegne fraas kõlas — ja püüab pinnal püsida.

Seikluskirjanduse ootamatud pääsmised on lohutavad: lootust ei pea jätma kõige lootusetumaski olukorras. Siberi- ja tagalamemuaaride üks ühtivus torkab silma: cesti mehe ja naise nõukus ning taiplikkus ebainimlikes oludes. Eestlane suudab teha ka senikogematuid tõi, paistab peagi silma ning mängib olud üle. Näiteks Aili Viitari raamatus, senise Siberikirjanduse tippteoses, omandab minategelasest õpetajanna oma leidlikkusega poolnõia maine, tal jagub tarkust ja õpetusi kui mitmel alal. Ning mille kõigega ei tule hundiaastatel toime Sergo *alias* Volk! Mida kõike ei tule tal teha: ta püüab viitmõrdadega kalu, on eesliajaja, taga-aetu, voolib rattakodaraid ja saapaliiste, on sepikojas pealelõija, heinaniitja, puuraidur, vildivanutaja, arbuusivalvur, parkalitöökojas nahakoogutaja, professorile inglise keele repetiitor, käsitsi lauasaagija, eeskujulik kuulipildur, raadioluuraja, rootsi keele õpetaja. Ning tema loodud elulisi tarbeesemeid: voodilina-dest magamiskott, puuvillast nõör ning nõörist jalavarjud, vest, nahkvoodriga püksid. Tal on plaan valmis viiskudelegi nahkvooder panna. . .

Leidlikkus, võime külmast kivistki leivatükk välja tõmmata on mälestuste korduv motiiv. Kuigi olud on võõrad, töö tundmatu, ttleb liikuv mõistus, mida ja kuidas teha.

Viimase suhkruvaru kinkimine tundmatule, kelle laps nälg suremas, tundub lühivaates

küll õilsa, kuid enese ellujäämise seisukohalt arutu teona. Kõrvalseisja laidabki: «Loll! Jõuad sa praegu kõiki sääraseid aidata!» Teisel jätab jutustaja lastepere emale oma kuiviku- ja lihavaru, peaaegu olematu võimalusega laenatut kunagi tagasi saada. Ja ennäe! — kõige kibedamal hädahetkel on vastutulelikkusest kasu. Siin-seal välगतav inimlikkus ja kaastunne aitavad ellujäämisel. Aili Viitari raamatus omandab osadustunne külaelanikega kristliku kirkuse.

Kolmas Ida-memuaristika universaal, elupide keset ahistust, on huumor. Grotesksed olud annavad alatasa võimalusi muiata, näha asju teistest oludest pärit inimese silmaga, neist vähemalt naeratades üle olla. Rikka elukogemusega inimese leebe naeratus valgustab

ka Sergo raamatut. Rahvalik on raamatu huumor ja laad. Kujutus liigub episoodilt episoodile, kohatud inimeste ja kogetud olukordade värvikates piltides, intellektuaalsete kõrguste ja targutusteta. See on toimeka tegudeinimese raamat.

Mäletan Sergot elu lõpult, tema «Rukkirahu» katkendite avaldamise ajast. «Rukkirahu» huvitas mind criti merel toimunud juunipööre-rahvarevolutsioon, mille punaväeline sõjalaevastik korraldas mõni päev enne mandrisündmusi. Meeldiv vaikne mees tasase jutuga, elavad elunäinud silmad. Libahundilugu oleks nagu taaskohtumine selle vaikse inimesega — juba teiselt kaldalt.

Mart Mäger

REMSU RASKE TEE

Olev Remsu: «Armastusega Oxfordi». «Eesti Raamat», Tallinn 1991. 224 lk.

Ka Remsu on tühjendanud sahtleid — avaldanud kogumiku paladega, millest mõned viisteist aastat vanad. Siin on jutte, lühiromaan ja filmikäsikiri. Miks Remsu seda tegi? Võimalusi on vähemalt kolm.

1) Autor tahab, et kõik, mis ta on kirjutanud, oleks ka kaante vahel. Nii dokumenteerimise mõttes kui ka mugavuse pärast — pole tarvis üksikuid väljalõikeid kausta vahele koguda.

2) Autor tahab raha. Seda ei saa ta küll enam palju, vaid hoopis vastupidi, aga säärase raamatu üllitamiseks pole tal ka muud vaeva kui oma vanad palad kokku koguda, lehtedele kleepida või ümber lüüa lasta.

3) Autor usub siiralt, et tema töö on kunstiväärtuslik ning lugejatele tarvilik. Viimast näib toetavat tagakaane müstifitseeritud enesereklaam: «Et lõplikult loobuda vaidlemast teemal, kumb Remsu, kas noor või küps, on parem, siis tõdegem: mõlemad on head.» Ausalt öelda pole ma küll kordagi kuulnud, et keegi oma pead nii tühise küsimusega vaevaks, aga olgu peale. Isiklikult arvan, et väga õnnestunud on seekord impressumi annotatsioon: «Kogumik pakub lugemist neile, kes tunnevad huvi kirjaniku kui loovisiksuse loominguulise arengu vastu.» Ei saa välistada inimeste olemasolu, kes pärast päevatööd uurivad, kas näiteks «Homscs karikakras» ei terendu juba «Kurbmängu Paabelis» eelreflekse. Tõdegem, et areng on tõepoolest olemas.

Ka Remsu on kahekümne aasta jooksul hakanud ilukirjandust talutavamalt kirjutama.

Mida selle raamatu kohta öelda? Ma tean, et mahategemine mõjub reklaamina ja ma ei tahaks «Armastusega Oxfordi» kuidagi reklaamida, sest ta on kohati ikka liiga lähedal grafoomaaniale. Lühemad palad vähem. Näiteks «Asta», «Augustis enne septembrit», ehk ka «Maja aiatega» on loetavad. Lühike kesktasemel jutt mõjub alati paremini kui pikk ja kehv.

«Homne karikakar» on muidugi omaette nähtus. Ei tea, kas peaks seda noorsooromaaniks nimetama? Nii püüdlilikult ja pingutatult kasutab Remsu seal slängi. Kui tegelaskõnes võiks see olla, siis autoritekstis ajab näiteks lause «Ao kaanis vedelat leiba, mõtles rääkimise kaudu» (lk. 127) ihukarvad püsti. Arvan, et toonase komma (Tõnn Sarve termin) elutunnetus, -viisid ja huvid olid märksa komplitseeritumad ja intrigeerivamad, kui see väljendub Remsu kirjeldustes. Olen seda romaani kunagi «Pikris» parodeerinud, aga kukkus kehvalt välja, sest romaan on ise paroodia piiri peal.

Remsu tegelased on küllaltki promiskuiitvused, aga ainult markeerimisi. Pannakse, võetakse, ollakse esimene, väntsutatakse jne. Külm higine käsi lappab pomopilte ja hingeldab rõvedalt. Tõsi, kohtab ka sääraseid pärle nagu «Artur läks järve äärde, pesi näolt Virve veenusekingu paituse» (lk. 153), millest on taas raske aru saada, on see paroodia või mitte.

Filmistsenaariumist «Arturi esimene reis üle esimese mere ehk Loomavedajad» on näha, et autor tunneb mõlemat kunsti, nii stsenaristikat kui ka loomavedamist, sest vorm,

nagu öeldakse, on olemas ja konkreetsed reaallid usutavad. Siin on klassikaline tee- või rännakumotiiv, mis üldiselt väga töökindel. Ainult et inimesed, kes praegu rändavad, ja sündmused, mis nendega juhtuvad, pole tähtsad, vaimukad, traagilised või muud moodi pinget pakkuvad. Stsenariumi lugedes jääb mulje, nagu oleks see mõne «Tallinnfilmi» (näit. «Keskpäevase praami») taastüleskirjutus kirjanduslikuks stsenaariumiks. Aga keskmise eesti filmi oleks sellest omal ajal kindlasti saanud. (Muide, Remsu oleks võintud lisada lugude lõppu nende kirjutamise või esmaavaldamise aasta, nagu tegi näiteks Arvo Valton oma analoogilises raamatus.)

Remsu on hea näide, et võib rännata ja palju näha, aga paberil kajastub see sageli nii, nagu veaks keegi okastraati läbi oherdiaugu (Juhan Peegli väljend). Remsul on detailitunnet. Seetõttu pakuvad ta «Homne karikakar» ja veel mõni lugu äratundmist ja nostalgilist meenutusmõnu neile, kes temaga umbes samal ajal Tartus elanud või tudeerinud. Milles autoril enim puudu, on kirjanduslik kujutusvõime. Huvitaval kombel on Remsul üldistusoskust ja sünteesivõimet, kui ta tegeleb ideede-ilmaga, näiteks päevapoliitikast kirjutades, inimhingedega tegeldes aga mitte. Ta tahaks nagu panna süva, hinge sisse minna igasugu tehnikatega, ent struktuurid ja skeemid jäävad puiseks.

Remsu kirjutab tõsiselt, on mulje, et ta võtab kirjutamist nagu jumalikku tegevust, ehk sellest kramp ja (erinevalt tema isikust) suhteliselt vähe huumorimeelt tema belletristikas.

Ent aitab materdamisest, sest mitte selleks ei hakanud ma arvustust kirjutama. Iga raamatut ei peagi retsenseerima, ja ma tahtsin Remsu-fenomeni abil öelda paar sõna hoopis selle kohta, kuidas meil kirjandusega tegeleja etab-

leerub, kuidas kellekski saadakse ja ollakse.

Praegu saab täpselt kakskümmend aastat, kui ma ise olen kirjandusega tegelejaid tundnud ja kõrvalt näinud. Mina tundsin neid inimesi sellest ajast peale, ma ei teadnud, mis jäi ettepoole. Mõne puhul pisut teadsin, aga üldjoontes, peamiselt fakte. Toon ühe näite. Viibisin seltskonnas, kus kõik olid minust veidi vanemad või siis pikema staažiga. Seal oli ka literaat ja tegelane T., kes oli mõjukas ja autoriteetne. Mina igatahes tundsin teda ainult säärasena. Aga teised tundsid teda ka varasemast ajast ning ma tunnetasin, et minu suhtumisel ja teiste suhtumisel T-sse on vahe. See sai kinnitust, kui T. lahkus. Siis üks mees natuke kõhistas pihku. Teine ütles: «Nojah, see on ju va T., kas te siis teda ei tea?» — «T. jääb ikka T-ks,» kinnitas kolmas. See polnud pahatahtlik suhtumine, aga see oli endisest ajast üle kandunud.

Miks ma seda räägin? Minagi mäletan Remsut ajast, mil ta «nakitses» ja ülikoolilihes Artur Nootamaa nime all üsna abitult alustas. Pärast ta tegi «Tohhohhi» ning ta maine tõusis. Ja visalt on ta oma teed ikka ülespoole rühkinud. Pole jätnud jonnki. Ja ennäe — ta on edenenud! Tõesti-tõesti, ajal, mil inimesed vara maha hakkavad käima, on kosutav vaadata, kui keegi ajapikku ka paremaks muutub. Remsu on praegu üks meie enim kirjutav ja avaldav kriitik ning publitsist. Ta tahab ja oskab endale reklaami teha. Ja nii on ta muutunud vägagi kõneldavaks ja mainitavaks literaadiks tänapäeva Eestis. Minu ja ta teiste vanade tuttavate teadmine tema tee algusest jääb meie teadmiseks. Uued inimesed teavad teisiti. Ja säärasena ta lähobki lukku. Kirjaniku saab täiesti teha — iseenest.

Mihkel Mutt

KROONIKAT

1. aprillil omistati Soomes Jaan Kaplinskile esimese välismaalaseks Eino Leino auhind.

10. aprillil avati Karlsruhe eesti raamatu-näitus. Kirjanikest olid sel puhul kohale saanud Ellen Niit, Jaan Kross ja Mati Sirkel.

13.—15. aprillini viibis Eestis eesti kirjanduse vahendaja Leif Hannibal Koppenhaagenist.

14.—20. aprillini oli Eesti Kirjanike Liidu külaliseks Rootsi Kirjanike Liidu välissekretär Ann Wikström.

15. aprillil oli koos Eesti Kirjanike Liidu juhatuse celmise koosseisu viimane koosolek. Koosolekul arutati veel kord liidu uue põhikirja projekti, tutvuti Eesti Kirjanduse Sihtkapitali põhikirja projektiga, arutati maikuus toimuva üldkogu läbiviimisega seotud küsimusi ning Eesti Kirjanike Liidu 70. aastapäeva tähistamist.

20.—26. aprillini käis PEN-klubi 57. rahvusvahelisel kongressil Barcelonas Mihkel Mut.

21. aprillil näidati Soome Instituudis Tallinnas Soome Kirjanike Liidu Kirjanduse Arenduskeskuse videofilme soomerootsi kirjanikest Lars Huldénist ja Bo Carpelanist. Filme kommenteeris Soomerootsi Kirjanike Liidu esimees Ingmar Svedberg.

22. aprillil oli Kirjanike Majas Tallinnas Andres Ehini autoriõhtu.

22. aprillil tähistas Elias Lönnroti Seltsi Tallinna osakond Friedebert Tuglase Maja muuseumis Tuglase Seltsi 10. aastapäeva. Seltsi ajaloost ja tegevusest rääkis selle tegevjuhataja Eva Lille Helsingist.

27. aprillist 4. maini viibis Rootsi Kirjanike Liidu külalisena Rootsis Krista Kaer.

27.—28. aprillini korraldas Soome Instituut Tartus seminari soome kirjandusloost ning Eesti-Soome kultuurisuhete ajaloost. Ettekannetega esinesid Urpo Vento, Henni Ilomäki, Irma-Riitta Järvinen, Kai Laitinen, Tuomo Tuomi ja Kaarina Sala Soomest ning Mare Kõiva, Rutt Hinrikus ja Peeter Olesk. Viimasel päeval avati Soome Instituudi raamatukogu.

27.—28. aprillini tuli Turus kokku Põhjalaade kirjanike liitude ühistööd koordineeriv nõukogu, kus Eesti Kirjanike Liidul on vaatlaja staatus. Arutati raamatukirjastamise ja kaubastamise probleeme, rahvusvahemuste omakeelse kirjanduse väljaandmise võimalusi ja raskusi, audiovisuaalse kultuuri tungimist raamatu pärusmaale. Peeti ka ettekandeid tõlkijate lepingusuhetest ja stipendiumistseemide laiendamisest. Autoriõiguse parimaid spetsialiste Jukka Liedes esines ettekandega kõigist neist sõlmkõigustest, mida toob kultuurile Põhjalaade lülitumine Euroopa Ühendusse. 29. — 30. maini sõidab enamik Turu kohtumisel osalenuid Madridi Euroopa Kirjanike Kongressile, kus Eesti Kirjanike Liit vahetab vaatleja rolli täisõigusliku liikme au ja kohustuste vastu.

29. aprillist 3. maini käisid Kielis Tallinna päevadel Maimu Berg, Mihkel Mut ja Helgi Loik.

30. aprillil anti Alatskivil taas välja Juhan Liivi luuleauhind. Selle pälvis Mats Traadi luuletus «Oma riik» («Looming» 1991, nr. 11).

4. mail külastas Kirjanike Liitu austria kirjanik Franz Innerhofer.

6.—9. maini olid eesti kultuuripäevadel Karlsruhe Mihkel Mut ja Paul-Eerik Rummo.

EESTI KIRJANIKE LIIDU ÜLDKOGU

Ennevanasti korraldati Eesti NSV-s kirjanike kongresse. Aga üks see sõna ole kõiki ära tüüdanud (ehkki ta pole tõesti mitte vene keelest pärit!). Üldkogu on ilusam igatahes, pealegi ei kesta ta kolm päeva. Kes neid hotelliarveid enam maksta jõuaks.

EKL-i esimene üldkogu oli üllatavalt rahulik. Aruandekõne (Vladimir Beckman) ja kaasettekanded (Arvo Valton, Henn-Kaarel Hellat, Mati Sirkel, Harri Jõgisalu) olid lühikesed. Kirjandusest otse ei räägitud, pigem kirjanduselust, õigemini kirjanike elust.

Märksõnadeks raha, kirjastustegevus, KL-i majad ja nende tagasisaamine nii Tartus kui Tallinnas, välissuhted. Arutati, kuidas uuel ajal mitte lootust kaotada ja ellu jääda. Eriti emotsionaalse sõnavõtuja esines sel teemal Aksel Tamm, kes leidis, et pensionärid — neid on aga pisut üle poole KL-i liikmeist — ei suuda kiiresti ümber orienteeruda ja nende õiguste kaitseks peaks juhatuses töötama eraldi inimene, kes aitaks tuludeklaratsioone täita ja nõuaks pensionäridele toetusraha. Pensionäras kirjanikud olevat kasvanud ühiskonnas, mis pole õpetanud neid kerjama, väitis Aksel Tamm.

Majandusteemadel sekundeeris Oskar Kruus, kes nacrutas saali loosungitega eesti kirjanduse peatsest hävimisest jms. Samuti polevat Karl Ristikivi õige näide võimalusest pärast töödkü haid raamatuid kirjutada — Ristikivil jäänud seetõttu naine võtmata. Elavatele klassikutele tegi Oskar Kruus pisut teistsuguseid etteheiteid — kes sõitvat takso-ga, kes ajavat muidu musta äri. Puutumata ei jäänud peaaegu keegi, eriti mitte Kirjandus-fondi direktor Laine Gross, kelle kuupalk ole-vat suurem, kui Oskar Kruus iganes teeninud on.

Eerik Teder tõi näite: tema tuttav soome kirjanik saavat korraga nelja liiki pensioni, sealhulgas kirjanikupensiooni. Aga küllap olid meie pensionäridest kirjanikud igapäevastest elatusrahasabadest nõnda kurnatud, et ei haka-tud koostama mingeid protestikirju ega peti-sioone; võimalik ka, et kirjanikud on lakanud uskumast sõna jõusse. Üllataval kombel ei va-litud Aksel Tamme isegi juhatusse, kuigi ta ennast vabatahtlikult «sotsiaalministriks» pak-kus.

Üks kiri koostati üldkogul ometi — selle luges ette Jüri Talvet ja see oli adresseeritud EV valitsusele ja peaminister Tiit Vähile isik-likult. Teemaks kultuurivahetuse blokeerimine postitariifide tõusu tagajärjel. Loomulikult hääletasid kõik poolt, lootuses, et veetilgad viimaks müüri sisse augu uuristavad (selletee-malisi läkitusi on koostatud TA instiitutes ja mujalgi, iga korralik kollektiiv peab oma kohuseks tariifide alandamist nõuda).

Aivo Lõhmuse sõnavõtt oli realistlikum, tema on nüüd mitu kuud majandusse süvene-nud ja tegi kolleegidele selgeks, et varimajan-duses ei ole inimlikke tariife lootagi. Varimajandust eristavat turumajandusest ka-sumi määr: kui turumajanduses peetakse nor-maalseks 20% kasumit, siis varimajanduses, seega uues Eesti Vabariigis, tahetakse saada vähemalt 200%.

Aivo Lõhmus väitis ka, et ükski eesti kir-janik ei ole nii palju kurja teinud, et teda avalikult häbiposti panna. Kas ei suuna praegust paljastamiskampaaniat kellegi kätt?

Andres Langemets kõneles tõsiselt kultuu-ripoliitikast, märkides, et kirjanikel on vara loobuda poliitilise surverühma rollist — kul-tuurikanaloid on tarvis kaitsta. Ei ole selge ju ka «Loomingu» või «Vikerkaare» tulevik.

Rein Veidemann, kes kõnelema harjunud, rääkis sedapuhku südamlikult sallivusest ja eesti asjast.

Aga üks sõnavõttude eel ja ajalgi hoidnud kuulajate meeli elevil eelkõige esimehe ja ju-hatuse valimised. Enne seda peeti küll vajali-kuks vastu võtta uus põhikirja, mille arutelu läks märksa libedamalt kui näiteks EV põhi-seaduse oma. Tõsi, EKL-i põhikirja järgi hak-kab oma elu seadma ka vaid 211 inimest. Põhimõttelisi vaidlusi ei tekkinud, asjakohast nõu ja abi andsid Jaan Kross ja Vello Lattik. Henn-Kaarel Hellati ja Sulev Raudsepa koos-tatud projekt võeti vastu väikeste täienduste-ga. Keegi ei marssinud protesti märgiks saalist välja.

Algas valimisvõitlus, kus kutsuti üles kõi-ki kandidaate põhjalikult arutama. Et aga pä-rast enesetaandusi jäid nimekirja vaid Vladimir Beckman, Arvo Valton ja Heino Kiik, ei vaevunud keegi avalikku poolt- või vastupropagandat tegema; eeldati, et vanu kol-leege tuntakse nagunii läbi ja lõhki. Mõne aja pärast oli koosoleku juhatajal Ülo Tuulikul põhjust õnnitleda Vladimir Beckmanit, kes suure hääleenamusega taas esimeheks valiti.

Juhatusse valiti Toomas Haug, Harri Jõgi-salu, Teet Kallas, Jaan Kross, Aivo Lõhmus, Ellen Niit, Asta Põldmäe, Paul-Eerik Rummo, Mati Sirkel, Toivo Tasa, Ülo Tuulik ja Arvo Valton.

«Loomingu» toimetajaks valiti tagasi Andres Langemets.

Üldkogu rahuliku häälestatust näitab see-gi, et valimistulemusi oodates ei pidanud kir-janikud ajaviiteks sõnasõda, vaid lasksid Ülo Tuulikul ja Gennadi Muravinil pajatada Ven-e-maa uudiseid — kirjanduselu käib pisut teisiti kui Eestis, on jagunenud mitmeks orga-nisatsiooniks, kes tüksteist ei tunnusta ja avalik-ult sõdivad, aeg-ajalt Eestistki toetust otsides. Või miks alati ainult Venemaal vii-data — Gruusiaski rebinud rahvas kirjanike hiljutise kongressi ajal mitmete kirjanike ra-a-matuid tänaval puruks. Kujutlegem sedasama pilti Harju tänaval: ERSP toetajad rebimas tükkeid Rein Veidemanni esseekogusid? Rojaliste Teet Kallase novellide kallal? Savi-saarlasti põletamas Ülo Matheuse romaane? Tuleb välja, et me ise ei oska oma kirjandus-elu iga kord hinnatagi, kipume arvama, et ka siin kired möllavad. Ometi pole meil isegi veel ühegi KL-i esimehe topist Harju tänava õuel ära põletatud. — Eks see ole vist eelkõi-ge temperamendi küsimus. Hando Runnelgi, kes alailma asjadega rahul ei ole (kahjuks on tal enamasti õigus), võtab sõna ja teeb oma märkused rahulikul häälel, koputab kuulajate südametunnistusele ja apelleerib eetikale, veh-kimata seejuures kätega.

Ammuks see oli, kui rahvas imestas: mis need eesti kirjanikud küll kangesti kurdavad? Aga pangem tähele: see oli vist esimene üld-koosolek, kus ei rünnatud ei «Eesti Raamatut» ega ühtegi teist kirjastust, ei kurdetud koguni, et «Kupar» teenib liiga palju raha, isegi las-

tekirjanikud ei kaevanud oma saatuse üle. Kirjanikud hakkavad turu-, vabandust, varimajandusega tasapisi harjuma. Vabakutselised lähevad ükshaaval tööle, püksirihma pingutavad kõik. Nooremad mehed pütavad asutada oma kirjastusi ja ootavad igatsusega, millal KL-i arvuti töökorda saab — sellest oleks raamatute tegemisel abi.

Karl Martin Sinijärv tegi mulle vaheajavestluses selgeks, mismoodi üks õige kirjanike liit töötama peaks ja mis tema asjast arvab (kolme viisaka võõrsõnaga) — oleks ta selle kõne üldkogu ees pidanud, oleks ta ilmtingimata juhatusse, kui mitte esimeheks valitud. Aga nüüd peab ta kolm aastat ootama. Nagu needki, kes avaldasid arvamust, et KL võiks jaguneda mitmeks organisatsiooniks — on ju

erihuvide tõlkijatel, kirjandusteadlastel, lastekirjanikel jne. Esialgu ei peetud siiski otstarbekaks vanu struktuure lõhkuda, vaid lükati otsustamine edasi.

Lõpetuseks luges Aivo Lõhmus Jaan Latiku miniatuuri «Teejuht», mille Hando Runnel oli välja valinud. Võinuks ju otsida tagamõtet, aga tekst oli nõnda hea ja Lõhmuse võrukeelne esitus nii mõnus, et kirjanikud lakkusid hämarast saalist (elektri kokkuhoid!) üsna rõõmsana. Ei mindud sugugi banketile, nagu hea lugeja ehk arvab. Vanad ajad ja valitsuse kulu-kirjadega peod on pöördumatult möödas.

Astrid Reinla

VALGE LAEVAGA LÄÄNEMEREL

Faktoloogilist: 24. veebruarist 10. märtsini kurseeris Läänemerele reisilaev «Konstantin Simonov», mille pardal viibis vähemalt 300 kirjanikku ja literaati 10 riigist (peale Läänemere maade ka Norrast) ning umbes sama palju ajakirjanikke, sponsoreid ja meelelahutajaid-muusikuid. Reis sai alguse Peterburist ja lõppes samas. Peatuti Tallinnas (kahel korral), Gdynias (pluss Gdanskis), Lüubekis, Kopenhaagenis, Visby, Stockholmis ja Helsingis. Reisi põhiorganisatsioonid olid Rootsi ja Peterburi kirjanikud. Üritus kandis ametlikult nimetust «Balti tee», aga miks mitte ka «Läänemere lained». Eesti delegatsiooni kuulusid kirjanikest ja tõlkijatest Priidu Beier, Maimu Berg, Andres Ehin, Toomas Haug, Harri Jõgisalu, Ain Kaalep, Alla Kallas, Teet Kallas, Leo Metsar, Elvira Mihhailova, Mihkel Mut, Arnold Ravel, Kalju Saaber, Rein Saluri, Anu Saluäär, Ly Seppel, Mati Sirkel, Jüri Tuulik; Eesti Raadiot esindas Mari Tarand, «Tallinnfilmi» Peeter Simm, Eesti TV-d Katrin Hiir, Indrek Kangur ja Rein Lillmaa, muusikat tegid Mart ja Jaak Johanson, sponsoritena reisisid kaasa Prits Liblik ja Ain Lään. Rootsi delegatsioonis oli samuti eesti literaate: Enel Melberg, Maarja Talgre ja Aleks Milits.

Veider mõelda ja raske uskuda, aga kogu see laevalugu sai alguse umbes kaks aastat tagasi meie korteris. Ükskord oli meil taas külas hea sõber, Peterburi (siis veel Leningradi) kirjanik Aleksandr Žitinski. Ühel ilusal õhtul ütles ta unistavalt: «Teate mis, sõbrad, üürime parem ühe suure laeva, kutsume sellele kokku kirjanikke kõigist Läänemere riikidest ja lähme sõitma . . . » Ja nüüd oli seesama Žitinski selsamal enda väljamõeldud laeval reisi direktoriks. Ennekõike on ta muidugi hea kirjanik ja meelelu fantasöör, see Saša Žitinski, ning üks ta raamat («Trepp») on 1982. aastal ilmunud ka «Loomingu Raamatukogus». Kes juhtub seda irreaalset juttu mäletama, see

peaks mõistma, et just säärane saigi niisuguse hullumeelse laevareisi välja mõelda. Teine asi, kuidas küll sel kaootilisel ja üdini loominguks isiksusel õnnestus oma idee teoks teha. Ükskõik kui realistlikult ei kõla ka selgitused, minule jääb see igavesti saladuseks.

. . . Tegelikult on küllalt kahtlane ettevõtmine paar kuud pärast reisi sellest veel midagi kirjutada, seda enam, et Mihkel Mut ja Ain Kaalep on omapoolsed põhjalikud visioonid juba ammu ajalehtedes avaldanud. Lisaks raadio ja TV. Seepärast näib, et saan alustada sellest, millest mingil tingimisel kirjutada ei tohi. Kindlasti ei tohi kirjutada arhitektuurist, kuna ma sellest niikuinii midagi rääkida ei oska; pole ju mõtet kinnitada, et näiteks Kopenhaagenis leidub peaaegu igal tänavaristil mõni aegade tuultes roheliseks tõmbunud võimas ratsamonument. Teiseks on küllap vist iga lugeja tänaseks käinud korduvalt nii Rootsis, Taanis, Saksamaal kui Poolas, Soomest rääkimata. Ja kolmandaks — üks ole igatõel niigi hingepõhjas mingi ainuoma linn ja seega ka arhitektuur. Stockholmis ümbruse skääride vahel hargnes kõigi maade kirjanikke kõikidele tekkidele, et siis saate ja saarekestest seast endale see ainus ja üksik ihaldussaar välja valida. Tänu taevale, maitsed ja tahtmised olid täiesti erinevad. Proovitagu ette kujutada 300 kirjanikku ühelainsal üksikul saarel! Aga ometi kujunes sääraseks kummaliseks triivivaks saareks meie valge laev. Ent vaevalt keegi seal üle kahe nädala oleks tahtnud olla. . .

Millest veel ei maksa rääkida? Mitte mingil juhul sellest, kuidas meid mitme maa väärirakates rackodades vastu võeti. Need olid nii ilusad vastuvõetud, et niikuinii ei jätkuks sõnu nende kirjeldamiseks. Kõned olid küll üsna samased, aga mis parata, rituaal on rituaal. Mitte mingil juhul ei tohiks meie näljasevõitu ajal kirjeldada neid roogi ja jookke, mida me raesaalides maitsesime. Seepärast ei räägi ma

RINGVAADE

sõnagi glasuuritid pontšikutest Poolas või hakk-hõrgutistega võilebadest Saksamaal, salgan maha nii Taani toorsalatid kui ka Rootsi šampinjonid. See oleks liigagi taktitu jutt.

Vaevalt maksaks kirjeldada «Konstantin Simonovi». Selle töö tegi oma «Eesti Ekspressi» joonealuses ilusasti irooniliselt ja eneseirooniliselt ära Mihkel Mut. Samuti pole mul põhjust hakata peatuma kontaktidel läänepoolsete kirjanikega, sest kahjuks pole ma meeletuile ütlema võimeline vaatamata täini suutnud likvideerida selle sabotaaži tulemusi, mida mulle omal ajal Leningradis inglise keele asemel sisse sõõtsid nõukogude kool ja Ždanovi-nimeline ülikool. Inglisekeelseid lühivestlusi tegelikult ikka oli, viimane neist tagasijõudmisel Tallinna, mil üks priske rootsi kirjanik ei jõudnud kuidagi ära imestada, miks toolid eesti riigi piirivalvurid ei taha oma kodanikke kuidagi koju lasta. Nii et, jah, mina suhtlesin enamasti Eesti delegatsiooniga, vanade ja uute tuttavatega, ja kokku oli see mulle (mitte ainult kui toimetajale ja tõlkijale) huvitav ja kasulik. (Eraldi tahaksin ära märkida meie toredaid kajutikaaslasid Ly Sep-pelit ja Andres Ehinit.)

Veel suhtlesin endiste kaasmaalastega, Peterburi kirjanikega. Tuleb ütelda, et Leningradi ja Peterburi vahe on täiesti sisuline. Tegemist on hoopis teist tüüpi inimestega, võrreldes nendega, kes olid Neevalinna kirjanduselus esiplaanil 17 aastat tagasi, mil mina seal elasin. (Esiplaani olid nad veel ka viie aasta eest.) Siis oli nii kirjandus kui ka delegatsioon raudselt «sekretärlik». Nüüd oli vene kirjanike galerii kirev ja elav, elusaid monumente ei märganudki. Vanadest tuttavatest saime jälle kokku musta huumori tippmehe Valeri Popoviga, iginoore, ent tõsiseks jäänud Juri Rótheuga, skeptilise esseisti Samuil Lurjega, eesti päritolu dramaturgi Vladimir Arroga (tema on praegu Peterburi kirjanikeorganisatsiooni juht), Venemaa ühe parima luuletaja Aleksandr Kušneriga — lühidalt, paljudega. See tänaseks sügavasse keskikka jõudnud põlvkond, kellest suur osa pidi ametliku kroonikirjanduse varjus pikki aastakümneid oma tundi ootama, mõjub üllatavalt kompleksivabalt. Kuigi — kes «normaalsetestki» venelastest on praegu täiesti kompleksidest vaba?

Laeval ilmus ka oma ajaleht «Cruise News», neli-viis numbrit, kui ma ei eksi. Neist ühes esitati seltskonnale otsekohene küsimus: kas teile tundub tõesti, et meie reis pole midagi muud kui kahehädalane jalutus-käik? Tjah . . . Kuidas keegi . . . Kes elas õhtuti ilusat elu baaris «Valged ööd» või «Laadoga», kes aga andis palchigis välja sedasama ajalehte vene ja inglise keeles. Sattusin peatoimetaja (kes muu kui jälle Žitinski!) haardesse minagi. Politgloitt Ain Kaalep suvatse luua kaks kena saksakeelset luuletust narrilaeva motiividel, mina pidin need kiir-

korras eestikeelse suulise sisuseletuse järgi panema vene keelde. Jäägu see patt esimeseks ja viimaseks korra! Teadnuks tõlkijaist kolleegid, kes olid terve pika päeva vahetanud oma raske ameti kogemusi ja saladusi, millisel haltuurameetodil ma maestrot tõlkisin, võtnuks nad mind tõsiselt noomida.

Aga tõlkeseminar oli omamoodi kütkestav, ehkki korraldajad olid kolm Balti riiki puhtalt unustanud. (Selle eest paistsid eesti tõlkijad ülisoodsalt silma rootslaste vaatevinklist, eriti kui hakati võrdlema kas või suure Venemaaga, kus teatakse laiemalt ainult Lindgreni lasteraamatuid.) Seminarilt lahkusin aga järgmistele vastuoluliste tõdemustega:

1. Tõlkija on Valgustaja. Tõlkija on igavikulise tarkuse külvaja. (Vrd. ka Puškini sõnu, et tõlkija on kirjanduse postihobu.)

2. Tõlkija pole üldse elukuts. Niimoodi on see kogu maailmas ja kõige enam muidugi postkommunistlikus maailmas, kus vabaturg on metsik turg, milles puuduvad kultuurivälja infrastruktuurid, näiteks süsteemne sponsorus. Jne. Tõlketööd saab parimal juhul teha asjaliku põhiameeti kõrvalt. Tõlketööst ei ela keegi ära. Jne.

Järeldus: «Kirjastus on tihelt poolt börs ja teisalt pühakoda» (Norra professor Eric Edeberg). Tõlkijat tuleks poputada kõikvõimalike fondide ja preemiasüsteemide kaudu, sest ilma tõlkijata lakkaks ka kultuurielu.

Sedasi arvavad nemad seal. Meie peaksime päris tõsiselt teadmiseks võtma teise punkti alguse ja vaatama, mis edasi saab.

Mõlen: tõesti, sel fellinilikul reisel poleks üle kahe nädala keegi vastu pidanud. Sel kenal valgel laeval, selle heledates salongides oli ju kõik kena ja vahva, vaid vahel harva kogunes kergelt pilvitust, tuhistas üksikuid tõmbetuulehoogusid, sähvatasid kauged väljud, lendlesid jäised lumehelbed, ajaloolised paralleelid. Kui teile nüüd tundub, et räägin natuke segast juttu, siis täpsustan, et rahvussuhted on nii õrnad ja delikaatsed, et ega tea tõesti, mis nendega peale hakata. Ja kui inimene tunneb ennast neis suhetes tihülugu nagu «oma võõraste seas, võõras omade hulgas», siis seda keerulisem see ju on. . .

Kõik need seitseteist aastat, mis olen Eestis elanud, olen ka selle probleemi üle mõtisklenud ja jõudnud järeldusele, et iga rahvuslik süsteem eksisteerib nagu mingi asi iseeneses. Ja on seejuures täiesti tabamatu. Kui taanduda viivuks ajaloolistest reaalistest (aga t e g e l i k u l t e i saa neist küll hetkekski taganeda, ning selles ongi konks!) siis: äkki pole kogu see rahvusküsimus midagi muud kui lihtsalt matemaatika? Matemaatika, mida peaks siiski natuke tundma. Distant vestluskaaslasega: 80 cm, 1 m, 1,5 m. . . Hääledetsibellid. . . Žestide kiirus. . . Jne.

Rahvussuhetest nii palju, et minu muljete kohaselt olid eestlased sel laeval kõige suhtlemisaltim rühm. Kes keskendus rohkem

skandinaavlastele, kes sakslastele, kes lävis soomlastega. Ainult endassetõmbunud poolakad jäid vist ka cestlastele tabamatuks. Mõtlen: kui rääkida Eesti-vene, aga miks mitte ka Eesti-Vene suhetest praegusel ajaloolisel etapil, siis on need võimalikud ennekõike intelligenti tasandil. Ehkki — miks ma selles nii kinni olen? Miks mitte hoopis ärimeeste tasandil?

. . . Ja ometi-ometi — kas polnud see siiski mingi liigutav ülemaailmse vendluse idee, mis hõljus meie valge laeva kohal ja Žitinski sassis juuste all? Mis pulbitses veel mõneski avaras «vene hinges»? Ja muidugi ka omapärase rootslanna Meta Ottsoni südames, kes oma kibestunud intervjuus Eesti TV-le tunnistas, kuidas tema oli seda reisi en-

dale ette kujutanud, kui suuri lootusi sellele rajanud: kõik hakkavad üksteisele naeratama, kõik saavad omavahel sõbraks ja kõik asuvad kõrvuti istudes üksteise luulet tõlkima, sõnade hõrku maitset võrdlema, kirjandust ülistama — aga nagu see rootsi unistaja tõdes, oli kõik hoopis teisiti ja igauks käitus muusalaval otsekui kõige harilikum inimene tema kodulinna.

Kui päris aus olla, oli kõik tegelikult just nii, nagu Meta Ottson oli unistanud. Igaüks leidis laevas või rannas just selle, mida otsis. Sõbraliku jutuajamise, asjaliku kontakti, *love story*, odavad banaanid, süžec, alkoholi, prototüübi. . .

Nagu öeldakse — igatihele oma!

Alla Kallas

Ühel meie viimastest kokkupuudetest näitas Rein mulle Aleksander Sipelga nekroloogi koopiat. Olukord oli temale tüüpiline: ta oli selle paberi kusagilt «välja kaevanud» ja uuris seda nüüd läbi kriitilis-ironilise prilli: žanrikaanonid, mis ajapikku muutuvad autoparoodilisteks, oma aja südamligid klišeed — kõige sellega mängimine pakkus talle juba ette lõbu. «Loomingule» lubatud pikem uurimus jäi aga seekord lõplikult pooleli. Ja nüüd Reinule nekroloogi kirjutades ei saa ma lahti tundest, et siinsed read satuvad — kunagi — kogu oma võimalikus õõnsuses tema hindava ja veidi halastamatu pilgu alla.

«Loomingus» töötades (1985—1990) ja teiste töid trükki toimetades ilmutas Rein erilist tundlikkust kõige stiilitu, šabloonse ja tühisõnalise vastu. Temaga käis kaasas filoloogiline pingeline ja distsipliin, mis oli omapärasest seoses irriteeriva ja sarkastilise hoiakuga ning põnevusega, mis saatis tema üksikasjalikke arhiivi- ja raamatukogu-uuringuid. Kõik see väljendus ta enda uurimustes ja kriitilistes palades, need esindasid uut, nõudlikku taset kirjandusloo käsitlemises. Vahel näib, et ta üritas taastada ehtsat, faktitäpset ja korrastatud maailma mineviku laialivalgust lademest. Arhiividokumentidel ja mitmekülgisel bibliograafilisel teabel oli tema töödes keskne koht. Selline adekvaatsuse-taotlus oli tõepoolest nautimisväärne nii ebatõelises maailmas, nagu elasime aastal 1979, mil Rein Kruus oma tööde avaldamist alustas.

Ta teisitimõttelejalik isik ei olnud seostatav karjääriga nõukogulikes teadusasutustes. Töötades küll mitmel pool, tegutses ta oma erialal rohkem erauurijana. Uurimistööd sündisid selles vabaduses, mille ta endale võttis veel nii vabaduseta ajas.

J. Linzbach, V. Adams, Fr. Tuglas, A. Kivikas, E. Hiir, K. Krahe, J. Aavik, J. Šumakov jt. on vahest olulisemad nimed Rein Kruusi uuringutes eesti kirjandusloo alal. 1982. a. Tartu Ülikooli vene filoloogia osakonna lõpetanuna oli tema pärusmaa siiski vene kirjandus, huvi ja pühendumus, mida eesti filoloogidest kolleegid ei pruukinud alati hoomatagi. Ta oli kahtlemata üks vene kirjanduse paremaid tundjaid Eestis.

See teatav kultuuriline kahepaiksus andis viljakaid tulemusi. Sajandi alguskümnendite eesti-vene kirjandussuhete käsitlemised esitlesid täiesti uusi vaatekohti. Läbi aastate kestnud suurettevõtte — Igor Severjanini monograafiline käsitlemine — on jälgitav nii Eestis kui ka mujal peetud ettekannete ja avaldatud uurimuste kaudu. Eestisse kiindunud venelasest kujunes võib-olla mingisugune stimuleeriv peegelpilt oma uurijale. Kui rääkida teaduskraadidest — normaalses ühiskonnas poleks Rein neid ehk põlanudki —, siis ainuüksi kommentaarid Severjanini tekstivalimikule (Tallinn, 1990) või kirjadele (koos B. Jangfeldtiga, Stockholm, 1988) on magistritöö mõõdus ja kõik muud teemakohased publikatsioonid oleksid eeldanud doktoritöö valmimist.

Rein Kruusi töödes on antud palju ruumi nn. perifeersete kultuurinähtuste ja tegelaste vaatlusele. See pakkus avastamislusti ja on nähtavasti kuidagi seotud adekvaatsuse-otsinguga laiemalt. Kuid Rein ei armastanud pikalt pajatada oma elu- või tööfilosoofiast. Mäletan, küsisin kunagi temalt umbes nii, et miks ta tegeleb nõnda põhjalikult «Siuru»-aegsete koolinoortest epigoonidega ja teiste grafomaanidest kaasajooksikutega, ühesõnaga perifeersete nähtustega, ei võta aga ette «Siurut» ennast. Aga Moskva seisukohalt on võib-olla ka «Siuru» perifeerne nähtus, vastas tema, ja nagu ikka, juba tõttas kuhugi — arhiivi, raamatukokku, salapärasele kohtumisele mälestusterääkijaga, siis kiiresti lõunatama või rongile, et sõita uurimisretkele metropoli. . .

Rein Kruusi tööd jäävad oma süvenemistaseme ja originaalsuse poolest eeskujuks eesti olevatele ja tulevatele kirjandusuurijatele.

TOOMAS HAUG

Toimetuse kolleegium:
V. BEEKMAN, J. KROSS,
A. LANGEMETS,
T. LIIV, M. LOODUS,
P. OLESK, P.-E. RUMMO,
T. TOOMET, M. TRAAAT,
U. UIBO, E. VETEMAA

Peatoimetaja:
ANDRES LANGEMETS
tel. 44 32 62

Peatoimetaja asetäitja
TOOMAS HAUG
tel. 44 13 65

Vastutav sekretär
LINDA UUSTALU
tel. 44 07 81

Ilukirjanduse osakond
MART MÄGER
ASTA PÖLDMÄE
tel. 44 07 82

Publitsistika osakond
OTT RAUN
tel. 44 07 80

Kriitika, kirjandusteaduse
ja informatsiooni osakond
UDO UIBO
tel. 44 13 65

Keeletoimetaja
AIME RAMMUS
tel. 44 07 80

Korrektor
INNA LUSTI
Sekretär
BRITT PERENS
tel. 44 13 65

Toimetus: EE0090, Tallinn, pk. 62,
Harju tn. 1.

Kirjastus "Perioodika",
Tallinn, Pärnu mnt. 8.
Ladumisele antud 5. 05. 1992.
Trükkimisele antud 10. 06. 1992.

Trükiarv 5110.
Ofsetpaber, 60×70/8.
Trükipoognaid 18,0.
Tingtrükipoognaid 14,04.
Arvestuspooznaid 14,31.
Tellimise nr. 1767.

Ajakirjandustrükikoda,
Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

"Looming" nr. 6,
juuni 1992.

Hind 2 krooni

Praaeksemplari korral
pöörduda TKO-sse Pärnu
mnt. 67-a, tel. 68 14 11.

- 723 L. TUNGAL
Tõsi taga
Pölvkond jt. luuletusi
- 725 N. BATURIN
Kartlik Nikas, lõvilakkade kammija
- 756 V. RÄNIK
*Saatuskaaslane rippumas kaelas —
*Su toal on nüüd taevalagi
- 757 T. VINT
Võib olla, et homme hommikul
Majas mändide all
- 770 L.-H. JÜRGENSON
Luulet
- 774 J. SKIFTESVIK
Naine, kes tahtis näha albatrossi
- 784 G. G. BYRON
Taevas ja maa
- 802 Sinuhe jutustus
- 822 K. RISTIKIVI
Vanad ja noored
- 826 I. LAABAN
Kes on vanad ja kes noored?
- 831 H. PUHVEL
Heitlused minevikuga
- 840 T. KÄNDLER
Maailmakirjandus vajab ebahumaniste
- 842 M. UNT
Ükskõik!
- 843 Ü. MATTHEUS
Kaugveri *monumentum*
- 844 H. KAINTS
Ilukirjandust igatsedes
- 846 M. MÄGER
Libahundilugu
- 847 M. MUTT
Remsu raske tee
- 849 RINGVAADE
- 769 A. TALI. Skaba
(Siiditrükk) 1992
- 783 A. GULK. Kabet mängimas
(Grafiit) 1992

Esikaane siseküljel:
T. VINT. Tutvused
(Tušš) 1992
Tagakaane siseküljel:
K. A. KRISTRING. Viimane etalon
(Seadeldis) 1992

LOOMING

ESIMENE POOLAASTA
1992

LUULETUSED, POEEMID

ALTPERE, T.:	Karvutu kaunitar:		
	* igaveseks pasunat puhuma		
	tardunud mannekeenid	nr. 4	510
	* talve muie horisondil	nr. 4	510
	* une hoone labyrintis	nr. 4	511
	* une vedelik valgub maha		
	kaldu asetatud klaastahvlilt	nr. 4	511
ARDER, O.:	* Hei, õigusnõudjad lärmakad	nr. 1	70
	* Enneminevik, tagutulevik	nr. 1	70
	Videvik (naishäälele)	nr. 1	71
BYRON, G. G.:	Taevas ja maa. Müsteerium	nr. nr. 5	605;
	6	784
	<i>Tõlkinud ja kommenteerinud A. Allpere</i>		
EKBAUM, S.:	Ailandil	nr. 2	176
	Elu muster	nr. 2	176
	Aiad	nr. 2	177
GRÜNTIAL, I.:	Viinakuu viimasel 1991	nr. 1	50
HELLAT, H.-K.:	Parabool:		
	direktiiv	nr. 4	435
	kommentaar	nr. 4	435
	I variatsioon	nr. 4	435
	II variatsioon	nr. 4	436
	I vahelelugemine: teaduslik	nr. 4	436
	II vahelelugemine: internatsionaal	nr. 4	437
	coda: veel ülbusel	nr. 4	437
	lisa: pühendus	nr. 4	437
	postskriptum	nr. 4	438
HÖLDERLIN, Fr.:	Rahupidu	nr. 1	82
	<i>Tõlkinud ja kommenteerinud A. Kaalep</i>		
IVASK, I.:	Balti eelegiad. Teine sari (1989).	nr. 1	26
	<i>Autoriseeritud tõlge P.-E. Rummo</i>		
JÜRGENSON, L.-H.:	* Unenäo alguse	nr. 6	770
	* Poliitilised	nr. 6	770
	* Ärplevad ärtusoldatid	nr. 6	770
	* Hämara otstarbe triikraud	nr. 6	771
	* Väsinud vägikaika	nr. 6	771
	* Aja vihases voolus	nr. 6	771
	* Kangelaslikult kaljukindel	nr. 6	771
	* Pastakaga joonistatud	nr. 6	771
	* Hea-olemise vamas	nr. 6	771
	* Murtud mured	nr. 6	772
	* Ohvrikivide südamed	nr. 6	772
	* Peavalutablettide	nr. 6	772
	* Lahkuvad laevad	nr. 6	772
	* Vaht vahutab	nr. 6	772
	* Kummulikukkunud	nr. 6	772
	* Määgivad lambad	nr. 6	773
	* Komad külmetavad	nr. 6	773
	* Palderjani päev	nr. 6	773
JÜRISSEON, H.:	6 laulu nukrusest	nr. 4	499
	3 laulu vabadusest	nr. 4	501
KAALEP, A.:	See noormees oli modelliks	nr. 5	579
KINGO, H.:	* pildil mida maalin minu vari	nr. 3	367

	* küsid kuidas me elame	nr. 3	367
	* kas mäletad	nr. 3	368
	* tule ma räägin sulle	nr. 3	368
KURG, K.:	Sosin	nr. 5	640
	Puudutus	nr. 5	640
	Teadmine	nr. 5	641
	Üminal	nr. 5	642
	Histooria	nr. 5	643
	Sulgumus	nr. 5	643
	Amet	nr. 5	644
	Olemine	nr. 5	644
	Määratlused	nr. 5	645
LAWRENCE, D. H.:	Nahkhiir	nr. 2	147
	Kilpkonna ammumäng	nr. 2	148
	Madu	nr. 2	149
	<i>Tõlkinud ja kommenteerinud M. Mäger</i>		
MIHKELSON, E.:	* Elefantide juurde tahaks veel enne surma	nr. 1	31
	* Kelle keha on kenam Kelle pilg on heam	nr. 1	31
	* Ütle otse: teeme pooleks Kas pikuti või	nr. 1	31
	* Subtiilne rehepeks on mõisatallis asest leidnud	nr. 1	31
	* Iga iseseisev samm on valus sest ei ole kommet	nr. 1	32
	* Olen konkreetne kui kammipii mis läisid	nr. 1	32
	* Sa võta viimne valu viimsest ja siis ei ole	nr. 1	32
	* Saatus tuli üles tere Teretasin vastu	nr. 1	32
	I Unenäod on nii veidrad et kogu aeg püüan	nr. 1	33
	II Saatan on kaval, kuid kes meist on mõelnud temale rohkem, kui haridus nõudis	nr. 1	33
	III Sul tuleb kiirendatud korras surra üles ta kõledalt	nr. 1	34
	IV Märkasid et sõbrad pikkamööda pagesid ja kui	nr. 1	34
OJAMAA, L.:	Linnasuwelaul	nr. 2	185
	Wärawal	nr. 2	185
	The resurrection	nr. 2	186
	Kolmeteistkymnes kellalööök	nr. 2	186
	Kolme riigi rajal/elu ymbersynd legend	nr. 2	187
	Kutse	nr. 2	187
PIHELGA, A.:	Ikka piiratud on olemise ring	nr. 2	202
	Suvest sügisesse	nr. 2	202
	Pööriöö tuleid	nr. 2	203
PLOOM, Ü.:	Maa-alune shop	nr. 2	196
RUMMO, P.-E.:	* Vabandage, te ei usu ju päriselt, et Uni	nr. 1	3
	* Aga kui süda on raske	nr. 1	3
	* tees ja antitees	nr. 1	4
RUNNEL, H.:	Uus uueks saamine: Tiik	nr. 3	291
	Tollest tondist	nr. 3	291
	Eesti hallid parunid	nr. 3	292
	Hõisatus	nr. 3	292
	Nälg	nr. 3	292

	Millega toita?	nr. 3	292
	Ei maga	nr. 3	293
	Leedripuumarju	nr. 3	293
	Te petnud mind ei ole	nr. 3	293
	Üle Alpidē ehk Eesti tulevik	nr. 3	294
RÄNIK, V.:	* Saatusekaaslane rippumas kaelas—	nr. 6	756
	* Su toal on nüüd taevalagi	nr. 6	756
SAAL, I.:	Vaata need ongi need aiad	nr. 1	72
	* su pilk on midagi eluaegset	nr. 1	74
	* me vajame rohkem merd kui		
	kahele määratud	nr. 1	74
SELLER, A.:	Vihma pikk märg ja lakkamatu keel	nr. 3	373
	* Kihnust tulnud	nr. 3	374
SUUMAN, A.:	Korilane korjab	nr. 3	311
	Tom kummardab maani	nr. 3	311
	Ufokad	nr. 3	311
	Mõrvatud hinged	nr. 3	312
	Kolmekordne venelane	nr. 3	312
	Suudles prints'i konnaks	nr. 3	313
	Kuru guru kuru	nr. 3	313
	Koidula Petõfi Liiv	nr. 3	313
	Patsifist ja eunuhh	nr. 3	314
	Korilase joig	nr. 3	314
	Tõin Lapist kartuli	nr. 3	314
	Peidetud naeratus	nr. 3	314
	Ernest Hemingway Ottniell Jürissaar	nr. 3	314
	Vanast peast	nr. 3	315
	Suur laps ja väike vanainimene	nr. 3	315
TUNGAL, L.:	Tõsi taga	nr. 6	723
	Põlvkond	nr. 6	723
	* Olen näinud, kuis tume tigidus	nr. 6	723
	* Aastanumbrid ei seisa taevas	nr. 6	724
	* Ei müü oma hinge ürgjaljast		
	ja kallist	nr. 6	724
VALLISOO, M.:	Punane	nr. 4	484
	Kroonitud	nr. 4	484
	Keskiga	nr. 4	484
	Ajad	nr. 4	485
	* Aeg jääb väheks. Õhtu jõuab, mil	nr. 4	485
	* Maja rohclisse ilma suland	nr. 4	486
	Vana maja äraminek	nr. 4	486
VEETAMM, M.:	Kangas	nr. 2	212
	Mälestused	nr. 2	212
	Põhjamaa	nr. 2	213
	* Istud üksi küünlavalgel	nr. 2	213
	Põlgulaps	nr. 2	214
VILLANDI, V.:	Elumudel	nr. 5	627
	Hull maailm	nr. 5	627
	Teekond	nr. 5	628
	Umbus	nr. 5	629
	* Püüdes clada märkamatul	nr. 5	629
	* Ei! Mitte vaibuda tühja teisipoole		
	kurja ja head	nr. 5	629
	Kodud	nr. 5	630

ROMAANID, NOVELLID, NÄIDENDID, JUTUSTUSED, MINIATUURID

BATURIN, N.:	Kartlik Nikas, lõvilakkade kammija. Lapsepõlvemartüürium. Katkend romaanist	nr. 6	725
--------------	--	-------	-----

FAULKNER, W.:	Must pajats nr 5	646
	<i>Tõlkinud J. Rähesoo</i>	
KALLAS, T.:	Ainult sumud pole sa olnud. Peatükke valmivast romaani nr. 1	6
KUUSBERG, P.:	Kutse nr. 5	616
KÕIV, M.:	Takistusjooks nr. 1	75
	Eksimatuseõudus nr. 1	75
	Alanduse füsioloogia nr. 1	76
	Tornikahjustused nr. 1	76
	Raadiovestlus vana trotskistiga ja reis New Yorki nr. 1	77
	Lootuse talumatus nr. 1	77
	Sümposion nr. 1	78
	Pilvede värvid nr. 1	79
	Aktusekõne projekt nr. 1	79
	Aheru nr. 1	80
KÄSPER, K.:	Peegeldus nr. 2	204
KÜTAS, P.:	Hüpnosis nr. 1	67
LA HARPE, J. F. de:	Jacques Cazotte'i ettekuulutus nr. 3	370
	<i>Tõlkinud ja kommenteerinud H. Udam</i>	
MÄGER, M.:	Niidirull nr. 4	488
MÄND, H.:	Valc kevad nr. 2	198
	Muru ja mina nr. 2	198
	Kohtuotsus nr. 2	200
	Miraaž, stiilitu nr. 2	200
PARRAS, L.:	Teekäija nr. 1	36
RAUN, O.:	Mateuse naine nr. 2	189
	Hellilooja nr. 2	193
RUNNEL, H.:	Raiatud mets nr. 2	178
SKIFTESVIK, J.:	Naine, kes tahtis näha albatrossi nr. 6	774
	<i>Tõlkinud M. Mäger</i>	
TEDER, T.:	Kotkalend nr. 5	632
TRAAAT, M.:	Minge üles mägedele. VI jagu. Metsaline näitab ennast nr. nr. 3—317; 4—439; 5—581	
UNT, M.:	Terc, kollane kass (Red Cat Revisited). Katkend nr. 3	295
VALTON, A.:	Metoodika nr. 1	54
	Sild nr. 1	63
WERNER, D.:	Ponnistused õhus nr. 4	503
	Violetta pärast mures nr. 4	505
	<i>Tõlkinud D. Vaarandi</i>	
VINT, T.:	Kusagil India ookeani saarel nr. 2	152
	Võib olla, et homme hommikul nr. 6	757
	Majas mändide all nr. 6	763

ESSEED, REISIKIRJAD, MÄLESTUSED, SÕNAVÕTUD, ARTIKLID

EELMÄE, A.:	Lõpetamata jäänud lugu nr. 3	418
Eesti kirjandus ENSV-s. Vestlusring nr. 1		117
ELANGO, O.:	Eesti kultuuri toetamispoliitika aastail 1919—1940 nr. 1	92
HARRO, J.:	Milleks Eestile teadus? nr. 1	86
HIINRIKUS, R.:	Kõne. Ette kantud Eesti Naisüliõpilaste Seltsi 80. aastapäeva aktusel 16. nov. 1991 TÜ aulas nr. 2	274
HORKHEIMER, M.:	Mõtteid tänapäeva ajateadvusest nr. 2	215
	<i>Tõlkinud M. Kivimäe</i>	
Kirjanikud oma tööst. Aldous Huxley nr. 4		539
	<i>Tõlkinud U. Uibo</i>	

Kirjanikud oma tööst. Isaac Bashevis Singer	nr. 2	249
	<i>Tõlkinud E. Soosaar</i>	
KIVIMÄE, M.:	Märksõnu Max Horkheimeri ajamõtteist	nr. 2 219
LAABAN, I.:	Kes on vanad ja kes noored?	nr. 6 826
	<i>Märkused A. Mägi. Kommenteerinud T. H.</i>	
LAASI, E.:	Soome Talvesõda ja Eesti erapooletus	nr. 3 407
LANGEMETS, A.:	Conditio sine qua non	nr. 1 130
	Üks tont käib ringi mööda Euroopat — väikerahvaste tont	nr. 5 698
LIAS, P.:	Vaatepunkiteooriad ja Juri Lotmani kultuurisemiootika	nr. 4 555
LIIV, T.:	Lootusrikas muraalsus	nr. 1 111
LOTMAN, J.:	Juhuslike faktorite osat kirjanduslikus evolutsioonis	nr. 4 549
	<i>Tõlkinud R. Veidemann</i>	
KÄNDLER, T.:	Maailmakirjandus vajab ebahumaniste	nr. 6 840
MEDIJAINEN, E.:	Eesti esindajaid Soomes 1918—1922	nr. 2 243
MIKIVER, I.:	Huumorist cesti luules	nr. 2 259
MUTT, M.:	Eesti ajakirjanduse muutumine	nr. 3 394
OINAS, F.:	Viljakusest ja maagiast	nr. 5 679
PUHVEL, H.:	Heitlused minevikuga	nr. 6 831
PUHVEL, J.:	Üks koltund (kuid mitte koitand) tõlge. Arthur Rimbaud' "Purjus laev"	nr. 4 513
REMSU, O.:	Hetkemuljeid ja -tõdemusi 1991. aasta proosa kohta	nr. 3 388
RISTIKIVI, K.:	Vanad ja noored	nr. 6 822
RUNNEL, H.:	Eleegiad ankruiivajale ehk Paul—Eerik 1500	nr. 1 107
RÄNK, G.:	Kultuur, ühiskond ja isik. Jooni kultuurimõiste kujunemisest. E. V. Tartu Ülikooli aastapäeval	
	1. XII 60 Stockholmis peetud kõne	nr. 2 230
	Hüvastijätt viimaste viikingihõimlastega 1940	nr. 2 234
SEMPER, J.:	Päeva ja öö raamat. Väljavõtteid	nr. 3 375
	<i>Valinud ja kommenteerinud T. Haug</i>	
SILTALA, J.:	Uusisamaalus ja haritlaskonna vastutus	nr. 4 535
	<i>Tõlkinud B. Pilvre</i>	
Sinuhe jutustus		nr. nr. 4—519; 5—656; 6—802
	<i>Tõlkinud ja kommenteerinud S. Stadnikov</i>	
SIVERS, F. de:	Kuhu jäi meil Maarja?	nr. 5 702
STADNIKOV, S.:	Eessõna "Sinuhe jutustuse" eestikeelsele tõlkele	nr. 4 517
UDAM, H.:	Paabeli segaduse ja kristliku fundamentalismi vahel	nr. 4 561
VAHER, V.:	Luule 1991: üllas või madal?	nr. 5 687
VIIRES, A.:	Gustav Ränga teadlasestest	nr. 2 237
 KRIITIKA		
ARJAKAS, K.:	"Eesti Kroonika" taassünd («Eesti Kroonika 1990»)	nr. 5 707
KAINTS, H.:	Unistus teoks (M. Tiks, T. Tiks: "Ja kui teile siin ei meeldi...")	nr. 3 422
	Ilukirjandust igatsedes (H. Mänd: "Surnute mäss")	nr. 6 844
KIIN, S.:	Maimu Bergi võimalused (M. Berg: "On liinud. Lugusid ja kunstmuinasjutte")	nr. 5 705
KRUUS, O.:	Kas suvitada vabalt või plaanipäraselt? (A. Mägi: "Suvitusromaan")	nr. 3 424

KULLI, J.:	Elem Treier oma tões ja õiguses (E. Treier: "Anton Hansen Tammsaare kui saladus") nr. 4	566
KÜNSTLER, P.:	Ilmet suhtelises tuulevaikus (P. Ilmet: "Mõraseks mõistetud meel") nr. 4	563
LANGEMETS, A.:	Raamatu sisse minek ja raamatust väljajäämine (H.-K. Hellat: "Raamatu sisse minek. Kirjutisi 1967—1987) nr. 4	567
LIIV, T.:	Remsu kui Tuglas (O. Remsu: "Elu Moskvas I. (Memuaarid) nr. 4	565
MADISSON, T.:	Lehekülgi Vana-Liivimaa maapäevade ajaloost (P. Raudkivi: "Maapäeva kujunemine. Peatükk Liivimaa 14.—15. sajandi ajaloost") nr. 4	569
MATTHEUS, Ü.:	Kes on Rein Tootmaa? (R. Tootmaa: "Seal, selle laia välja taga") nr. 2	280
	Kaugveri <i>monumentum</i> (R. Kaugver: "Peotäis tolmu") nr. 6	843
MUTT, M.:	Remsu raske tee (O. Remsu: "Armastusega Oxfordi") nr. 6	847
MÄGER, M.:	Libahundilugu (H. Sergio: "Viis aastat võõra nime all") nr. 6	846
PERVIK, A.:	Tempel pimedale lõokesele (B. Kangro: "Kogutud luuletusi" I—II). nr. 3	420
REINLA, A.:	Keisrile, mis keisri jagu (Mae Antsu: "Mu pämade aegu") nr. 3	426
TONTS, Ü.:	Ristikivi tuleb lähemale (E. Nirk: "Teeline ja tähed. Eurooplase Karl Ristikivi elu") nr. 1	133
UNT, M.:	Uhhuu! ütlen Sinijärve lugedes (K. M. Sinijärv: "Vari ja viisnurk") nr. 5	704
	Ükskõik! (J. Kaplinski: "Hinge tagasitulek") nr. 6	842
VIIRES, P.:	Viis tüdrukut ja ei tihetegi poissi (L. Ojamaa: "Lõputu juuli"; Ats: "Ärge pange tähele"; R. Jyrjo: "Mänguraamat"; E. Vee: "Telg"; T. Soomets: "Sinine linn") nr. 2	277
ÜRT, J.:	Eluvaev ja lunastusvikerkaar (A. Üprus: "Hälin ja aeg: Luulet ja tunnetuslöimi 1980—1986") nr. 2	279

RINGVAADE

ERM, V.:	Õiendusi ja täiendusi Ants Laikmaa asjus nr. 5	717
HAIN, J.:	Mees, kes tahtis tulla Tartu nr. 1	139
J. S.:	Tippkohtumine Roosikrantsi tänavas nr. 5	711
KABUR, V.:	Eesti poole elatud elu nr. 1	138
KAER, K.:	<i>Booker Prize</i> 1991 nr. 4	573
KALLAS, A.:	Valge laevaga Läänemerele nr. 6	851
KIIN, S.:	Runebergi auhind nr. 4	574
Kroonikat nr. nr. 1—137; 2—282; 3—428; 4—571; 5—710; 6—849	
KRUUS, O.:	Kes on Jaan Järvalane? nr. 3	428
"Loomingu" preemiad nr. 5	719
MALLENE, E.:	Jutustatud mälestuskatkeid Valev Uibopuult nr. 4	572
	Meie Naděžda Prahas nr. 5	711
MIKLI, M.:	Proosa ja luule vaadati üle nr. 5	713
PIIRIMÄE, H.:	Euroopa kultuuri rajamaad nr. 2	284

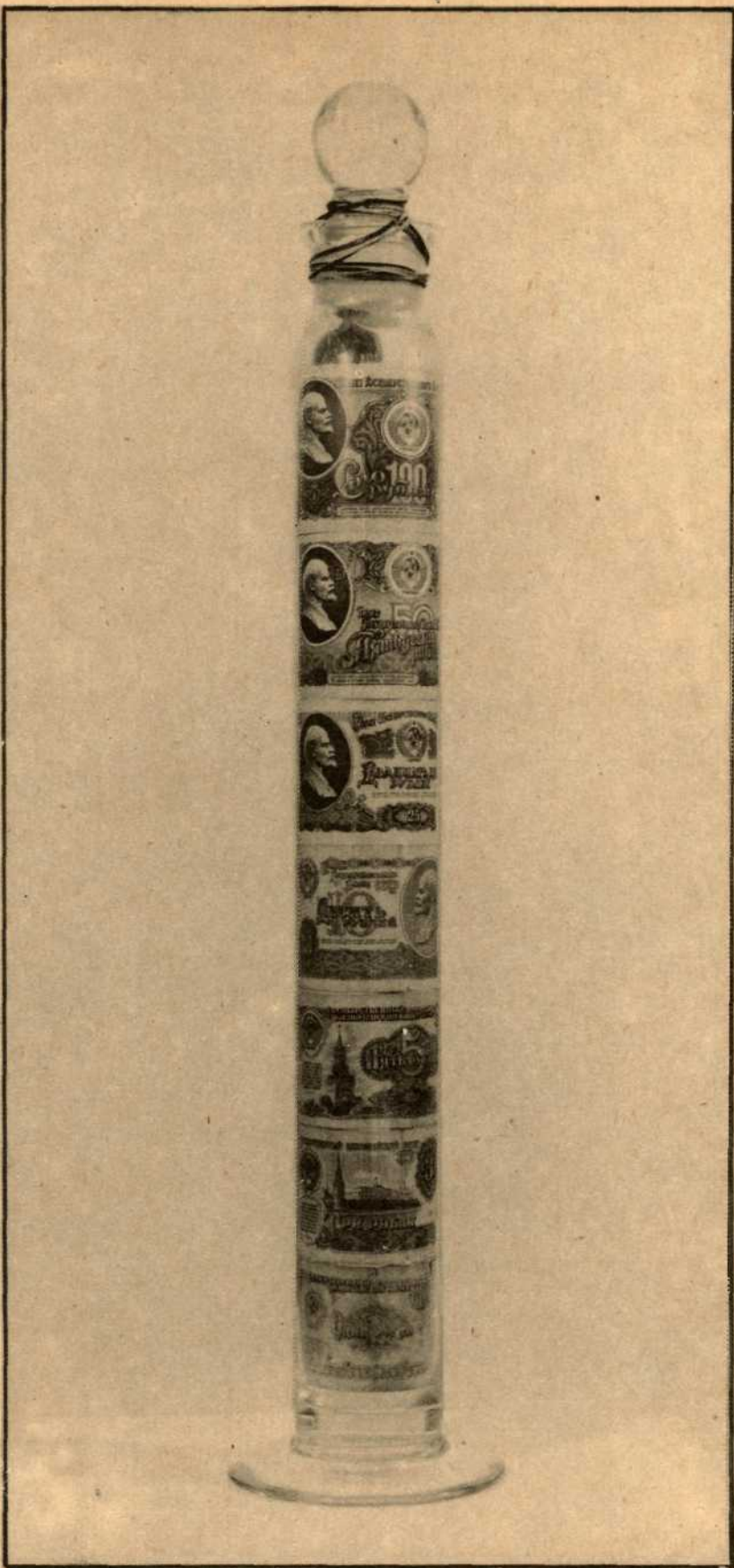
REINLA, A.:	Eesti Kirjanike Liidu üldkogu	nr. 6	849
SAKS, I.:	Läti ja Leedu kultuuri soomlastele	nr. 3	429
SALUÄÄR, A.:	Kas Eesti metsades on karusid?	nr. 1	141
TEDER, E.:	"Tulimuld" 1991	nr. 5	714
TUULIK, Ü.:	Lilliga seoses	nr. 2	282
Õnnitlеме	nr. nr. 1—137;	
		2—282; 3—428; 4—571; 5—710	

NEKROLOOGID

Luiсе Vаher	nr. 4	575
Raimond Kaugver. 25. II 1926—24. I 1992	nr. 3	430
Rein Kruusi meenutades. 11. V 1957—25. IV 1992	nr. 6	854

ILLUSTRATSIOONID

EELMA, H.:	Pank (Lito)	nr. 1	49
EELMA, S.:	Maaläüted II (Segatehnika)	nr. 3	esikaane sisckülg
GULK, A.:	Kabet mängimas (Grafiit)	nr. 6	783
KRISTRING, K. A.:	Viimane etalon (Seadeldis)	nr. 6	tagakaane sisckülg
KURISMAA, M.:	Maastik sõnaga (Õli)	nr. 5	604
	Tume vesi (Õli)	nr. 5	631
LIIVA, S.:	Tuules (Ofort)	nr. 3	316
	Merchädalised (Ofort)	nr. 3	316
	Linde kuulamas (Segatehnika)	nr. 3	369
MARGUSTE, E.:	Paganakivil I (Segatehnika)	nr. 1	81
MEEL, R.:	Kallistused 14 (Segatehnika)	nr. 1	esikaane sisckülg
	Kolmas mälestussammas, valge		
	Teine mälestussammas, pronks		
	Esimene mälestussammas, must		
	Kullajacht 91:36 tõusu	nr. 2	esikaane sisckülg
MEIGAS, L.:	Kolmveerand kaheksa.		
	Veerand üheksa	nr. 2	188
	Südaöö. Pool kaksteist	nr. 2	211
MUDIST, P.:	Teeskleb ei teeskle (Õli)	nr. 5	esikaane sisckülg
OKAS, J.:	Objekt (Sügavtrükk)	nr. 3	tagakaane sisckülg
OOTSIING, E.:	Lahkujud (Monotüüpia)	nr. 1	tagakaane sisckülg
RAILA, A.:	Õõnes	nr. 2	tagakaane sisckülg
RATTUS, K.:	Märts (Õli)	nr. 5	tagakaane sisckülg
TALI, A.:	Skaba (Siiditrükk)	nr. 6	769
VABBE, A.:	Arlekiin (Akvarell)	nr. 4	esikaane sisckülg
	Autoportree (Süsi)	nr. 4	tagakaane sisckülg
	Figuurid (Tušš)	nr. 4	487
	Kalligramm	nr. 4	512
VINT, T.:	Tutvused (Tušš)	nr. 6	esikaane sisckülg

KREG A. KRISTRING. Viimane etalon

(Seadeldis) 1992

ISSN 0134—4536

LOOMING

2 krooni

78 174

Raamatupala
92-796a
25.07.92